

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

CAROLINE ALEXANDER

AKHILLEUS'U ÖLDÜREN SAVAŞ

İLYADA'NIN GERÇEK HİKÂYESİ

CAROLINE ALEXANDER
Akhilleus'u Öldüren Savaş

CAROLINE ALEXANDER Florida'da İngiliz bir ailenin çocuğu olarak doğan Alexander dünyayı çokça gezmiş ve Avrupa, Afrika ve Karayipler'de yaşamıştır. Oxford Üniversitesi'nde Rhodes bursuyla okuyan ilk kadın öğrencilerden biri olan Alexander, daha sonra New York'taki Columbia Üniversitesi'nde Homeros üzerine doktorasını yapmış ve Doğu Afrika'da Malavi Üniversitesi'nde Klasikler Bölümü'nü kurmuştur. Şimdi Amerika Birleşik Devletler'inde New Hampshire'da bir çiftlikte yaşamaktadır. *New Yorker*, *National Geographic Magazine* ve *Granta* dergilerinde yazıları yayımlanmıştır.

The War That Killed Achilles. The True Story of the Iliad

© 2009 Caroline Alexander

İletişim Yayınları 2092 • Tarih Dizisi 90

ISBN-13: 978-975-05-1681-8

© 2014 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2014, İstanbul

EDİTÖR Elif Uras Akhan

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Peter Paul Rubens,

"Akhilleus'un Ölümü", yaklaşık 1630

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Remzi Abbas

DİZİN Ayla Karadağ

BASKI ve CİLT Sena Ofset - SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 38 46

İletişim Yayınları - SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22.60-61-62 • Faks: 212.516 12.58

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

CAROLINE ALEXANDER

Akhilleus'u Öldüren Savaş

İlyada'nın Gerçek Hikâyesi

The War That Killed Achilles

The True Story of the Iliad

ÇEVİREN Semih Lim

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

Rantey

SMOKEYE

*οὐ μέν γὰρ ζωοὶ γε φίλων ἀπάνευθεν ἐταίρων
βουλὰς ἐζόμενοι βουλευόμεν**

(*) Arkadaşlardan uzak oturup konuşmayacağız baş başa
sağken konuşup danıştığımız gibi
Patroklos'un hayaletinin Akhilleus'a sözleri, *İlyada* 23.78 – ç.n.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	9
OKURA NOT	15
Taşıdıkları Şeyler	21
Nomuta Silsilesi	43
Çalışma Şartları	69
Düşman Hatları	101
Atalarımın Toprağı	123
Tanrıya Güveniriz	153
Adam Toprağa Düşer	175
Esir Almak Yok	207
Nektor'un Ölümü	241
Ebedi Şan	259
TEŞEKKÜRLER	301
SEÇİLMİŞ OKUMA LİSTESİ	305
DİZİN	311

Genel olarak M.Ö. 750 ile 700 arasında yaratılmış olduğuna inanılan *Ilyada* o tarihlerden beri geçerliliğini yitirmemiştir.¹ Bunun sebebini tahmin etmek zor değil. *Ilyada*, abidevi güzellikte bir şiir olması ve edebiyatın en akıldan çıkmaz karakterlerinden bazılarına kaynaklık etmesinin yanında her şeyin üstünde bir savaş destanıdır; konusu savaş ve savaşçılardır. Son beş bin yılın yüz yıllık herhangi bir dönemini ele alırsak, hesaplanmış olduğu gibi ortalama doksan dört yılın dünyanın bir veya birçok bölgesinde geniş ölçekli çatışmalar yaşanarak geçtiğini söyleyebiliriz.² Bu kalıcı, görünüşte silinemez mahiyet-teki savaş gerçeği, *Ilyada*'nın bilgece ve kuşatıcı panoramasında, insanlık halinin ölümlü oluşumuz kadar ayrılmaz ve trajik bir bileşenidir.

Bugün, dünyanın her yerinden haber başlıkları Homeros'u

¹ *Ilyada*'yı tarihleme yönünde en kesin ve ayrıntılı girişim, diğer erken çağ şiirlerine kıyasla Homeros'un şiirlerindeki başlıca dil özelliklerinin istatistikî analizi yoluyla, Richard Janko tarafından yapıldı (*Homer, Hesiod and the Hymns*, Cambridge, 1982) ve M.Ö. 750 ile 725 arasında geniş bir sonuç verdi. Bu tarih yaygın kabul görmektedir. Daha geç bir tarih, M.Ö. 670-660 civarında bir tarih yönünde argümanlar için, bkz. M. L. West, "The Date of the *Iliad*", *Museum Helveticum* 52 (1995), 203-19.

² Trevor Bryce, *Life and Society in the Hittite World*, Oxford, 2004, 98.
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

aklımıza getiriyor. Mogadişu caddelerinde ABD komandolarının onları öldürenlerin cipleri ardında sürüklenmesi, Troyalı kahraman Hektor'un korkunç kaderini akıllara getirdi. Genç bir Amerikalı dul kadının basında nakledilen sözlerine göre, evinin kapısında yeşil üniformasıyla duran askerin yüzüne kapıyı kapatmaya çalışmış; çünkü Irak'taki kocasıyla ilgili kötü haberi söylemesine engel olabilirse, bu haberi uzakta tutabileceğine inanıyormuş. Hektor'un dul karısı Andromakhe'nin yürek parçalayan sözlerini hatırlatan bir sahne. Andromakhe: "Ne olur, kulaklarım duymasa bu sözümü! Ama çok korkuyorum..." O halde, *Ilyada*'nın savaşın yıkımlarını akla getirmesi bugün –belki de özellikle bugün– Homeros'un Karanlık Çağında olduğu kadar kulaklarımızda çınlıyor. Homeros'un destanı şimdi de her dönemde olduğu gibi, çağımıza ait bir destandır.

Antik Yunan'ın klasik çağı *Ilyada*'yı iyi biliyordu ve Troya Savaşı'na dair olaylar büyük tragedyacılar için konular temin etmiştir. Platon Homeros'tan alıntılar yapmış ve onu eleştirmiş; Aristoteles onu yorumlamış; Aristoteles'in en meşhur öğrencisi Büyük İskender, iddiaya göre, yastığının altında hocasının şerhleriyle dolu bir *Ilyada* nüshasıyla uyumuştur. Dahası, bilinen dünyanın fatihi, Troya'nın kalıntılarına geldiğinde, kahraman Akhilleus'un aksine, onun işlerini yüceltecek bir Homeros'u olmadığı için hayıflanmıştır.

Homeros'un bilgisi Roma'ya M.Ö. 3. asırda Livius Andronicus diye bir adam tarafından getirildi. Bu adam *Ilyada*'nın Homeros tarafından yaratılmış devamı olan *Odyseia* destanının ve Atinalı oyun yazarlarının eserlerinin (sadık çevirilerini değil) Latince versiyonları veya taklitlerini yaptı. Belki daha önemlisi, Yunan dili ve harflerinin öğretimi için bir müfredat oluşturdu; burada Homeros'un epik şiirleri baş köşeyi tutuyordu. Romalı seçkinlerin eğitiminde Homeros'un destanlarının sahip olduğu merkezî konum hiç kaybolmadı ve hatta, Homeros'un eserleri imparatorluğun okullarında Yunan dili ve edebiyatı öğretiminin temelini teşkil etti. Genç Octavius, yani geleceğin imparatoru Augustus, amcası Sezar'ın ölümünden son-

ra *Ilyada*'dan şu alıntıyı yapmış: "Öldürüldüğü vakit dostumun yanında olmadığımı göre, ben de çok yakında ölmeliyim."³ Horatius ve Plinius Homeros'u biliyordu, Cicero onu eleştiriyordu, Vergilius'un epik taklidiyse kimi zaman intihale çok yaklaşıyordu.

Roma İmparatorluğu M.S. 6. asırda bölündüğü zaman, Yunanca bilgisi, Bizans'ta veya Doğu İmparatorluğunda gelişirken, Batı'da tamamıyla kayboldu. *Ilyada*'nın kendisi unutuldu ve onun yerine, Troya'daki savaş hakkında hikâyeler gelişti; bunlar, Büyük İskender'e dair romantik efsaneler ile birlikte, Orta Çağların en popüler "klasik" malzemesini oluşturdu. Daha sonraları adlandırıldığı gibi, Troya konusuna ait bu Homeros sonrası anlatımlar için başlıca kaynaklar, sırasıyla, M.S. 3., 5. veya 6. yüzyıllara ait olduğu düşünülen Giritli Diktys ve Frigyalı Dares'in Latince mensur eserleriydi; bunların her ikisinin de Troya'daki Büyük Savaş'ın görgü şahitleri olduğuna inanılıyordu. Bu Latince anlatımlarda, Homeros'un *Ilyada*'sının karmaşık kahramanı Akhilleus, belirleyici konuşmalarından ayrıştırılarak, yiğitçe cesur da olsa hayvansı bir eylem adamaına dönüşüyordu. Ortaçağ yazarlarının kalemünde, hissiyat ona karşı daha da sertleşti. 12. yüzyılda *Roman de Troie*, otuz bin Fransızca mısrayla, Akhilleus'u her bakımdan, hatta savaş meydanında bile, asil Troyalı kahraman Hektor'dan aşağı göstermek için çok uğraşır. Bu türden yaklaşımlar çağlar boyunca devam edecekti; dahası, günümüze kadar süregeldikleri bile söylenebilir.⁴

İngiltere, ta Elizabeth çağına kadar, Yunanca bilgisinden esas olarak yoksundu ve *Ilyada*'nın büyükçe bir kısmından (on kitabından) İngilizce'ye yapılan ilk çeviri Fransızca bir metin aracılığıyla Parlamento üyesi Arthur Hall tarafından yapıldı ve en sonunda, başka sebeplerin yanı sıra, "muhtelif edepsiz konuşmalar" ve borç sebebiyle itibarını kaybettiği 1581 yılına kadar

3 Appianos 3.2.13, alıntının kaynağı: Katherine Callen King, *Achilles: Paradigms of the War Hero from Homer to the Middle Ages*, Berkeley ve Los Angeles, 1987, 118.

4 *Ilyada*'nın ve özellikle Akhilleus'un Orta Çağlara kadar algılanma şeklinin izini sürerken, King'in yukarıda verilen kitabından/benine ölüme yararlandım.

yayımlandı. Hall'un çevirisi edebiyat değeri olmayan gülünç manzumelere çok yaklaşıp:

Gelip geçenler diyecek, bakın şuna, yiğit Hektor'un
Karısına bakın hele! O Hektor ki, Yunanlılar
Büyük ve kudretli Troya şehrini kuşatıp yıktıklarında,
Yüce namıyla çıkardı cenk meydanına.*

Sonra, 1598 ve 1611 arasında, Yunanca ve diğer metinlerden (ve Latince çevirilerden) yapılan George Chapman'ın çılgır açan çevirisi ortaya çıktı ve bundan beş yıl sonra *Odysseia* çevirisi geldi. İki asır sonra, Keats (Yunanca bilmezdi) bu *Odysseia* çevirisini okudu ve "Chapman'ın Homeros'unu İlk Defa Gördükten Sonra" adlı sonesinde onu ebedileştirdi:

Altın diyarlarında çok seyahat ettim,
Birçok hoş ülkeler ve krallıklar gördüm;
Dolaştım nice batı adalarını
Apollon'a sadakat içinde ozanlarla dolu.
Derin çehreli Homeros'un hükmü altında
Çok geniş bir âlemden hep söz edilirdi bana;
Ama hiç solumamıştım onun berrak havasını
Chapman'ın yüksek ve cesur sesini duyana kadar;
İşte o zaman, yeni bir gezegeni fark eden
Göklerin bir gözlemcisi gibi ya da
Darien'de bir tepenin üstünde durup
—Adamları büyük bir merakla bakışırken—
Kartal gözlerini Pasifiğe diken
Yiğit Cortez gibi hissettim kendimi.**

(*) And often shall the passers-by say, Look who yonder is,
The wife of valiant Hector lo! Who in the field with his
Such fame and great renown did get, when Grecians compassed round
The great and mighty town of Troy and tore it to the ground.

(**) Farklı bir çeviri için bkz. "Chapman'ın Homeros Tercümesini İlk Görüş", çev. Orhan Burian, *Dünya Şiiri Antolojisi*, Haz. Atıf Behramoğlu ve Özdemir İnce, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1997, s. 862. <https://rantey.org>

Buz kırılmıştı artık ve "16. asrın sonlarından bu yana, İngilizce konuşan dünyada, kendi 'Homeroslarını' üretmemiş olan bir nesil pek yoktur."⁵

Fakat, İngilizce çevirilerle ve ayrıca orijinal Yunanca metnin öğrenilmesiyle Homeros bilgisi yayıldıkça, *Ilyada*'nın merkezindeki kahraman olan Akhilleus'un ve dolayısıyla destanın algılanma şeklinde bir kayma oldu. Akhilleus, ortaçağ ozanlarıncı lekelenmiş olduğu gibi, İngiltere'de 18. asırdan itibaren, bir diğer antik destanın öne çıkmasıyla daha da geriye itildi. Bu destan, ülkesinin emperyal yazgısına kölece bir bağlılık içinde olan, imanlı, erdemli, vazife aşkıyla dolu Roma kahramanı Aeneas'ın kaderini ve yaptıklarını hikâye eden, Vergilius'un *Aeneis* destanıydı. Bu faşizm timsalinden bütünüyle farklı bir şekilde, *Ilyada*'nın açılış sahnesinde başkomutanın ehliyetini ve hatta savaşın amacını alenen sorgulayarak karakterini ortaya koyan Akhilleus, hiç arzu edilmeyen bir kahramanlık modeli olarak görülüyordu.⁶

Böylece, *Ilyada*'nın şiirselliği ve trajik bakışı yüceltildiği halde, destanın daha sert mesajı görmezden geliniyordu. Asırlarca evvel, klasik çağın tragedya yazarları ve tarihçileri, Troya'daki savaşın bir felaket olduğunu tartışmasız kabul etmişlerdi. Troya Savaşıyla ilgili antik çağ görüşünün bir çeşit özeti olarak, M.Ö. 1. asrın başlarında Strabon şunları yazıyordu: "Seferin bu kadar uzun sürmesi yüzünden, o zamanın Yunanlıları ve ayrıca barbarlar, hem yurtlarında sahip olduklarını, hem de sefer esnasında kazandıklarını yitirdiler ve böylece, Troya'nın tahribinden sonra, yoksul düşmeleri nedeniyle, sadece galipler değil, sağ kalan mağluplar da korsanlığa başladılar."⁷ Ama şimdi, çağlar sonra, ülkenin gençlerini vatan uğruna ölmenin güzel bir şey olduğuna inandırmak için *Ilyada*'nın yiğitçe çarpış-

5 George Steiner, "Homer in English Translation", içinde yer aldığı kitap: Robert Fowler, ed., *The Cambridge Companion to Homer*, Cambridge, 2007, 365.

6 Homeros'un şiirlerinin çevirisinin tarihçesi için, bkz. Simeon Underwood, *English Translators of Homer: From George Chapman to Christopher Logue* (Plymouth, İngiltere, 1998).

7 Strabon, *Coğrafya* 1.3.2, içinde yer aldığı eser: Horace Leonard James, çeviren, *Strabo: Geography*, Cambridge, MA, 1913, 179.

maları ve kahramanlarının yüce sözlerinden istifade ediliyordu. Akhilleus'un kifayetsiz başkomutana saygısızca meydan okumasındaki tehlikeli emsal, bayatlamış bir istihzayla –o parlak Akhilleus'un “çadırında somurtup oturması” lafıyla– etkisiz kınılıyordu.

Homeros araştırmaları, edebiyat tarihinin başlangıcına, M.Ö. 525 civarında Rhegiumlu Theogenes'in eserine kadar gider ve çoğu Batılı (ve bazı Batılı olmayan) üniversitelerde bugüne kadar devam etmiştir. Bu destan üzerine binlerce kitap, makale ve ders üretilmiş ve hesaplanması mümkün olmayan miktarda akademik çalışmada, *Ilyada*, düşünülebilecek her açıdan incelenmiş ve tahlil edilmiştir.

Bu kitap, kaçınılmaz olarak aynı temalara değinecek olsa da, söz konusu akademik çalışmaları meşgul etmiş olan şeylerin birçoğuyla alakalı değildir. Bu kitap, Homerik metnin iletilmesi veya Homeros'un gelmiş geçmiş çağlar için ne anlama geldiği hakkında bir inceleme değildir. Destanın dilbilimsel arka planının bir tahlili değildir; destanın temelindeki sözlü gelenek hakkında değildir; destanda kullanılan formülleşmiş ifadeler veya “Homeros” adının bir kişiye mi yoksa bir geleneğe mi ait olduğu hakkında değildir. Bronz Çağı Yunanistanı veya Troya Savaşı'nın tarihî gerçekliği hakkında da değildir. Bu kitap, *Ilyada*'nın özü hakkındadır; bu kitap *Ilyada*'nın savaşıla ilgili olarak ne söylediği hakkındadır.

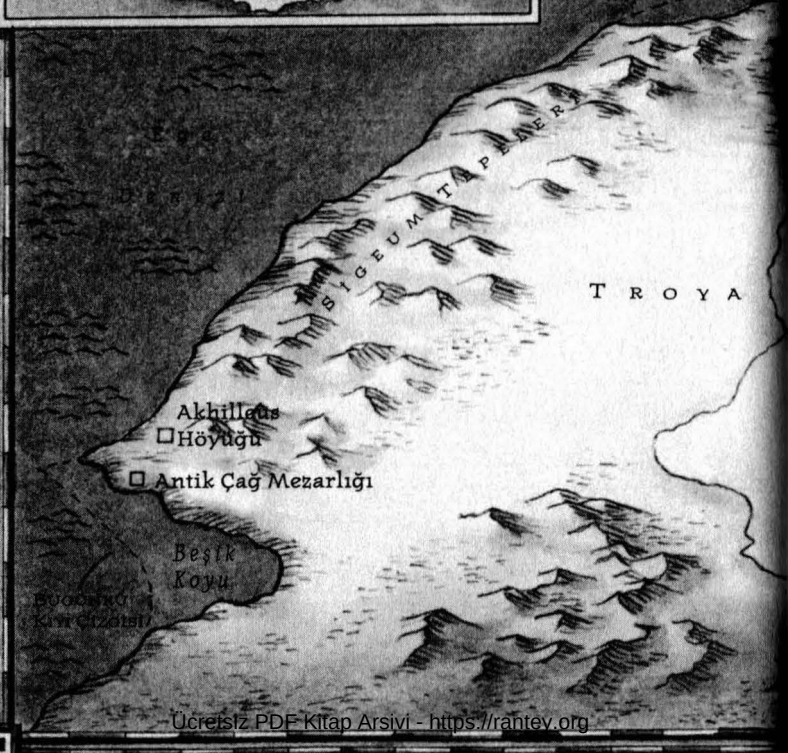
Bu kitapta kullanılan çeviri, bir çeviri hariç, biristisnayla, Richard Lattimore'un yaptığı 1951 yılında Chicago Üniversitesi tarafından yayınlanan ve bu alanda bir çığır açan *Ilyada* çevirisidir. On dört yaşında beni *Ilyada* ile tanıştıran ve daha sonra da Yunanca öğrenmeye özendiren, Lattimore'un çevirisi oldu; onun yalın ifade şekli ve epik heybetine olan takdirim yıllar içinde daha da arttı. Bu çeviriden alıntı yapmama müsaade ettiği için Chicago Üniversitesi Yayınevine son derece minnettarım.

Bu kitapta kullanılan alıntılar, birkaç istisnayla, Lattimore'un çevirisine sadıktır. Lattimore'un Yunan dilindeki "Akhilleus", "Akhalas" ve "Mykene" kelimelerini asıllarına uygun olarak böyle yazmasına karşılık, İngilizce'de yerleşik olan şekillerini ("Achilles, Achaians, Mycenae") kullandık. Yunanca isimlerin yazılması için tek bir sistem yoktur ve dolayısıyla okurlar, alıntı yapılan çeviride ve zikredilen birçok eserin yayıncıları tarafından kullanılan transkripsiyonlarda, hem "Athene" hem de "Athena", hem "Hektor" hem de "Hector", hem "Aias" hem de "Ajax", hem Yunanca "Aineias" hem de Latince "Aeneas" vs. biçimleriyle karşılaşacaktır. Buna ek olarak, Homeros'un des-

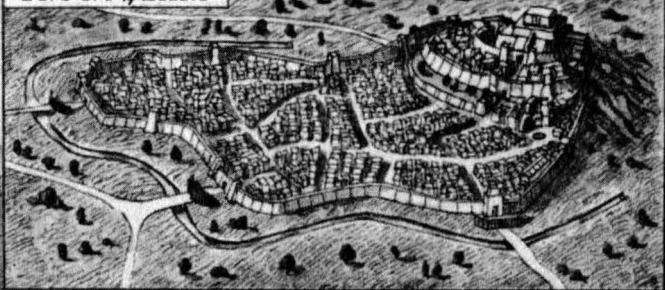
tanındaki “Yunanlılar” bazen Akhalar, bazen Argoslular, bazen de Danaoslular diye, Troyalılar ise bazen Dardanoslular diye anılmaktadır.

Bu kitaptaki “Hektor’un Ölümü” adlı bölüm, yazarın *Ilyada*’nın yirmi ikinci kitabından kendi çevirisidir. Bunun sebebi, Lattimore çevirisinden daha iyisini yapabilecek olduğumuzla inanmamız değil, söz konusu kitabın (*Ilyada*’nın yirmi ikinci kitabı) yorumlarla parçalanamayacak ölçüde mükemmel olması ve bir başka araştırmacının eserinden koca bir bölümü almanın saygısızlık olarak görülmesidir.*

(*) Bu açıklamalar esas olarak orijinal İngilizce metin bakımından geçerlidir. Elinizdeki çeviride, *Ilyada*’dan alıntılar için A. Erhat - A. Kadir çevirisini kullandık (Can Yayınları, İstanbul, 1. basım: 1984, 22. basım: Mayıs 2007) – ç.n.

TROYA ŞEHİRİ

Çanakkale Boğazı

BUGÜNKÜ
KIYI ÇİZGİSİ

va Körfezi

O V A S I

Troya

Simois Irmağı

Antik Çağda Skamandros

Irmağı

Irmağı

10

Ilyada, destanların destanıdır; bugüne kadar anlatılmış bütün savaş hikâyelerinin en ünlü ve kalıcı olanıdır. Troya Savaşı'na dair bu antik çağ efsanesi, en kaba hatlarıyla, Troyalı prens Paris tarafından Troya'ya götürülen, güzelliği dillere destan olmuş bir Yunanlı asil kadını, Helene'yi geri almak için Yunan güçleri ittifakının Asya'daki Troya (veya Ilyon) şehrini on yıl boyunca kuşatmasını anlatır. Savaş, en sonunda tanrı Poseidon'a yapılmış bir takdim süsü verilen çok büyük bir tahta atın içine en iyi adamlarını gizleyerek müstahkem şehre girmeyi başaran Yunanlılar –veya o zamanki adlarıyla Akhalar– tarafından kazanıldı. Kandırılan Troyalılar bu atı surların içine çektikten sonra, atın içine gizlenmiş Akhalar gece olunca dışarı çıktılar, şehri yağma edip ateşe verdiler ve bütün Troyalıları ya öldürdüler ya da köle yaptılar.

Bugüne kadar anlatılmış en büyük savaş hikâyesi, yeni sınırlar çizmeyen, toprak kazandırmayan ve hiçbir davaya hizmet etmeyen bir savaşı yâd eder. Bu savaş, ihtiyatlı bir şekilde, M.Ö. 1250 civarına tarihlenir. Homeros'a atfedilen bir epik şiir olan ve beş asır kadar sonra, M.Ö. 750-700 civarında yaratılan *Ilyada*, bu savaşın hikâyesini hafızalara nakşetmiştir. Homeros'un *Ilyada* destanı, belirgin bir sonucu olmayan bu seferin şimdi hatırlanmasının tek sebebidir.

Bronz Çağı ve Homeros'un zamanı arasındaki netameli fasıla boyunca, şiirle hikâye anlatan birçok nesil bu savaşın efsanesini bir asırdan diğerine aktarmıştı. Şimdi yitip olan şiirlerinde bu unutulmuş ozanlarca anılan epizotların birçoğu *İlyada*'da bilmezden geliniyor veya reddediliyordu. Homeros'un destanında, misal olarak, Helene'nin kaçırılması, Yunan filosunun toplanması ve yelken açması, savaşın ilk çarpışmaları, Troya Atı ve Troya'nın yağma edilmesi ve yakılması gibi esaslı görünen olaylardan bahsedilmez.

Homeros'un 15.693 mısralık *İlyada* destanı, bunların yerine, çıkmaza girmiş bir Troya kuşatmasının onuncu ve son yılında takriben iki haftalık bir dönemin olaylarını tasvir eder. *İlyada*'yı belirleyen dramatik gelişmeler, böylece, büyük Akha savaşçısı Akhilleus'un başkomutanını çıkarıcı, ilkesiz bir korkak olmakla suçlaması, Akhilleus'un savaştan çekilmesi ve hiçbir savaşın veya savaş ganimetinin onun hayatından daha değerli olmadığını bildirmesidir. Homeros'un destanı, askeri bir zaferle değil, Akhilleus'un bu tamamen anlamsız seferde canından olacağını kırık bir kalple kabul etmesiyle biter.

Homeros'un çağında, o zamanki adıyla Hellespontos olarak bilinen Çanakkale Boğazına bakan bir tepenin üzerinde bir zamanların Troya'sının sağlam yapılı surlarının kalıntılarını her seyyah görebilirdi; Troya etrafındaki bölge olan Troas'ın *İlyada* destanında ayrıntılarıyla tasvir edilmesi, Homeros'un burayı ilk elden bildiğine işaret eder. O halde, Troya Savaşı Homeros ve dinleyicileri için efsanevi değil hakiki bir şeydi. Aynı şekilde, destanda savaşa katıldıkları belirtilen başlıca Yunan beylikleri de mevcuttu. Herhangi bir seyyah bunların kalıntılarını da görebilirdi.

Troya ve çağı hakkındaki bilgiler arkeoloji sayesinde artmıştır. Ancak, Troya Savaşı'nın kendisi, kavimleri harekete geçiren o müthiş yangın, esrarını korumaya devam ediyor. Hangi gerçekler ortaya çıkarsa çıksın, *İlyada*'nın bu savaşın anlamına dair kuşkuya yer bırakmayan tanımlaması değişmez. Kendi çağında bile eski bir hikâye olan bu savaşın derinlerine inerek, Homeros vahşi ve kalıcı bir hakikati kavramıştı. Homeros'un

anlattığı şekliyle, bu özel Bronz Çağı savaşının eski hikâyesi bütün savaşların getirdiği yıkımlara dair heybetli ve kapsayıcı bir hatırlatmaya tahvil edildi.

“Tanrısal Homeros”, antik çağ Yunanlılarına göre, Anadolu’nun batı kıyıları ve yakın adalardaki Yunan yerleşimlerinin oluşturduğu bir bölge olan İonia’dan profesyonel bir şairdi. Bu inandırıcı gelenek bir yana, onun kim olduğu mitik geçmişte kaybolmuştur; bir tanıklığa göre, babası Meles ırmağıydı, annesiye bir peri (*nympha*).¹

İlyada destanının kökenleri de aynı şekilde belirsizdir. Bazı şiirsel özellikler (vezin bakımından faydalı ifadeler içeren karmaşık bir sistem, pasajlar ve kelimelerin belirgin şekilde tekrarlanması gibi) bu destanın gerisinde uzun bir sözlü hikâye anlatma geleneği olduğuna işaret eder. Modern arkeolojinin bulgularıyla örtüşen silah çeşitleri ve başka nesnelere ve coğrafi yer adlarına yapılan atıflar, dile ait kanıtlarla beraber, *İlyada*’nın bazı unsurlarının Bronz Çağına kadar geri gittiklerine işaret eder. Bu tarihi kalıntılar başka geleneklerin temaları, dili ve karakterleriyle kaynaşmıştır; folklor ve Yakın / Orta Doğu şiir ve mitolojisi özellikle zengin kaynaklardır. Hatta bazı unsurlar Yunan öncesi kökenlidir. Misal olarak, Helene’nin adı, *swel- “güneş”, “güneşin parıltısı”, “yanmak”, “kızarmak” kökünden Hint-Avrupa *Swelénā kelimesine bağlanabilir. Onun prototipi bir Güneş Kızıydı; Güneş Bakiresinin kaçırılması eski Hint-Avrupa mitlerinde tekrarlanan bir motifti.²

İlyada’nın bazı özelliklerinden hareketle, Bronz Çağı destan geleneğinin –gerçek olay akışı değilse bile– en azından karakteri ortaya konulabilir. Misal olarak, kahraman Aias, ayırt edici büyük kalkanı ve muazzam cüssesiyle, Yunan Bronz Çağına aittir; tanrılar ve insanlar arasındaki muhabbet, insanlarla aslanları kıyaslayan teşbihler ve tanrılara denk tutulan kahra-

1 Homeros ile Hesiodos’un Yarışması, içinde yer aldığı kitap: M.L. West, editör ve çeviren, *Homeric Hymns. Homeric Apocrypha. Lives of Homer*, Cambridge, MA, 2003, 319 vd.

2 M.L. West, *Indo-European Poetry and Myth*, Oxford, 2007, 229 vd.

manlar da öyledir. Hepsinin üstünde, erken geleneğin muharebeyi ve savaşta ölümü terennüm ettiği sonucuna varabiliriz.³

* * *

Destanın yolculuğuna dair izler iki eski halkın tarihinde görülebilmektedir: Homeros'un "Akhalar" diye andığı, çağımız tarihçileri tarafından (onların başlıca yerleşmesinden dolayı) Mykeneliler olarak bilinen, Bronz Çağı Yunanlıları ve Hititlerle bağlantılı bir batı Anadolu halkı olan Troyalılar.

Mykeneliler Yunan anakarasında M.Ö. 17. asırda iktidara geldiler ve Peloponnesos denilen büyük güney yarımadası onların asıl bölgesi olmakla beraber, denizci, yağmacı, savaşçı ve tüccar-dılar; ve M.Ö. 15. asrın ortalarına gelindiğinde, Ege'nin tamamında politik ve kültürel üstünlüğe ulaştılar. Mezarlarından çıkartılan altın ve diğer değerli nesneler onların zengin bir halk olduğunu göstermektedir. Bu zenginliğin bir kısmı normal ticaretten geliyordu, fakat onların çağındaki Hititlerin kayıtlarında Mykeneli fesatçılara yapılan atıflara bakılırsa –örgütlü ordular değilse bile– birtakım güruhlar yağma amacıyla Anadolu kıyılarında dolaşmaktaydı: erken dönem destanındaki dramatik aksiyon, muhtemeldir ki, denizden gelen bu yağma akınlarını takip etmişti.⁴ Kuşatmalar, yürüyen savaşçılar ve hareket eden filoların tasvirleriyle Mykene sanatının belirgin askeri temaları, kesinlikle, Mykenelilerin savaşçı bir halk olduğuna işaret etmektedir.⁵

Bu halk, serveti ve kudretinin zirvesine, M.Ö. 14. asrın sonlarıyla 13. asırda, o dönemde inşa edilen büyük saray komplekslerine atıfla "saraylar" dönemi olarak bilinen bir çağda ulaştı. Genellikle stratejik tepeler üzerine kurulan ve masif surlarla çevril-

3 M.L. West, "The Rise of the Greek Epic", *Journal of Hellenic Studies* 108 (1988), 158.

4 Carol G. Thomas ve Craig Conant, *The Trojan War*, Westport, CT, 2005, 41.

5 "Mykene ordusu hakkında mevcut tali bilgiler gayet belirgin bir şekilde yetersizdir. Mykene kültürünün son derece askeri karakterde olduğu düşünülürse, bu durum antik çağ harp tekniği araştırmalarında bariz bir eksikliklerdir." Nicolas Grgric, *The Mycenaean c. 1650-1100 B.C.*, Botley, Oxford, 2005, 6; bu resimli ve incecik "okul metni" muhtemelen Mykene ordusu ve harp tekniğinin en kapsamlı anlatımını verir. Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

miş olan bu saraylar, hem savunma mevzileri olarak, hem de sofistike, feodal bir bürokrasinin karargâhları olarak hizmet ediyordu. Söz konusu alanların bazılarında bulunan, "Lineer B" adlı bir ideogram hece yazısı kullanarak Yunancanın erken bir şekliyle kil tabletler üzerine yazılmış belge arşivlerinde bitmez tükenmez listeler –haraç, vergi, emtia, malzeme, askeri teçhizat listeleri– yer almakta, hâkim düzenin serveti, teşkilatlanması, askeri mahiyeti ve çıplak maddeciliği gözler önüne serilmektedir.⁶ Lineer B tablet yığınları arasında, Yakın ve Orta Doğudaki diğer Bronz Çağı toplumlarının karakteristiği olan diplomatik evrak, elçiler veya yöneticiler arasında antlaşmalar veya mektuplar, muharebe veya savaşların tarihi anlatımları, şiirler veya dualar veya destan fragmanları bulunmamıştır. Sadece ve sadece, sahip olunan şeylerin dikkatle hazırlanmış listeleri bulunabilmiştir:

Kokalos 648 litre zeytinyağının bedelini Eumedes'e ödedi.
Fildişinden bir adam, bir at, bir ahtapot ve bir ejderha
kakmalı bir tabure.
Fildişinden aslan başı ve oluk kakmalı bir tabure...
Hizmete uygun halde olmayan, bronz kaplı bir çift
tekerlek.
On iki kız ve on oğlanıyla Knidos'tan yirmi bir esir kadın.
Miletoslu kadınlar.

Ve:

To-ro-ya – Troyalı kadınlar.⁷

6 Mykene dünyasının belirli veçheleri hakkında birçok inceleme olmakla beraber, en ulaşılabilir genel değerlendirme şudur: K.A. ve Diana Wardle, *Cities of Legend: The Mycenaean World*, Londra, 1997. Nic Fields, *Mycenaean Citadels c. 1350-1200 B.C.*, Botley, Oxford, 2004; önemli Mykene yerleri hakkında iyi resimlenmiş, güncel bir kılavuzdur. John Chadwick, *The Decipherment of Linear B* (Cambridge, 1990) kitabında Lineer B tabletlerinin hikâyesini heyecan verici bir üslupla anlatır. Michael Ventris'in şifreyi kırmasından sonra, Lineer B tabletlerinin muhteşemliğini dünya için anlaşılır kılanlar, büyük ölçüde, Ventris ile Chadwick oldu; belgelerin kendileri için, bkz. M. Ventris ve J. Chadwick, *Documents in Mycenaean Greek*, 2. edisyon (Cambridge, 1973).

7 Chadwick, *The Decipherment of Linear B*, 159 vd. Troya kavgasının anlamı ve ta-

Troyalı kadınların nasıl olup da bir Mykene saray envanterinde yer almış olduklarını böylesine kısa bir kayıttan hareketle bilemeyiz, ama en basit açıklama şudur: Knidoslu ve Miletoslu kadınlar gibi –ve Lemnoslu kadınlar, Khioslu kadınlar ve isimleri verilen Anadolu’da veya Ege adalarında başka yerleşimlerden kadınlar gibi– onlar da, tabletlerin ifadesiyle, “ganimet olarak alınmış kadınlar” veya esirlerdi; “elbise diken kadınlar”, dokuma işçileri, “hamam hizmetkârları” olarak ve muhtemelen efendilerinin yataklarında hizmet vermek üzere alınıp götürülmüş kadınlardı.⁸ Hitit kralı III. Hattuşili tarafından adı belli olmayan bir Mykene kralına M.Ö. 1250 civarında (Troya Savaşı’nın tahmin edilen tarihine yakın bir zamanda) yazılmış olan, Anadolu’dan yedi bin kadar insanın esir alma ve teşvik yoluyla Mykene ülkesine götürülmesi ve oraya yerleştirilmesine atıf yapan bir mektup Mykene müdahalesinin ölçeğine işaret eder.⁹ Birkaç Hitit belgesi ve yukarıda verilen Linear B kayıt, Troya’da keşfedilen çok miktardaki Mykene çanak çömleğiyle beraber, Mykenelilerin –Anadolu kıyılarında ticaret, yağma veya kolonileştirme amaçlı– seyahatleri esnasında onlarla Troyalılar arasında önemli temaslar gerçekleşmiş olduğuna delildir.¹⁰

Hellespontos (bugünkü Çanakkale Boğazı) girişinde bulunan Troya’nın kendisi, herhangi bir Mykene sarayından daha eski bir tarihe sahipti. En eski, çok küçük Troya yerleşmesi, Simois ve Skamandros ırmaklarının ikiye ayırdığı bataklık ve bel-

rihi bakımdan neler ima ettiği şu kitapta tartışılır: Michael Wood, *In Search of the Trojan War*, revize edilmiş edisyon (Londra, 2005), 182 vd.

- 8 Kadınlarca yapılan işlerin farklı kategorileri, John Chadwick’in “The Women of Pylos” makalesinde tasvir edilir: J.-P. Olivier ve Th. G. Palaima, editörler, *Texts, Tablets and Scribes: Studies in Mycenaean Epigraphy and Economy*, Salamanca, 1988, 43-96.
- 9 Anadolu’da Mykene müdahalesi için, bkz. Trevor Bryce, *Life and Society in the Hittite World* (Oxford, 2004), 259; Anadolu’da yaşayanların nakledilmesi sayfa 102’de tartışılıyor.
- 10 Mykeneliler ve Hititler arasındaki temas hakkında delillerin bir özeti için, bkz. Wolf-Dietrich Niemeier, “Mycenaeans and Hittites in War in Western Asia Minor”, içinde yer aldığı kitap: Robert Laffineur, editör, *POLEMOI: Le contexte guerrier en Égée à l’Âge du Bronze*, Liège, 1999, 141-55; ve Wood, 182 vd.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

ki de sıtmalı bir ovanın yukarısındaki alçak bir tepenin üzerinde, M.Ö. 2900 civarında inşa edilmişti.¹¹ Burada, yerleşmenin kurulma tarihiyle iki bin sene kadar sonra M.Ö. 1050'de terk edilmesi arasındaki zaman boyunca yedi büyük yerleşme tabakası inşa edildi.¹² Bunlardan Troya VI diye adlandırılan (M.Ö. 1700 ile 1250 arası döneme tarihlenen) yerleşme tabakası Yunanistan'daki Mykene hâkimiyeti dönemiyle çakışıyordu. On- dan önceki yerleşmelerin kalıntıları üzerinde, sekiz ayrı evre- de inşa edilen Troya VI belirgin şekilde yeni olan bir ustalık ve tarz ile yapılmıştı; bundan öyle anlaşıyor ki eski mekânı yeni bir halk sahiplenmişti. Kudretli Hititler ile bağlantılı bir Hint- Avrupa halkı olan Luvilerin bu dönemde kuzey-batı Anado- lu'ya yerleşmiş oldukları biliniyor ve bu yeni Troyalıların onlar olma ihtimali çok kuvvetlidir.¹³

Tepe üzerinde, saray-kale, özenli biçimde işlenmiş kireçta- şı bloklarıyla inşa edilen, hafifçe eğimli, zarif savunma duvar- larıyla tekrar yapıldı ve yenilendi. Beş metre kadar yükseklikte olan taş duvarların üzerine tuğladan bir üstyapı oturtuldu, böy- lece taş temelden tuğla zirveye kadar duvarların yüksekliği do- kuz metreyi buluyordu; stratejik kuleler savunma duvarlarını güçlendiriyor, taştan yapılmış rampalar şehrin kapılarına uza-

- 11 Troya'nın topografyası Manfred Korfmann'ın "Troy: Topography and Naviga- tion" makalesinde tasvir edilir: Machteld J. Mellink, editör, *Troy and the Tro- jan War* (Bryn Mawr, PA, 1986), 1-16. Sıtma ihtimali ve genel olarak Troya'nın sağlık durumu için, bkz. J. Lawrence Angel, "The Physical Identity of the Tro- jans", içinde yer aldığı kitap: Mellink, 63-76, özellikle 67; şekiller 24-26. Her- hangi bir dönemden Troyalılara ait iskelet kalıntıları pek azdır – çoğu yakılmış cesetlerden olmak üzere, Troya VI ile VIIb arasındaki dönemden kırk beş nu- mune. Bebek: çocuk: yetişkin ölüm oranı 6: 2: 10 hesaplanmıştır, "muhteme- len aynı çağın Yunanistan'ında olduğundan daha iyi" (68).
- 12 İki asra yakın bir zaman geçtikten sonra, M.Ö. 800 civarından Roma devirleri- ne kadar ilave tabakalar inşa edildi.
- 13 Troya hakkında bir kılavuz için, bkz. Nic Fields, *Troy c. 1700-1250 B.C.*, Bot- ley, Oxford, 2004. Tübingen Üniversitesi'nin himayesinde ve 2005'teki zaman- sız ölümüne kadar Manfred Korfmann'ın yönetimi altında Troya'da süren ka- zıların ayrıntılı ve mükemmel saha raporları 1991'den bu yana *Studia Troica* dergisinde yayımlanmıştır. Wood'un kitabı (46 vd.) Troya'da Heinrich Schli- emann'dan itibaren yapılan kazıların tarihçesi hakkında en iyi, en okunabilir anlatımı vermektedir. H. Craig Melchert, editör, *The Luwians* (Leiden, 2003) Luvi kültürü ve tarihine dair makaleler için: <https://rantey.org>

niyordu. Destan geleneği bu detayları koruyacaktı, çünkü İlyada şehrin geniş yolları ve kapılarından, kulelerinden ve "sağlam yapıli surları"ndan bahseder. Kalenin aşığı tarafında, yaklaşık altı bin insanın yaşadığı bir yerleşim vardı.¹⁴

Böylece, Mykene'nin kudretinin en yüksek olduğu devirde, M.Ö. 14. ve 13. asırlarda, Troya, üzerinde bir saray-kalenin bulunduğı, Marmara Denizi ve daha ötede Karadeniz'e erişimi kontrol eden Çanakkale Boğazının girişinde güzel bir konuma sahip, esaslı bir yerleşmeydi.¹⁵ Etkisi, sadece Troas bölgesinin tamamına değil, doğu Ege'de Lesbos gibi adalara dek uzanıyordu. Esas olarak çanak çömlek şeklinde (hatta bakır nesnelerdeki kurşun elementiyle) kendini gösteren arkeolojik kanıtlara bakıldığında, en azından M.Ö. 3000'den itibaren bu adalıların Troyalıların maddi kültürünü paylaşmış oldukları görölmektedir.¹⁶

Ancak, bütün bunlara rağmen, Troya hiçbir zaman yerel bir

14 Troya VI tabakasının kapsamı ve anlamı, o kadar ağır sözler edilmeseydi hoş olabilecek beklenmedik ölçüde ateşli bir tartışmanın konusu oldu. Kısaca, Troya'daki yeni kazıları yöneten Manfred Korfmann'ın bir meslektaşı olan Frank Kolb, Troya'nın ölçeğı ve ehemmiyeti hakkında Korfmann'ın yorumlarının "hayal mahsulü" olduğunu iddia ediyordu. Bronz Çağı profesörlerinin bu seyirlik tartışması, şaşkınlık içindeki medya mensuplarını, 2002 yılında Tübingen'de toplanan bir konferansa çekti; 3200 yıldan daha eski bir arkeolojik mekân hakkında insanların bu kadar hırslanmasını görmek harika! Bu tartışma hayırlı bir sonuç doğurdu. Troya'nın arkeolojisi ve tarihine dair bugüne kadar elde edilmiş bütün kanıtlar, Anadolu uzmanlarından oluşan bir heyet tarafından dikkatle incelendi. Uzmanların değerlendirmesi, Korfmann lehine olup, arkeolojik kanıtlar hakkında özlü bir genel bakış sunmaktadır. Bkz. D.F. Easton, J.D. Hawkins, A.G. Sherratt ve E.S. Sherratt, "Troy in Recent Perspective", *Anatolian Studies* 52 (2002), 75-109. Frank Kolb kendi iddiasını şu makalede ifade etmiştir: "Troy VI: A Trading Center and Commercial City?", *American Journal of Archaeology* 108 (2004), 577-614.

15 Manfred Korfmann, "Troia: A Residential and Trading City at the Dardanelles", içinde yer aldığı kitap: R. Laffineur ve W.-D. Niemeier, editörler, *POLITELA: Society and State in the Aegean Bronze Age*, cilt 1 (Liège, 1995), 173-83 ve levhalar XXIII-XXXIII.

16 Bkz. Kyriacos Lambrianides ve Nigel Spencer, "Unpublished Material from the Deutsches Archäologisches Institut and the British School at Athens and Its Contribution to a Better Understanding of the Early Bronze Age Settlement Pattern on Lesbos", *Annual of the British School at Athens* 92 (1997), 73-107; ve Nigel Spencer, "Early Lesbos between East and West: A 'Grey Area' of Aegean Archaeology", *Annual of the British School at Athens* 90 (1995), 269-306, özellikle 273 vd. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

güçten fazlası değildi. Hattuşa (bugün orta Türkiye'deki Boğazköy) başkentinden Küçük Asya'yı yöneten büyük Hitit krallığı nihai kudreti elinde tutuyordu. Geniş kapsamlı Hitit arşivlerinin kil tabletler üzerine yazılmış belgeleri gösteriyor ki Troya bu krallığa tabi devletlerden sadece biriydi.¹⁷ İlk defa çözülmelerinden sonra "gerçek" Troya'nın ve Troya Savaşı'nın kanıtlarını bulmak için bilim adamları tarafından araştırılan Hitit arşivleri heyecanlandırıcı ipuçları vermiş, son yılların keşifleri bu ipuçlarını daha da güçlendirmiştir. Misal olarak, denizin ötesinde bir Büyük Kral tarafından yönetilen "Ahhiyava"ya bir göndermenin (*Ilyada* destanında Mykeneliler için en çok kullanılan isim olan) Akhaları ifade ettiği şimdi genel olarak kabul görmektedir.¹⁸ Keza, Hitit belgelerindeki "Wilusa" kelimesinin Homeros'taki Ilios (daha doğrusu, w sesini temsil eden orijinal antik "digamma" harfiyle "Wilios") olduğu bugün doğrulanmıştır.¹⁹ Hitit kralı III. Hattuşili tarafından adı belli olmayan bir Ahhiyava kralına M.Ö. 1250 civarında yazılmış bir mektupta yer alan bir atıf son derece merak uyandırıcıdır: "Geçmişte aramızda ihtilaf konusu olan Wilusa meselesinde..."²⁰ En azın-

17 Daha spesifik olarak, Wilusa arşivlerde "Arzawa Toprakları" diye söz edilen batı Anadolu'daki dört krallıktan biriydi. Trevor Bryce, *The Trojans and Their Neighbours* (Abingdon, Oxon, 2006), 107 vd. Bryce ve Michael Wood (*In Search of the Trojan War*, 214 vd.) Troya'nın Hitit İmparatorluğuyla münasebetinin mahiyetini ve Anadolu içinde Troya'nın statüsünü tartışıyorlar.

18 Bkz. Trevor R. Bryce, "Ahhiyawans and Mycenaeans - an Anatolian Viewpoint", *Oxford Journal of Archaeology* 8, no. 3 (1989), 297-310.

19 Ilios kelimesinin erken Yunanca şekli, yaklaşık olarak w sesini veren "digamma" harfinin kullanımıyla, Wilios olsa gerekir. Lineer B yazısında mevcut olan bu harf Homeros şiirlerinde hâlâ hissedilir. Kayıp harf yerine konulduğunda düzelen bazı vezin problemleri buna işaret eder. Geçmişte bütün Yunan lehçelerinde var olan bu harf, değişik tarihlerde, her bir lehçede kullanılmaz hale gelmiştir. Hitit coğrafi ve siyasi manzarası, çok aşınmış durumda olan abidevi bir kaya kitabesinin tercüme edilmesiyle, ancak nispeten kısa bir zaman önce teyit edilebilmiştir; bkz. J.D. Hawkins, "Karabel, Tarkondemos and the Land of Mira: New Evidence on the Hittite Empire Period in Western Anatolia", *Würzburger Jahrbücher für die Altertumswissenschaft* 23 (1998), 7-14; ve J.D. Hawkins, "Tarkasnawa King of Mira: 'Tarkondemos,' Boğazköy Sealings and Karabel", *Anatolian Studies* 48 (1998), 1-31.

20 Bu mektubun parçalı haldeki tam metni için, bkz. John Garstang ve O.R. Gurney, *The Geography of the Hittite Empire*, Londra, 1959, 111-14; Wilusa'ya yapılan atıf IV 7.10 s. 13'de bulunur. Ücretsiz PDF kitap arşivi - <https://rantey.org>

dan bir tarihte, bir Mykene kralının Ilios dolayısıyla çatışma içine girmiş olduğu kanıtlanıyor.

Troya tabakalarından herhangi birinde henüz belgeler bulunmamıştır; Troya VI tabakasında keşfedilen Luvi dilinde yazılmış tek bir taş mühür yegâne yazılı kanıt olmaya devam etmektedir.²¹ Troya'nın nasıl ayakta kaldığı, etkileyici surlarını inşa etmek için yeterli zenginliği nasıl topladığı ancak tahmin edilebilir. Kazılarda çıkan ağırşakların sayısı köklü bir dokuma endüstrisinin kanıtı olarak yorumlanmıştır; Troya VI tabakasında bulunan at kemikleriye at yetiştiriciliğine kanıt olabilir. Ilyada destanında, Homeros'un Troyası "atlarıyla ünlü" bir yerdir.²² Ancak, Troya'nın batı limanına yakın bir noktada keşfedilen, geç Bronz Çağına ait küçük mezarlık özellikle fikir vericidir; buradaki mezarların kabaca dörtte birinde Mykene nesneleri yer almaktaydı. Troya'dan bağımsız olan bu mezarlığın yabancı taccirler veya denizciler için bir defin sahası olduğu anlaşıyor.²³ Aynı zamanda, Mykene'nin Hellespontos ve Bosporos ötesinde temaslarına ait kanıtlar pek azdır; bu da gösteriyor ki ticari faaliyetin çoğu Troya'dan öteye geçmiyordu. Troyalılar, belki daha sonraki devirlerde yapıldığı gibi vergi tahsil etmek yoluyla, boğazı aktif olarak kontrol altında tuttukları için mi, yoksa Bronz Çağının omurgasız gemileriyle güçlü akıntılar ve sert rüzgârların hâkim olduğu bir boğazdan geçmek zor olduğu için mi, Troya'dan öteye gidilmediğini bilmek mümkün değildir.²⁴

21 Mühür hakkında, bkz. J. David Hawkins ve Donald F. Easton, "A Hieroglyphic Seal from Troia", *Studia Troica* 6 (1996), 111-18.

22 Troya ticaretinin kanıtları için, bkz. Bryce, *The Trojans and Their Neighbours*, 122 vd.

23 Manfred Korfmann, "Beşik Tepe: New Evidence for the Period of the Trojan Sixth and Seventh Settlements", içinde yer aldığı eser: Mellink, 17-28 ve şekiller 14-23.

24 Karadeniz bölgesinde bir Mykene mevcudiyetine dair seyrek kanıtlar ve Mykene girişi önündeki çeşitli engellerin bir incelemesi için, bkz. Marta Guzowska, "The Trojan Connection or Mycenaeans, Penteconters, and the Black Sea," içinde yer aldığı kitap: Karlene Jones-Bley ve D.G. Zdanovich, eds. *Complex Societies of Central Eurasia from the 3rd to the 1st Millennium B.C.*, cilt 2, Washington, D.C., 2002, 504-17. Korfmann şuna işaret ediyor ki Britanya Deniz Kuvvetleri Kumandanı Lord Black Sea Pilot adlı seaherinde, Ganakkale Boğazını

Yunan mitolojisi ve destanında, Yunanlılar ile Troyalılar arasındaki savaşın dolaysız sebebi, Troya Kralı Priamos'un oğlu Paris'in Yunan kralı Spartalı Menelaos'u ziyaret edip kralın karnısı Helene'yi kaçırmaması veya ayartmaması (antik çağda bile bu konuda bir görüş ayrılığı vardı) ve giderken yanında birçok şeyi götürmesiydi. Bu geleneğin bir tarihi hakikati yansıtmaması için sebep yoktur. Lineer B envanter listelerinde, Anadolu kıyılarındaki Mykene akınlarında kadınların yakalanıp götürülmesi açıkça belirtildiğine göre, diğer yönde de akınlar yapılmış olması en azından mümkündür. Yunanlı Helene ile Asyalı Paris'in mitlerdeki beraberliği, bir Hitit prensiyle bir Yunanlı kız arasında siyaseten ayarlanmış –ama belki de infial ile karşılanmış– bir evliliğin soluk bir hatırasını yansıtır da olabilirdi.²⁵ Diğer yandan, "Troya Savaşı" basitçe talan hırsından kaynaklanmış ve bir dizi yağma akını, romantik bir şekilde, Bronz Çağının en önemli Büyük Savaşı'nın hikâyesiyle birleştirilmiş olabilir. Erken dönem mitoloji ve destan hikâyelerinde, ardı ardına iki nesil boyunca Troya'nın Yunanlılar tarafından iki defa yağma edilmesine ve ayrıca, dikkat çekici bir nokta olarak, Mykene kralı Agamemnon öncülüğünde bölgeye sonuçta başarısız bir sefer düzenlenmesine atıf yapılması anlamlıdır.²⁶

dan çıkan kuvvetli ve ters rüzgârın "bazen çok uzun zaman devam ettiği, 200-300 kadar geminin... elverişli ve kalıcı bir esinti beklemesinin nadir bir durum olmadığı" ifade ediliyormuş; Korfmann, "Troy: Topography and Navigation", 7. Benjamin W. Labaree, "How the Greeks Sailed into the Black Sea", *American Journal of Archaeology* 61, no. 1 (1957), 29-33, bilgili denizcilerin Boğazlar ve Karadeniz'deki değişken güney rüzgârlarında görülen aylık değişimlerden yararlanmış olabileceklerini ileri sürmektedir.

25 Bu ihtimal Richard Janko tarafından ortaya atılmıştır, "Go away and rule" (Jochim Latacz'ın *Troy and Homer: Towards a Solution of an Old Mystery* kitabının bir değerlendirmesi), *Times Literary Supplement*, 15 Nisan 2005, 6-7.

26 Troya'nın ilk defa Herakles tarafından yağma edilmesine *Ilyada* 5.628-51'de atıf yapılır; bkz. P.B.S. Andrews, "The Falls of Troy in Greek Tradition", *Greece & Rome*, 2. seri, cilt 12, no. 1 (Nisan 1965), 28-37; Andrews at çalmak için yapılan bir baskının Troya Savaşı'nın saiki olduğunu ileri sürer. Yunanlıların yanlışlıkla başka bir şehrin yakınında karaya çıkmasıyla başarısız olan ilk Troya seferi için, bkz. *Kypria*, argüman 7; Strabon bu macera üzerine kınayıcı bir hüküm verir: Strabon, *Cografya* I.1.17. Hitit metinlerinde bu hadisenin merak uyandırıcı bir benzeri vardır: L.A. Gindin ve V.L. Tsymbursky, "The Ancient Greek Version of the Historical Event Reflected

Troya VI evrelerinin sonuncusu –Troya VIh– M.Ö. 1250'de sona erdi. Öyle görünüyor ki bunun sebebi doğal afetler ve düşman saldırısıydı. Aynı ahali, hem nüfus hem de maddi şartlar bakımından çok zayıflamış bir halde, burada kalmaya devam ederek, bir zamanların saray-kalesini bir ufak konutlar yığınıyla doldurmuş görünmektedir. Hâkim elitler ya bu yeni mukimlere fevkalade bir mûsamaha gösteriyordu ya da saraylarını sıradan insanlara terk edip kaçmışlardı.

Troya VIh Mykeneli istilacılar tarafından yıkıldıysa, Mykeneliler bu zaferin tadını pek çıkaramadılar. Gözetleme mevki-leri ve ihtiyati mal stoklarıyla kendi büyük kalelerinin gücüne ve uyanıklığına rağmen, Troya'nın düşmesinden bir nesil kadar sonra M.Ö. 1200 civarında, dramatik ve ani bir şekilde, onların kendi medeniyetine sonra veren mahvedici felaketi öngöremediler. Çöküşü açıklamak için çeşitli sebepler üzerinde durulmuştur – doğal afet, iç kargaşa, ticaretin bozulması, dışarıdan gelen yağmacılar. Yunan dünyasını bu duruma maruz bırakan şeyin Troya Savaşı'nın ta kendisi olduğu daha sonraki antik çağ yazarlarının görüşüydü. Bu görüş, Homeros'a mal edilen ikinci destan olan *Odysseia*'ya da yansımıştır: Kahraman Odysseus, savaştan sonra yurduna dönünce, onun yokluğunda servetinin gâsıplar tarafından yağma edilmiş olduğunu gö-

in a Hittite Text", *Vestnik Drevnej Istorii* 176 (1986), 81-87 (Rusça yazının İngilizce özet, s. 87). Rhys Carpenter, Troya'yı almak için yapılan iki Akha teşebbüsünün iki gelenegi temsil ettiğini ileri sürmüştür: "bir ekol (buna Aiolis ekolü mü diyelim?) Troya'yı ve onun ırmağını Kaikos [Nehri] üzerindeki Pergamon'da bulunan Teuthrania'ya bağlar, diğer ekol ise (buna Ionia ekolü mü diyelim?) Skamandros üzerindeki Troya'da Hellespontos'a"; Rhys Carpenter, *Folk Tale, Fiction, and Saga in the Homeric Epics*, Berkeley ve Los Angeles, 1958, 57 vd. Başarısızlıkla sonuçlanan ilk çıkarmanın hikâyesi Arkhilokhos'tan bir şiirin yakın tarihlerde keşfedilen bir fragmanında konu edilir: "Agamemnon'un savaş etmek için Troya'ya götürdüğü, ölümsüzlerin oğulları ve kardeşleri hızlı gemilerine sevinerek bindiler. Yollarını kaybettikleri için, o sahile vardılar. Güzel Teuthras şehrine hücum ettiler ve orada, atlarıyla beraber öfke içinde homurdanarak, hayal kırıklığına uğradılar. Zira yüksek kapılı Troya şehrine saldırdıklarını zannetmişlerdi, fakat aslında buğday veren Misya toprağına basıyorlardı..." (P. Oxy, LXIX 4708, D. Obbink, çeviren). Bu heyecan verici yeni papirolojik bulgunun çevirisi ve görüntüleri aşağıdaki adreste görülebilir: www.papyrology.ox.ac.uk / POxy / monster / demo / Page 4.html

rür. M.Ö. 5. asırda, Thukydides şunları yazıyordu:* "Troya'nın düşmesinden sonra uzun süre yollarda sürünen Yunanlıların dönüşü, pek çok şeyi değiştirdi; doğal olarak birçok devrim oldu; bunların sonucunda, sürgün edilen yurttaşlar yeni siteler kuruyorlardı."²⁷

Troya'da olduğu gibi, bazı yerel Mykene toplulukları tahrip edilmiş kentlerini yeniden kurmaya giriştiler; kalelerin hasarlı surları, tapınakları ve depolarından neyi kurtarabilirlerse kurtarmak için enkaz halindeki yurtlarına geri döndüler; fakat bugünün felaketlerinde olduğu gibi, imkânları olanlar başka yerlere göç etti. Yunanistan'ın her yerinde aynı kültürü, dini ve lisani paylaşımlarına rağmen, Mykeneliler kendi aralarında bölgesel farklılıklarla ayrılıyordu ve dünyaları çöktüğünde, farklı kaçış yolları seçtiler. Boiotia'da, orta Yunanistan'da ve Mykene dünyasının kuzey ucundaki yabancı Tesalya'da yaşayanlar doğuya, Lesbos adasına gittiler ve muhtemelen, Troya Savaşı öncesinde veya esnasında buraya daha eskiden yerleşmiş olan soydaşların küçük yerleşimlerine katıldılar. Anlamlı bir şekilde, *Ilyada* destanının birçok yerinde, Troas bölgesi ve doğu Ege adalarına yapılan Akha akınlarına göndermeler vardır. Yunan kahramanı Akhilleus, hiç şüphesiz kendi halkının bölgeyi fetihini akla getiren bir pasajda, şunları söyler: "Gemilerimle gittim, insanların on iki ilini yıktım / Bereketli Troya'nın çevresinde de yıktım on bir ili."²⁸ Lesbos adasındaki kazılar oradaki yerli kültürün Troas kültürünün bir uzantısı olduğunu gösteriyor. O halde Mykeneliler, tesadüf eseri veya kaderin bir oyunuyla, Troyalılar ile kültürel bakımdan akraba olan bir halkın

(*) Bu alıntı için kullandığım kaynak: *Peloponnesos Savaşı*, çev. Tanju Gökçöl, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1976, s. 23 – ç.n.

27 Thukydides 1.11-12, *History of the Peloponnesian War*, Rex Warner, çeviren, revize edisyon, New York, 1972, 42.

28 *Ilyada* 9.328-29. Bu diğer akınlarla bağlantılı tradisyonlar ve bunların Panhellenik *Ilyada*'ya süblimasyonu hakkında, bkz. Gregory Nagy, *The Best of the Achaeans: Concepts of the Hero in Archaic Poetry*, Baltimore, 1979, 140 vd. Özellikle Lesbos'un Troya Savaşı tradisyonuyla çok sayıdaki bağlantıları için, bkz. Emily L. Shields, "Lesbos in the Trojan War", *Classical Journal* 13 (1917-18), 670-81. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

arasına yerleşmişlerdi.²⁹ Daha sonraki Yunanlılar, onların Mykene sonrası tarihine dair bölük pörçük bilgileriyle, bu kolonistlere, Hellenler veya Yunanlıların eponimik klan kahramanı Hellen'in bir oğlu olan Aiolis'ten dolayı Aiolisliler adını verdiler. Bu terimi tarihçiler günümüzde de kullanırlar.

Mykeneli göçmenler arkalarında topraklarını, şehirlerini, atalarının mezarlarını bırakmışlardı. Sığınmacılar olarak, hiç şüphesiz, eski hayatlarına ait taşıyabildikleri ne varsa yanlarında getirmişlerdi –altın ve değerli eşya, sırtlarındaki kıyafetler, hanehalkı eşyası– veya biz öyle tahmin ediyoruz, çünkü bugüne kadar sığınmacılar hep böyle yapmıştır. Ancak, birçok şeyi muhafaza edemediler ve medeniyetlerinin çökmesiyle önemli bazı varlıklar buharlaştı: misal olarak, okuryazarlık kaybolup gitti ve ancak beş yüz sene kadar sonra yeniden ortaya çıkacaktı.

Parçalanmış dünyalarından sığınmacıların taşımış oldukları bütün şeyler arasında en anlamlı olanlar aynı zamanda en az somut olanlardı – taptıkları tanrılar, konuştukları lisan, anlat-tıkları hikâyeler. Burada, Lesbos bölgesinde, yitik Mykene dünyasının hatıraları sonraki nesillere hikâyeler ve şiirlerle aktarıldı: altın zengini büyük şehirlere dair hikâyeler; yapılan dövüşlerin ve çeşitli silahların genellikle karışık hatıraları. Onların şiirlerinde, aslanlar gibi dövüşen ve tanrılar ile irtibat içinde olan savaşçıların yiğitlikleri, kurnazca usulleriyle düşmanlarını hep alt eden büyük Hileci ve onu bir duvar gibi saran bir kalkanın

29 Mykene dünyasının sonu ve ardından gelen Karanlık Çağ için, bkz. Carol G. Thomas ve Craig Conant, *Citadel to City-State: The Transformation of Greece, 1200-700 B.C.E.*, Bloomington, IN, 1999; ve Robin Osborne, *Greece in the Making: 1200-479 B.C.*, Londra, 1996. Bu büyük geçiş dönemine ait arkeolojik kanıtlar hakkında klasik bir inceleme: V.R.d'A. Desborough, *The Last Mycenaeans and Their Successors: An Archaeological Survey c. 1200-1000 B.C.*, Oxford, 1966. Karanlık Çağlar için, yine bkz. V. R. d'A. Desborough, *The Greek Dark Ages*, New York, 1972; ve A.M. Snodgrass, *The Dark Age of Greece: An Archaeological Survey of the Eleventh to Eighth Centuries B.C.*, revize edisyon (Edinburgh, 2000). Mykene döneminde Boiotia için, bkz. John M. Fossey, *Topography and Population of Ancient Boiotia*, cilt 1, Chicago, 1988, özellikle 424 vd. Tesalya için, Bryan Feuer, *The Northern Mycenaean Border in Thessaly* (Oxford, 1983). Ayrıca, Desborough, *The Greek Dark Ages*, 87 vd. Tesalya göçünü tartışır. Mykenelilerin Lesbos'agelişi ve yerli halkla birlikte var olması yönündeki kanıtların tartışılması: Spencer, "Early Lesbos between East and West", 269-306 ve özellikle 275 vd.

arkasında dövüşen, inatçı, devasa bir adam –sonraları dünya-
nın “Odysseus” ve “Aias” diye bileceği kahramanlar– gibi göz-
de kahramanların işleri anlatılıyordu.³⁰

Sığınmacılar, bu ortak unsurların yanı sıra Tesalya’ya öz-
gü gelenekleri de taşıdılar. Bir noktada, yeni ve heyecan verici
bir karakter, dağlık ve ücra Tesalya ile sımsıkı bağlantılı, “Ak-
hilleus” denilen yarı-tanrısal bir kahraman, savaşçılar ve savaş
hakkında şekillenmekte olan bu hikâyenin içine girdi. Eskiye
ait savaş hikâyesi geleneği, kalıntıları şimdi deniz yoluyla sade-
ce bir günlük mesafede, batı Anadolu’da Hellespontos’ta bulu-
nan gerçek bir şehrin, Hitit lisanında “Taruisa”, Yunanca “Tro-
ia” adlı bir şehrin, Troya’nın kuşatılması etrafında biçimlene-
rek, özel bir çatışmayı da içine aldı.³¹

Muhtemeldir ki şimdi aralarına Mykenelilerin yerleşmiş ol-
duğu Troya müttefikleri şehir hakkında, onun insanları, kar-
şılaştığı badire ve yıkımı hakkında kendi hikâyelerine sahip-
tiler; *Ilyada* metninde geçen dağınık bazı Anadolu kelime ve
ifadeleri kolonizatörler ile yerli halk arasında temas olduğu-
nun kanıtıdır.³² Geride kendi şehirlerinin yıkıntıları, ileride

30 Destanın evrimi ve Aiolis aşaması için, bkz. özellikle West, “The Rise of the Greek Epic”, 151-72; ve Paul Wathélet, “Les phases dialectales de l’épopée grecque et l’apport de l’éolien”, *Eikasmos* 14 (2003), 9-26. Bu karmaşık lügüistik tarihin derli toplu bir özeti: Richard Janko, *The “Iliad”: A Commentary, Volume IV: Books 13-16*, Cambridge, 1992, 15 vd. (“The Aeolic Phase of the Epic Tradition”).

31 Troya’nın yakınlığının anlamı hakkında, bkz. Bryce, *The Trojans and Their Neighbours*, 189.

32 *Ilyada*’daki Anadolu dil unsurları için, bkz. Emile Benveniste, *Indo-European Language and Society*, çev. Elizabeth Palmer, Carol Gables, FL, 1973, 371 vd. Homeros’ta kralın “halkı” için kullanılan Aiolis-Frigya kelimesi üzerine; ve Jan Puhvel, “An Anatolian Turn of Phrase in the *Iliad*”, *American Journal of Philology* 109 (1988), 591-93. Birkaç nesil boyunca devam eden göç dalgalarına rağmen, arkeolojik kanıtlara göre, yeni gelen Mykenelilerin yerel Lesbos kültürüne son vermemiş olmaları merak uyandırıcıdır ve iktidarı ele geçiren bu göçmenlerin Anadolu törelerine musamaha gösterdikleri anlaşılmaktadır. Lesbos’un yerli sakinleri ve Arkaik Çağdaki Aiolisli kolonizatörler arasındaki münasebet, geç Bronz / Karanlık Çağlar bakımından içerimleriyle, Nigel Spencer’in “Multi-dimensional Group Definition in the Landscape of Rural Greece” başlıklı makalesinde de incelenmektedir; içinde yer aldığı kitap: Nigel Spencer, ed. *Time, Tradition and Society in Greek Archaeology: Bridging the “Great Divide”*, Londra ve New York, 1995.

deniz yoluyla bir günlük mesafede bir diğer şehrin yıkıntısıyla, eski destan hikâyesini bilen Aiolisli şairler, bu yeni görüş noktasından, Troya'nın yıkılmasına dair o eski hikâyenin onların kendi hikâyesiyle sıkı sıkıya bağlantılı olduğunu anlamış olmalıdır.

Şekillenmekte olan destanın tamamlanması için daha asırlar geçecekti. Başka kritik aşamaların da geçilmesi gerekiyordu. Büyük ihtimalle M.Ö. 10. asrın sonlarında veya 9. asrın başlarında, İonia Yunancasıyla çalışan şairler Aiolis'in destanını iyice özümlediler.³³ Sofistike ve yenilikçi bir halk olarak, İonialılar eski destanı paralel gelenekler ile zenginleştirip sahiplendiler. Bugün elimizde olan haliyle *İlyada*, Aiolis lehçesine ait gayet belirgin dil unsurlarına rağmen, İonia lehçesiyle tertip edilmiştir ve antik çağ geleneğinde de Homeros bir İonia şairi sayılmaktaydı.³⁴

Mykene medeniyetinin çökmesinden sonraki beş asır boyunca destan şairleri tarafından, tarihçilerin ifadesiyle Yunanistan'ın "Karanlık" veya "Demir Çağı" olan döneme, Homeros'un yaşadığı döneme aktarılan unsurlar işte böyleydi. Hâlâ çok az bilinen bu dönemde, nüfus ve maddi kültür geriledi. Ancak, bütün bu göreceli yoksulluğa rağmen, hayat ve toplum devam etmekle kalmayıp sonunda gelişmeye başlamış olmalıdır, zira "Karanlık Çağlar" sona erdiğinde canlı, yeni bir beşeri manzara ortaya çıktı. Mykene zamanlarının feodal saray yerleşmelerini şehir devletleri ikame etmiş, yurt dışına yapılan seferler Yunanlı yerleşimcilerin yeni toprakları kolonileştirmesine yol açmış, Fenikelilerden uyarlanan bir alfabe kullanarak yazı yeniden keşfedilmiş – ve Homeros'un *İlyada* destanı yaratılmıştı.

33 Lesbos ile, anakara Yunanistan'a paralel uzanan, ince uzun lon adası Euboia arasındaki temaslar, Euboia adasını bu aktarım için muhtemel bir mekân haline getirmektedir. *İlyada*'nın kendisinde yer alan bazı unsurlar bu ihtimali güçlendiriyor: West, "The Rise of the Greek Epic," 166vd. Homeros destanlarının Euboia'dan yayılmasına dair ikna edici kanıtlar için, bkz. Thomas ve Conant, *The Trojan War*, 65 vd.

34 Başka kültürlerden diller arasında benzer aktarımlar, West'in makalesinde anlatılır: "The Rise of the Greek Epic Arşiv" <https://rantey.org>

Ilyada'nın nihai şeklini nasıl aldığı pek az biliniyor. Dikte mi edildi? Yazıldı mı? Kimler için icra ediliyordu? Şiirin tamamının inşaat edilmesi günler sürerdi; arada sırada düzenlenen şenlikler için belki uygun bir eğlence, fakat bölümler halinde icra edilmiş olması daha muhtemel görünüyor. *Odyseia* destanında, her ikisi de soylu ailelerin saraylarına bağlı olan, kısa “ezgiler” icra eden iki profesyonel şarkıcının portreleri verilir,³⁵ bunlardan biri, Demodokos, kördür. Homeros'un kendisinin de kör bir ozan olduğu şeklinde bir gelenek bundan türemiştir.³⁶ *Odyseia*'daki şairlerin ezgilerini dinleyen küçük, aristokratik ve çoğunlukla erkeklerden oluşan –ama aralarında kadınların da yer aldığı– topluluklar *Ilyada*'nın dinleyici kitlesi hakkında mantıklı bir fikir veriyor.³⁷

Ilyada açıldığında, Akha ve Troya orduları on senedir devam eden çatışmaların ardından bir pat durumuna saplanmışlardır. Yunan dünyasının her yerinden çıkıp gelen gemilerin oluşturduğu kocaman filo, halatları ve ahşap gövdeleri çürümeye yüz tutmuş bir halde, tahkimatlı Troya şehrinin aşağı tarafındaki kumların üzerinde yatmaktadır; ve (destanın açıkça belli ettiği gibi) askerler yurtlarına dönmeye can atmaktadırlar.

Ilyada, toplam 15.693 mısrasının ilkinde, kahraman Akhilleus ile onun beceriksiz başkomutanı, zengin Mykene'nin hükümdarı Agamemnon arasındaki cepheleşmeyi anlatır. Bu cepheleşmenin ardından, Akhilleus kendini ve adamlarını Yunan-

35 Homerik şairler için: Phaiakların sarayındaki Demodokos, *Odyseia* destanında 8.43 vd., 8.254 vd. ve 8.486 vd.; Ithake'deki Phemios, 1.153 vd. ve 22.330 vd. mısralarda bulunur.

36 “Deloslu Apollon'a İlahi” başlıklı Homerik şiir de bu tradisyonu devam ettirir: “Bir zaman yeryüzündeki insanlar arasından buraya çok acı çekmiş bir yabancı gelip size sorarsa eğer ‘Ey Kızlar! Size birisi, şimdiye kadar buraya gelmiş geçmiş ozanların en tatlısı ve en iyisi kimdir?’ Ve ‘en çok kimi sever beğenirsiniz?’ diye sorarsa, sizler bu sorulara hep bir ağızdan yanıt verin ve deyin ki ‘Kaya-lık Khios'ta yaşayan kör adam, onun bütün şarkıları olağanüstü güzelliكتedir.’” (vv. 166 vd.); West, *Homeric Hymns*, 85. [Yukarıda verilen çeviri, Ayşen Eti Sina'ya aittir – ç.n.]

37 Diğer yandan bkz. Andrew Dalby, “The *Iliad*, the *Odyssey*, and Their Audiences”, *Classical Quarterly* 45 (1995), 269-79. Bu makalede, dinleyici kitlelerinin daha mütevarı oldukları ileri sürülmektedir.

laların ortak davasından geri çeker ve Tesalya'daki evine dönme tehdidini savurur. Bu olaylar Birinci Kitapta cereyan eder (erken dönemlerin bir uygulaması gereğince –veya belki de Homeros'un kendisi tarafından– *Ilyada* yirmi dört bölüm veya "Kitap" biçiminde kısımlara ayrılmıştır)³⁸ ve Akhilleus'un savaştan uzak durması On Sekizinci Kitaba kadar sürer; destandaki olayların çoğu esas kahramanın yokluğunda gerçekleşir. En yakın arkadaşı Patroklos'un Troyalı kahraman Hektor eliyle can vermesi üzerine, Akhilleus onun intikamını almaya kesin olarak kararlı bir halde savaşa geri döner. Hektor'un ölümüyle biten müthiş bir hesaplaşma içinde, bu intikamı alır da. Akhilleus gösterişli bir cenaze töreniyle Patroklos'u gömdükten sonra, Hektor'un babası, Troya kralı Priamos, oğlunun cesedini almak için yalvarmak üzere gece vakti Yunan ordugâhına varır. Akhilleus insafa gelir ve cesedi iade eder, Troyalılar da Hektor'u gömerler. Destan Hektor'un cenaze töreniyle biter. Bu destan, antik devirlerden beri, *Ilyada* adıyla, yani "İlios hakkında şiir" olarak adlandırılmıştır (onun başlığı ilk olarak Herodotos tarafından zikredilir).³⁹ İlios ve İlion Troya'nın diğer adlarıdır. Yunan destanları veya mitlerinde Yunan şehirlerinden herhangi birinin düşmesi hakkında anlatımlar olmaması dikkat çekicidir; bütün duygusal ağırlık Asya'daki Troya şehrinin kaybına verilmekteydi.

Homeros'un destanı on yıllık savaşın çok küçük bir zaman dilimindeki olaylardan bahsederken, efsanenin tamamı karmaşık bir tali olaylar örgüsünü ve hem çok önemli hem de minör karakterlerden oluşan geniş bir kadroyu kapsıyordu. Savaşın tam hikâyesi, bir vakitler, hep beraber Epik Döngünün Troya Savaşı şiirleri olarak bilinen altı destanlık bir dizide anlatılıyordu. Hepsi de *Ilyada*'dan hayli daha eski muhtelif tarihlerde yaratılmış olan bu destanlar da, *Ilyada* gibi, çok daha eskiye

38 Kitap bölümleri hakkında, bkz. Nicholas Richardson, *The "Iliad": A Commentary, Volume VI: Books 21-24*, Cambridge, 1996, 20 vd.; Kitap bölümlerini şairin kendisinin yapmış olduğu şeklindeki argüman için, bkz. Bruce Heiden, "The Placement of 'Book Divisions' in the *Iliad*", *Journal of Hellenic Studies* 118 (1998), 68-81.

39 Herodotos, *Tarih*, 2:116. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

giden ortak geleneklere dayanıyordu. *İlyada*'nın kendisi, onlara özgü olaylar ve karakterlere göndermeler yapmak suretiyle, muhtemelen rakip nitelikte olan bu diğer destanların gayet farkında olduğunu gösterir. Bu göndermeleri yaptığı yerler yakından incelemeye her zaman değerlidir, çünkü bu yerler *İlyada*'nın uyarlamış veya reddetmiş olduğu geleneksel unsurları, başka bir ifadeyle, bilinçli, dönüştürücü seçimler yapmış olduğu kritik noktaları açığa çıkarabilir. Döngünün destanları uzun zaman önce kaybolmuştur ve bunların sadece ana hatları ve birkaç mısrası günümüze ulaşmıştır. Bunlara dair başlıca kaynak, M.S. 5. asırda Proklos adlı bir filozof tarafından yazılmış olduğu sanılan bir "faydalı edebi bilgiler" özetidir. Buradan öğreniyoruz ki Kypria destanı savaşın kökenlerini anlatırken, Aithiopsis savaşın en büyük kahramanı olan Akhilleus'un ölümü ve cenaze töreninden bahsediyormuş. Diğer destanlar ise, Troya'nın yıkılmasını ve Yunanlı savaşçıların yurtlarına geri dönüşlerini hikâye ediyormuş.⁴⁰

Elde bu kadar çeşitli konular varken, *İlyada*'da bu geniş kapsamlı savaşın en kısır döneminin en kısa süreli parçasının –sonuçsuz uzayıp giden kuşatma esnasında bir savaşçıyla komutanı arasında bir tartışmanın– seçilmesi çarpıcıdır. Bu seçimin arkasında, hiç şüphesiz, hakarete uğrayan bir savaşçının öfkesi, intikamı ve geri dönmesi şeklinde bilindik bir tema üzerine kurulmuş çok daha eski bir destan yatıyordu. *İlyada*'nın seçilen yapısı bütün dikkati ister istemez Akhilleus üzerine toplar. Böylece, bu epik anlatım, filoların denize açılması veya şehirlerin düşmesinden ziyade, *İlyada*'nın devamlı olarak belli ettiği

40 Kayıp destanlar hakkında bilgilerimizin temel kaynağı Proklos'un *Khrestomathia* ("yararlı bilgiler derlemesi") kitabıdır: M.L. West, yay. haz. ve çev. *Greek Epic Fragments: From the Seventh to the Fifth Centuries B.C.*, Cambridge, MA, 2003. Bu destanların konularından, onların Homerik şiirler etrafında dikkatle tertip edilmiş oldukları açıktır; başka bir ifadeyle, bu şiirler kendilerini Homeros'a bağlıyordu. Troya Savaşı destanlarını hangi tarihlerde ve kimlerin yaratmış olabileceği ve kayıp destanlara dair neler öğrenilebileceği konusunda bir değerlendirme için, bkz. West, a.g.e., 12 vd. Kayıp destanların Homeros'un şiirleriyle münasebeti şu kitapta tartışılır: Jonathan S. Burgess, *The Tradition of the Trojan War in Homer and the Epic Cycle*, Baltimore, 2001. Epik döngüye derli toplu bir genel bakış şu kitapta verilir: Malcolm Davies, *The Greek Epic Cycle*, Londra, 2003.

gibi, anlamsız bulduğu bir savaşta ölecek olan Troya'daki en iyi savaşçının trajedisine odaklanır.⁴¹

Ilyada'da, Akhilleus'un ilk başta onu yenilmez kılan sihirli özellikler ve kabiliyetlere sahip bir halk kahramanı olduğunu ve destan geleneğine nispeten geç bir tarihte dâhil edildiğini düşündüren birçok kanıt vardır. Homeros'un destanında, Akhilleus daha eski kökenlerinin silinmez izlerini taşır, fakat bütün sihirli koruyucu güçlerden arındırılmış haldedir. Homeros'taki Akhilleus, tanrıça Thetis ile kahraman Peleus'un oğlu, tamamıyla fani bir kimsedir ve hatta onun faniliği destanın etrafında döndüğü sabit direklerden biridir.

Akhilleus *Ilyada*'nın yüceliği için bir araçtır. Onun konuşmaları belirleyici olayları harekete geçirir, onun haşin sorgulamaları şiire güçlü anlamını verir. Destanın en başındaki sert tartışmanın sıcaklığında, başkomutanı Agamemnon'a ateş püskürür: "Kargı salan Troyalılarla savaşa gelmiş değilim ben / hiç-

41 Homeros'un savaşa dair trajik vizyonunun tohumları, öyle anlaşılıyor ki, epik tradisyonun genel toplamında yer almaktaydı. Misal olarak, yitik *Kypria* destanında şöyle deniyordu: "Zeus... derin aklıyla düşündü yükünü azaltmayı her şeyi besleyen toprağın. Böylece körükledi llios savaşının zorlu doğuşunu. Azaltmak istiyordu toprağın yükünü ölümle." *Kypria*, [fragman I, West, *Greek Epic Fragments*, 81 vd. [Bu mısraların çevirisi Suad Y. Baydur'a aittir: *Antik Felsefe, Metinler ve Açıklamalar*, Sosyal Yayınlar, İstanbul, ikinci basım: 1994, s. 4 – ç.n.]; ayrıca bkz. Hesiodos, *Kadınlar Katalogu veya EHOIAI*, vv. II. 3 vd., içinde yer aldığı kitap: Glenn W. Most, yayına hazırlayan ve çeviren, *Hesiod: Volume 2, The Shield. Catalogue of Women. Other Fragments*, Cambridge, MA, 2007, [fragman 155 (devam ediyor), 233. *Ilyada*'nın kendisi bu tradisyona atıl yapıyor gibi görünür; bkz. G.S. Kirk, *The Iliad: A Commentary, Volume I: Books 1-4*, Cambridge, 1985, sub. v. 5, 53; *Ilyada*'nın başlangıcı ve *Kypria* arasındaki yakınlariçin; ve R. Scodel, "The Achaean Wall and the Myth of Destruction", *Harvard Studies in Classical Philology* 86(1982), 33-50; ve ayrıca J. Marks, "The Junction Between the *Kypria* and the *Iliad*", *Phoenix* 56 (1-2) (2002), 1-24. "Yıkılma efsanesi"nin Doğulu emsalleri şu kitaplarda da tartışılır: M.L. West, *The East Face of Helicon: West Asiatic Elements in Greek Poetry and Myth*, Oxford, 1997, 480 vd.; ve Walter Burkert, *The Orientalizing Revolution*, çevirenler Margaret E. Pinder ve Walter Burkert, Cambridge, MA, 1992, 100 vd. Bu efsanenin Troya Savaşı'na uygulanması "savaşın, başarılı olmasına rağmen, Mykene çağı için sonun başlangıcını temsil ettiğinin açıkça belli olduğu döneme ait olsa gerek": T.B.L. Webster, *From Mycenae to Homer*, New York, 1964, 181. Troya Savaşı'nın, sadece *Ilyada* destanında değil, Troya Savaşı etrafındaki Epik Döngünün genelinde de, amaçsız ve tahripkâr olarak algılandığını gösteren kanıtlar, yakın bir tarihte, Ruth Scodel tarafından irdelenmiştir: "Stupid, Pointless Wars", *Transactions of the American Philological Association* 138 (2008), 219-35.

bir şey yapmadılar, dokunmadılar bana onlar... Geldik buraya, utanmaz herif, senin ardından / tek gönlün olsun diye senin...”

Akhaların ihtiyar bilge adamı Nestor müdahale eder, Akhilleus'u frenlemeye çalışır: “Bir krala kafa tutmaya kalkma... Peleusoglu / değnek taşıyan bir kralla bir değil onurun senin / Zeus verdi değnek taşıyan krala o onuru.”

Akhilleus, ihtiyar Nestor'un sözlerine aldırış etmeyip doğrudan Agamemnon'a konuşur: “Hep sana uysam, sözünden hiç çıkmasam / alçak derlerdi bana, ciğeri beş para etmez derlerdi / Git başkalarına buyur, sözünü geçiremezsin bana / sanmam bundan böyle sana boyun eğeceğimi.”⁴²

Böylece, ardındaki uzun geleneği esas alırken, *Ilyada* geleneksel destan olayları ve kahramanlarını kullanarak savaşın yiğitçe bir şey olarak görülmesini sorguluyordu. Bir savaşçı komutanına itiraz etmekte haklı olabilir mi? Hayatını bir başkasının davası uğruna feda etmeli midir? Felaketler getirecek bir savaşın başlamasına nasıl izin verilir ve bütün taraflar onun bitmesini istiyorsa, niçin bitirilemez? Canını ülkesi için veren bir adam ailesine ihanet mi eder? Tanrılar savaşın kıyımlarını tasvip ederler mi? *Ilyada*'yı baştan sona dolduran sorular işte bunlardır. Bunlar, aynı zamanda, savaşları da baştan sona dolduran sorulardır. Destanlarda olduğu gibi, gerçek hayatın içinde de, bunları hiç kimse Homeros'tan daha iyi cevaplandırmamıştır.

Söyle, tanrıça, Peleusoglu Akhilleus'un öfkesini söyle.
Acı üstüne acıyı Akhalara o kahreden öfke getirdi,
ulu canlarını Hades'e attı nice yigitlerin,
gövdelerini yem yaptı kurda kuşa.
Buyruğu yerine geliyordu Zeus'un,
ilk açıldığı günden beri araları
erlerin başbuğu Atreusogluyla tanrısal Akhilleus'un.

– *Ilyada* 1.1-7

Troya'ya karşı savaşın onuncu yılında, iki ordu, Akha ve Troya orduları, uzun süren bir pat haline kilitlenmiştir. Akhalar, Troya'nın kendisini zapt etmek yerine, eski Mykene tarzında hem karadan hem denizden, bölgedeki diğer kentler ve yerleşimlere akınlar düzenlemeye başlamışlardır.

Şimdi, böyle bir akından mağdur olmuş bir adam yağmacılara dil dökmek için çıkagelir. Khryses adlı bu adam tanrı Apollon'un bir rahibidir ve Akhaların götürdüğü savaş ganimetleri arasında kızı Khryseis de vardır. Yaşlı rahip, büyük cesaretle, altından rahiplik asasıyla ve Akhaları, özellikle de "Atreus'un iki oğlu, komutanları", Menelaos ve Agamemnon'u razı etmek için "bir yığın hediye taşıyarak", Akha karargâhına gelmiştir.

Khryses, kısa süren zuhurunda, onun ricasına bağırarak destek olan Akha ordusunun davranışından da belli olduğu gibi, sempatik bir insan olarak görünür. Rahibin alçakgönüllü ve saygılı ricası yerine getirilirse, bol miktarda fidye, Akhaların desteği ve hiç şüphesiz, Khryses'in hizmet ettiği tanrı olan Apollon'un iyi niyeti kazanılacaktır. Lakin, hem merhamet hem de öz-çıkarcılığı olan bu basit işlemi kabul edilebilir bulmayan tek bir insan vardır: Akha ordusunun başkomutanı Agamemnon. Ganimet taksim edildiğinde rahibin kızı onun payına düşmüştür:

Ama Atreusoğlu Agamemnon'un gönlünce değildi bu; tersleyip kovdu mu onu, şöyle buyurdu:

“Bir daha sakın görmeyim, ihtiyar,
şu koca karınlı gemilerin yanında seni,
haydi kır boynunu, düşmesin buralara yolun,
yoksa ne değneğinden hayır görürsün,
ne de şeritlerinden tanrının.

Şuradan şuraya bırakmam kızını,
orda, Argos'ta, yurdundan uzak,
tezgâhına gide gele, yatağıma gire çıka,
benim yuvamda kocayacak.

Kızdırma kafamı, kendi canını düşün, dön evine.”

Atreus'un oğlu ve koalisyonu oluşturan bütün devletlerin en zengini Mykene'nin kralı Agamemnon, çağlar boyunca saldırgan görülmüş olan bir tarzda, *Ilyada* destanında işte böyle ortaya çıkar. M.Ö. 2. asırda yazan antik çağ yorumcusu Aristarkhos bu sözleri silmek istiyordu, zira “Agamemnon'un böyle laflar etmesi uygun değildi”. Çağımızdan bir yorumcu ise bu sözleri “en berbat haliyle Agamemnon'un tipik davranışı” olarak nitelemektedir.¹ Agamemnon'un rahibi küstahça geri çevirmesinin ilk sonucu Phoibos Apollon'u kızdırmasıdır. Apollon şifa

¹ G.S. Kirk, *The Iliad: A Commentary, Volume I: Books 1-4*, Cambridge, 1985, sub. vv. 29-31, 56, Aristarkhos'tan alıntı yapar ve bahsedilen çağdaş yorumcudur.

tanrısıdır, hedefini uzaktan vuran usta okçudur ve ayrıca, görüleceği gibi, salgın hastalıklar getirendir: Troas lisanlarından biri olan Misya dilinde *smínthos* ("fare", salgın hastalıklar taşıyan bir hayvan) kelimesinden, rahip Khryses'in Apollon'a hitap ederken kullandığı sıfat olan, *Smintheus* ("fare öldüren").²

Apollon, Olympos Dağının tepesinden, mağdur edilmiş rahibinin yalvarmasını duyar ve doruklardan aşağı, okları sadağında çangırdarak, öfkeyle iner. Önce ordunun hayvanlarına, katırlar ve köpeklere nişan alır, sonra askerlere salar oklarını:

Kavruluyordu birbiri peşi sıra bir yığın ölü.

Ordu içine tanrının okları yağdı tam dokuz gün.

Akhilleus çağırdı meydana halkı onuncu gün.

Akhilleus, bu ilk eyleminden itibaren, Akha ordusunun ve destanın kahramanı olduğunu gösterir. Tesalya kralı Peleus ile bir tanrıçanın oğlu olan Akhilleus rütbe bakımından Agamemnon'un dengi değildir. Yine de, otorite telkin eden bir güvenle krize el koyar; başkomutanında eksik olan liderliği sergiler. Toplanan adamların önünde, "bir duacıya, bir biliciye başvurulum / ya da bir düş yorumcusuna... O söylesin, Phoibos Apollon'un bu büyük öfkesi neden?" diye konuşur. Bu sözlerin ardından, Kalkhas, her iyi orduda bir tane olduğu gibi, "düş yorumcularının en büyüğü", bir ürpertiyle öne çıkar. Söyleyeceklerinin Agamemnon'un öfkesini çekeceğini bilmektedir ve ancak Akhilleus onun güvenliği için şahsen teminat verdikten sonradır ki yaşlı adam konuşur.

Apollon'un öfkesi ve salgın hastalık, der Kalkhas, Khryseis "kurtulmalık almadan, pazarlıksız" babasına geri verilene kadar devam edecektir. Agamemnon, bu sözlere, derhal ve yakışksız bir şekilde, Kalkhas'ı herkesin önünde azarlayarak tepki gösterir. Yaşlı biliciye hakaret eder, ama yine de kaybını telafi etmek için bir başka ödül alması şartıyla kızı bırakmaya gönül-

2 A.g.e., sub. v. 39, 57; Apollonius Sophistes bunu kaydeden antik çağ hasiye yazandır. Apollon Smintheus için, bkz. Simon Pulleyn, *Homer: "Iliad" I*, Oxford, 2000, sub. v. 39, 57 vd.

süzce razı olur. Akhilleus yine bir girişimde bulunur, komutanıyla tartışmaya girer:

“Ünlü Atreusoğlu, ey doymak bilmez adam!
Ulu canlı Akhalar armağanı nerden bulsun versin sana,
elimizde yedeğe alınmış mal mı var ki.
İllerden ne yağma ettiyse hepsi bölüşüldü,
doğru mu olur toplamak bu malları yeniden?
Haydi durma, sun tanrıya sen şu kızı,
biz Akhalar veririm sana üç dört katını;
İş ki güzel surlarla çevrili Troya ilini
talan etmeyi buyursun Zeus bize.”

Agamemnon kızgınlık ve telaşla cevap verir: “Niyetin ne, senin armağanın olsun, benim olmasın, öyle mi? / Onu geri vermemi istemen bunun için demek.” Destanın geri kalanı boyunca kendisine ve bütün Akha ordusuna bela getirecek bir tehdit savurarak Akhilleus’a hücum eder: “Ulu canlı Akhalar, tam istediğim gibi, ona denk / bir armağan verirlerse başım üstünde yeri var, / yok vermezlerse kendim alacağım onu, / ya seninkini alacağım, ya Aias’ın, ya Odysseus’unkini.” Agamemnon işte böylece Akhilleus’un öfkesine yol açar.

“Söyle, tanrıça, Peleusoğlu Akhilleus’un öfkesini söyle.” Akhilleus’un öfkesi destanı döndüren başlıca dinamiktir. Ancak bu öfkenin nasıl doğduğu, Akhilleus’un hasmının diğer yoldaşlarından herhangi biri değil de Agamemnon olduğu, çok büyük önem taşır.

Kaybolmuş Troya Döngüsü şiirlerinin özetleri, müttefik kahramanlar arasında kavgaların eski çağ destanlarında gözde bir tema olduğuna işaret etmektedir.³ Misal olarak, kayıp Kypria destanında, “Akhilleus bir ziyafete geç davet edildiği için Agamemnon ile kavga eder.” Aithiopsis destanında, “Akhilleus,

3 Döngü hakkında, bkz. “Taşıdıkları Şeyler”, not 41. Kahramanlar arasında nefhos (kavga) destan teması için, bkz. Gregory Nagy, *The Best of the Achaeans: Concepts of the Hero in Archaic Greek Poetry*, Baltimore, 1979, 22 vd.

Amazon kraliçesine âşık olduğu iddiasından ötürü Thersites'in hakaretlerine uğrayınca onu öldürür." Aynı destanda, Akhilleus'un ölümünden sonra Akhalarn en iyisine verilecek olan "Akhilleus'un silahları üzerine Odysseus ile Aias arasında ihtilaf çıkar."⁴ Son olarak, *Odysseia*'da Akhilleus ile Odysseus arasındaki bir kavga uzun uzadıya anlatılır. Bu son misal bilhassa dikkate değer, zira bunun hikâyesi Homeros gibi bir ozanın ağzından verilir:

Yiyip içildikten sonra doyasıya,
Mousa, haydi dedi ozana, ünlü yiğitleri an,
beğen beğendiğini ünleri göklere çıkmış destanlar
arasından.
Odysseus'la Akhilleus'un kavgasını söyledi o da,
tanrıların parlak şöleninde bir vakitler nasıl kavga
etmişlerdi,
ağır sözlerle çıkmışlardı o zaman birbirlerine...

– *Odysseia* 8. 72-77

Akhilleus, bahsedilen kavgaların çoğunda taraf olarak göründüğüne bakılırsa, *éris* yani çekişmeyi davet eden bir karakter olmalıdır. Agamemnon, aralarındaki kavganın en sıcak yerinde, onun çatışmacı şöhretinin farkında olduğunu gösteren bir ifadeyle, Akhilleus'a şunları der: "Hep kavga dövüş, savaş işin gücün." Dolayısıyla, Homeros'un çağındaki dinleyiciler *İlyada*'nın açılış mısralarını tamamıyla izah edici bulmayabilirlerdi, zira Peleus'un oğlunun "öfkesi" çeşitli destan hikâyelerinden herhangi birine atıf yapıyor olabilirdi.

O halde, destan geleneği, Akhilleus'un dramatik açıdan gerekli olan öfkesini ateşlemek için birçok ihtimal sunmuşa benziyor. *İlyada*'nın Akhilleus ile bir silah arkadaşı arasındaki bir kavgaya dair gelenekleri reddetmesi ve bunun yerine Akhilleus'u başkomutanına karşı konumlandırmayı seçmesi daha

4 Alıntılar (sırasıyla): *Kypria*, argüman 9, s. 77; *Aithiopis*, argüman 1, s. 111; *Aithiopis*, argüman 4, s. 113; M.L. West, yayına hazırlayan ve çeviren, *Greek Epic Fragments: From the Seventh to the Fifth Century B.C.* Cambridge, MA, 2003.

tehlikeli ve ilginç bir anlaşmazlık sahnesi tesis eder. Bu çekişme artık bir “kavga”nın ötesindedir ve bunun tek sebebi de Akhilleus’un itaatsizliği değildir. Homeros’u ilgilendiren şey, bir yanda otorite ve liderlik, diğer yanda vazife ve bireyin kadere konulandır. Akhilleus’un kendisi bunları hızla öne çıkarır:

“Kargı salan Troyalılarla savaşa gelmiş değilim ben,
hiçbir şey yapmadılar, dokunmadılar bana onlar;
ne sığırlarımı çaldılar ne atlarımı götürdüler,
ne de bereketli Phthie’de ekinlerimi çiğnediler.
Gölge veren dağlar var aramızda, uğuldayan deniz var.
Geldik buraya, utanmaz herif, senin ardından,
tek gönlün olsun diye senin...”

Destanın en başında yer almaları sebebiyle bilhassa dikkate değer olan bu sözler, büyük bir meydan okumadır. Akhilleus askerliğin temelinde yatan varsayımı sorgular – savaşçı bireyin hürriyetini, kaderini, hayatının ta kendisini, içinde hiçbir şahsi menfaati olmayabilecek bir davaya tabi kılması. Akhilleus’un sözlerinin benzeri, çağımızda, Muhammed Ali’nin Vietnam’da savaşmayı o meşhur reddedişinde görülmektedir:

Benim Viet Kong ile bir kavgam yok... Hiçbir Viet Konglu bana “nigger”* demedi... Sırf beyaz köle efendilerinin koyu renkli insanlar üzerindeki hâkimiyetinin devamına yardım etmek için başkalarını öldürmek, katletmek, yakmak üzere binlerce mil uzaklara gitmeyeceğim.

Ali’ninkiler gibi, Akhilleus’un sözleri de bilhassa tehlikelidir, zira başka insanların, daha az karizmatik insanların, uzun zamandır akıllarından geçirmiş olduğu sözleri onun yüksek sesle söylediğini düşünebiliriz.

Akhilleus’un hitabet gücünün zirve yaptığı kritik atışma şöyledir:

(*) Amerika’da siyahiler için kullanılan aşağılayıcı bir söz.
Ücretsiz PDF Kitap Arşivi: <https://ranney.org>

“Geldik buraya, utanmaz herif, senin ardından,
tek gönlün olsun diye senin, köpek suratlı,
tek Menelaos’la sen, Troyalıların sırtından ün alasınız
diye.

Ama hiç de umrunda değil bu.

Gelmiş gözdağı veriyorsun, alasın diye payımı,
bana Akha oğulları verdiydi onu, bunca sıkıntılara karşı.
Bakımlı, zengin bir ilini Troyalıların
talan ettiklerinde Akhalar

Senin payın kadar bir pay almadım ben.

Oysa kıyasıya savaşta benim kollarım görür en büyük işi,
ama bölüşmede payın en okkalısı sana gider,
benimse savaşta canım çıkar,

küçük bir şeyle gene de hoşnut dönerim gemilerime.

Şimdi artık benim için en iyisi,

kıvrık burunlu gemilerimle Phthie’ye, eve dönmek.

Hem onur payımdan olayım, hem burada kalayım, ha,
mal mülk sahibi edeyim diye seni?”

“Canın nasıl istiyorsa, yalvarmam, buyur git,” diye cevap verir Agamemnon ve savaş ganimetini, Briseis adlı bir esir kadını, Akhilleus’un elinden alma tehdidini pervasızca yineleyip teyit eder:

“Senden ne güçlü olduğumu o zaman anla gör.
Korksun boy ölçüşmekten, ibret alsın
kim benimle eşit görmek isterse kendini.”

Akhilleus’un içgüdüleri kılıcını çekip kralı öldürmesini söyler; eli kılıcının kabzasına giderken, tanrıça Athene’nin ani müdahalesiyle durur. Sadece Akhilleus’a görünen tanrıça onun duygularını anladığını belirtir, ama kendini tutmasını tavsiye eder. Athene’nin görünmesi kelimenin ister laf zi manasında, ister mecazi manasında (yani bilgeliğiyle meşhur tanrıçanın gönderdiği bir uyarı olarak) alınsın, Akhilleus tanrıçanın sözünü dinler ve Agamemnon’a saldırmaktan vazgeçer.

Agamemnon'un iktidarının mahiyeti ve dayanağı konusunda *İlyada*'nın muğlak olduğu dikkate alınır, Akhilleus'un başkaldırmasını tam anlamıyla değerlendirmek zordur. Homeros'un ardından gelen bir destan şairi olan Hesiodos'un tafsillatlı olarak naklettiği bir efsanede, Akha güçleri koalisyonu, Helene'nin çok sayıdaki taliplerinden her birinin yıllar önce onun babasına etmiş olduğu bir yeminin sonucuydu: Bunlardan her biri, Helene kimle evlenirse evlensin, ihtiyaç olduğunda diğer taliplerle beraber onun yardımına koşacağını taahhüt etmişti. O tarihte bir talip olamayacak yaşta bulunan Akhilleus hariç, Troya'daki belli başlı bütün Yunan kahramanları bu yemini etmiş görünürler (fakat, Hesiodos'a göre, "hızlı Akhilleus, Helene'yi bakire halde bulsaydı, ne cengâver Menelaos ne de dünyada başka bir insan Helene'nin kalbine girme mücadelesinde onu yenebilirdi").⁵ *İlyada* bu efsanevi sözleşmeden bahsetmez, ama yine de bu türden bir anlaşma destanda kendini belli eder. Dolayısıyla Agamemnon, sadece koalisyonun en zengin krallığının başı olduğu için değil, Helene'nin kocası, uğruna koalisyonun savaştığı Menelaos'un kardeşi olduğu için de başkomutan olarak görünür. O halde, Akhilleus, Diomedes, Odysseus gibi diğer krallar, Büyük Krala tabi vasallar olarak değil, kendi askerleriyle gönüllü olarak Troya'ya gelmişlerdir.

Agamemnon'un otoritesinin ağırlığı, en kesin sözlerle, Akha ordusunun ihtiyar bilge adamı, Pylos kralı Nestor tarafından ifade edilir. Nestor uzun ömürlü bir adam olarak ün yapmıştı: "Ölümlü iki insan kuşağının yaşayıp göçtüğünü görmüştü... Şimdi üçüncü kuşağın başındaydı o." Karakteristik olarak, Nestor'un beyanları onun kendi geçmişine takılıp kalmış bir insan olduğunu gösterir. Deyim yerindeyse, onun birçok savaş hatırası Birinci Dünya Savaşı'na aittir ve bizler Vietnam'dayızdır. Şimdi Akhilleus'u ve Mykene kralını yatıştırma niyeti-

5 Hesiodos, *Kadınlar Katalogu veya EHOLAI*, içinde yer aldığı kitap: Glenn W. Most, yayına hazırlayan ve çeviren, *Hesiod: Volume 2, The Shield. Catalogue of Women. Other Fragments*, Cambridge, MA, 2007, fragman 155 (devam ediyor), 231 vd.; hikâyeyi Stesikhoros da anlatır, David A. Campbell, *Greek Lyric III: Stesichorus, Ibycus, Simonides, and Others*, Cambridge, MA, 2001, fragman 190, 91.

le, kavgaya müdahale eder, her ikisine de hatırlatır ki “Ben eskiden öyle adamlarla birlikteydin ki bizden çok yığıttılar, gene de küçümsemediler beni, hor görmediler.” “Dağ azmanları” yani kentauros lar ile dövüşüp onları mahvettiği eski maceralarını uzun uzadıya hikâye ettikten sonra tavsiyelerini sunar: “çok soylu da olsan” diyerek hitap ettiği Agamemnon’a tavsiyesi kızı bırakmaktır. Akhilleus’a sitem eder:

“Bir kralla kafa tutmaya kalkma sen de, Peleusoğlu
Değnek taşıyan bir kralla bir değil onurun senin;
Zeus verdi değnek taşıyan kralla o onuru.
Güçlüsün gerçi, tanrıça bir anadan doğdun, ama
senden de güçlü o, buyruğunda çok adam var.”

Nestor, statükonun sözcüsüdür, kurumsal iktidarın sorgulanmaz otoriteye eşit olduğu yolunda gelenekle kutsanmış inancı dile getirir. Akhilleus’un kendisi nasıl bir tehlikeye kapı açtığını henüz bilmez, ama Nestor ve Agamemnon bu tehlikenin kokusunu alabilmektedir. Akhilleus daha şimdiden, içgüdüsel olarak, mecliste ipleri eline almıştır; büyük bir güvenle, Kalkhas’a kayıtsız şartsız himaye vaat etmiştir; Khryseis’in iade edilmesi gerektiği yolunda gayet mantıklı öneriyi yaparken, aslında, kralların bir yetkisini kullanmakta, savaş ödülleri dağıtmaktadır; ve Agamemnon’un idaresi altındaki insanlar için duyduğu kaygıyı dışa vurduğunda, yine içgüdüsel olarak, gerçek bir lider mesuliyetini üstlenmiştir. Agamemnon onun öğüdüne riayet edip ödülünü geri verecek olsa, sahip olduğu törensel iktidarın son kalıntısını da elinden bırakmış olurdu.

İki adam arasındaki anlaşmazlık gitgide kötüleşirken Akhilleus krallık otoritesinin bir sembolü olan meclis değneğini eline alır ve başkomutan hakkında hakaretlerle dolu bir değerlendirmeye daha yapar:

“Seni şarap fıçısı, seni it gözlü, seni geyik yürekli seni.
Erlerinle bir olup savaşa gitmek için sen
silah kuşanmadın tek bir gün,

en seçkin Akhalarla bile yatmadın pusuya,
gücün kurudu, getirdin aklına ölümü.
Akhaların ordusunda böyle sana kafa tutanın
onur payını almak herhal daha iyi.
Halkını kemiren bir kralsın sen,
buyruğundaki insanlar aşağılık olmasaydılar
bu küfürler son küfürlerin olurdu senin.
Bak sana diyeyim, ant içeyim bu değnek üzerine ki,
dağlarda gövdesinden kesildi alındı bu değnek,
üstünde bundan böyle ne bir dal, ne bir yaprak bitecek,
ne de bir tek çiçek açacak bundan böyle;
bir bıçak aldı götürdü yaprağını, kabuğunu.
Şimdiyse, Zeus adına hak koruyanlar,
Akhaogulları taşırlar ellerinde onu.
İşte bir büyük ant sana bu değnek üzerine:
Bir gün gelecek, Akhaogulları tekmil
dövünüp duracaklar Akhilleus gitti diye.”

Konuştuktan sonra, Akhilleus “attı yere altın kakmalı değneği”; onun nazarında, bu saygı ve güç nesnesi yaprakları ve kabuğu çıkarılmış bir tahta parçasından başka bir şey değildir.⁶ Akhilleus’un yaptığı, komutanlık krizini kesin olarak özetlemektedir: otoritenin geleneksel süsleri püsleri tanınmadığı zaman, toplanmış kitlenin liderliği ortada demektir. Bu atışmanın sonuna doğru, Akhilleus şunları söyler: “Hep sana uysam, sözünden hiç çıkmasam, / alçak derlerdi bana, ciğeri beş para etmez derlerdi. / Git başkalarına buyur, sözünü geçiremezsin bana, / sanmam bundan böyle sana boyun egeceğimi.”

Akhilleus yoldaşlarıyla birlikte kendi konak yerine doğru uzaklaşınca kavga sonra erer; savaştan çekilirken, onunla beraber Troya’ya gelmiş olan iki bin beş yüz Myrmidon yoldaşını da geri çeker.⁷ Khryseis’i babasına geri vermek ve Apollon’a yatış-

6 Değnek hakkında, bkz. Kirk, sub. vv. 234-39, 77 vd.

7 “Zeus’un sevdiği Akhilleus, Troya’ya elli gemi getirmişti, / her gemide elli kürekçi oturmuştu ıskarmozların başına” (*İlyada* 16.168-70). *Kypria*, argüman 12, “Zeus’un Akhilleus’u Yunan ittifakından kopararak Troyalıları rahatlatma planı”na atıf yapar; West, *Greek Epic Fragments*, 81. Bu husus, Akhilleus’un

turıcı sunular yapmak, “yüzlük kurbanlar” (*hekatombe*) kesmek için, düzgün konuşması ve diplomatik tavrıyla dillere destan olmuş Odysseus’un öncülüğünde bir heyet gönderilir. *Hekatombe* denilen âdetin “yüz sığırı” (Yunanca *hekatòn bous*) kurban etme şeklinde bir merasim olduğu sanılıyor. Dehşet verici bir katliam. Fakat bu terim zaman içinde genelleşip “hayli çok sayıda” anlamını kazanmış görünmektedir.⁸ Gönderilen bu heyet işiyle meşgul olduğu sırada, Agamemnon, tehdidini uygulamaya koyarak Akhilleus’un ödülü Briseis’i alıp getirsinler diye adamlarını Akhilleus’un barınağına yollar.

Adamlar “isteksiz yürüdüler ekin vermeyen denizin kıyıları boyunca.” Sahil boyunca upuzun sıralanmış gemilerin en ucundaki noktada ve dolayısıyla saldırıya en açık konumda cesaretle yerleşmiş bulunan Akhilleus kampına vardıklarında, “[...] ne bir şey sordular, ne bir şey söylediler, / kralın karşısında saygıyla durdular öylece.” Akhilleus ise onları dostça karşılar ve sonra adamlar, “arkalarından istemeye istemeye giden” Briseis’i alıp Agamemnon’a geri dönerler. Briseis bu noktada hâlâ sessiz, önemsiz biri olmakla beraber, onun isteksizliği Akhilleus ile arasında sevgi dolu bir ilişkiye işaret eder gibidir.

Küçük heyet ayrılınca, Akhilleus vakarını filan bırakır ve deniz kenarına giderek, annesine, deniz perisi Thetis’e gözyaşlarıyla seslenir:

“Anam! Kısacık bir ömür sürmek için doğurdunsa beni,
bari göklerde gürleyen Olympos’lu Zeus
ün bağışlasaydı bana, ne olurdu.”

Oğlunu işiten Thetis denizin içinden bir duman gibi çıkar ve onun yanına oturur. Akhilleus da, gözleri yaşlı, olanları anlatır: Salgın hastalık, kavga, Briseis’in kaybı ve bundan dolayı kendini aşağılanmış hissetmesi. Sonra, Thetis’ten, destanın geri ka-

yokluğu için tamamıyla farklı bir dramatik motivasyona işaret eder; burada kavga yoktur, öfke yoktur, Thetis’in müdahalesi de yoktur.

8 “Hekatombe” teriminin anlamı hakkında en iyi tahmin için, bkz. Kirk, sub. v. 65,60.

lan kısmına yön verecek olan o dilekte bulunur: Kronos oğlu, kudretli Zeus'a bir iyilik için yalvarması, kralların tanrısına bir zamanlar onu yok oluştan kurtarmış olduğunu hatırlatması:

“Öbür Olymposlular zincire vurmak istemişler onu,
bir yandan Hera, bir yandan Poseidon, bir yandan Pallas
Athene.

Sen gelmişsin, tanrıça, çözdürmüşsün zincirlerini,
çağırmışsın koca Olympos'a çarçabuk,
tanrıların Briareus, tek mil insanların Aigaion dedikleri
tam yüz tane eli olan dev
(o dev ki, babasından da üstündür güçte),
gelmiş oturmuş Kronos oğlunun yanına
göz kamaştıran çalımıyla.

Bağlamaktan vazgeçmiş mutlu tanrılar, korkmuşlar ondan.
Git söyle bunları, yanına otur, sarıl dizlerine.
İstemez mi yardım etmek Troyalılara, sor bakalım,
gemilerinin ardına sürmek istemez mi Akhalar,
onları körfez çevresinde yok etmek istemez mi?
Bilirler krallarının kadrini Akhalar işte o zaman asıl,
anlar ne delilik yaptığını işte o zaman
Akhaların en iyisini saymayan gücü yaygın Agamemnon.”

Tekinsiz ve nihai olarak vahşice bir konuşmadır bu: “gemilerinin ardına sürmek istemez mi Akhalar, onları yok etmek istemez mi?” ifadesi Akhilleus'un ölümcül ricasının özeti-
dir. Olympos geçmişinin karanlık olaylarına yaptığı gönderme-
ler ise, *Ilyada*'ya kaynaklık etmiş olan bulanık mitoloji ve folk-
lar âlemine kısacık bir bakış imkânı sunarak, Homeros dünya-
sını kuşatan zarif perdeyi bir süreliğine kaldırır. Karakteristik
olarak, Homeros yüz elli devler gibi tuhaf, inanılmaz yaratık-
ları dikkate almaz, fakat burada öyle anlaşılıyor ki bu yaratık
–Briareus– Thetis'le ve onun Zeus'u kurtarmasıyla o kadar sı-
kıcı bağlantılıydı ki onu dışta bırakmak olmazdı.⁹ Ve aslında,

9 Homeros'un tuhaf, yabansı şeylere dair ketumlugu hakkında, bkz. Jasper Grif-
fin, “The Epic Cycle and the Uniqueness of Homer”, *Journal of Hellenic Studies*

Thetis'in Göklerin Kralı Zeus üzerindeki güçlü hak talebi, onu isyankâr tanrılarının elinden kurtarmasından ziyade, Briareus'un garip hikâyesi içine gömülü tek bir ayrıntıya dayanır: "o dev ki, babasından da üstündür güçte."

İlyada'nın kahramanlık dünyasında, bir kimsenin babasından üstün olması, her şeyden çok iktidarın gasbıyla ilgili çok tehlikeli bir özelliktir. Tanrılarının kralı Zeus, iktidara, babası Kronos'u devirerek geldi – tıpkı Kronos'un da daha önce kendi babasını devirmiş olması gibi. O halde, tanrılar arasında, babasından daha güçlü bir oğul, kozmik düzeni alt üst edebilir, genellikle eder de.¹⁰

İnsanlar arasında, kahramanlık töresinin temel bir direği, genç kuşağın yaşlı kuşaktan veya babalarının kuşağından aşağı olmasıdır. İhtiyar Nestor'un Akhalar arasındaki otoritesi, eskinin kahramanlar çağına mensup olmasına dayanır. Nestor bunu ikide bir ilan etmekten hiç bıkmaz: "Pylos'tan, yurdumdan gelip katıldıydım onlara, / dövüştüydüm kendi çıkarım için. / Baş edemez onlar gibilerle bugün bir tek kişi." Kahramanlık toplumunda, bir kahraman babasının yapmış olduğu seçkin işleri ona hatırlatmak yoluyla hizaya getirilir. "Eskinin babaları bugünün kahramanlarından büyüktür" ilkesine saygı, kah-

97 (1977), 39-53. Briareus, iki ucube kardeşiyle beraber, *Theogonia* ("Tanrıların Şeceresi") adlı şiirinde Hesiodos tarafından, Titanlara karşı hâkimiyet mücadelesinde Zeus'un çok önemli bir müttefiki olarak anılır; misal olarak, bkz. *Theogonia*, 149, içinde yer aldığı kitap: Glenn W. Most, yayına hazırlayan ve çeviren, *Hesiod: Volume 1, Theogony. Works and Days. Testimonia*, Cambridge, MA, (2006), 15. Eumelos'a ait *Titanomakhia* ("Titanların Savaşı") adlı yitik bir destanın bir fragmanında muhalaza edilmiş bir başka tradisyona göre, Aigai-on (Briareus'un diğer adı) Zeus'a karşı "Titanların yanında savaşıyordu." West, *Greek Epic Fragments*, 225 vd.

10 Yunan mitolojisinde, Zeus'un babası Kronos, çocuklarından birinin onu devireceğini öğrenince, her doğan çocuğunu yutmuş; ama karısı Hera, bebek Zeus'un doğumundan sonra, Kronos'u aldatmak için ona kundaklanmış bir taşı vermek suretiyle yeni doğan çocuğunu kurtarmış. Daha sonra, Kronos çocuklarını kısırlıkla çıkarmak zorunda bırakılmış ve Zeus'un öncülüğünde, bu çocuklar hakikaten de babalarını devirmişler. Kronos'un kendisi de babası Uranos'un hayalarını kesip onu devirerek iktidara gelmişti; bu karmaşık hikâyenin tamamı Hesiodos'un *Theogonia* şiirinde (453 vd.) anlatılır; Most, *Hesiod: Theogony*, 39 vd. Hititlerin Kumarbi Şarkısı, asli bir tanrının aldatılması ve kısırlaştırılması şeklinde aynı temaları hikâye eder; bkz. M.L. West, *The East Face of Helicon: West Asiatic Elements in Greek Poetry and Myth*, Oxford, 1997, 277 vd.

ramanlık toplumunu bir aradatatutan manevi çimentonun bir parçasıdır.¹¹

Ancak, dev Briareus'un tam anlamı, olağan dışı ve tehlikeli bir surette babasından daha büyük olması değildir sadece; destanın tam bu noktasında, Akhilleus'un kendi sözlerinde adının geçmesidir. *Ilyada*, görmüş olduğumuz gibi, bazen rakip, bazen tamamlayıcı başka gelenekler arasında asırlar boyunca oluşan ve kendini tanımlayan, çeşitlenip değişmiş uzun bir geleneğin mahsulüdür. Bu diğer hikâyeleri de bilen, Homeros'un kendi çağının dinleyicileri *Ilyada*'nın imalarını fark etmiş olsa gerektir; hatta bu imalar bazen o kadar açıktır ki *Ilyada*'nın onu dinleyen insanların daha geniş epik malzemeye aşinalığından bile rek yararlandığı akla gelmektedir. Fakat genellikle, burada olduğu gibi, gönderme karanlık bir özellik taşır; hikâyenin içine gömülen, ifşa edici bir ibareye sıkıştırılmış durumdadır. Bu kayıp gelenekleri bilmeyen günümüz okuyucuları, gömülü olan mite açıklık getiren –bir vazo resmindeki bir sahne veya başka bir şiirdeki sözler gibi– bir dış kaynağın yardımıyla bu türden kapalı göndermeleri çözebilecektir. Dolayısıyla, *Ilyada*'nın bilinmeyen bir mittin söz ettiği yerler yakından incelenmeye değer. Thetis'in, babasından daha güçlü bir varlığın desteğiyle Zeus'u kurtarmasını Akhilleus'un ateşli bir dille hatırlatması buna bir örnektir.

Sonraki şiirlerden biliyoruz ki Akhilleus'un annesi tanrıça Thetis'in benzersiz bir kaderi varmış: Babasından daha güçlü olacak bir oğul doğurmak. Bunun en açık delili şair Pindaros'tan gelir. *Ilyada*'dan iki buçuk asır kadar sonra yazdığı halde, Pindaros'un çok eski, *Ilyada*'dan bile daha eski gelenekleri konu aldığı gösterilebilir. Aşağıdaki şiirin konusu, hem şiirlerde hem de sanat eserlerinde gözde bir konu olan, Peleus ile Thetis'in evlenmesidir:

11 Geçmişin insanlarına, özellikle de bir kahramanın babasına dair hikâyelerin fonksiyonu hakkında, bkz. Bruce Karl Braswell, "Mythological Innovation in the *Iliad*", *Classical Quarterly*, n.s., 21, no. 1 (1971), 16-26; ve Caroline Alexander, "Appeals to Tradition in the *Iliad*, with Particular Reference to Achilles", tez, Columbia Üniversitesi, 1991.

Mutlu Tanrıların meclisi şunu hatırladı,
Zeus ve şanlı Poseidon
Güzel Thetis ile evlenmek,
Onu kendine gelin yapmak istiyordu.
Pençesinde tutuyordu onları aşk.
Ama kâhinlere kulak verdiklerinde,
Tanrıların ebedi bilgeliği
Bu evliliğe olmaz dedi.

Aralarında, hikmetli öğütler veren Themis
Dedi ki eğer deniz tanrıçası
Evlenirse Zeus'la veya kardeşlerinden biriyle,
Şimşekten veya üç çatallı mızraktan
Daha güçlü bir silahla hükmeden,
Babasından daha kudretli
Bir oğul doğurmaktır onun kaderi.
"Son verin buna. Bırakın evlensin
Ölümlü biriyle ve oğlu can versin savaşta..."

– *Isthmia Şarkısı* 8.29-40¹²

Öyle anlaşılıyor ki Thetis'e kozmik düzenin iki en güçlü tanrısı –Zeus ve Poseidon– talip olmuş ve Thetis'in kaderi onlara açıklanınca, tanrıların ateşli arzusu korkuya dönmüş ve ölümlü bir kimse –Peleus– ile bir evlilik çarçabuk ayarlanmıştı. Thetis'in oğlu, evrendeki en güçlü tanrı, göklerin efendisi değil, "Akhalara en seçkini", ölümlü bir insan olacaktı. Böylece kozmik bir krizin önüne geçilmişti, fakat bunun bedeli (Thetis'i sonsuz kedere boğacak şekilde) kısa ömürlü oğlu Akhilleus'un kesin ve zamansız ölümü olacaktı.¹³

12 *The Odes of Pindar*, C.M. Bowra, çeviren (Londra, 1969), 52 vd.

13 Bu dönüştürücü efsanenin ima ettikleri, Laura M. Slatkin'in cığır açan bir eserinde gösterildi ve dokunaklı bir biçimde araştırıldı: *The Power of Thetis: Allusion and Interpretation in the "Iliad"*, Berkeley ve Los Angeles, 1991; *Ilyada* zamanından bir tradisyonun kanıtı olarak Pindaros kadar ileri tarihli bir kaynağı esas almanın ne ölçüde geçerli olabileceği konusunda, bkz. Slatkin'in 26 sayılı notu, s. 76 vd. Thetis'in kaderi Aiskhylos'un *Zincire Vurulmuş Prometheus* tragedyasında da önemli bir dramatik unsur olarak yer alır (vv. 907 vd.)

Ölüme karşılık şeref – anlaşıma işte buymuş görünüyor. Akhilleus'un şerefine Agamemnon tarafından zarar verildiyse anlaşıma ihlal edilmiş demektir ve Akhilleus her şeyi kaybeder. Kederli anne ile gözleri yaşlı oğlu arasındaki bu küçük sahne, şimdi öyle anlaşıyor ki, destanın en etkili sahnelerinden biri olup daha sonraki bütün gelişmelerin başlangıç noktasını temsil etmektedir. *Ilyada*'nın uzun zamandır sürmekte olan Troya Savaşı'nda ilk bakışta en önemsiz gibi görünen dönemi seçmesinin yüksek anlamı da böylece ortaya çıkar. *Ilyada*'nın kapsadığı bu kısa dönemde, şehirler falan zapt edilmeyecek ve savaş sona ermeyecektir. Fakat (Thetis tanrılardan biriyle evlenseydi) göklerde yaşanacağı bildirilen isyan yeryüzünde gerçekleşecektir. Akhilleus doğuştan gelen hakkını ileri sürecektir – göklerin efendisi olarak değil, Akhaların en seçkini olarak hakkını. Babasının bütün neslinden, geçmişin efsane adamlarının hepsinden daha güçlü olmakla, onların toplumuna ait töreleri de aşacaktır.

Thetis dileğini söylemek için Olympos'a işte bu tarih yü-küyle gelir. Diğer tanrılardan ayrı bir yerde oturan, eski talibi Zeus'u bularak doğruca onun yanına gider: "Çöktü önünde, tuttu dizlerini sol eliyle, / okşadı sağ eliyle de çenesini" – yalvaran bir kimsenin duruşu. Zeus'a yakarması çarpıcı kısalıkta, sadece sekiz mısradır:

"Zeus baba! Bir gün ya sözümle, ya işimle,
ölümsüzler arasında yararlı olduysam sana,
şimdi yerine getir şu dileğimi: Kısa ömürlü oğluma değer
ver.

Saygısızlık etti Agamemnon, erlerin başbuğu,
aldı onur payını, yoksun bıraktı onu.
Olympos'lu yüce Zeus, bari onu sen say,
gücü Troyalılar tarafına koy, ne olur,
Akhalar saysınlar oğlumu, ününü yüce kılsınlar."

Zeus ilk başta netameli bir sessizlik içinde susar. Thetis onun dizlerine sarılarak tekrar yalvarmak zorunda kalır:

“Tam söz ver bana, başınla ya olur de, ya olmaz de.
Olmaz de ki, tekml ölömsüzler arasında
bileyim ne değersiz tanrıçayım.
Senin benden korkacak sanki nen var.”

Anlaşılır ki Zeus’un isteksizliğinin sebebi, Thetis’in dileğinin habisliği veya yol açacağı insani zayıat değil, Akhaların sarsılmaz destekçisi olan ve Troyalılara karşı azgınca, hastalıklı bir nefret besleyen karısı (ve kız kardeşi) tanrıça Hera ile bu yüzden çatışma içine girecek olmasıdır. Yine de, isteksizce, başını sallayarak, isteneni vaat eder. Dileği kabul gören Thetis bir sıçrayışta Olympos’tan denize iniverir; Hera ile uğraşmayı Zeus’a bırakır. Zeus’un korktuğu gibi, Hera bunun hemen ardından ona “iğneleyici” laflar söyler, onu hainlikle suçlar.

Bulutları devşiren Zeus karşılık verdi, dedi ki:
“Kur bakalım, alık kadın,
gizli kalmasın senden hiçbir şeyim,
tek kazancın benden uzaklaşmak olacak sonunda.
Kötü bir şey olur mu senin için bu.
Doğruysa bütün dediklerin,
ben istedim böyle olmasını demek.
Sus, otur yerine, buyruğuma boyun eğ.
Üzerine yürür, indirirsem korkunç ellerimi,
Olympos’taki tanrıların hiçbirini yaramaz işine.”
Zeus böyle dedi, inek gözlü Hera ürktü.

Başka yerlerde, Zeus diğer tanrıları da benzer şekilde tehdit eder; Hera ile yaşadığı tartışmada dikkat edilecek nokta, onun saldırgan bir koca olması değil, kudretine karşı çıkabilecek hiçbir varlığın mevcut olmamasıdır. Bu nokta, hemen sonra Hera ile oğlu, tanrıların total demircisi, Hephaistos arasında geçen konuşmayla vurgulanır. Annesini “ölümlüler yüzünden” Olympos’ta tatsızlık çıkarmaya karşı uyarı Hephaistos, onun adına müdahale etmeye kalkışmış ve bundan ötürü Zeus tarafından Olympos’tan fırlatılmış olduğu daha eski bir hadise-

yi de ona hatırlatır: “yuvarlandım gittiymdim tam bir gün. / Düş-
tüydüüm Lemnos Adasına, batan günle, / birazcık canım kalmış-
tı, ha çıktı ha çıkacak.” Hephaistos’un ifadesiyle, Zeus “hepi-
mizden güçlü”dür.

Birinci Kitabın sonunda Zeus’un Hera’yı tehdit etmesi, kita-
bın başında Agamemnon’un Khryses’i tehdit etmesini yankılar;
Hera’nın korkması ise Kalkhas’inkini akla getirir. Olympos’ta-
ki ufak sahne, ironik olarak, Agamemnon’un aşağıda yeryü-
zündeki iktidar cakasını gölgede bırakır ve asıl iktidarın karşı
çıkılamaz büyüklüğüne dair bir hatırlatmadır: Zeus’un otorite-
si bütün diğer tanrıların birleşmiş güçleriyle dahi alt edileme-
yecek olan bir otoritedir – göklerin efendisi olmanın anlamı iş-
te budur. Birinci Kitap, Olympos’ta barış içinde biter. Tanrılar
şölenlerine geri dönerler ve güneş batınca, Zeus yanında Hera
ile yatmaya gider.

* * *

Zeus, gece boyunca, Thetis’e vermiş olduğu sözü kafasında
evirip çevirir. Akhilleus’un yokluğunu Akhalara nasıl hissettir-
meli? Savaşın gidişatını Troyalılar lehine, Akhalar aleyhine na-
sıl döndürmeli? En sonunda kurguladığı strateji çok haincedir:
Büyük bir orduyu mahvetmenin en kestirme yolunun onun li-
derine aldatıcı bir zafer rüyası göndermek olduğuna karar ve-
rir. Böylece, “uğursuz Rüya”yı uyuyan Agamemnon’a gönde-
rir. Rüya, onun kulağına, Troya’yı hemen alabileceğini fısıldar.
Homeros, nadiren yaptığı yorumlardan birinde, şöyle der: “Pri-
amos’un ilini alacağını sanıyordu, akılsız, hemen o gün, / oysa
Zeus neler tasarlıyordu, yoktu bundan haberi.”¹⁴

Rüya ile ferahlamış halde, Agamemnon uyanır ve “güzel,
yepyeni, yumuşak gömleğini” giyer, “gümüş kakmalı kılıcı-

14 Birçok askeri girişime buna benzer yanıltıcı düşler eşlik etmiştir; Tarawa Gö-
rev Kuvvetinden bir ABD deniz piyadesinin raporunda, Mart 2003’te, güney
Irak’taki Nasiriye şehrine yaklaşırlarken, şehri savunanların silahlarını bırakıp
onların namlularına çiçekler koyacakları, bebeklerini öpmeleri için onlara uza-
tacakları ve şehrin anahtarlarını onlara teslim edeceklerine inanmış oldukları
yazılıydı. Tim Pritchard, “When Iraq Went Wrong”, *New York Times*, 5 Aralık
2006.

nı” –Yunanca, *ksíphos arguróēlon*, hem Mykene dilinden hem de Mykene teçhizatından hakiki bir kalıntı–¹⁵ atar omuzlarına, statüsünün bağlı olduğu “atalarından kalma ölümsüz değneğini” alır eline ve Akhaları bir toplantıya çağırırlar diye habercilere buyruk verir.

Askerler toplantıya çağılırken, Agamemnon ordunun şefleriyle bir istişare meclisi düzenler ve muhteşem rüyasını onlara anlatır. Uğursuz Rüyanın, Agamemnon’a, en güvenilir danışmanı, ihtiyar Nestor’un kılığında görünmüş olması anlamlıdır. Agamemnon’un bu olağanüstü rüyayı anlatma şekline –Troya hemen bugün alınacaktır!– Nestor’un tepkisi ilginçtir. Diplomatik bir temkinle şöyle der: “başka biri söyleseydi bize bu düşü, / yalandır der, kuşkulanırdık ondan.” Rüyasını olduğu gibi anlattıktan sonra, Agamemnon olayın karmaşıklığını arttıran bir ekleme yapar. Hadiseler süratle gelişirken, kendine ait şaşırtıcı bir plan hazırlamıştır. Görünüşe bakılırsa kendiliğinden icat ettiği bir numarayla adamlarını sinayacaktır:

“Çok kürekli gemileriyle kaçmalarını buyuracağım ilkin ben,

deneyeceğim onları, en uygunu bu.

Alıkoymaya çalışın, diller dökün bir yandan siz de.”

Binlerce asker toplantı yerine akın akın gelirler; o kadar çokturlar ki altlarında toprak inim inim inler. Agamemnon burada, babasının kutsal değneğine yaslanıp *Ilyada*’nın en tuhaf sahnelerinden birinde bu kalabalığa bir konuşma yapar. Adamlarına bir rüya görmüş olduğunu anlatır ve sonra da rüyasının tam tersini anlatmaya başlar. Sonuçta, yurtlarına dönmekten başka yapılacak şey olmadığını söyler:

“Ulu Zeus’un dokuz yılı geldi geçti,

çürüdü gemilerin tahtaları, halatlar gevşedi.

Karılarımızla yavrularımız bekliyor bizi evlerimizde.

Bırakıyoruz biz de başarmaya geldiğimiz işi yüzüstü.

15 Lineer B tabletlerinde, *ksíphos*=*qi-si-pe-e*; bkz. Kirk, sub. vv. 2. 45, 118.

Haydi, hepimiz bu dediğime uyalım,
gemilerimize binelim, sevgili baba toprağına kaçalım;
Troya'yı almak artık bize hayal oldu.”

Agamemnon'un bu sınımayla neyi başarmayı umduğu asla belirtilmez; herhalde, ordunun erkekçe ayağı kalkmasını ve kaçmayacağını, Troya'nın alınabileceğini, zaferin çok yakın olduğunu haykırmasını bekliyordu.¹⁶ Her neyse, konuşmanın gerçek sonuçları felakettir:

Saldırdılar gemilere Akhalar naralarla,
tabanlarının altında bir toz, bir duman.
Birbirlerine haydi diyorlardı, binin gemilere,
haydi diyorlardı, çekin denize gemileri.
Yataklarını temizliyorlardı gemilerin,
çekip çıkarıyorlardı destekleri altından.
Evlerine dönmeye can atanların naraları
yükseliyordu ta göklere.

Krizin en yoğun noktasında, bir diğer açık sözlü muhalif çıkar ortaya: Çarpık bacaklı, sırtı kambur, “İlyon'a gelen en çirkin kişi” olduğu söylenen Thersites. “Akhilleus'la Odysseus'u tiksindirmişti en çok; / ikisine de biteviye söver dururdu. / Şimdiyse Agamemnon'a sövüp sayıyordu ağız dolusu.”¹⁷ Destanda söz söyleyen belli başlı karakterler arasında babasının adıyla (“Atreus oğlu”, “Peleus oğlu” gibi) anılmayan tek insan Thersites'tir; bu durum, onun soylu bir kimse olmayışına değilse, sakilliğine işaret eder. Bu karakter, sadece bir şamar oğlanı ol-

16 Ordunun sınanması, muharebeye girmeden önce korkakları ayıklamak için bunun yapıldığı eski Yakın Doğunun edebiyatı ve mitolojisinde bulunan bir motiftir. Misal olarak, bkz. West, *The East Face of Helicon*, 207 vd.

17 Akhilleus ile bir diğer epik kavga içinde yer alan kişi yine Thersites idi; *Aithiopsis* destanında denir ki “Amazon kraliçesine aşık olduğu söylenen Akhilleus, bu aşk sebebiyle Thersites'in alay ve hakaretleriyle karşılaşınca adamı öldürür” (*Aithiopsis*, argüman 19) ve *Ilyada*'daki pasaj hiç şüphesiz iki adam arasında yerleşik bir epik nefrete örtülü bir göndermedir. Akhilleus'un aynadaki tersi olarak –Akhaların en iyisine karşı, en kötüsü (*atshistos*) olarak– Thersites için, bkz. Nagy, 259 vd.

ma maksadına hizmet etmek üzere icat edilmiş olabilir. Thersites'in adı, burada Agamemnon ile cepheleşmesine gayet uygun bir şekilde, Aiolis lehçesinde "küstah" veya "haddini bilmez" anlamına gelen *thérsos* kelimesinden türemiştir.¹⁸

"Başbuğsun, yakışık almaz Akhaogullarını yıkıma
sürüklemen.

Size diyorum Akhaogulları, hey, Akhaogulları denmez size
artık,

Akha kadınları demeli, sizi aşağılık herifler sizi.

Haydi yurda dönelim gemilerimizle, tek başına bırakalım
Troya'da onu, otursun onur payının üstüne.

Yardımetmeyelim de görsün sonunu.

Saygısızlık etti Akhilleus'a, en üstün yiğitimize,
aldı onur payını, yoksun bıraktı onu."

Küçük adamın üstüne yürüyen, onu çırılçıplak soyarak "tez giden gemilere ağlaya ağlaya" göndermekle tehdit eden ve sonra da Agamemnon'un âciz ellerinden almış olduğu krallık değ-neğiyle onu döven Odysseus, böylece, Thersites'in savunduğu topyekûn terk etmeyi engellemiş olur. Thersites "korkmuş hal-de, acı içinde, çaresizce etrafına bakınıp" gözyaşlarını silerken, keyiflenen ordu kahkahayla güler. Bu günah keçisinin cezalandırılmasından sonra, düzen yeniden tesis edilir. Odysseus moralleri yükselten uzun, etkileyici bir konuşma yapar; nihai başarı vaat eden on yıl önceki bir kehaneti hatırlatır orduya. Nestor da lafa karışır, cengâverce sözler eder, Helene'nin intikamını almak için her adam "yatmadan bir Troyalının karısıyla" Akhaları yurda dönmemeye çağırır. Son olarak, pişman ve sarsılmış bir halde, Agamemnon yeniden ortaya çıkar; ama sebep olduğu felaket havasını dağıtmak için ne bir söz eder ne de bir şey yapar:

18 Thersites'in kökenleri hakkında, bkz. P. Chantraine, "À Propos de Thersite", *L'Antiquité Classique* 32 (1963), 18-27.

“...Kalkanlı Zeus, Kronosoğlu,
sonsuz kavgalar sardı başıma, verdi nice acılar.
Sövuştük Akhilleus'la, bir kız için, girdik birbirimize,
benim önce kızmaya başlayan.
Ama onunla anlaşırsak günün birinde,
Troya ili ossaat yıkılacak.
Gidip önce doyurun karnınızı hadi,
sonra başlayalım savaşa.”

Agamemnon'un ordusunu sinaması böyle biter. Bunun bir sinama olduğu şaşırılmış haldeki askerlere asla açıklanmaz ve garip bir şekilde, epizot bir çözüme kavuşturulmaz. Yıllar içinde, Agamemnon'un bu aptalca hareket tarzının maksadı ve etkisini açıklamak için birçok incelikli teori ortaya atılmıştır: “askerlerinin kendi onur paylarını akıllıca... azaltmak suretiyle” Agamemnon'un “onların savaşma ihtiyacını arttırdığı” bu teorilere misaldir.¹⁹ Ancak, en basit açıklama, bu sinama ne kadar mantıksız ve felaketli olursa olsun, Agamemnon'un davranışları hakkında *Ilyada*'nın dikkatli tasvirleriyle bunun tamamen tutarlı olduğudur. Khryses'e nezaketsizce davranması en başta salgın hastalığa sebep olmuş; sonra da, hesapsız kibriyle en değerli savaşçısının çekilmesine neden olmuştur. Zeus'un muhakemesinde, Agamemnon ve onun hezeyanları, savaşın gidişatını onun kendi ordusu aleyhine çevirmenin en etkili aracıydı. Hakikaten de, destanın bu ilk, önemli, hazırlayıcı epizotlarında Agamemnon'un her dediğı ve her yaptığı felaketli sonuçlar vermiştir. Orduyu sinama hadisesi, Agamemnon'un komutan olmaya ehliyetsizliğinin –daha da çıplak ve başka herhangi bir kuvvetin araya girmesiyle karmaşık hale gelmemiş– bir diğer örneğidir sadece. Anlatılmak istenen de bu değil midir zaten?²⁰

19 James F. McGlew, “Royal Power and the Achaean Assembly at *Iliad* 2.84-393”, *Classical Antiquity*, 8, no. 2 (Ekim 1989), 290.

20 “Agamemnon'un liderliği o kadar berbattır ve falsoları o kadar aşikârdır ki Homeros'un muradını daha çok araştırmak gereksiz görünmüştür.” Dean C. Hammer, “Who Shall Readily Obey?: Authority and Politics in the *Iliad*”, *Phoenix* 51, no.1 (1997), 4.

Şiirde atıf yapılan politik dünya, elbette, güçlü hükümdarların Mykene gibi saray-kalelerden merkezileşmiş servet ve iktidar odaklarını kontrol altında tuttukları Bronz Çağının Mykene Yunanistan'ıdır; fakat, bu şiir geleneginin sonu, Homeros'un zamanında, M.Ö. 8. asrın sonlarında, vatandaşın yönettiği şehir devletlerinin ve girişimci bireyler ve klanlar tarafından yurt dışında koloniler kurulmasını da içeren olağanüstü bir sosyal değişim çağının eşiğinde vuku bulmaktaydı. Daha şimdiden, *Ilyada*'nın evriminin son aşamasında, yetki ve iktidarın, bireyin hakları ve vazifelerinin mahiyetine dair sorular gündemde olmalıydı.²¹ Akhilleus gibi, tabi oldukları kifayetsiz adamların saçma otoritesinden bunalmış insanlar veya Thersites gibi, memnuniyetsiz elebaşılar, kitleyi kışkırtanlar, çadır kazıklarını söküp başka yerde kendi yerleşmelerini kuracak esas adaylardı herhalde.

Homeros'un çağındaki bir dinleyici kitlesinin komutanlığa layık olmayan geleneksel bir kralın bu kadar keskin bir tasvirini nasıl gördüğünü bilmenin yolu yoktur, ama tanrının gönderdiği bir liderin eski devirlerden bugüne birçok insan kuşağı boyunca yapılacak işlere uygun olmayabileceğini anlamak için, o portreyi renklendirecek bir gerçek hayat benzerliğine dair hatıraları olmaması muhtemel değildir. Hiç şüphesiz, Somme meydan muharebesinde vazife aşkıyla siperlerden fırlayıp saldırıya geçen son askerler, kral ve ülke otoritesinin askeri zekâyâ eşit olmadığını fark etmişlerdi. Yukarıdaki otoritenin aşağıdaki bireysel askerin altında bir nitelik taşıyabileceğinin fark edilip dile getirilmesi tehlikeli bir hikmetin başlangıcıdır. Akhilleus'un Agamemnon'u küçük görmesi yüksek sınıftan bu kahramanın sözlerinde, Thersites'in küçük görmesiye halkın sözlerinde, siperlerdeki adamların sözlerinde ifade edilir. Her iki görüşün çakışması tehlikelidir.

Agamemnon'un ilk görünmesinden –onun kendi marifeti üçüncü kriz olan– fiyaskoyla sonuçlanmış orduyu sinama nu-

21) M.Ö. 8. asırda değişen liderlik kalıpları hakkında, misal olarak, bkz. Carol G. Thomas ve Craig Conant, *Citadel to City-State: The Transformation of Greece, 1200-700 B.C.E.*, Bloomington, IN, 1999, 132 vd.

marasının bitimine kadar olayların basit anlatımının ardında, pek uzak olmayan bir siyasi fırtınayı haber veren bir gök gürlemesi vardır. Kralın aşikâr beceriksizliği; Thersites'in şahsında tiz sesli ama etkili konuşan bir fesatçı; morali bozulmuş bir ordu; ve olağanüstü kuvvet ve yiğitliğe, ama buna karşılık aynı ölçüde tehlikeli, aykırı ve özgür bir ruha sahip karizmatik bir savaşçı – bütün bu uyumsuzlukların ortasında bir darbenin hayaleti gezinmektedir.

Agamemnon'un Akhilleus tarafından tehdit edildiği ikisi arasında cepheleşmede onun ilk tepkilerinden bellidir. Ancak, kralın bilmediği şey, onu korkutan iktidar gaspının aslında zaten gerçekleşmiş olduğudur: Akhilleus, destana hükmettiği gibi, ordunun kaderine de hükmeder ve orada olsa da, olmasa da, hükmetmeye devam edecektir. Akhilleus'un isyanında, biri tarihi, diğeri mitik, iki güçlü tema bir araya gelmiştir: Bireyin onu yönetene karşı sorgulanmaz vazifesinin yeniden değerlendirilmesi ve Akhilleus'un doğuştan yıkıcı kaderinin adım adım gerçekleşmesi.

Kahramanlar arası ihtilaf (*éris*) şeklindeki geleneksel dekor parçasını kullanarak, *Ilyada* sorgulanmayan liderliğin sonuçlarını bilinçli olarak inceler; diğer kayıp destanlardaki kavgaların özetlerinde sadece ima edilen, ikinci planda kalmış sıradan hikâye unsuru böylece kozmik boyutlara yükseltilmiştir. *Ilyada*'nın başında, Thetis'in neredeyse göklerin efendisi olacak oğlu ehliyetsiz bir kralın emri altındadır. Rütbe ve iktidarı, yetki ve şerefi, zenginliğin ve ödüllerin dikkatlice ayarlanmasıyla eşitleyen Agamemnon gerçek, mutlak iktidar, yetki ve şerefin müthiş ölçeği hakkında bir fikir sahibi olamaz. Bir savaş ödülünü geri almakla, aslında, yeterince akıllı olsaydı hem kendi statüsünü güvence altına koyacak hem de Akhilleus'un korkunç gücünü kontrol altında tutacak yegâne kuralı çiğnemiştir. Orduyu sınamak için yaptığı ama berbat sonuç veren numaranın ardından, kurbanlar da keserek, tanrıya dua eder:

“Ey ulu Zeus, göklerde oturan, kara bulutlara sarınmış tanrı!

Alt üst edip Priamos’un sarayını, kapılarını kızgın ateşe vermedikçe,

yakıp, kapkara edip yıkmadıkça...

[...]

ne gün batsın, karanlıklar çöksün ne de.”

Böyle dedi o, Kronosoğlu getirmede yerine dileğini, aldı kurbanlarını, ama acılarına da acı kattı.

Kral, rûtbece nasıl tamamıyla alçaldığını, göklerde işitilenin onun değil Akhilleus’un duaları olduğunu bilemez. Akhilleus’un şimdi aradığı şeref, tanrılarca talep edildiği gibi, mutlak bir şeref olacaktır. “Söyle, tanrıça, Peleusoğlu Akhilleus’un öfkesini söyle” destanın açılış sözleridir. Akhilleus, kralını ve onun ardından gitmeyen ölümlü yoldaşlarını dize getirecektir.

İlyada’da Agamemnon’un bilinçle, özenle yapılan tasvirine karşı, Akhilleus’un en iğneleyici sözleri yer alır:

“Kargı salan Troyalılarla savaşa gelmiş değilim ben, hiçbir şey yapmadılar, dokunmadılar bana onlar; [...]

Geldik buraya, utanmaz herif, senin ardından, tek gönlün olsun diye senin, köpek suratlı, tek Menelaos’la sen, Troyalıların sırtından ün alasınız diye.”

Troya Savaşı’nın hikâyesine aşına olan her dinleyici kitlesinin bileceği gibi, bu iddia –Akhilleus ve Akhaların Troya’da sadece Agamemnon ve kardeşi uğruna bulundukları– tamamen doğrudur. Böylece, destanın ilk sahnelerinden itibaren, Homeros, morali bozuk Akha ordusunun sorguya açık bir dava uğruna, sakat bir liderlik altında savaştığını ve geri dönmek istediğini kesinlikle belirlemiştir. Bu başlangıç, en asgari ifadeyle, büyük bir savaş destanına başlamanın muhteşem bir yoludur.

Çatışma Şartları

Agamemnon Zeus'a yaptığı kurban ve duaları bitirince Nestor ona vazifesini hatırlatır, Akhaları savaş için toplamaya çağırır. Haberciler bağırıışlarıyla askerleri harekete geçirirken, savaş tanrıçası Athene elinde "değerli, hiç eskimeyen" kalkanını (aegis) tutarak, kalabalığın içinden hızla geçer, onlara cesaret verir:

Akha ordusunun üzerinden uçuyordu,
güç katıyordu erlerin gücüne.
Savaş özlemiyle yürekler başladı kaynamaya.
Onlara daha tatlı göründü,
koca karınlı gemileriyle baba toprağına dönmekten.
Kavurucu ateş bir dağ doruğunda
büyük bir orman içinde ııldar hani,
görülür parıltısı ta uzaktan,
yürüyen ordularda silahların parıltıları
öylece göklere ağıyordu yayıla yayıla.
Kanatlı kuşlar, kazlar, turnalar,
uzun boyunlu kuğular nasıl sürü sürü,
Asya çayırlarında, Kaystros'un iki yakasında,
sallayarak kanatlarını kibirli kibirli,

nasıl uçarlarsa bir o yana, bir bu yana,
çağırarak yere konunca çayır çın çın öterse nasıl,
öylece gemilerden, barakalardan pıtrak gibi insan
Skamandros Ovasına aktı yayıldı;
insanların, atların ayakları altında inledi toprak.
Baharda yeşeren yapraklar gibi durdu binlerce kişi
çiçekli çayırlarında Skamandros Ovasının.¹

Agamemnon'un sınamasıyla yurda dönmeye kararlı bir halde gemilere doğru koşturan aynı ordu, şimdi savaşımaya karardır. Bu fikir değiştirmenin sebebi, kısmen Odysseus ve Nestor'un cesaret verici sözleri olsa da, esas itibarıyla, Athene'nin büyük kalkanının netameli gölgesiydi. Tanrıçanın kendisi gibi, kalkanı da askerlere görünmez; kalkanın dehşetengiz güçleri onlara esrarlı bir yoldan iletilir. Athene'nin kalkanı, heykeller ve resimlerde, omuzlara takılan veya kolun üstünde taşınan, keçi derisinden (*aiḡeios*) yapılmış kısa bir nesne olarak tasvir edilir; taraklı kenarlarının uçlarında yılanlar vardır. *İlyada*'nın başka bir yerinde şöyle anlatılır: "o korkunç Kalkanda çepeçevre diziliydi / Korku, Kavga, Savunma, adamı donduran Saldırı / bir de korkunç canavar Gorgo'nun başı / korku, yıldı salan azman." Hepsi de kendi kalkanlarına sahip görünen, Zeus, onun savaşçı kızı Athene ve Apollo ile ilişkilendirilen bir kalkan dehşet saçmak veya, Zeus'un durumunda, korkutucu fırtına bulutları çıkartmak için kullanılır.² İşte bu nesne sayesinde, savaşmak "onlara daha tatlı göründü, ...baba toprağına dönmekten." Athene'nin savaş meydanına inmesi ve onun dehşet verici kalkanının gölgesi –Nestor ile Odysseus'un cesaret verici konuşmaları gibi– Zeus'un Thetis'e verdiği sö-

- 1 Kuşların toplandığı "Kaystros'un iki yakasında Asya çayırları" Türkiye'nin Ege kıyısında, Ephesos'un hemen dışında akan ve hâlâ aynı adı taşıyan [Türkçe adı: Küçük Menderes – ç.n.] ırmagın taşkın ovasıyla özdeşleşebilir. J.V. Luce, *Celebrating Homer's Landscapes: Troy and Ithaca Revisited*, New Haven, CT, 1998, 15 vd.
- 2 Bu kalkanın ve gök gürlemesi tanrısıyla bağlantısının değişik açıklamaları için, bkz. Richard Janko, *The "Iliad": A Commentary, Volume IV: Books 13-16*, Cambridge, 1992, sub. vv. 308-11, 260 vd.

zû tutma niyetinin birer parçasıdır. Akha ordusu toplanmalı ve askerlerin savaşma arzuları uyandırılmalıdır ki düşmanlarının elinde can verebilsinler ve büyük kayıplarıyla Akhilleus'un kıymetini anlayabilsinler.

Parıldayan tunç zırhları ve silahlarıyla, büyük bir vaveyla içinde, kendinden emin ve haykıran ihtişamıyla ordu Zeus'un tuzağına doğru yürüyüşe geçer. *Ilyada*'da sıklıkla görüldüğü gibi, doğa âleminden alınmış teşbihlerin ardı ardına kullanılması cinaslı bir anlam taşır; hem hareket halindeki büyük bir ordunun manzarası, hem de onun ölüme ilerleyişindeki acınası taraf vurgulanır. Dille ilgili kanıtlar gösteriyor ki *Ilyada*'nın teşbihleri genel olarak "geç" dönemlere aittir, yani şiir geleneğinin sonlarına doğru dâhil edilmiştir.³ Çoğu zaman, o kadar canlı bir şekilde göz önüne getirdikleri savaş sahnelerini barış âleminden bir görüntünün aniden parlamasıyla kesintiye uğratırlar; burada, dağ zirvelerindeki ateşin apokaliptik imajının yerine, göçmen kuşlarla dolu bir çayır, hareketli, canlı bir hayat sahnesi geçiverir.

Olympos'ta oturan Musa'lar, hadi,
söyleyin bakayım şimdi bana;
tanrısınız, her yerde varsınız, bilirsiniz her şeyi,
bizimse hiçbir şey bildiğimiz yok,
yalnız şurdan burdan bir şeyler duyarız;
söyleyin bana, Danaoların başbuğları, komutanları
kimlerdi?

Olympos'lu Musa'lar, Kalkanlı Zeus'un kızları,
İlyon'u saranları bir bir hatırlatmazsanız bana,
adıyla sanıyla sayamam yığınla insanı ben,⁴

3 Homerik teşbihler için, bkz. William C. Scott, *The Oral Nature of the Homeric Simile* (Leiden, 1974). Daha az teknik ve daha kolayca anlaşılabilen bir eser: G.P. Shipp, *Studies in the Language of Homer*, ikinci edisyon, Cambridge, 1972. Ayrıca, Carroll Moulton, *Similes in the Homeric Poems*, Göttingen, 1977, İkinci Kitaptaki imajlar silsilesi hakkında, özellikle 27 vd.

4 Bu mısra (2.488'in çevirisi) Lattimore çevirisinin yerine konulmuştur. Lattimore çevirisi (bir önceki mısrayla beraber) şöyledir: "Danaosların başları ve efendileri kimlerdi o zaman / O kadar çoktular ki onları ayırt edemem, isimlerini de söyleyemem." Lattimore tarafından yapılan açıklama, "çokluk" (plêthun)

on tane ağızım olsa, on tane dilim,
hiç kısılmayacak bir sesim olsa,
göğsümde tunçtan bir yüreğim.

İlyada'nın en başındaki yakarıdan çok daha uzun olan bu ikinci yakarı, ondan hemen önceki muhteşem imajlar akıntısına birdenbire son verir. Bunun maksadı, Akha ordusunu teşkil eden yirmi dokuz topluluğun her birinin adını belirten 226 mısralık uzun bir liste vermektir. "Gemiler Katalogu" diye isimlendirilmiş olan bu mısralar, Mykene çağından sahici bir kalıntı olmaktan Homeros sonrasına ait sahte bir bölüm olmaya kadar farklı şekillerde yorumlanmıştır; bazı Ortaçağ elyazmalarında bu listeye hiç yer verilmez veya destanın sonunda, bir çeşit eklenti olarak yer verilir.⁵

Biotialıların başında Peneleos, Leitos,
Arkesilaos, Prothoenor, Klonios var.
Onlar Hyrie'de, kayalık Aulis'te,
Skhainos'ta, Skolos'ta, çok vadili Eteonos'ta,
Thespeia'da, Graia'da, geniş alanlı Mykalessos'ta otururlar.

kelimesiyle "başların çokluğu"na değil, kitlenin, yani askerlerin "çokluğu"na atıf yapıldığı gerçeğini daha belirsiz hale getiriyor. Bu açıklama ve onun ima ettikleri için, bkz. Bruce Heiden, "Common People and Leaders in *Iliad* Book 2: The Invocation of the Muses and the Catalogue of Ships", *Transactions of the American Philological Association* 138 (2008), 127-54.

- 5 Bilimsel görüş yelpazesi için, bkz. A. Giovannini, *Étude historique sur les origines du catalogue des vaisseaux*, Berne, 1969 (Gemiler Katalogunun M.Ö. 7. asır civarına ait olduğu görüşündedir); ve R. Hope Simpson ile J. F. Lazenby, *The Catalogue of Ships in Homer's "Iliad"*, Oxford, 1970 (bu iki yazar, arkeolojik kanıtları dengeli bir şekilde sunarak, yer adları kaydının Mykene kökenli olduğunu, bunların daha sonra tradisyon tarafından yeniden işlendiğini savunmaktadır). Keza, Mark W. Edwards, "The Structure of Homeric Catalogues", *Transactions of the American Philological Association* 110 (1980), 81-105, bir yer adları listesinin Mykene kökenli olduğunu, fakat ona ilâştirilen tasvir edici unsurların öyle olmadığını ileri sürmektedir. Bu konuda yapılan bilimsel incelemeler ve Gemiler Katalogu'nun kendisi hakkında özellikle fakat ayrıntılı bir genel değerlendirme: G.S. Kirk, *The "Iliad": A Commentary, Volume I, Books 1-4*, Cambridge, 1985, 168-240.

Adları verilen 175 yerden epeyce, çoğunlukla geç Mykene çağına (M.Ö. 1250-1200 civarı) ait yerleşimler ile özdeşleştirilebilmektedir. Bu durum, Gemiler Katalogunun Bronz Çağından bir kalıntı olduğu iddiasına güç vermektedir.⁶ Diğer yandan, önemli Bronz Çağı yer adlarının geçmemesi gibi bazı coğrafi tuhaflıklarla beraber, daha geç dönemlere ait lengüistik formlar –“gemi” için sıklıkla kullanılan kritik kelime bunun çarpıcı bir örneğidir–⁷ gösteriyor ki, Katalogun esas muhteviyatı Mykene çağına ait olabilse de, bir derleme olarak listenin kendisi o çağa ait değildir; başka bir ifadeyle, bu liste Bronz Çağından kalma otantik bir yoklama cetveli değildir.⁸ Katalogun garip bir şekilde ihtiyatlı başlangıç sözleri –“tanrısınız, her yerde varsınız, bilirsiniz her şeyi, / bizimse hiçbir şey bildiğimiz yok, / yalnız şurdan burdan bir şeyler duyarız”– bu listenin menşeyini destan şairinin dahi bilmediğine işaret ediyor olabilir.⁹

6 Yakın tarihlerde, Thebai'de bulunan Lineer B tabletler, Gemiler Katalogunda adı geçen ama o zamana kadar neresi olduğu tespit edilemeyen bir yerin –Eleon– varlığını doğrulamaktadır: “Eleonlular, Hyleliler, Peteonlular var” (II-yada 2.500). Thebai tabletlerinde kayıtlı olan isimler ve bunların anlattığı bölge için, bkz. Louis Godart ve Anna Sacconi, “La géographie des états mycéniens”, *Comptes rendus de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres* (1999), 2: 527-46; münferit şehirler için, bkz. E. Visser, *Homers Katalog der Schiffe* (Stuttgart ve Leipzig, 1997), 261-66.

7 Shipp, 235 vd. geç dönemlere ait formların bir listesini vermektedir. İonia lehçesinde, “gemi” anlamına gelen, geç dönemlere ait *nées* kelimesinin Gemiler Katalogunda kullanılması hakkında, bkz. Kirk, 171.

8 Diğer yandan, başka Bronz Çağı belgeleri böyle bir yoklama cetveli olabileceğini ima etmektedir. Pylos'tan 53 An12 numaralı Lineer B tabletinde “Pleuron'a bir sefer için muhtelif şehirler tarafından verilecek kürekçi sayılarının bir listesi” verilir: *e-re-ta pe-re-u-ro-na-de i-jo-te* (Yunanca “*erétai Pleurônáde ióntes*”) – “Pleuron'a gidecek kürekçiler”; otuz adam sayılmıştır, ki bu rakam bir geminin tayfa adedi hakkında fikir vericidir. Bkz. M. Ventris ve J. Chadwick, *Documents in Mycenaean Greek*, ikinci edisyon, Cambridge, 1973, 183 vd; ayrıca, Kirk, 239'da da verilmiştir.

9 Gemiler Katalogu üç ana bölge halinde tertip edilmiştir: Orta ve güney Yunanistan; Girit, Rodos ve Dodekanos; ve daha az kesinlikle, kuzey Yunanistan ve Tesalya. Gemiler Katalogunu andıran listeler, Bronz Çağı dünyasının başka yerlerindeki kayıtlar ve belgelerde de görülmüştür. Misal olarak, M.Ö. 1275 civarında Mısırlılar ve Hititler arasında geçen Kadeş Savaşı'nda II. Ramses'in başkanlarını yâd eden bir şiirde, gemiler değil ama savaş arabaları içeren bir liste yer alır:

Troya Savaşı hakkında baki kalmış bütün tradisyonlara göre, Akha donanması Troya'ya Boiotia'daki Aulis'ten yelken açmıştır. Gemiler Katalogu da, anlamlı bir şekilde, Boiotia'dan başlar. O halde, onun orijinal poetik amacı, Troya seferi için güçlerin toplanmasını tasvir etmek olsa gerek. Troya Savaşı'nda *İlyada*'nın seçilmiş zaman diliminin parametreleri dışında kalan daha birçok gözde olay gibi, güçlerin toplanması da –farklı bir kılıkta– fırsatçı bir hareketle buraya aktarılmıştır.¹⁰

Sonra her biri kendi arabalarıyla,
Kendi silahlarıyla donanmış halde,
Birçok reisin gelmesini sağladı:
Arzawa reisi ve Masa reisi,
İrun reisi ve Luka reisi,
Dardania reisi, Karkamış reisi,
Karkışa reisi, Khaleb reisi,
Hattilinin kardeşleri, hepsi beraber,
Hepsinin bin savaş arabası doğruca ateşe daldı.

Çeviri: Miriam Lichtheim, *Ancient Egyptian Literature: A Book of Readings* (Berkeley, 1976), cilt 2: *The New Kingdom*, 66 vd. Bu arada, listedeki "Dardania", hemen hemen kesin olarak, Homeros'un Troyalılar için kullandığı isimlerden biri olan Dardanoslulardır: bkz. Trevor Bryce, *The Trojans and Their Neighbours*, Abingdon, Oxon, 2006, 136.

Yunan tarihi kayıtlarında, klasik çağ ve sonrasına ait haraç listeleri ve dini bayram yerlerinin listeleri muhafaza edilmiştir; buradan anlaşılıyor ki Gemiler Katalogunun şiirle alakasız orijinal fonksiyonu sayım amacına dönük olabiliirdi. Giovannini, 53 vd. M.Ö. 5. asırdan itibaren bu siyasi ve dini listeleri tartışmakta, dini önemleriyle "kutsal elçilerin karşılayıcıları" statüsünü kazanan şehirlere elçiler tarafından yapılan ziyaretleri özellikle kaydetmektedir. O halde, bir yer adları derlemesinin geç Bronz Çağında tertip edilmiş olabileceğini düşünmek için muhtelif bilinen sebepler vardır. Mykene siyasi coğrafyasına dair bu Panhelenik genel bakış, asırlar boyunca muhafaza edilmek için yeterli bir saygıyla görülerek, daha sonra, "sağlam kurulmuş", "bol salkımlı", "kutsal" gibi çarpıcı fakat kalıplaşmış sıfatlar ile süslenip poetik biçime uyarlanmış ve gelişen Panhelenik destanda sahici, nostaljik bir yer kazanmış olsa gerektir.

- 10 Gemiler Katalogunun donanma ve orduyu teşkil eden farklı unsurlara verdiği ağırlık bunların *İlyada*'daki önemiyle uyumlu değildir: misal olarak, Katalogda uzun uzadıya anlatılan Boiotialılara destanın başka yerlerinde pek atıf yapılmazken, *İlyada*'nın önde gelen kahramanları Akhilleus ile Aias öncülüğündeki (sırasıyla) Myrmidonlar ve Salamis adasından gelen kuvvetlerden gayet kısaca bahsedilir. "Katalog şairliği"nin favori bir Boiotia türü olmasından dolayı bir Boiotia kökeni veya etkisi olabileceği yönünde spekülasyon yapılmıştır. Boiotialı şair Hesiodos esas olarak uzun poetik listeler biçimindeki şiirleriyle meşhurdur: tanrıların soylarının listesi (*Theogonia*), mitolojik şecereler listesi (*EHOIAI* veya *Kadınlar Katalogu*), yıldızların hareketlerinin listesi (*Astronomia*), tarım bilgileri listesi (*İşler ve Günler*).

Katalog, nicedir terk edilmiş yerleri ciddi bir eda içinde sıralamasıyla bugünün okurlarına sıkıcı gelebilse de, hiç şüphesiz, bu yerlerin adlarını halk ve aile geleneklerinden dolayı bilen o zamanın dinleyicileri tarafından ilgiyle karşılanıyordu; belki de, geçmişin destanlarını nakleden sözlü performansların beklenen bir parçasıydı – ve profesyonel bir ozanın asla ihmal edemeyeceği bir parça.¹¹ Destanda “yığınla insanın” veya askerlerin adlarını zikredemiyor olmaya dair yapılan özür dileyici uyarı da çarpıcıdır – muhtemelen, bu dekor parçasının, nihai şeklini, geç bir dönemde, dinleyici kitlesinin muazzam bir askeri girişime olan sempatik alakasının en tepedeki krallar kademesini geçip sıradan askere uzandığı bir dönemde almış olduğuna dair bir işaret.¹² *Ilyada*’nın ilk belirgin askeri sahnesine bir prelüd olarak buraya yerleştirilen Katalog, bir araya getirilmiş farklı unsurlardan oluşan orduyu ve bu davaya katılmanın yüksek insangücü maliyetini muhteşem bir dille anlatır:

Sonra Arkadialılar gelir,
yüksek Kyllene Dağının eteğinde,
Aipytos’un mezarı başında oturan bu adamlar
ustadırlar teke tek dövüşmede.
Onlar Pheneos’ta, koyunları bol Orkhomenos’ta,
Ripe’de, Stratie’de, rüzgârlı Enispe’de otururlar,
kentleri Tegee, şirin Mantinee, Stymphelos, Parrasie’dir.

Adları zikredilen kırk dört şefin liderliği altında, bin yüz seksen altı gemi belirtilir. Bir gemide ortalama elli savaşçı olduğu tahminiyle, Akha güçleri yaklaşık olarak en az altmış bin kişiden oluşuyordu. Onlar arasında konuşulan muhtelif dilleri vurgulayarak Troya müttefiklerinin daha kısa bir listesiyle beraber, Katalog bu yaman savaşın destansılığını zihinlerde canlandırır; gökteki tanrıların hepsi ve nice nice kavimler bu-

11 “Bir dinleyici topluluğu için, icracının üstün tekniğini sergileyen ve en yüksek önemde bilgiler veren [Gemiler Katalogu] en etkileyici kısım olmalıydı”: Minna Skafte Jensen, *The Homeric Question and the Oral-Formulaic Theory*, Kopenhag, 1980, 79.

12 Bkz. Heiden, 127-54.

na katılacaktır. Bu, diyor *Ilyada*, sıradan halklar arasında cereyan eden önemsiz bir muharebe değildi; savaşların savaşıydı.

Haydi say bana şimdi de, Musa,
Atreusoğullarıyla gelenler arasında
en iyi atları, erleri say.

Pheresoğlunun atlarıdır en üstün atlar...

Esin perisine yapılan çağrıda vaat ediliyor gibi görünen atlar listesi aniden sona erer, böylece eskiden bir Atlar Katalogu olup olmadığı sorusu akla gelir; başka kültürlerde evcil hayvanları öven geleneksel şarkılara tanık olunur.¹³ Bu haliyle, beraber koşan iki mükemmel kısıraktan gayet kısaca söz edilerek hemen ardından, pek ustaca olmayan bir şekilde, "Telamon'un oğlu Aias'tır erlerin en üstünü, / ama bu Akhilleus'un öfkesi sürene dek böyle" mısraları geliverir. Bu ise, çağrışım yoluyla, Akhilleus'un atlarının da tıpkı kendisi gibi şimdi atıl halde oldukları gözlemine yol açar: "atlar arabaların yanında aknilüfer çiçeği yer, / arabalarsa, efendilerinin barakaları yanında, / öylece dururlar, sımsıkı bağlı"; hoş bir imaj. Bir antik çağ yorumcusu, bu bataklık maydanozunun (*sélinon*)* kayalık arazide yetişen maydanozdan farklı olduğunu kaydeder; Homeros'un eserlerinin antik devirlerden beri ne kadar büyük bir dikkatle incelendiği ve araştırıldığını gösteren ilginç bir tespit.¹⁴ Atlar "listesi" çok kısa ve acemice yerleştirilmiş olmakla beraber, o ve ardından gelenler, dikkatleri, tafsilatlı bir şekilde listelenmiş olan gemilerden uzaklaştırıp, *Ilyada*'daki olayların çoğunun cereyan edeceği "at yetiştiren" (*hippódamos*) Troyalıların ovasına doğru geri çeker.

Troya ovası ve çevresi, gelmiş geçmiş bütün yorumcuların mutabık oldukları üzere, Homeros'un kendisi olmasa bile des-

13 Misal olarak, bkz. Ruth Finnegan, *Oral Literature in Africa*, Oxford, 1970, 122 vd.

(*) A. Erhat-A. Kadir çevirisinde "aknilüfer" kelimesi geçiyor olsa da, burada başka bir bitkinin (muhtemelen "eşek maydanozu") söz konusu olduğu anlaşılıyor - ç.n.

14 Buradaki haşiye (Ab), Kirk'ün tefsirinde zikrediliyor (sub. v. 776, 241 vd.).

tan geleneği şairlerinin ilk elden tanıdıkları bir ortamdır. M.Ö. 1. asrın başlarında yazan Strabon, onun Troas tasvirlerine istinaden, Homeros'un "ilk coğrafyacı" olduğunu söylüyordu. Strabon'un kendisi de bu bölgeyi gezmişti (ama sistemli değildi; bir yerli otoritenin yanlış yol göstermesi yüzünden, Troya'nın yerini hatalı tespit etmişti).¹⁵ Troyalıların arazisi hakkında Akhilleus'un yaptığı tanımlama şöyledir: "...Lesbos'tan ta Phrygia'ya, / ordan ucu bucağı yok Hellespontos'a dek." Muhtemelen "ucu bucağı yok Hellespontos" ifadesi, sadece bugünün dar Çanakkale Boğazına değil, çevredeki denizin tamamına, kuzeyde Trakya açıklarına kadar, güneyde Troya ovasına kadar olan denize atıl yapıyordu.¹⁶ Hellespontos veya Çanakkale Boğazı kuzey-batı sınırlarını oluştururken, karadaki Ida Dağı Troas'ın güneydoğu köşesini tutar. Bunlar ve diğer işaretler, mesela Tenedos ve Lesbos adalarıyla, havanın gayet açık olduğu bir günde, uzaklardaki Samothrake adasının konturları, hep *İlyada*'nın tasvir ettiği gibidir. Troya şehrinin aşağı tarafında ve çevresinde, kenarlarında sazlıklarla Skamandros ve Simois ırmaklarının taşkın ovası uzanır. *İlyada*'nın Yunanistan coğrafyasına hâkimiyeti (hem genel tabloyu verişindeki heybetli eda hem de ayrıntılardaki titizliğiyle kendinden emin Gemiler Katalogu bir yana) hayli muğlak olsa da, "Troya ülkesi" ve özellikle kuzey Troas bölgesine aşinalığı gayet sağlamdır.

Tanrıların habercisi Iris, orduların yeniden çarpışmaya girmesini hızlandırmak üzere, "kalkanlı Zeus'un acı haberiyle" Olympos'tan Troyalıları gönderilir. Iris onları şehirde "genciyle, yaşlısıyla bir araya gelmiş" toplantı halinde bulur ve Troya Kralı Priamos'un birçok oğlundan biri kılığında, Akhaların yürüyüşe geçmiş olduklarını duyurur ve Troyalı kahraman Hektor'u adamlarını harekete geçirmeye çağırır:

15 Strabon, *Coğrafya* 1.1.11, içinde yer aldığı kitap: Horace Leonard Jones, çeviren, *Strabo: Geography*, cilt 1, Cambridge, MA, 1917, 179; Strabon'un Troya'yı yanlış bir yere koyması 13.1.34-36'dadır.

16 Bir tefsirci, Hellespontos'un "ucu bucağı yok" (*apetrôn*) diye anılmasına sebep olarak sınırlarının bilinmiyor olabileceğini göstermiştir: Luce, 44. Troas topografyasına genel bir bakış için, bkz. Luce, 21 vd. ve ayrıca 236, not 10.

“Bunca savaşlara katılmışım bugüne dek,
hiçbir ordu görmemişim böyle kalabalık, böyle güçlü.
Kente doğru yürüdükleri zaman ovada
yapraklar kadar, kumsaldaki çakıllar kadar çok.
İşte sana söylerim, Hektor, yap dediğimi,
Priamos'un geniş ülkesinde yardımcılarımız bir hayli,
çeşitli diller konuşur çeşitli soydan erler,
buyursun erlerine her soyun başındaki adam,
dizsin yurttaşlarını sıra sıra.”

Böyle dedi, Hektor da dinledi tanrıcanın sözünü,
dağıttı toplantıyı çabucak, koştular silah başına,
açıldı teknil kapılar, fırladı ordu,
yayalar atlılar derken, bir gürültü bir uğultu.

Böylece düşmanla karşılaşırsınız. Ovaya çıkan Troyalılar ve kalabalık yabancı müttefikleri, şehrin yakınında, “Çalılık Tepesi” denilen yerde* toplanırlar.¹⁷

“İşte sana söylerim, Hektor, yap dediğimi”: Zeus'un habercisinin sözleri, Akhilleus'un en büyük hasmı olacak Troyalı kahramanın destanda ilk anıldığı yerdir.¹⁸ Hektor'un adı Yunanca-
dır, en azından Lineer B tabletleri kadar eskidir. Bu tabletlerde,

(*) Çok eski bir höyük olduğu sanılan bu yerin adı A. Erhat - A. Kadir çevirisinde “Batieia” veya “Myrrhine'nin mezarı” olarak geçer – ç.n.

17 Çalılık Tepesi veya G.S. Kirk'ün deyişiyle “Bögürtlen Tepesi” hakkında, *Ilyada* şöyle der: “Batieia adını takmıştır ona halk, / ölümsüzlerse yüksek atlayan Myrrhine'nin mezarı...” Bir haşiyede, Myrrhine'nin bir Amazon olduğu ifade edilir. “Atlama”, dans etme veya sıçrama, Kirk'ün mütalaa ettiği gibi, “ritüel bir hareket gibi görünür” (Kirk, sub. vv. 813-14, 247). *Kypria* destanında Troya müttefiklerinin bir katalogunun yer almış olduğu söylenir: *Kypria*, argüman 12, içinde yer aldığı kitap: M.L. West, yayına hazırlayan ve çeviren, *Greek Epic Fragments: From the Seventh to the Fifth Century B.C.*, Cambridge MA, 2003, 81. Bu katalogun ne kadar kapsamlı olduğunu bilmenin yolu yoktur, şakat burada *Ilyada*'nın kendi mahdut katalogu gelir. Liderlerin çoğuna Yunanca isimler verilmiş olması, bu listenin yitik bir tarihi belgeden türetilmiş olmayıp destan için yaratıldığıının ispatıdır. Gemiler Katalogu gibi, Troya Katalogu için de en pratik rehber Kirk'ün eseridir (248 vd.). Bronz Çağında batı Anadolu ittifaklarının bu katalogda muhtemel yankısı için, bkz. Michael Wood, *In Search of the Trojan War*, revize edisyon, Londra, 2005, 278 vd.

18 Hektor'un adı *Ilyada*'da ilk olarak I.242'de geçer, manidar bir şekilde Akhilleus'un sözleriyle: “kınlıp gidecekler Hektor'un karşısında dalga dalga.”

“tutmak”, “bir arada tutmak”, “kendini tutmak”, “yerini korumak” anlamıyla *ékhein* fiilinden türemiş *e-ko-to* olarak geçer.¹⁹ Savaşın çıkmasından sorumlu olan kişi onun kardeşi Paris ve Troyalıların hükümdarıysa babası Priamos olmakla beraber, savaşın yükü gayet net bir şekilde Hektor’a düşer – İris’in onu selamlarken dediği gibi, “[herkesten çok sana] söylerim.”

Hektor’un adının Yunanca olması ve *Ilyada* dışında hiçbir hikâyede yer almaması, onun Homeros’un zekice bir icadı olduğu spekülasyonuna yol açmıştır. Fakat yiğit savunucu rolü geleneksel bir roldür ve kuşatılan bir şehrin hikâyesinde elzemdir. Ayrıca, Asyalı bir kral statüsüne uygun olarak, Priamos’un birçok cariyeden birçok oğlu vardır. Destanın daha sonraki bir yerinde, Priamos şöyle konuşur: “Geldiği gün Akha oğulları buraya, / oğullarım vardı benim elli tane, / on dokuzu bir ana karnından doğmuştu, / ötekileri sarayın kadınları vermişti bana.” Onca savaşçı prensin hikâye içine yerleştirilmesi dramatik imkânların kapısını açar, çünkü şimdi bunların karşıt roller oynamaları için –bir mecburiyet değilse de– bir alan vardır. Priamos şunları söyler: “yiğit oğullar yetiştirdim yaygın Troya’da / ...” fakat “Ares aldı hepsinin canını, / bıraktı şu başbelalarını bana. / Şu yalancıları, oyuncularını bıraktı, / topu hora çekmekte usta, / topunun çalmaktır işi gücü / kendi ilinin kuzularını, oğlaklarını.” Biri parlak, diğeri karanlık (Habil ve Kabil gibi) eşleştirilen kardeşler motifi de folklor ve mitolojide yaygın bir motiftir.²⁰ Priamos’un geleneksel, büyük ailesinin, onun birçok oğlunun rollerini farklılaştırıp genişletmek için gerekli ilhamı da, esnekliği de sağlamış olması muhtemeldir. Bir Troya müttefiki Hektor’a şunları hatırlatır: “Ordusuz, yardımcısız koruya-

19 Hektor’un adının Mykene kökeni için, bkz. Paul Wathélet, *Dictionnaire des Troyes de l’Iliade*, cilt 1, Liège, 1988, 497 vd.

20 Denk olmayan eşleştirilen kardeşler teması hakkında, bkz. K. Reinhardt, “The Judgement of Paris”, içinde yer aldığı kitap: G. M. Wright ve P. V. Jones, çevirenler, *Homer: German Scholarship in Translation*, Oxford, 1997, 184 vd. *Ilyada* destanında, Hektor’un asli rolünün yerine, hem dramatik yönden hem de ahlâken, tehlikeye atılmış olduğu şehrin savunucusu olması icap eden kardeşi Paris’in rolünün geçmiş olması çarpıcıdır; keza, hem dramatik yönden hem de ahlâken, karısı Helene’yi geri almak için toplanmış ordunun lideri olması icap eden Menelaos’un yerini kardeşi Agamemnon’un alması da öyledir.

çaktın kenti hani, / kayınlarıyla, kardeşleriyle tek başına?" Bu sözler, Priamos'un oğullarının savaşı bir kardeşler topluluğunu teşkil etmiş oldukları daha eski bir tradisyonun olabileceğini akla getiriyor. Hektor muhtemelen Homeros'un bir icadı değildir, o halde, ama zekice geliştirmiş olduğu bir karakterdir.²¹

Çalılık Tepesinin yanında, etrafında en iyi ve en yiğit savaşçılarla Hektor, onu anlatmak için en sık kullanılacak *koruthaiolos* ("oynak tolgali") sıfatıyla Troyalıların lideri olarak resmen takdim edilir. Bu kelime, "tolga" anlamında *kórus* ve "hareketli, çabuk, hızlı, her an değişen" anlamında *aiólos** kelimelerinden gelir;²² Lineer B tabletlerinde, "Aiólos" çok sevildiği anlaşılan bir öküzü'nün adıdır. "Oynak tolgali" ifadesi, onun parıldayan tuncdan, sorguçlu tolgasının ışık oyunlarını çağrıştırmak suretiyle, Hektor'un sıfatını anlamlı kılar. Troya'daki birçok savaşçının tunc tolgaları olsa gerek, ama Hektor için sıklıkla (otuz sekiz defa) kullanılan bu ifade başka hiçbir savaşçıyı anlatmak için kullanılmaz.²³

Athene'nin Akhalar kışkırtması ve Troyalıların da doğrudan doğruya Zeus'tan gelen bir haberle harekete geçirilmesi üzerine, iki ordu karşılaşmak için ovada ilerler; Troyalılar "kuşlar gibi, çığlık çığlığa", Akhalar sessizce ve öldürmeye daha da kararlı bir şekilde. Aniden, safların içinden Paris öne çıkar; şık muharebe tertibatıyla donanmıştır – omuzlarında bir leopar derisi vardır; bir yay, bir kılıç ve iki mızrak taşımaktadır. Mızrağını Akhalara doğru sallayıp içlerinden en iyisini ikili dövüşe

21 Hektor karakterini Homeros'un icat ettiği görüşü lehine ve aleyhine argümanlara derli toplu bir genel bakış Jonathan S. Burgess'in kitabında verilir: *The Tradition of the Trojan War in Homer and the Epic Cycle*, Baltimore, 2001, 64 vd. Bu teoriyi ilk ortaya atan: John A. Scott, "Paris and Hector in Tradition and in Homer", *Classical Philology* 8, no. 2 (1913), 160-71; ve teoriye hararetle karşı çıkan: Frederick M. Combellack –öyle görünüyor ki otuz yıl önce yazılmış bir makalenin etkilerini hâlâ ıstırapla hissederek– "Homer and Hector", *American Journal of Philology* 65, no. 3 (1944), 209-43.

(*) Eski Yunanca-Türkçe Sözlük, Güler Çelgin, Kabcacı Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 28 – ç.n.

22 Aiólos kelimesinin tanımı: Richard John Cunliffe, *A Lexicon of the Homeric Dialect*, Norman, OK, 1963, 12.

23 Bu terim (20.38'de) savaş tanrısı Ares hakkında bir kere kullanılır. Bkz. Kirk'ün bu terimi tartışması (Kirk, sub. v. 816, 250 vd.).

çağırır. Karısını çalmış olan adamı tanıyarak, Menelaos hemen çağrıyı kabul eder ve ileriye fırlar. Fakat onu gören Paris'in cesareti kırılır ve "dağda bir yılan görmüş bir insan gibi" Troya saflarına gerisin geri kaçar:

Gördü Hektor onu, azarladı, ağır konuştu:

"Seni alçak, seni parlak oğlan, seni çapkın,
seni ırz düşmanı seni!
Hiç doğmaz olaydın keşke,
ya da kalaydın ölümüne dek evlenmeden,
çok isterdim bunun böyle olmasını,
hem çok da iyi olurdu hani,
ne baş belası kesilirdin o zaman,
ne de yüzkarası olurdun başkalarına.
Amma da hoşlanacak gür saçlı Akhalar
güzelliğine bakıp soylu bir öncü saydıkları adamın
görünce aslında tabansız, korkak, kof olduğunu.
Böyleyken, yoldaşlarını toplayıp
enginleri aşan gemilerle nasıl açıldın denize,
nasıl karıştın yaban ellere, nasıl kaçırdın ta uzak
ülkelerden,
kargı salan erlerin gelini, güzel yüzlü kadını;
baş belası yaptın onu babana, halkımıza, ilimize,
sevindirdin düşmanlarını tekmiil,
rezil kepaze ettin kendini?
Ares'in sevdiği Menelaos'a karşı koyamıyorsun ha,
onunla bir boy ölçüş de gör bak,
kôrpe karısını kaçırdığın adam ne adam.
Sen toz toprağa bulandığın zaman
göreceksin, hiçbir işe yaramayacak
ne yüzünün, saçının güzelliği,
çalgı çalmadaki ustalığın ne de;
Aphrodite'nin armağanları bütün.
Ne çekingen insanlarmış şu Troyalılar,
öyle olmasaydılar, senin ettiklerine karşı çoktan
bir tek yerin kalmazdı taşlanmadık."

Ilyada'nın kahramanları arasında sadece Paris'in iki adı vardır: Destanda tercih edilen, Yunanca "Aleksandros" (Lineer B tabletlerinde görünen eski bir ad) ve ıpkı "Priamos" gibi Yunan öncesi Küçük Asya menşeli olması muhtemel "Paris". Hitit metinlerinde Wilusalı bir "Alaksandu"nun adının geçmesi merak uyandırıcıdır.²⁴

Esas muharebenin hemen öncesinde Paris ile Menelaos arasındaki karşılaşma, Üçüncü Kitapta anlatılan bazı olaylar gibi, aslında savaşın onuncu yılına değil, ilk haftalarına daha uygun düşer. Fakat en şahsi duygularla hareket eden iki hasım –boynuzlanan koca ve onun karısını alıp kaçırان aşık– arasındaki karşılaşma gibi belirli ikonografik sahneler bu hikâyenin –mantıki değilse de– hissi tamlığı bakımından gereklidir. Ayrıca, Paris'in ilk olarak bu şekilde tanıtılması, Menelaos'un genç iddiacıyla karşılaşmak için kendi saflarından yürüyüp çıkarken gösterdiği eski tarz, aslan yürekli cesarete karşılık onun böyle-sine korkakça davranması, son derece etkilidir ve bu savaşın en çok vurgulanan hakikatlerinden birini, Paris'e kendi halkı-

24 "Paris / Aleksandros" için, bkz. Wathélet, 814 vd.; ve "Priamos" için, a.g.e., 909 vd. Troyalıların tercih ettikleri isim Paris, Yunanlıların tercih ettikleri isim Aleksandros'tur genel olarak. Irene J.F. de Jong, "Paris / Alexandros in the *Iliad*", *Mnemosyne* 40 (1987), 124-28, Homeros'un "Troyalıları ait Paris ismine bağlı kalmak suretiyle, Troya halkının yabancı bir lisan konuşan insanlar olarak sunulmasına 'gerçekçi' bir unsur katmak istemiş olabileceği" fikrini ortaya atar. M.Ö. 1300 civarında Hitit kralı II. Muwattallı ve Wilusa'dan Alaksandu arasında yapılan bir antlaşma, Alaksandu'yu ve onun ardından oğulları ve torunlarını bir sadakat yeminine bağlar, böylece Wilusa'yı Hitit kralının bir vassal devleti yapar. O zaman, Anadolu'daki Wilusa –Wilios– İlios şehrinin efendisinin niye Yunanca bir isim taşıdığı sorusu ortaya çıkmaktadır. Muhtemel bir açıklamanın ipuçları antlaşmanın kendisinde yer almaktadır. Antlaşma metninde, Hitit kralı, Alaksandu'nun ölümünden sonra onu varisinin de antlaşma ile bağlı kalmasını şart koşar –"Krallık için tayin edeceğin oğlunla ilgili olarak– ister karından, ister cariyenden olsun." Başka bir ifadeyle, yabancı bir cariyenin oğlu da Wilusa'nın meşru efendisi olabilecekti. Antlaşma için, bkz. Gary Beckman, *Hittite Diplomatic Texts*, ikinci edisyon, Atlanta, 1999, bölüm 5, 88. Bu maddedeki gayet özel ifadenin, belirli bir durum, mesela Alaksandu'nun kendisinin belki yabancı bir cariyenin oğlu veya evlat edinilmiş bir oğul olması ihtimali uyarınca kaleme alındığı fikri ortaya atılmıştır: bkz. Joachim Latacz, *Troy and Homer: Towards a Solution of an Old Mystery*, Oxford, 2004, 117 vd. O halde, ironik olarak, destanda gerçekçi bir ayrıntı olsun diye Asyalı, egzotik "Paris" ismi korunmuş olabilse de, Troya'nın tarihi bir hükümdarını çağrıştıran isim daha tanıdık "Aleksandros" ismidir.

nın nefret ve küçümseme ile bakmasını, doğal bir biçimde ortaya koyar.

“Seni alçak,” diye konuşur öz kardeşi Hektor, “...hiç doğmaz olaydın keşke.” Savaşta sorumlu olan Troyalı’nın kötülenmesi, elbette ki, esas olarak Yunanlı dinleyiciler önünde icra edilen bir Yunan destanından beklenecek bir şeydir. Ancak, kötülemenin şiddeti, özellikle de Paris’in kardeşinden gelmesi, çarpıcıdır. Destanın tamamında, hiçbir Troyalı ne Paris’in suçunu ne de bunun Troya halkına yüklediği haksız, dayanılmaz külfeti asla hafifletmeye veya küçük göstermeye çalışmaz. Hektor’un dediği gibi, “Ne çekingen insanları şü Troyalılar, / öyle olmasaydılar, senin ettiklerine karşı çoktan / bir tek yerin kalmazdı taşlanmadık.” Aşiret ve aile bağlarından gelen, kararlı ama belki sitemkâr sadakat duygularıyla, Troya’nın tamamı, herkesin haksız ve nefret edilesi olduğunu kabul ettiği bir dava uğruna verilen bir savaşa kapılmıştır.

Kardeşinin küçümseyici azarlamasına Paris’in verdiği karşılık, destan boyunca maruz kaldığı birçok kınamaya verdiği cevabın çok tipik bir örneğidir. Hızla, adeta memnuniyet içinde, Hektor’un sözlerinin doğruluğunu kabul eder –“Beni azarlamakta hakkın var, Hektor, yerden göğe”– sadece, yakışıklı ve kadınlara düşkün olmasından dolayı Hektor’un onunla alay etmesine karşı çıkar: “Altın Aphrodite’nin güzel armağanlarını vurma yüzüme, / tanrıların mutlu armağanlarını hor görmemeli.” Paris kendini savunmaya asla çalışmaz ve bunun yerine, sadece tanrıların onu böyle yaratmış olduklarını ve sadece tanrıların emrini yerine getirdiğini söyleyip bu halini ruhsuzca kabullenir. Bütün beşeri olayların tanrılarca başlatıldığı ve yönlendirildiği, aslında, destanın benimsediği bir görüştür. Paris, yine de, tanrıların etkinliğine inancı yüzünden değil ama, buna edilgen biçimde teslim olması yüzünden kahraman değildir; görüleceği gibi, kahramanlık alt edilemeyen kadere karşı mücadeleyle elde edilir.

Şimdi, heyecansız bir şekilde, Paris kardeşine pek sık olmayan cesurca işlerinden birini yapmayı teklif eder; utanmaz bir insan olduğu kadar, bazen de korkusuz bir insandır. Yine, akı-

beti her durumda tanrıların belirleyeceği ilkesiyle, böyle cesurca hareket eder. "Helene ve bütün malları" için Menelaos ile teke tek dövüşmeyi önerir:

"çarpişalım Helene için, bütün malı için;
alsın bütün malı, götürsün kadını evine,
kim üstün gelir, kazanırsa zaferi.
Ant içsin, dost olsun ötekiler de.
Siz Troyalılar, oturun bereketli Troya'da,
Akhalarda da at besleyen Argos'a dönsünler,
güzel kadınlı Akha topraklarına."

Kardeşinin önerisini duyunca –bir savaştan şahsen sorumlu olanların bunu kendi aralarında dövüşerek çözmeleri gerektiği düşüncesi– Hektor "çok sevindi". İlerleyen ordular arasındaki tehlikeli açıklığa doğru yürüyerek, "orta yerinden kavradı kargısını, / durdurdu Troya ordularını, fırladı ileri." Akhalarda Hektor'un konuşmaya çalıştığını fark ederler ve Agamemnon herkesin susması için bağırır.

Bu sessizlik ortamında, Hektor kardeşinin önerisini ilan eder. Genç Paris ile daha yaşlı Menelaos arasında bir düello fikrine Akhaların tepkisi belirsizdir: "Böyle dedi o, ordakiler hiç ses çıkarmadı." Belki, beklenmeyen bu gelişme karşısında şaşkıncılar veya cesur Menelaos'un en yüksek kademeli savaşçılar arasında olmayabileceği yolunda standaki çeşitli yumuşak imalardan biri söz konusudur; Akhaların sessiz kalması, belki de, Menelaos'tan içgüdüsel olarak endişe etmelerinin bir işaretidir. Ancak, Menelaos'un kendisi daveti kabul etmekte duraksamaz ve orduya seslenerek, "ikimizden kimin eceli gelmişse ölsün o, / ama ötekiler de ayrılınsınlar çabucak" diye konuşur.

Böyle dedi o, Akhalarla Troyalılar sevindiler,
umdular belalı savaşın sona ereceğini.

Aklı havada genç adamların sözüne güvenmeyen Menelaos, düellonun şartlarını takdis eden yemin için Priamos'un çağrıl-

masını talep eder. Yaşlı kralın gelmesi beklenirken, her iki ordunun savaşçıları atlı arabalarını hizaya sokarak aşağı inerler, silahlarını çıkarıp yan yana dizerler. Onları orada bekler halde bırakan destan, olayları dramatik bir şekilde ovadan uzaklaştırır ve Troya'nın surları içindeki sarayın bir odasına, savaşçıların ve toz toprağın dünyasından uzak, korunaklı bir mekâna kaydırır. Burada, her iki ordunun da istediği ödül ve üzerinde hak iddia eden iki adamın az sonra uğruna dövüşeceği ödül olan Troyalı Helene tezgâhının başında oturmaktadır. Zeus'un yorulmaz habercisi İris, yine bir ölümlü kılığında, bu defa "Priamos'un kızları arasında güzellikten yana en üstün olan" Laodike'nin kılığına bürünerek, bir mesaj ile Helene'nin yanına gelir:

İris, sofada buldu Helene'yi,
büyücek bir kumaş dokuyordu,²⁵
ıpişıldı kumaşın iki yüzü de,
üstüne savaş resimleri işlemedeydi bir sürü,
atları iyi süren Troyalılarla
tunç zırhlı Akhalar arasındaydı bu savaşlar,
Helene uğruna Ares getirdiydi başlarına.
Ayağı tez İris, yanında durdu, dedi ki:
"Buraya gel de bir gör, sevgili gelinim,
atları iyi süren Troyalılarla
tunç zırhlı Akhalar arasında neler oluyor bak,
önceleri, düz ovada, birbirlerinin üstüne
salmışlardı kan ağlatan savaşı.
Yanıyorlardı kahreden savaşın ateşiyle.
Şimdiyse oturdular suspus olup,
savaş durdu, yaslandılar kalkanlarına,
sapladılar toprağa uzun kargılarını.
Ama Aleksandros'la Menelaos, Ares'in sevdiği,
uzun kargılarıyla savaşacaklar senin uğruna.
Üstün gelenin sevgili karısı denecek sana."

25 Lattimore çevirisinde küçük bir değişiklik yapılmıştır.

İlyada'nın başka yerlerinde, savaşçıların konuşmalar ve tavsiyeler, planlar ve düzenler "dokudukları" söylenir; erkeklerin yaptığı bu dokuma, bazı olayları harekete geçirmek suretiyle, gerçekliği şekillendirir.²⁶ Troyalı kadınlar ise sadece olayların temsillerini dokurlar. Bu sahnedeki bütün imajların yumuşaklığı –Helene'nin oturup kendi hayatının hikâyesini ördüğü sessiz oda ve İris'in getirdiği müthiş haberin sakince bildirilmesi– Troya'nın domestik dünyasını dışarıdaki ovada var olan her şeyden adeta gerçeküstü bir mesafeye yerleştirir. Bu an için, bu duvarların içinden, askerler doğal olmayan bir edilgenlik halinde silahsız bir arada oturlurlarken savaşın kendisi bile sakın görünür. İçerideki bu eğirme ve dokuma âleminin dışarıdaki savaşın kesip biçmesinden uzaklığı aynı zamanda onun güçsüzlüğünün de bir belirtisidir.²⁷ Sakince oturmuş kendi hikâyesini dokuduğu bu anda, Helene, hikâyesinin bir kez daha değiştirilmekte olduğundan –kaderinin, Paris'in ani teklifi ve Menelaos'un da bunu kabul etmesiyle, adeta yeniden dokunmakta olduğundan– tamamıyla habersizdir. İki koca ordunun kalabalıkları, binlerce adam, Helene'nin kaderinin hangi şartlara bağlandığını onun kendisinden önce bilmektedir. "Üstün gelenin sevgili karısı denecek sana," diye konuşur nazik İris, ve onun bu mutlak yalınlığında uğursuz bir anlam saklıdır.

Tanrıçanın sözleri, Menelaos'un adının söylenmesi, Helene'yi duygulandırır:

Tanrıça İris söyler söylemez bunu
eski kocasının tatlı özlemini koydu Helene'nin gönlüne,

26 "Dokumak" fiili *huphatnō* kelimesiyle ifade edilir. *İlyada* 3.212; 6.187; 7.324'te "eril" kullanım şeklinin misalleri bulunmaktadır.

27 Troyalı kadınların ev hayatı birçok âlim tarafından araştırılmıştır. Misal olarak, bkz. Maria C. Pantelia, "Spinning and Weaving: Ideas of Domestic Order in Homer", *American Journal of Philology* 114, no. 4 (Kış 1993), 493-501. Linear B belgelerinden görülebildiği kadanyla, iplik eğirenler, kumaş dokuyanlar ve diğer vasıflı el işçileri olarak kadınların rolüne dair bir tartışma: Jon-Christian Billigmeier ve Judy A. Turner, "The Socio-Economic Roles of Women in Mycenaean Greece: A Brief Survey from the Evidence of the Linear B Tablets", içinde yer aldığı kitap: Helene P. Foley, editör, *Reflections of Women in Antiquity* (New York, 1981), 1-18.

ana babasının, yurdunun tatlı özlemini koydu.
Helene sarındı ak ketenlere, çıktı odasından
sıcacık gözyaşları döke döke.

Şehrin adları verilen iki girişinden biri ve Troya'nın bütün özelliklerinden en talihsizi olan Skaia Kapıları üstündeki düzlüğe çıkan Helene, orada, Priamos'un ve Troyalı ihtiyarların önünden geçer. Savaşmaları mümkün olmayacak kadar yaşlı bu adamlar, şimdi kadınlar ve çocuklarla beraber, surların içinde durmaktadır:

Helene'nin görünce çıktığını kuleye
şu kanatlı sözleri söylediler usulcacık:
"Troyalılarla Akhaların, böyle bir kadın için
yıllardır acı çekmeleri hiç de ayıp değil.
Yüzüne bakan [müthiş] ölümsüz tanrıçalara benzetir onu.
Ama gene de binse gemiye keşke gitse,
gitse de, bizi, çocuklarımızı belaya sokmasa."

Helene'nin ölümsüz güzelliği, onun tek bir fizikî vasfıyla –saçları, yüz hatları, gözleriyle– değil, ondan en çok nefret etmesi gereken kişilerin tepkisiyle anlatılır. "Onun yüzünün ölümsüz tanrıçalara benzerliği müthiş". Burada "müthiş" diye tercüme edilen *ainōs** kelimesi onun harfi İngilizce karşılığı ("terrible") ile aynı çift anlamlılığı taşır – "aşırı derecede", "pek güçlü", ama ayrıca "ürküten, korkutan, dehşet veren, dehşetli."²⁸ Bu yüklü kelime ve adamların vardığı sonuç – "Ama gene de binse gemiye keşke gitse" – kendi halkının düşmanlarının şehrinde Helene'nin tehlike içindeki varlığını veciz bir şekilde belirlemektedir.

Ona samimi bir sıcaklık gösterecek tek insan Priamos'un kendisidir. Eski kocasını beraberce seyretmeye Helene'yi çağıran Priamos, ondan, alımlı, azametli görünüşüne bakılırsa "bir krala benzer" olan bir Akha cengâverinin kim olduğunu sorar.

(*) A. Erhat - A. Kadir çevirisinde bu kelime atlanmış görünüyor – ç.n.

28 *Ainōs* için, bkz. Cunliffe, 12; ve Kirk, sub. v. 158, 285.

Helene'nin cevabı, destanda ağzından çıkan ilk sözler, dolam-baçlıdır ve etkili bir şekilde, kendine dair mahvedici bir tanımlamayla başlar:

Helene karşılık verdi, dedi ki:

“Senden hem korkarım, hem sayarım seni, sevgili kayınbabam.

Oğlunla buraya gelmeseydim keşke,
evimi barkımı, o nazlı büyüttüğüm kızımı,
hısımlarımı, can yoldaşlarımı bırakmasaydım,
kara ölüme razı olsaydım keşke.

Böyle olmadı ne yapalım ki,
bak eriyip gidiyorum gözyaşı döke döke.

Neyse, karşılık vereceğim sorduklarına;
Atreusoğlu gücü yaygın Agamemnon'dur bu adam,
hem iyi bir kral, hem güçlü bir cenkçi.²⁹

Bir zamanlar kaynımdı benim, ben köpek gözlünün,
ya, bir zamanlar öyleydi işte.”

Hektor'un Paris için dilediği kader, Helene'nin de kendisi için dilediği kaderdir: “kara ölüme razı olsaydım keşke.” Başka geleneklerde, Helene'nin Paris ile kaçması bir tecavüz ve zorla kaçırma olarak niteleniyordu; Nestor işte bu anlayışla Akha ordusuna yurda dönme düşüncelerini bir kenara bırakması ve “Helene'nin kurtulma özlemi ve iniltilerine son vermesi” için çağrı yapmıştır.³⁰ Bir diğer gelenekte ise, Helene hiçbir zaman

29 “Hem iyi bir kral, hem güçlü bir cenkçi”: Bu mısra Büyük İskender'in çok sevdiği bir vecizeydi.

30 Hitit hukukunda Helene gibi bir kadının vaziyetine nasıl bakıldığını mütalaa etmek ilginç olabilir:

- (1) Bir erkek dağlarda bir kadını yakalayıp ona tecavüz ederse, erkek suçludur ve ölecektir; fakat eğer kadını onun evinde yakalayıp tecavüz ederse, kadın suçludur ve ölecektir. Kadının kocası onları cima halinde yakalar ve öldürürse, suç işlemiş olmaz (madde 197).
- (2) Onları saray kapısına getirir ve “Karım ölmeyecek” derse, karısının canını bağışlayabilir, fakat erkeğin de canını bağışlamak zorundadır. Sonra karısını öretebilir (madde 198).

Troya'ya gelmemiş, savaş yıllarını Mısır'da geçirmiş, insanlar onun suretinde bir hayal bulutu uğruna isteksizce savaşmışlardır.³¹ Nestor'un hüsnükuruntusu bir yana, *Ilyada* devamlı olarak, hatta bir duygudaşlık içinde, Helene'yi kendi berbat kararının pişman faili olarak tasvir eder. "Bütün bunlar hiç oldu mu?" onun şaşkınlık dolu kendi sözleridir.*

Sonunda Agamemnon olduğu anlaşılan, krala benzer meçhul savaşçının kimliğine dair Priamos'un sorusu Teikhoskopia ("Duvarlardan Bakış") olarak anılagelmiş uzunca bir sahnenin başlangıcını işaretler. Yaşlı kral, yanında güzel Helene ile, şehrinin surlarından, aşağıda toplaşmış olan savaşçıları seyrederek ve kâh bir kahramanı, kâh başka bir kahramanı gösterip kim olduğunu sorar. Onun soruları ve Helene'nin cevapları, bir dizi canlı karakter tasvirine fırsat verir. Priamos'un, savaşın bu onuncu yılında, Akhaların başkomutanı, erlerin başı, Atreusoğlu Agamemnon'un kimliğinden habersiz olabilmesi elbette mantıksızdır. Gemiler Katalogu gibi, bu sekansın tamamı, esas çarpışmanın ilk sahnesine teatral bir prelüd olarak hizmet etmek üzere, savaşın başlangıcına dair önceki bir hikâyeden buraya aktarılmıştır:

Sonra Odysseus'u gördü ihtiyar, sordu:

"Şunu da söyle bana, kızım, bu kim?

Bir baş küçük Atreusoğlu Agamemnon'dan boyu,
ama omuzlarıyla göğsü geniş ondan."

31 Helene'nin hayaleti (*etdōlon*), iddiaya göre, daha önceki bir zamanda onun itibarını zedelediği için kör edilmiş olan M.Ö. 6. asırda yaşamış şair Stesikhoros'un kayıp bir şiirinde anılıyordu; bu meşhur kayıp şiir hakkında tanıklıklar için, bkz. David A. Campbell, *Greek Lyric III: Stesichorus, Ibycus, Simonides, and Others*, Cambridge, MA, 2001, fragman 192-93, 93 vd. Herodotos, Mısır'a gittiğinde, Helene'nin Mısır'da kalışına dair bir hikâyenin kendisine anlattığını iddia eder (*Tarih*, 2.116-20). *Odysseia* destanında, Helene, oraya gitmiş olsun veya olmasın, Mısır ile açıkça yakın bir irtibat içindedir (*Odysseia* 4: 219 vd.). Otto Skutsch, "Helen, Her Name and Nature", *Journal of Hellenic Studies*, 107 (1987), 188-93, "Helene karakterinde iki mitolojik figürün kaynaşmış olduğunu" ileri sürer: bereket tanrıçası ve gemileri mahveden Aziz Elmo İşığı fenomeni.

(*) A. Erhat - A. Kadir çevirisinde, Helene'nin yukarıda verilen sözleri (3. 172-180) böyle bitmez - ç.n.

Helene'nin Laertes oğlu Odysseus'un kim olduğunu anlatmasına ("kurnazlıklar bilir çeşit çeşit / hüneri var türlü türlü") onların yakınında duran, Priamos'un danışmanı Antenor, hiç beklenmedik şekilde, bir ekleme yapar:
Akıllı Antenor karşılık verdi, dedi ki:

"Ey kadın, ne de doğru söyledin bu sözünü,
bir zamanlar tanrısız Odysseus buraya
senin için görüşmeye elçi gelmişti hani,
Ares'in sevdiği Menelaos da vardı yanında.
Konuk ettydim evimde onları, ağırladıydım,
ikisi de boylu boslu, çok akıllıydılar.
Ama karışınca Troyalılar arasına,
Menelaos ayakta geniş omuzlarıyla dostunu aşıyordu,
oturdukları vakit, dağ gibiydi Odysseus.
Herkes önünde, dokuyunca kafalarındakini,
gerçi Menelaos konuşuyordu rahat, tok,
az söylüyor, öz söylüyordu,
yaşça da küçüktü Odysseus'tan, ama
çok akıllı Odysseus kalkıp durunca ayakta,
yere dikiyordu gözlerini, bakıyordu öylece,
sallamadan sağa sola değneğini,
benziyordu dimdik durup ne söyleyeceğini bilmeyen
adama.
Somurtmuş bir aptal sanırdınız siz onu.
Ama göğsünden çıkarınca gür sesini,
savrulurdu sözler lapa lapa yağın kar gibi,
o zaman hiçbir insan yarışamazdı Odysseus'la.
Bizi saran onun güzelliği değildi, işte buydu."

Başka birçok şey yanında, tüm mitolojinin en kalıcı kahra-
manlarından birine dair Antenor'un haklı olarak ün kazanmış
bu anlatımı, öyle görünüyor ki, her iki tarafın da savaşı önle-
mek için yapmış olduğu bir girişime öylesine bir atıfta bulun-
maktadır. Laf arasında, Helene'ye şöyle der: "Senin için görüş-
meye elçi gelmişti hani." Troyalıların Odysseus'tan hayranlık-

la, hatta Menelaos'tan takdirle söz etmeleri, iyimser bir netice-
nin olabilirliğini akla getirmektedir; insan merak ediyor, o hal-
de buna engel olan neydi?³²

Helene uğruna yapılacak düellonun başlayabilmesi için ye-
minlere tanıklık etsin diye Priamos'u çağıran haberci Idaios'un
görünmesiyle bu medeni fasıla sonra erer. "Donakalan" Pria-
mos harekete geçer ve iki ordunun ortasına yürüyerek çarpı-
cı bir şekilde kendini gösterir. Dualar, yere dökülen şarap ve
kesilen kurbanlar ile ciddi bir tören içinde, her iki taraf düel-
lonun sonucuna bağlı kalacaklarına yemin ederler. Agamem-
non, kurban edilen koyunların başlarından saçlar kesip Zeus'a
yakarır:

"Aleksandros öldürürse Menelaos'u,
alsın Helene'yi, bütün malını alsın,
çıkalım yola biz de denizler aşan gemilerimizle.
Ama sarışın Menelaos öldürürse Aleksandros'u,
Troyalılar versin Helene'yle bütün malını,
Argoslulara yaraşır öyle bir karşılık ödesinler ki
gelecekteki insanlar arasında anılsın dursun.
Ama Aleksandros yere yıkılır da,
Priamos'la oğulları ödemek istemezlerse bana bu karşılığı,
oç almak için ben burada kalacağım,
dövüşeceğim savaşın sonunu alıncaya dek."³³

Yeminler edildikten sonra, Priamos çabucak arabasına bi-
ner ve Troya'ya döner: "sevgili oğlumun Menelaos'la çarpıştı-
ğını / gözlerimle görmeye dayanamam" diye konuşur. Liderler
ve prensler düello için son hazırlıkları yaparken, askerler ken-

32 *İlyada*'nın daha sonraki bir yerinde (11.138 vd.), Troyalı Antimakhos'un Me-
nelaoselçiler olarak geldiği zaman "oracıkta" öldürülmesini savunduguna atıf ya-
pılır, ama bu adam Troya meclisinde yalnız kalmışa benzer.

33 Bu noktada Akhalar ve Troyalılar arasında yemin edilerek yapılan anlaşma gi-
bi Homerik anlaşmalar ile Yakın Doğu antlaşma formatları arasındaki benzer-
likler hakkında bir tartışma için, bkz. Peter Karavites, *Promise-Giving and Tre-
aty-Making: Homer and the Near East*, Leiden, 1992; ve Jaan Puhvel, *Homer and
Hittite*, Innsbruck, 1991, 9 vd.

dilerine ait şaşırtıcı ve anlamı çok açık olmayan bir yakarı mı-
rıldanırlar:

“Zeus baba, İda Dağından hükmeden ulu tanrı,
kim doladıysa başımıza bu işleri,
Hades’in evine gitsin, bırak.
Ant içelim, dost olalım biz de.”

Troya’da hiç kimsenin kendi tarafı kazansın diye dua etme-
mesi çarpıcıdır. Akhalı ve Troyalı, savaşı sona erdirdiği müd-
detçe, düellonun sonucuna kayıtsızdır.

Düellonun kendisi sadece kırk mısrada olup bitiverir. Paris
bir mızrak fırlatır ve Menelaos’un kalkanını vurur; Menelaos da
Paris’in kalkanını vurur. Menelaos daha sonra gümüş kakmalı
kılıcıyla Paris’in miğferine vurunca kılıç parçalanır ve elinden
düşer. Menelaos, çaresizlik içinde, savaşçı halini bırakır ve ba-
gırıp çağırmaya başlar, Paris’i miğferinden tutar ve onu Akha-
lara doğru sürükler. Kayışın tokası Paris’in narin boğazını inci-
tir. Paris’in koruyucu tanrıçası Aphrodite müdahale etmeseydi,
Menelaos burada “sonsuz bir ün kazanacaktı”. Ölümlü seyirci-
lerin göremediği tanrıça, Paris’i kurtarmak için miğfer kayışını
koparır, sonra kalın bir sis bulutuna saklayıp oradan uzaklaştı-
rır ve onu kendi yatak odasına bırakır.³⁴ Sonra da Helene’yi ara-
maya çıkar ve onu surlarda diğer kadınların yanında bulur. He-
lene’nin Sparta’dan tanıdığı yün eğiren ihtiyar bir kadın kılığın-
da, Helene’nin elbisesini çekeler ve ona seslenir:

34 Kriz anında bir kahramanın bir tanrı eliyle kaçınıp tehlikeden uzaklaştırılma-
sı birçok kültürde geleneksel bir temadır; misal olarak, bkz. M. L. West, *The
East Face of Helicon: West Asiatic Elements in Greek Poetry and Myth*, Oxford,
1997, 99 vd. West, görünüşe bakılırsa bir Fenike hikâyesine dayalı olan, M.Ö.
700 civarına ait gümüş bir Kıbrıs çanağı üzerinde tasvir edilen bir ilahi kur-
tarma sahnesini anlatır. Başka araştırmacılar, Aphrodite-Paris-Helene rabıta-
sının Hint-Avrupai Şafak Tanrıçası ve onun fani sevgilileri arketipini yansıttı-
ğı tahmininde bulunmuşlardır; bkz. Ann Suter, “Aphrodite / Paris / Helen: A
Vedic Myth in the *Iliad*”, *Transactions of the American Philological Association*
117 (1987), 51-58; ve Deborah Dickman Boedeker, *Aphrodite’s Entry into Gre-
ek Epic*, Leiden, 1974.

“Buraya gel, Aleksandros eve çağırıyor seni,
yatak odasında, köşeleri yuvarlak döşeginde yatıyor,
rubaları yepisyeni, güzelliği bir içim su.
İnanmazsın bir yiğitle dövüştüğüne.
Sanki eğlenceye, oyuna gitmeye hazır,
ya da eğlenceyi, oyunu bırakmış, dinleniyor gibi.”

Ona dikkatle bakan Helene “tanrıçanın yuvarlak, sevimli boynunu” tanır ve bir öfke parlamasıyla tanrıçaya hayret verici bir sitemde bulunur:

“Paris’in yanına kendin git yerleş hadi.
Çık ayrıl tanrıların yolundan,
bir daha ayak basma Olympos’a,
ona bak, dert edin kendine onu,
sonunda ya karısı yapsın seni, ya kölesi.
Oraya ben taş çatlasa gitmem,
yakışık almaz, hoş görmez kimse,
yapamam bir daha onun döşegini.
Troyalı kadınlar söylenirler arkamdan,
hem yüreğimde benim dinmez acılar var.”

İlyada’nın karakterlerinden hiçbiri onların hayatlarıyla oynayan tanrı veya tanrıçaların herhangi birine böylesine açıktan hücum etmez. Helene, kadınlık içgüdüleriyle, her şeyin iç yüzünü görür; sadece Aphrodite’nin zayıf tebdil-i kıyafetini değil onun en gizli saiklerini de fark eder. Tanrıçanın Paris’i tasvir etme şekli, Paris’in güzelliği ve onun yatağı üstüne sırtan vurgusuyla, Helene’nin dikkatinden kaçmaz; arzu tanrıçasının kendisi Paris’i arzu etmekte ve kendi yerine vekil olarak Helene’yi ona göndermeye çalışmaktadır.

Yunan mitolojisinde, Helene’nin kökenleri tuhaftır. En iyi bilinen hikâyede, annesi Leda’ya bir kuğu kılığındaki Zeus tarafından tecavüz edilmesi anlatılır. Bu çiftleşmenin meyvesi olan yumurtadan Helene çıkar. Farklı versiyonlarda, Helene’nin annesi, imalı bir şekilde, Nemesis’tir ve o da “büyük bas-

kı altında”³⁵ Zeus ile birleşir. *Ilyada* Helene’nin “Zeus soyundan” olduğunu sıklıkla kabul eder fakat Helene’nin nesebinde Zeus’un tam olarak nasıl bir rol oynadığını es geçmez. Yanma ve güneşin parlamasıyla bağlantılı bir kelime kökünden, Helene adının Hint-Avrupai bir kurgulaması (**Swelénā*) onun parlayan Güneş Kızı olduğu düşüncesini akla getirir.³⁶ Daha sonraki Yunan mitolojisi ve tapımında, asli vasıflarını muhafaza ederken zamanla tanrısallığını kaybetmiş bir bereket tanrıçasını ima edercesine, ağaçlar, kuşlar ve yumurtalarla merak uyandıran bağlantılar içindedir.³⁷ Aphrodite’nin kökenleriyse, Fenikeli gökyüzü kraliçesi ve ilahi fahişe İhtar-Astarte’de bulunmaktadır. İhtar-Astarte tapımı Yunanistan’a Kıbrıs (Kypros) yoluyla getirilmiştir. “Kypris” Aphrodite’nin *Ilyada*’daki sıfatlarından biridir.³⁸ Helene’nin şehvet ve arzuya köleliği, ister mecazi anlamda yorumlansın, ister Aphrodite’nin büyüleriyle ona dayatılan hakiki bir kulluk diye anlaşılsın, *Ilyada* destanında onun birçok karakterinden en karmaşık ve inandırıcı olanlarından bir tanesini vermek için kullanılır.³⁹

35 Kypria, fragman 10, içinde yer aldığı kitap: *Greek Epic Fragments*, 89 vd. Helene’nin nesebi ve doğumuna dair çok sayıdaki açıklama için, bkz. Timothy Gantz, *Early Greek Myth: A Guide to Literary and Artistic Sources*, cilt 1, Baltimore, 1993, 318 vd.

36 M.L. West, *Indo-European Poetry and Myth*, Oxford, 2007, 229 vd.

37 Helene’nin destan-öncesi Yunan kökenlerine dair spekülasyonun tartışılması için bkz. Linda Lee Clader, *Helen: The Evolution from Divine to Heroic in Greek Epic Tradition*, Leiden, 1976; ve Skutsch, 188-93.

38 Aphrodite üzerine, bkz. Walter Burkert, *Greek Religion: Archaic and Classical*, çeviren: John Raffan, Cambridge, MA, 1985, 152 vd.

39 M.Ö. 6. asrın başlarında yazan lirik şair Alkaios’un sözleriyle, Paris’in Helene’yi baştan çıkarmasıyla bunu karşılaştıran:

[Paris]...

Argoslu Helene’nin kalbini harekete
geçirip göğsünde heyecanla titretti.
Ev sahibini kandıran o Troyalıya aşık olunca
Helene, güzel çocuğunu geride bırakıp,
kocasının muhteşem yatağını bırakıp,
gemiye bindi ve onunla denize açıldı
zira Leda ile Zeus’un kızını yolundan
çıkarmıştı [Kypris / Aphrodite] şehvet ile.

Anne Pippin Burnett, çeviren, *Three Archaic Poets: Archilochus, Alcaeus, Sappho*, Cambridge, MA, 1983, 186.

Helene'nin sitemine karşılık Aphrodite öfkeyle cevap verir:
"Saygı bilmez kadın, basma damarına,
bir kızarsam çekerim senden elimi,
seni sevdiğim kadar çok olur öfkem.
Düşmanlıklar sokarım Troyalılarla Danaolar arasına,
geberip gidersin sen de pisipisine."

Helene, arzu edilen bir kadın olmaktan çıkarsa, kendisinin de bildiği üzere, Troya surları içinde veya dışında hiç şansı olmayacak bir kadındır. Öfke ve aşağılanma duyguları içinde, Aphrodite'ye teslim olarak, tanrıçanın peşinden Paris'in odasına gider. Orada tanrıçanın kendisi, tehditkâr bir iştihak ile, Helene için Paris'in yatağının kenarına bir sandalye çeker. "Savaştan geri döndün demek," diye istihzayla konuşur Helene kocasına, "orada kalaydın da öleydin keşke, / eski kocam, o güçlü adam, eziverseydi seni." Paris, rahatını bozmadan, "ağır sözlerle azarlama beni böyle," diyerek karşılık verir ve ona karşı hissettiği arzuyla Helene'yi yatağına çeker. Aphrodite'nin Helene'yi Paris'e bu şekilde sunmasına, hiç şüphesiz, Paris'in Sparta'ya geldiği tarihte cereyan eden o ilk vahim ayartmanın hikâyesi ilham vermiştir – savaşın erken safhasına ait olan fakat burada dramatik etki uğruna tekrar edilen bir diğer sahne.⁴⁰

Troya ovasında, Menelaos hâlâ öfkeli, elinden kaçırmış olduğu Paris'i aramaktadır.

Ne Troyalılardan, ne ünlü yardımcılardan bir tek kişi
Menelaos'a Aleksandros'u gösteremezdi,
görseydi onu bir, edemezdi söylemeden;
Menelaos'a saygıları çok büyüktü.
Hem aslında Paris'ten tiksiniyordu hepsi,
kara ölümden tiksindir gibi.

Düelloyu kim kazandı? Yeminin şartlarında öngörölmüş olduğu gibi ne biri ne de öteki can vermiş olmadığı halde, Aga-

⁴⁰ Baştan çıkarma üzerine, bkz. M.W. Edwards, *Homer: Poet of the "Iliad"*, Baltimore, 1987, 196 vd.

memnon'un toplanmış orduların önünde ilan ettiği üzere, kazanmış sayılması gereken kişi açıkça Menelaos'tur. Fakat bu alışılmadık durum, sadece insanlar arasında değil, tanrılar arasında da bir muamma yaratmıştır. Olympos'ta tanrılar toplantı halindedir ve Zeus şimdi ne yapmak gerektiğini düşünür:

“Biz nasıl yoluna koyalım işimizi?
Yeniden ortaya zorlu savaşı mı çıkaralım?
Yoksa araya yeniden dostluğu mu salalım?
Herkesi hoşnut edecek şey buysa,
Kral Priamos'un ili kalsın insanlarıyla yerli yerinde,
Menelaos da götürsün evine Argos'lu Helene'yi.”

Bu anda, Zeus'un Thetis'e ve Akhilleus'a vaadi tanrının hatırından çıkmış görünür; Akhalı yoldaşları Akhilleus'un yokluğunu hissedecek ve böylece onu onurlandıracak ise savaşın kaldığı yerden devam etmesi tek yoldur. *Ilyada*'nın hafızasında bu gibi sürçmeler, çoğu zaman, uzun, geleneksel bir sözlü kompozisyonun risklerine bağlanır. Bu gibi sürçmelerin dinleyiciler tarafından affedilmiş olmaları ve dramatik değerin tutarlılıktan daha ağır basması da söz konusu olabilir. Her ne ise, burada ve şimdi, Akhalar ve Troyalılar bir yol ağzında dururlar; hepsinin evlerine dönmeleri ihtimali kendini gösterir.

Fakat olayın barışçı bir şekilde sonuca bağlanmasını dileyen Zeus'un önerisi, Hera'nın hırçın tavrıyla engellenir. Tanrıçanın bu savaş için duyduğu iştah hiç ama hiç hafiflemez. Öfkeyle, şöyle konuşur: “Ben bunca alın teri dökeyim, didineyim, / Priamos'un çocuklarını yok etmek isteyeyim, / ordular toplayayım, atlarımı yorayım, / sen kalk boşa çıkar bütün emeklerimi.” Zeus gayet bıkkın bir koca olarak cevap verir buna: isteksizce, kendi eğilimine karşı, pes eder. Hera'ya sözleri ve daha sonra Hera'nın ona sözleri destandaki en trajik önemde olan konuşmalar arasına yer alır:

Çok kızdı bulutları devşiren Zeus, dedi ki:
“A şeytan karı, ne diye kızarsın onlara böyle,

düzenli llyon'u yerle bir etmek hırsı da ne?
Bir girebilseydin kapılardan, koca surlardan,
Priamos'u, çocuklarını, Troyalıları yerdin çiğ çiğ,
azalırdı hırsın o zaman.

İstedğin gibi yap, ama sonunda bu kavga
adamakıllı açacak ikimizin arasını.

Sana şunu diyeyim bak, iyice kafana ko:

Yerle bir etmek istersem bir gün ben de
senin sevgili adamlarının ilini,
sakın öfkemi yatıştırmaya kalkayım deme.

Şimdi sana bu llyon'u veriyorum, ama
istemeye istemeye razı buna gönlüm.

Güneşin, yıldızlı göğün altında,
yeryüzünde nice kentler var,

bunlar içinde ben kutsal llyon'u severim,
Priamos'u, Priamos'un iyi kargı atan halkını.

Orada hiçbir armağandan yoksun olmadı sunağım,
ne eşit paylı şölenden, ne şarap sunularından, ne yağ
dumanlarından."

İnek gözlü ulu Hera karşılık verdi, dedi ki:

"Doğru, üç kent var benim gözbebeğim,

Argos, Sparta, uçsuz bucaksız Mykene.

Ne zaman öfkelenirsen onları yok et,

ne araya girerim, ne hayrını görme derim."

Bu anlaşmaya varıldıktan sonra, olaylar hızla gelişir: "zorlu savaşı yeniden Akhalar ve Troyalıları getirmesi" ve bunu yaparken de Troyalıları suçlu duruma sokması için Athene'ye emir verilir. Athene, düşen bir yıldız gibi ışıklar saçarak yeryüzüne iner ve bir adamın kılığında Troyalıların arasına girer. Kandıracağı kişi, Lykaon oğlu Troyalı Pandaros'tur. Ona soku-
larak, Menelaos'a bir ok fırlatırsa, Troyalılardan göreceği itibarı ve minnettarlığı, Paris'ten alacağı hediyeleri anlatıp "kanatlı sözler" eder. "Athene böyle dedi, aklını çeldi o akılsızın." Pandaros'un fırlattığı ok hedefine doğru yola çıkar, ama çift taraflı ajan rolündeki tanrıça oku hedefinden saptırır. Menelaos'un

kemer tokasına çarpan ok onu hafifçe yaralar, fakat bir miktar kan akıtır.

Kardeşinin vücudundan kan geldiğini gören Agamemnon telaşa kapılır ve “Demek bu anlaşmayı sen ölesin diye yaptım, kardaşım, / Troyalılara karşı Akhaların önüne kodum seni tek-başına” diye inler. Sevgi dolu bu telaşlı haliyle, belki de, destandaki en sempatik görüntüsünü verir. Kendini suçlama ile öfke arasında gidip gelen Agamemnon bu ihlal için Troya halkının “kendi başlarıyla, kadınlarıyla ve çocuklarıyla” ağır bir ceza ödemesini ister. Savaş makinesinin çarkları yeniden dönmeye başlar; Troyalılar yaklaşırken Agamemnon birliklerini harekete geçirip konumlandırır: “Akhalar da silahlarını kuşandılar yeniden, / yüreklerinde özlediler kızgın savaşı.”⁴¹ Kısa bir zaman sonra, destandaki ilk öldürme gerçekleşir; Ekhepolos adında bir Troyalı asker Antilokhos’un elinde can verir. Böylece, ona bağlanan bütün ümitlerle beraber, ateşkes uçar gider ve savaş tekrar başlar. İleride, münferit savaşçılar arasında birkaç dostluk hareketi daha olacak ve savaşı bitirmek için ciddi bir girişim daha yapılacaktır, ama bu da sonuçsuz kalacaktır.

Gemiler Katalogunda insanlar ve kavimlerin o görkemli tanıtımından çıkan davul gümbürtüsü burada biter – özellikle de, Zeus ile Hera arasında varılan anlaşmayla son bulur. Zeus, bütün diğer halklardan çok sevdiği Troyalıları feda edecek, Hera da nefretini doyumak için onun gözdesi olan Akha şehirlerini feda edecektir. Hera ve Zeus her ikisi de kendi kalplerini kırarak bir anlaşma yapmışlardır. Bu anlaşmanın farkında olmayan, isteksiz kurbanları da her iki Katalogda tantana ve ihtişamla tasvir edilen binlerce insandır, bütün o görkemli kitledir.

41 “Yüreklerinde özlediler kızgın savaşı” (4.222) – *Mnêsanto dè khármês*; tartışmalı bir kelime olan *khármês*, bazı yorumcular tarafından, *khar* (“sevinç, neşe”) köküne bağlanmış ve böylece “dövüş sevinci”, “savaş isteği” olarak anlaşılmıştır: misal olarak, Georg Autenrieth, *A Homeric Dictionary*, çev. Robert P. Keep, Piscataway, NJ, 2002, 328 vd. Ancak, dövüş sevinci anlayışı *Ilyada*’ya o kadar yabancıdır ki mütercimler ve âlimlerin çoğu “*ghar* (Yunanca *khar*) kökünün ilkel anlamına atıf yapar ve bunu savaşın ‘alevi’, ‘parlak ışığı’ olarak izah ederler.” Bkz. Walter Leaf ve M.A. Bayfield, *The “Iliad” of Homer*, cilt 1, Londra, 1971, sub. v. 222, 346 vd. Böylece “cenk, savaş; dövüşme ruhu, cesareti, ateşi; savaş sanatı, savaş, cenk” (Cunliffe, 418).

Kara bahtlı şehrinin surlarından parıltılı Akha ordusunu seyreden Priamos hayranlık ve şaşkınlık içinde şöyle bağırmıştı: “Ey Atreusoglu, mutlu adam, tanrıların gözbebeği, / buyruğunda ne çok Akha delikanlısı var.”

Homeros’un dinleyicileri için, Olympos’ta Zeus ile Hera arasında geçen konuşmalar çok büyük önem taşımış olsa gerek. Hera tarafından en çok sevdiği şehirler olarak adları verilen şehirler –“Argos, Sparta, uçsuz bucaksız Mykene”– o dinleyicilerin kendi şehirleri olmuştu.⁴² Bu yitlik şehirlerden göç etmiş insanların soyundan gelen Yunanlı toplulukların farkında olacakları üzere, Zeus ve Hera arasındaki anlaşma acı bir alegoriyi temsil ediyordu – Troya’ya karşı savaşın bedeli onların kendi hezimetiydi. Sonraki tradisyonlar bu inancı daha aydınlatıcı olarak ifade edecekti, fakat bu kadar mahvedici bir belagatle değil.

“Zeus baba, Ida Dağından hükmeden ulu tanrı, [...] Ant içecek, dost olacak ötekiler de”; “...Akhalarla Troyalılar sevindiler, umdular belalı savaşın sona ereceğini”. Kasıtlı, uzatılmış sahnelerle, *Ilyada* her iki tarafın da bu savaştan nefret ettiğini ortaya koyar. *Lugrós, polúdakrus, dusēlegēs, ainós* –“uğursuz”, “gözyaşları getiren”, “acılar getiren”, “korkunç”– bunlar *Ilyada*’nın savaş için kullandığı sıfatlardır.⁴³ Daha öncesinde, canlı, dramatik ayrıntılarla, Akhaların yurtlarına dönmeye hazır oldukları açıkça belirtilmiştir. Hiç kimse burada olmayı istemez; herkes bu savaşın başlamış olmasından nefret eder. Herkes bir

42 Kirk’ün iddiasına göre (sub. vv. 51-53, 336) Argos “Bronz Çağından itibaren devamlı olarak iskân edildi ve M.Ö. 13. asrın sonunda önemli tahribata uğramaktan kaçınmış görünür”, fakat bu yanıltıcı bir iddiadır. Arkeolojik kanıtlar gösteriyor ki Tiryns, Atina ve Argos gibi eskiden önemli bazı Mykene merkezlerinde azalmış nüfuslar oturmaya devam etmiş, fakat bunlar da M.Ö. 12. asrın sonlarında ve 11. asrın başlarında tükenmiştir; misal olarak, bkz. Carol G. Thomas ve Craig Conant, *Citadel to City-State: The Transformation of Greece, 1200-700 B.C.E.*, Bloomington, IN, 1999, 1-31. Argolis’teki ve anakaranın başka yerlerindeki bütün önemli merkezlerin genel çöküşü dikkate alınırsa, tek bir yerleşimin kalıntılarında yaşamayı sürdüren küçük bir nüfusun varlığı, her durumda, sonraki nesillerin dünyalarını kaybetmiş olduklarına dair inançlarını yumuşatacak bir etki yapmış olamazdı.

43 Sıfatların listesi şu kitapta verilir: Walter Leaf, *The Iliad*, cilt 1, Londra, 1900, sub. v. 222, 170.

ıkış yolu bulunmasını ister. Savaş kendiliğinden bir ivme kazanmış görünür ve, destanın vurguladığı gibi, bu ivme her iki tarafın da mahvıyla sonuçlanacaktır.

Bir yığın Troyalıyla bir yığın Akhalı o gün
serilmişlerdi tozun toprağın içine,
işte böyle, sırt sırta, yan yana.

Bunlar, barışla sona erebilecek olan günde çarpışmaların yeniden başlamasını özetleyen, *Ilyada*'nın Dördüncü Kitabının son sözleri, dokunaklı son sözleridir. Helene'nin ümitsizlik içinde ve hayretle söylediğı o ifadeyi tekrar edersek: "Bütün bunlar hiç oldu mu?"

Düşman Hatları

Koptu bir uğultu, bir kıyamet,
çıktı ölenlerin iniltisi, öldürenlerin çığlığı ıa göklere,
toprak oldu kan ırmağı.

– *İlyada* 4.450-51

Bir savaş destanı olarak *İlyada*, öldüren ve ölen insanlarla doludur. Destanda 250 kadar savaşçının ölümü anlatılır ve bunların çoğu da hiç bıkmadan gayet ayrıntılı bir şekilde tasvir edilmiştir: “Meriones kovaladı onu, vurdu sağ yanından, / kaba etinden vurdu tam yetiyeceği sıra, / kargının ucu kemiğin altından dümdüz geçti, / girdi sidik torbasının içine. / İnledi diz çöktü, ölüm sardı her yanını.” “İnsan güdücüler Astynoos’la Hypeiron’u düşürdü ağına, / tunç kargısıyla, memesinin altından vurdu birini, / sapladı kocaman kılıcını öbürünün omzuna, / köprücük kemiğine tam, / ayırdı omzunu hem ensesinden, hem sırtından.” “Böyle dedi, savurdu attı kargısını, / Athene yöneltti kargıyı burna doğru, gözün alt yanına, / kargı geçti ak dişlerini, / bükülmez tunç kesti dilini dibinden, / alt çenesinden çıkıverdi.”

Adeta çarpışmanın orta yerinden nakledilen yaralanma ve öldürmelerin bu seri, canlı tasvirleri, en fantastik sahneleri bi-

le inandırıcı kılmak için yeterince gerçekçi ayrıntılarla donatılmıştır. Bir tıbbi otoritenin dediği gibi, Homeros “belli başlı organların yerlerini biliyordu, sadece bunların fonksiyonlarını bilmiyordu.”¹ Ancak sivil bir dinleyici kitlesi için, bu ayrıntılar muharebe meydanındaki vahşeti ikna edici bir biçimde canlandırmaya yeterlidir. Daha doğrusu, anatomik imkânsızlıklara rağmen, bu ölümlerin gerçekçi olmaları açıkça amaçlanmıştır.

Daha da önemlisi, ölümlerin acıma duyguları uyandırması da açıkça amaçlanmıştır ve bu noktada *Ilyada* geleneksel kahramanlık destanlarından ayrılır. Dövüş, savaş, yaralama, öldürme kahramanlık hikâyelerinin esas mecazları olmakla kalmayıp, aşağıda verilen hayli tipik, hayli rastgele örneklerden de görülebileceği üzere, onların başlıca konusudur da:

Kırk savaşçı dövüşe koştu,
Kâfirlere karşı cenk etmeye başladı.
Bir sel gibi geldiler o zaman,
Her yerleri kanla kaplandı.
Burada yayıldı çığlıkları.
Burada savurdular kargılarını.
Toprak kanla kaplandı...

– *Manas Destanı*

Veya:

Atlarının sekiz toynağı birbirine kaşana dek
Her biri eyerinden uzandı öbürüne.
Lakin hiçbiri galip gelemedi.
Parıldayan kılıçlarını çektiler kınlarından,
Yedi sekiz defa savurdular birbirlerine,

Bkz. Wolf-Hartmut Friedrich, *Wounding and Death in the "Iliad": Homeric Techniques of Description*, çevirenler: Gabriele Wright ve Peter Jones, Londra, 2003, özellikle de Dr. K. B. Saunders'ın yazdığı eklenti (metinde s. 161 ve devamında bundan alıntı yapılmaktadır).

Lakin hiçbirisi galip gelemedi.

Hızla davranıp vurdular birbirlerinin kayışlarına,

Arkadan ve önden darbeler indirdiler bir diğerine...

– *Cangariada*²

Bu gayri şahsi vuruşmalardan tamamıyla farklı olarak, *Ilyada*'nın bir deyişle "muharebe şairliği" destandaki yiğitçe ölümleri şahsileştirmek için özel bir dikkat gösterir. *Ilyada*'nın biçilen savaşçıları, destanda daha önce hiç bahsedilmemiş olan, genellikle tanınmamış adamlardır, ama can verdikleri anda şahsileştirici küçük bir ayrıntıyla zikredilir, hayatiyet kazanırlar: "Meriones de Phereklos'un aldı canını, / [Phereklos'un] yatardı elleri sanatın her türlüşüne..." "Meges öldürdü Antenor'un oğlu Pedaios'u, / gerçi bir piçti, ama / onu tanrısal Theano yetiştirmişti, / tıpkı kendi çocukları gibi, özene bezene, hoş olsun diye kocasının gönlü..." "Gür naralı Diomedes, öldürdü Teuthrasoğlu Aksylos'u, / Aksylos, düzenli Arisbe'de otururdu, / yaşardı bolluk içinde, / insanlar onu çok severdi; / evi yol uğrağındaydı tam, / konuk ederdi geleni geçeni."

Üstün gelen savaşçı, zaferi kazanmış olabilir, ama dinleyici kitlesinin dikkati yenilen düşmana çevrilir. Bu şahsileştirici nitelik, *Ilyada*'daki ölümlerin çoğunun –geçici bir tarzda bile olsa– esef verici şeyler olarak algılanmasını sağlar. Çarpışmada şan ve şöhret kazanmak muharebe şiirlerinin geleneksel kahramanının amacı olsa da, *Ilyada*'da bunun yerine, bir aileye ve hayat hikâyesine sahip olan, hayatına son verilmiş insana yönelik sempati duyguları geçer. Bu Yunan destanında, ölen Akhaların tam üç katı sayıda Troyalı can verir, yani *Ilyada* acınası bir şekilde ölen düşman savaşçılarının tasvirleriyle doludur. Bu olağanüstü nokta vurgulanmaya değer: İnceden incele, ama gevşemeyen bir tutarlılıkla, *Ilyada* düşmanın insanileşmesini ve düşman Troyalıların ölümlerinin acıklı şeyler olarak

2 Kazak Manas ve Kalmuk Cangariada destanları için kaynağımız: C.M. Bowra, *Heroic Poetry* (Londra, 1961), 57 vd. Bowra'nın kaynakları: *Manas: Kirgizkii Epos*, Moskova, 1946, 335, ve *Cangariada: Geroičeskaya Poema Kalmykov*, S.A. Kozin, yayına hazırlayan, Moskova, 1944, 219.

anlatılmasını temin eder. *Ilyada* şan ve şöhretin bedelini ısrarla gözümüze sokar.

Ilyada'nın yaralı savaşçıları da genellikle ölürler. Ölümcül yara almış bir kahramanın bunu atlatıp dövüşmeye devam etmesinin hiçbir örneği yoktur; hiçbir tanrı kahramanın biçilen kolunu veya bacağına yerine takmaz veya parçalanmış bir kafatasını mucizevi bir şekilde onarmaz. Savaşın kalıcı yaraları, bir organ veya bir göz veya başka kayıp pahasına bir saldırıdan her nasılsa sağ kurtulmuş sakat askerler de bize hiç gösterilmez. Bu durum, hiç şüphesiz, yaralı askerlerin hakikaten de genellikle öldükleri Homeros'un Karanlık Çağının tıbbi gerçeklerinin bir yansıması da olabilir. O halde, yaralanma sonrasında ölümün kaçınılmazlığı, şairane değil, tarihi bir hakikat olabilir; ama her ne olursa olsun, Homeros'ta savaşçının ölümlü olması hiç değişmez.³

Birkaç istisnai durumda, Menelaos ile yaptığı düelloda Paris'in onu koruyan tanrıça Aphrodite tarafından uzaklaştırılmasında olduğu gibi, seçilmiş savaşçılar ilahi müdahaleyle mutlak ölümden sihirli bir şekilde kurtarılırlar. Beşinci Kitapta, Troyalı Aineias'ın annesi Aphrodite tarafından en önemli Akha yiğitlerinden biri olan Tydeus oğlu Diomedes'in elinden kurtarılması bunun bir diğer çarpıcı örneğidir:

Tydeusoglu'ysa bir taş daha aldı eline,
hiç de yabana atılır bir iş değildi bu,
bugün o taşı zor kaldırır iki insan,
ama kolayca salladı elinde taşı o,
attı, kalçasından vurdu Aineias'ı,
bacağı kalçaya girdiği oynak yerinden vurdu,
kırdı oynak yerini, etti kasları paramparça,

3 Seth L. Schein, *The Mortal Hero: An Introduction to Homer's "Iliad"*, Berkeley ve Los Angeles, 1984, 72 vd., *Ilyada*'nın kahramanlarının ölümlülüğünde ısrar etmesinin belagatli bir açıklamasını verir. Bronz Çağında savaş yaraları ve bunların tedavisi üzerine kanıtlar için, bkz. Robert Arnott, "War Wounds and Their Treatment in the Aegean Bronze Age", içinde yer aldığı kitap: Robert Laffineur, editör, *POLEMOS: Le contexte guerrier en Égée à l'Âge du Bronze*, Liège, 1999, 499-507.

pürtüklü taş yırttı deriyi,
yiğit Aineias diz üstü çöktü,
iri elleriyle dayandı toprağa
karanlık gece örtüverdi gözlerini.
Zeus'un kızı Aphrodite, Aineias'ın anası,
sığır çobanı Ankhises'ten doğurmuştu Aineias'ı,
keskin gözleriyle görmeseydi onu,
erlerin başbuğu Aineias, oracıkta ölecekti.

Aineias'ın Aphrodite ile ölümlü babası Ankhises'ten gelen nesebi, destanın daha sonraki bir yerinde, bir yarı-tanrının bir diğer yarı-tanrıya karşı bôbürlenmesi şeklinde, soyağacını bütün teferruatıyla Akhilleus'a anlattığı zaman, Aineias'ın kendisi tarafından vurgulayarak tespit edilir. Ancak, onun yarı-ilahi doğumundan daha önemlisi, Ilyon en sonunda düştüğünde Priamos hanesini devam ettireceğine dair yüklendiği olağanüstü kehanettir. Eski kehanete göre, onun soyundan gelenler Troas'ın mirasına sahip çıkacaklardır; işte bu tradisyona uyarak, Romalılar Troyalı Aineias'ı kurucuları olarak benimsediler – Roma'nın ilk hükümdarları olan Etrüsklerin Anadolu kökenli olduklarını gösteren DNA bulguları temelinde son zamanlarda yeniden dikkate alınmış bir tradisyon.⁴

Aineias, başka herhangi bir savaşıdan çok daha fazla, Beşinci Kitapta Diomedes'in elinden ve Yirminci Kitapta Akhilleus'un elinden ikişer defa olmak üzere, *Ilyada*'da toplam dört defa mutlak ölümden kurtarılır.⁵ Onun sağ kalması geleneği Homeros'un çağında artık iyice yerleşmiş bulunuyor idiyse, ki

4 Aineias'ın kökenleri ve yazgısı üzerine, bkz. Timothy Gantz, *Early Greek Myth: A Guide to Literary and Artistic Sources*, cilt 2, Baltimore, 1993, 713 vd. Aineias'ın soyuna dair başka kaynaklar: "Aphrodite'ye Homeros İlahisi" mısralar 196-98; ve Hesiodos, *Theogonia* 1008-1010. Aineias'ın kahramanlık tradisyonu bu kitabın son bölümünde yeniden ele alınmaktadır ("Ebedi Şan", bkz. not 48). Yakın tarihli DNA keşifleri şu gazete haberinde bildirilmektedir: John Hooper, "Etruscan Mystery Solved", *Guardian*, 18 Haziran 2007, 23.

5 Aineias'ın tanrılarca kurtarıldığı dört durum: 5.311 vd. (Aphrodite tarafından), 5.445 vd. (Apollon tarafından), 20.92 (Zeus tarafından geçmişte kurtarılması hakkında bir ifade), ve 20.318 vd. (Poseidon tarafından; Aineias'ın kaderine atıfla kurtarışını gerekçelendirir).

öyle görünüyor, çok sayıdaki bu son anda kurtuluşlar, belki de, destanda dinleyicilerin beklentileriyle oynayan anlatımlar olarak görülmelidir: Ölümlerden kurtulmasıyla tanınan Aineias'ın işi bitmiş benzer –“Aineias diz üstü çöktü, / iri elleriyle dayandı toprağa, / karanlık gece örtüverdi gözlerini”– gözlerin kararması *Ilyada*'da en sık görülen ölüm tasvirlerinden biridir. Ancak son anda, destan insafa gelir ve Aphrodite oğlunu korumak için zuhur eder ve dinleyiciler de rahatlayıp muhtemelen keyifle gülümseyebilir.⁶

Mucizevi şekilde kurtarılan Aineias gibi az sayıdaki yarı-tanrılar, onların kendi yarı-tanrısal niteliklerinin herhangi bir özel unsuruyla değil, sadece bir koruyucu tanrı veya tanrıçanın dolaysız müdahalesiyle ölümden esirgenirler. Yarı-tanrıların bedenleri yaralanma tehlikesine gayet açıktır, kanları ölümlülerin kanıdır, yaralandıkları zaman sıradan ölümlüler gibi acı çekerler, ölümün kaçınılmazlığı onlar için de aynen geçerlidir. Bu adamların ilahi ebeveynlerinden tevarüs ettikleri onları koruyan herhangi bir şey yoktur; onları kurtaran, savaş meydanaındaki tehlikelerden fiziki olarak uzaklaştırılmalarıdır. Aineias gibi yarı-tanrıların canlı ifadelerle hatırlatılan incinebilirliği, destanın en önde gelen yarı-tanrısı Akhilleus'un tabiatı ve sınırlılıklarıyla da alakalı bir nokta olacaktır.

Diomedes'in öfkeyle saldırması, destandaki ilk büyük çarpışmanın en mühim parçasıdır ve Beşinci Kitap boyunca aralıksız devam eder. Beşinci Kitap Diomedes'e aittir. Bu onun yiğitlik gösterisidir (“en iyi veya en yiğit olmak” anlamına gelen *aristeúein* fiilinden *aristeía*). Troya'daki nesilden önceki nesle mensup geçmişin kahramanlarından biri ve Thebai'ye saldıran efsanevi yedilerin bir üyesi olan Tydeus'un oğlu Diomedes, destan geleneğinin en içerdeki yiğitler halkasında güvenli bir mevkiye sahiptir. Babası Tydeus'un kahramanlıkları, hem tanrılar hem de insanlar tarafından, *Ilyada*'da sıklıkla hatırla-

6 Ölüme ramak kala gerçekleşen bu kurtuluşların veya *Ilyada*'nın geleneksel bir hikâye elemanını altüst etmeye çok yaklaştığı yerlerin ima ettikleri James V. Morrison'un makalesinde tartışılır: “Alternatives to the Epic Tradition: Homer's Challenges in the *Iliad*”, *Transactions of the American Philological Association* 122 (1992), 61-71.

nır ve Athene'nin Diomedes'e yardımı babasına olan muhabbetiyle açıklanır. Tanrıça gözdesine şöyle konuşur: "Ben ona [Tydeus'a] böyle destek oluyordum işte. / Gerçi ben senin de yanındayım, koruyorum seni de. / Troyalılarla savaşmanı candan buyuruyorum."

Diomedes, daha eski efsanelerde, Korinthos Körfezinin kuzeyindeki Aitolia ile bağlantılı bir kabile kahramanı, hatta bir tanrı olmuşa benzer; *Ilyada*'da ise Argos kralıdır.⁷ Diomedes'in aile tarihinde, Beşinci Kitapta düşman saflarını dramatik bir şekilde kırıp geçirmesinin soydan gelme bir gaddarlığın uzantısı olabileceğini akla getiren çarpıcı bazı hadiseler yer verilmiştir. Onun bir büyük amcası, "vahşi" veya "yabani" anlamına gelen "Agrios" adını taşıyordu; babası ise tanrılardan ölümsüzlük hediyesini kazanmak üzereyken son derece vahşi bir hareketle bu fırsatı kaybetmişti. *Ilyada* üzerine bir antik çağ yorumcusu şunları nakleder: "Oineus oğlu Tydeus, Thebai savaşında, Astakos oğlu Melanippos tarafından yaralandı. Amphiaraios bunun üzerine Melanippos'u öldürdü ve başını ona getirdi. Tydeus da adamın başını yarıp beynini hırsıyla yedi. Tydeus'a ölümsüzlük getirmekte olan Athene bu vahşeti görünce ondan hemen yüz çevirdi."⁸

Yunan dünyasının bütününde Diomedes tapımları, *Ilyada*'nın da benimsemiş olduğu bir bağlantı olarak, mutlak surette atlarla ve (en azından bir örnekte) insan kurban edilmesiyle bağlantılıdır.⁹ Bu eski, rahatsız edici tradisyonların ardından, *Ilyada*'nın Diomedes karakteri bir hayli incelmıştır ve cesur, etkili bir savaşçı olmakla beraber, hem savaş meydanının-

7 Agamemnon hâkimiyeti altındaki Mykene arazisine tecavüz ediyormuş gibi görüldüğünden, Diomedes'in Argos'ta kral olduğu ifadesi bulanık bir kahramanlık coğrafyası yaratır. Diomedes'in krallığının coğrafyasından doğan problemler için, bkz. G.S. Kirk, *The "Iliad": A Commentary, Volume I: Books 1-4*, Cambridge, 1985, 180 vd.

8 Thebaid, argüman 9, içinde yer aldığı kitap: M.L. West, yayına hazırlayan ve çeviren, *Greek Epic Fragments: From the Seventh to the Fifth Century B.C.*, Cambridge, MA, 2003, 51 vd.

9 Diomedes'in eski kabile kökenleri için, bkz. Gilbert Murray, *The Rise of the Greek Epic: Being a Course of Lectures Delivered at Harvard University*, Oxford, 1924, 215 vd.

da, hem başka ortamlarda, görgülü ve iyi konuşan bir adamdır. *Ilyada*'nın parametrelerinin ötesinde cereyan eden Troya'nın muhasarası ve zaptının genel hikâyesinin ayrılmaz bir parçasıdır.

Diomedes, düşman kuvvetlerine yıldırım gibi hücum ederken, dikkat çekici bir tarzda iki kere ilahların âlemine tecavüz eder. "Kıbrıslı kadın" Aphrodite oğlu Aineias'ı kurtarınca, Diomedes tehlikeli bir saygısızlıkla karşılık verir; kılıcını ona doğru savurarak tanrıçayı elinden yaralar, "mutlu tanrıların damarlarında kan yerine dolaşan" *ikhor* adlı özün dışarıya akmasına sebep olur. Aphrodite çılgık atarak Olympos'a çekilirken Diomedes bağırarak onu ikaz eder:

"Çekil, Zeus'un kızı, çekil savaştan,
kadıncıkları baştan çıkarmak yetmez mi sana?
Bir daha karışırsan savaşa bundan böyle,
korkarım, uzaktan ödün kopacak."

Diomedes'in aşk ve arzu tanrıçasına karşı bu kınayıcı sözlerini, daha savaşçı karakterde tanrıçalar olan Athene ve Hera da istihzayla paylaşırlar. Olympos'a gözleri yaşlı bir halde geri dönen Aphrodite ile alay ederler. Athene'ye hoşgörülü bir tavırla gülümseyen Zeus, yatak odasından çıkıp savaş meydanına karıştığı için Aphrodite'yi hafifçe azarlar. Sarsılan tanrıçayı rahatlatma ve yarasını iyileştirme işi, annesi Dione'ye kalır. Dione kızının kolunu tutarak "sildi iki eliyle Aphrodite'nin bileğindeki özü, / yara iyi oldu, ağır acılar dindi."

Diomedes'in bir tanrıya ikinci saldırısında Athene'nin kendisi dolaysız rol oynar. Muharebeye karışmak için Zeus'tan izin alarak, Athene ve Hera atların çektiği arabalarına binip keskin bir savaş çılgılığıyla Olympos'tan yeryüzüne inerler. Atları ve arabayı Troya ovasına bırakarak ikisi beraber "Argoslulara yardım için can atarak / ürkek güvercinler gibi giderler seke seke" – avlarına doğru yürürken heyecan içinde titreyen kana susamış tanrıçaların bu imajı tarif edilemeyecek kadar uğursuzdur. Oraya vardıklarında, Athene hemen Diomedes'in

yanına gider ve doğruca Ares'e saldırmasını emreder. Troyalılar için dövüşmekte olan, savaş tanrısının ta kendisi olan Ares, muharebe meydanına kendi dehşetini saçmaktadır. Diomedes'in sadık adamını eliyle iterek savaş arabasından yuvarlayan Athene, Olymposlu ağırlığıyla arabanın gıcırdamasına sebep olarak, Diomedes'in yanına oturur, kamçıyı ve dizginleri eline alıp doğruca Ares'e yönelir. Savaş tanrısının buna cevabı, mızrağını Diomedes'e fırlatmak olur, fakat Athene mızrağı kolaylıkla uzaklaştırır ve Diomedes de "atıldı tunç kargısıyla, / Pallas Athene tutup yöneltti kargıyı / tam Ares'in göbeği altına, / karınlığın bağlandığı yere tam; / vurdu onu, yaraladı karnından." Ares, acıyla böğürerek ve bedeninden ölümsüz iğhor damlayarak, daha önce Aphrodite gibi, derhal Olympos'a kaçır ve Athene'yi Zeus'a şikâyet eder, fakat Zeus tarafından azarlanır ve horlanır: "Böyle ağlaşıp durma dizimin dibinde, döneğ, / Olympos'ta oturan tanrılar arasında / benim en iğrendiğim tanrısın sen." Yine de, ölümsüz olmakla, Ares'in yaralı halde kalması uygun değildir ve Zeus'un emriyle, şifa tanrısı Paieon (bu tanrının özellikleri daha sonra Apollon tarafından devralınmıştır) yarayı şifalı otlarla tedavi eder ve savaş tanrısı sağlığına kavuşur.¹⁰

Ilyada'nın uzun çarpışma sahnelerinin bu ilkinde olan çeşitli yaralanma ve kurtarılma olaylarının böylesine üst üste birikmesi, savaş meydanında ölümlüler arasındaki çatışmanın parametrelerini belirlemeye yardım etmektedir. Daha büyük bir kahramanın elinde can veren tali karakterler vardır; tanrılar, en azından şimdilik, mutlak ölümden kurtarmayı seçtikleri vardır; ilahi müdahaleyle kurtarılan ve iyileştirilen yarı-tanrılar vardır; ve sonra da, tanrılar böylece eğlendiren ölümlüler gibi, kendilerini hırsıyla kavganın içine atan, başkalarını yaralayan ve kendileri yaralar alan, kanları akan, ıstırap ve hatta korku hisseden tanrıların kendileri vardır. Diomedes'in olağa-

10 *Paieon* kelimesi *Ilyada*'nın Beşinci Kitabında geçer: Knossos'ta çıkarılan Lineer B metinlerinde bir *Paiauwone* vardır. Bkz. G.S. Kirk, *The "Iliad": A Commentary, Volume II: Books 5-8*, Cambridge, 1990, sub. vv. 398-402, 102 vd. ayrıca Walter Burkert, *Greek Religion: Archaic and Classical*, çev. John Raffan, Cambridge, MA, 1985, 43.

nüstü *aristeta* gösterisi, sadece tanrıların değil, insanların da *ikhor* denilen ilahi sıvının akmasına sebep olabildiklerini gösterir; buna karşılık, ilahi bir dokunuş hem ölümlülerin, hem de ölümsüzlerin yaralarını iyi edebilmektedir. Beşeri ve ilahi dünyalar arasındaki sınırların böylece arada sırada belirsizleşmesi, tanrı ve insan arasındaki temel, aşılabilir farkların karartılmasına değil pekiştirilmesine hizmet eder. Yaraların ve yaralanmanın bütün çeşitlerine rağmen, Apollon'un Diomedes'e hatırlattığı gibi, özel, belirgin bir gerçek devam eder: "bir değil hiçbir zaman ölümsüz tanrılar soyu / yerde yürüyen insan soyuyla." Tanrılar savaşta eğlenebilir, ama ölümlü kahramanlar –yaralanmışın veya tedavi edilsin, kurtarılınsın veya terk edilsin– sonunda ölmek zorundadırlar.

Ölüm: *Ilyada*, savaşın insanların can alması veya can vermesi demek olduğunun hep farkındadır. Destanın tamamında, ister bir kahraman, ister tanınmamış, sıradan bir adam olsun, hiçbir savaşçı mutlu veya güzel bir şekilde ölmez. Yiğit bir askerin alacağı bir ödül, gireceği bir cennet yoktur. *Ilyada*'nın ölme sürecini anlatmak için kullandığı kelimeler ve ifadeler bunun berbat bir şey olduğunu açıkça ortaya koyar: Ölen savaşçıyı kara gece örter, iğrenç karanlık onu alır götürür; tatlı canı bedeninden çıkar gider, ruhu kaderine yanarak Hades'e iner.¹¹ *Ilyada* defalarca ve hiç bıkmadan şu gerçeği anlatır: Herhangi bir savaşçının ölümü trajik ve korkunçtur. Savaşta bile, ölüm esef vericidir.

Diomedes'in *aristeta* gösterisi Beşinci Kitabın sınırlarını geçip Altıncı Kitaba taşar. Buradaki askeri başarıları, Akhalı yoldaşlarında muharebe şevki uyandırmaya hizmet eder. Bunun ardından gelen kıyım dalgasında, Menelaos, Adrestos adında bir Troyalı savaşçıyı canlı halde yakalar. Menelaos'un dizlerine sarılan tutsak, babasından bir fidye karşılığında hayatının bağışlanması için yalvarır. Menelaos duyulanır, tam onun hayatını bağışlamak üzere olduğu sırada kardeşi Agamemnon onu caydırmak için koşarak gelir:

11 Ölümüne dair ifadeler, Homeros'un her iki destanında ölüm üzerine en belagatli ve dokunaklı akademik çalışma olan Jasper Griffin'in kitabından uyarlanmıştır: *Homer on Life and Death*, Oxford, 1983, 91.

“Hey Menelaos, kendine gel,
ne diye dert edinirsin bu adamı,
yuvanda Troyalılardan saygı gördün zaar.
Bir tek kişi kaçmasın elimizden,
kurtulmasın ölüm çukurundan bir tek kişi,
ana karnındaki oğlanlara bile acımak yok.
İlyon’da topu birden yok olsunlar.
Yas tutulmasın arkasından hiçbirinin,
bir tek iz kalmasın hiçbirinden.”
Yiğit Agamemnon böyle dedi,
doğru öğütlerle yola getirdi kardeşini.¹²
Kardeşi de yiğit Adrestos’u itti eliyle,
Kral Agamemnon bôğründen vurdu onu,
Adrestos yıkıldı yere,
Atreusoglu da ayağını göğsüne dayadı,
dişbudak ağacından kargıyı çekti çıkardı.
Nestor bağırdı avaz avaz, dedi ki:
“Sevgili Argoslular, Ares’in kulları,
gemilere çok şey götürelim diye
ölülere çullanıp geride kalmayın sakın,
insanları öldürmeye bakın önce,
sonra ovada bir boydan bir boya
serilmiş yatan ölüleri güzelce silahlarından soyun.”

Agamemnon’un bir fidiye teklifini reddetmesi belki de şaşırtıcı değildir; yaptıklarının gayretkeş Nestor tarafından coşkuyula onaylanması da öyle. Nestor’un fidiye almak yerine ölüleri soyma önerisi, Troya’daki savaşın esas olarak maddi zenginlik edinmeye yönelik olduğuna dair güçlü bir hatırlatmadır. Menelaos’un Paris ile düellosunun şartlarına göre, Menelaos kazanırsa, Troyalılar sadece Helene’yi değil bütün mallarını da geri verecekti. Destanda bu noktaya kadar, kahramanların şan şö-

12 Burada “yola getirdi” diye tercüme edilen *atísima pareipôn* ifadesi (*Ilyada* 6. 62) Yunan dilinde daha muğlaktır. *Atísima* değişik anlamlar taşır: “adil veya doğru olan”, “kaderin emrettiği”. Misal olarak, bkz. Richard John Cunliffe, *A Lexicon of the Homeric Dialect*, Norman, OK, 1963, 14.

ret gibi gayri maddi herhangi bir şey uğruna savaştıklarını gösteren hiçbir kanıt olmamıştır.

Athene'nin yardımıyla Diomedes'in saldırısı, Zeus'un Akhil-leus'u onurlandırmak için Thetis'e verdiği sözü ("Troyalılara yardım etmek, / Akhaları gemilerin ardına sürmek, / onları kör-fez çevresinde yok etmek") boşa çıkarmıştır. Troyalılar neredey-se bozgun halindeyken, Troyalı prens Helenos, kardeşi Hektor'a, destan için muazzam sonuçları olacak bir harekette bulunma-yı tavsiye eder: Hektor şehre dönecek ve annesi Hekabe ve di-ğer kadınlardan Troya'daki Athene tapınağında tanrıçanın hey-keline bir sunu yapmalarını, "Troya'ya, kadınlara, çocuklara acı-ması" karşılığında ona büyük adaklar adamalarını isteyecektir.

Kardeşinin sözlerine uyarak, Hektor şehre doğru hareket eder. Sırtında –tasvirine bakılırsa bir Mykene kalıntısı olan–kalkanı vardır: "Koşarken vuruyordu bir topuğuna, bir ensesi-ne / göbekli kalkanı çepeçevre saran kara deri."¹³ Bunun ardın-dan Hektor ile Troyalı kadınlar arasında cereyan eden sahne Homeros'un zamanında bugün olduğu kadar ünlü idiyse, Hek-tor'un savaş meydanından ayrılmasıyla şehre varması arasın-daki uzunca fasıla, beklenen sahneyi geciktirerek, dinleyicinin bekleyişini arttırma amaçlı bir taktik olabilir. Böylece, Hektor ortadan çekilirken, "Hippolokhos oğlu" Glaukos ve Diomedes iki ordu arasındaki açıklıkta birbirleriyle karşılaşmak için bir-denbire ortaya çıkarlar.

"Arkadaş, ölümlü insanlardan kimsin ki?" diye sorar Diome-des. "Gökten gelmiş ölümsüzlerden biriysen / göklerin tanrıla-ryla dövüşmeye niyetim yok" diyerek inandırıcı olmayan bir ekleme yapar sözlerine. Glaukos şöyle cevap verir:

"Ulu canlı Tydeus'un oğlu, soyumu ne sorarsın?
Yapraklar gibidir insan soyu.

13 Hektor'un kalkanı hakkında, "bir kahramanın Troyalıların kontrolündeki ara-ziden bu kadar büyük bir kalkanı taşıyarak ve üstelik topuklarına vurması mutlak olan bir vaziyette yola çıkması gariptir." H.L. Lorimer, *Homer and the Monuments*, Londra, 1950, 184. Hektor'un kalkanı hakiki bir Mykene askeri teçhizat unsuruna dair poetik belleği temsil eder, ama tasvir edilen şekilde as-la kullanılmamış olan bir unsur.

Bir yandan rüzgâr bakarsın onları döker yere,
bir yandan bakarsın bahar gelir,
yenilerini yetiştirir, yeşertir orman,
böylece soyların biri göçer, biri doğar.
İyicene bilmek istersen soyumuzu
bilir onu çok kişiler,
at besleyen Argos'un bir bucağında Ephyre ili vardır,

”

Glaukos'un konuşmasının ünlü açılış mısraları *Ilyada*'nın doğu edebiyatına en aşikâr borçlarından bir tanesidir. Buna çok yakın sözler, İbrani İncilinden bir örnek seçmek gerekirse, Mezmurlar kitabında bulunabilir: “İnsanın günleri otlar gibi, tarlanın çiçekleri gibidir. İnsan işte öyle çiçek açar. Sonra üstünden rüzgâr geçer ve insan yok olur.”¹⁴ (Diğer yandan, daha sonraki bir döneme ait Sirak kitabının benzer sözlerinin ilham kaynağı muhtemelen Homeros'tur: “Gür bir ağaç üzerinde yeşeren, sonra dökülen ve yerine yenileri çıkan yapraklar nasılsa, insan soyu da öyledir.”)¹⁵

Glaukos'un atalarının hikâyesi uzun süren, yoğun bir sapma oluşturur. Anlattığı hikâyenin merkezinde “kusursuz” Bellerophontes'in efsanesi vardır. Bellerophontes, Proitos adında bir siyasi hasmının karısını baştan çıkarmaya çalışmakla haksız yere suçlanmıştı; aslında kadının ona yaklaşma denemelerini geri çevirmişti. Bellerophontes'i öldürtmeye isteksiz olan Proitos da onu güney-batı Küçük Asya'da Likya'ya gönderdi ve oranın kralı olan kayınpederine göstermesi için “eline uğursuz işaretler verdi, / üst üste katlanan levhaya / yazdı bir sürü ölüm yazıları.” Bu “uğursuz işaretler” *Ilyada*'da yazıya yapılan yegâne atıftır ve ya Lineer B resim yazısının hafızalarda kalmış bir hatırasına ya da Hitit çivi yazısına gönderme yaptıkları sanılır. Türkiye'nin güney sahillerinden açıkta, M.Ö. 14. asra tarihle-

14 Mezmurlar 103: 15 vd.

15 Sirak, 14:18; Bellerophontes hikâyesindeki bu ve diğer Dogulu unsurlar için, bkz. M.L. West, *The East Face of Helicon: West Asiatic Elements in Greek Poetry and Myth*, Oxford, 1997, 364 vd.

nen bir Bronz Çağı gemisi batığında, Glaukos'un anlattığı türden bir katlanan ahşap tablet keşfedilmiştir.¹⁶

Bu sapmanın amacı, Glaukos'un atasının Yunanistan'dan bir Troya müttefiki olan Likya ülkesine göç etmiş olmasını ve bu karmaşık hikâyede, savaş meydanında dikilerek onu dinlemekte olan Diomedes'in, kendisiyle önünde duran düşmanın, yabancılar konukseverliğin töresine saygı göstermiş insanlar, geçmişte konukluk arkadaşları olmuş insanlar soyundan geldiklerini anlamasını bildirmektir. Diomedes "sevinir", mızrağını toprağa saplar ve elini dostça uzatır: "Demek öyle ha, / demek eski konuğusun sen babamın... Kalabalıkta kargılarımızı sakınalım."

Destanın başka yerlerinde, kahramanlar arasında şecerelerin karşılıklı olarak anlatılması, kimlikleri olduğu kadar, bôbürlenme haklarını da tespit eder. Burada ise, bir kahraman biyografisini yeterince uzun bir zaman anlatırsa, ortak bir hikâyenin bulunabileceği yolunda kahramanlık dışı bir fonksiyona işaret etmektedir. Homeros'un zamanındaki Karanlık Çağ toplumları ve dinleyici kitleleri hakkında güvenle farz edilebilecek pek az sayıdaki olgulardan bir tanesi, onların atalarının ülkeden ülkeye ve kavimden kavme seyahat etmiş olmalarıdır. Yunan kültüründe daima güçlü bir kavram olan konukluk arkadaşlıkları, hiç şüphesiz, bu seyahatler boyunca oluşmuştu ve uzun aile hafızalarında saklanmış olsa gerektir. Şecere anlatımlarının bu fonksiyonu günümüzde hâlâ devam etmektedir. Ayaan Hirs Ali, Somali'deki ergenliğe geçiş dönemi hatıralarında şunla-

16 Hitit yazılarındaki semboller ve Yunan Bronz Çağında bu yazıların bilinmesi hakkında, bkz. Trevor R. Bryce, "Anatolian Scribes in Mycenaean Greece", *Historia* 48, no. 3 (1999), 257-64, özellikle 261 vd. Batık gemi ve içindekiler hakkında, bkz. George F. Bass, "Oldest Known Shipwreck Reveals Splendors of the Bronze Age", *National Geographic* (Aralık 1987), 693-733. Daha yakın bir tarihte, batık gemiden elde edilen tabletler ve diğer buluntular Cemal Pulak'ın makalesinde güzel bir şekilde açıklanmış ve tartışılmıştır, "The Uluburun Shipwreck and Late Bronze Age Trade", içinde yer aldığı kitap: Joan Aruz, Kim Benzel ve Jean M. Evans, yayına hazırlayanlar, *Beyond Babylon: Art, Trade, and Diplomacy in the Second Millennium B.C.* (New York ve New Haven, CT, 2008), 288-385. Bellerophon'tes hikâyesi ve bunun *Ilyada* destanında ima ettikleri için, bkz. Murray, 175 vd. Hikâyenin birçok karanlık özelliği hakkında ayrıntılı bir yorum için, bkz. Kirk, *The "Iliad"*, cilt 2, sub. vv. 152-211, 177 vd.

nı anlatır: “Somalili çocuklar soylarını ezberlemek zorundadır... Bir Somalili ile bir yabancı karşılaştığında, birbirlerine ‘Kimsin sen?’ diye sorarlar. Ortak bir ata bulana kadar kendi ecdatlarını geriye doğru anlatırlar.”¹⁷

Glaukos ile Diomedes arasında cereyan eden bu fasıla sona erer ve aniden, Troya kapılarında, yeniden Hektor’la oluruz. Hektor’un etrafını hemen Troyalı kadınlar çevirir: “geldiler haber almaya oğullarından, kocalarından, / geldiler kardeşlerinden, akrabalarından haber almaya. / Çağırdı Hektor onları tanrılara yakarmaya. / Acılar bekliyordu o kadınların çoğunu.”

Hektor’un varışı, *Ilyada*’nın Troya surları içindeki sivil dünyayı ikinci defa gözler önüne sermesine vesile olur. İlk vesile, esas olarak, Helene’yi tanıtmaya hizmet ediyordu. O sırada, Paris ile Menelaos arasında savaşı bitirmesi tasarlanan düellodan önceki iyimser durgunluk boyunca, barışa yaklaşıldığı hissiyatı vardı: Priamos ve Helene, şehrin surlarından, silahlarını çıkarmış ve otlara uzanmış haldeki iki ordunun adamlarına bakmışlardı. Troya şimdi yine savaş halindedir ve Helene’nin kocası Paris’in dövüşe hazırlanmasını seyrettiği surlardan şimdi Troya’nın çaresiz kadınları erkeklerin mahvını seyretmek zorunda kalmışlardır; “Acılar bekliyordu o kadınların çoğunu,” ve gökteki her bir tanrıya yalvarmalarına rağmen sonuç böyle olacaktı.

Hektor onlardan ayrılarak Priamos’un sarayına girer. Düzgün taştan yapılmış yollarıyla, bu sarayda oğulları için elli ve kızları için on iki yatak odası vardır ve bunlarda, Paris ile Helene’nin tam aksine, her oğul “kendi asıl karısıyla”, her damat “kendi mütevazı karısıyla” yatar. Hektor, bu cilalı taştan yolların harika sakinliğinde, annesi Hekabe ve kız kardeşlerinden biri, sevimli Laodike ile karşılaşır. Biraz dinlenmesi için yalvarmalarına aldırmadan, Helenos’un ona verdiği tavsiyeyi tekrar ederek, annesine Athene heykeline bir sunu yapma vazifesi verir. Kendisi Paris’i arayacak ve onu yine savaş meydanına götürecektir:

17 Ayaan Hirsi, *Infidel*, New York, 2007, 4, 135. Ayaan Hirsi, ona bıçakla saldıran kişiden, büyükannesinin kabileşeceresini anlatarak ve “kardeş” olduklarını göstererek kendini kurtarmış.

“Hadi gidedur doyumluk toplayan Athene’nin tapınağına,
düşeyim ben de Paris’in arkasına,
çağırayım onu, sözümü dinleyecek mi bakalım.
Keşke şurada toprak yarılsa da yutsa onu.
Olymposlu Zeus yarattı onu bela olsun diye
Troyalılara, ulu canlı Priamos’a, çocuklarına.
Bir görsem onun Hades’e indigini,
oh diyeceğim, unutacağım bütün acıları.”

Glaukos ile Diomedes arasındaki konuşmalar dostluğun müttefikler ile sınırlanmış olmadığını nasıl gösterdiyse, Hektor’un Paris ile münasebeti de nefretin düşmanla sınırlanmamış olduğunu gösterir. Hektor ayrılınca, kadınlar güzel bir şal seçerler ve içlerinden biri, gözyaşlarıyla yalvararak, sunularını Athene heykelinin dizlerine koyar: “Troya şehrine, Troyalı kadınlara ve onların masum çocuklarına” acıması için ona yakarır. “İşte böyle dua etti, ama Pallas Athene başını öbür yana çevirdi.”

Hektor, Paris’i dairesinde silahlarıyla meşgul halde bulur, Helene kadınlarıyla beraber oturmaktadır; öyle görünüyor ki Paris ve Helene günlerinin çoğunu işte böyle geçirirler. “Sersem!” diye azarlar onu Hektor. “Yüksek duvarların çevresinde bizim ordu / eriyip gidiyor işte çarpışa çarpışa. / Bu patırtı gürültü senin yüzünden.” Paris, her zamanki tavrıyla, boyun eğen, adeta sevinçle boyun eğen bir şekilde, hak verir: “...karım demin istedi savaşa atılmamı, / yumuşak sözlerle dokundu yüreğime, / benim de öyle yapmayı kesiyor aklım.”¹⁸ Helene, onlara dönerek, “bal gibi sözlerle” ve kendini suçlayıcı karakteristik ifadelerle, Hektor’a hitap eder.

Helene ve Paris ile bu ikinci buluşma, esas olarak ilk buluşmanın unsurlarından birçoğunu tekrarlar. O ilk buluşmada, şimdi olduğu gibi, Helene’nin Troyalı kocasından ve ken-

18 Bazı alimler, Paris’in savaş meydanından karakteristik olarak uzak kalmasında, Akhilleus’un öfkesine benzer bir “Paris’in öfkesi” geleneginin kalıntısını görmüşlerdir. Bkz. Johannes Th. Kakridis, *Homeric Researches*, Lund, 1949, 43 vd.; ve Leslie Collins, “The Wrath of Paris: Ethical Vocabulary and Ethical Type in the *Iliad*”, *American Journal of Philology* 108 (1987), 220-32.

disinden nefreti aralarındaki münasebeti en çıplak biçimde tarif etmiştir. Ancak, bu tekrarın stratejik bir önemi vardır. Savaşın bu iki aktörü arasındaki hazin, acı beraberlik, *Ilyada*'nın en unutulmaz sahnelerinden birini, Hektor'un kendi karısı Andromakhe ve oğluyla buluşma sahnesini en güzel şekilde tasvir etmek için burada bir kez daha vurgulanır.

Hektor'un Troya'ya dönmekteki amacı, hatırlanacağı gibi, annesi ve Troyalı kadınlardan Athene'ye dua etmelerini istemektir sadece. Şimdi, spontane bir tarzda, kendi karısını aramaya karar verir. Onu evde bulamayınca, hizmetçiye Andromakhe'nin nerede olduğunu sorar ve karısının, Troyalıların gerilediklerini duyunca, surlara gittiğini öğrenir: "kaleye doğru gitti çıldırmış gibi, / yanında dadı çocuğu taşıyordu." Bunun üzerine Hektor geldiği yoldan geri döner ve Skaia Kapılarına yaklaşmaktadır, "ilin dışına çıkacaktı o kapılardan". Birdenbire Andromakhe koşarak önüne çıkar – Hektor birkaç adım daha atsaydı dışarı çıkmış olacaktı ve edebiyattaki en ünlü sahnelerden biri yaşanmayacaktı.

Andromakhe karşıladı Hektor'u,
dadı da arkasından geliyordu,
memedeki yavrucağızı taşıyordu kucağında,
Hektor'un gözbebeği idi o,
ışıldayan yıldız benziyordu,
Hektor, Skamandroslu derdi ona,
başkaları Astyanaks, kentin kralı, derdi.
Ilyon'u tek başına koruyan Hektor'du da ondan.
Hektor, baktı çocuğuna, gülümsedi.
Andromakhe yanında ağlayıp duruyordu.
Tuttu kocasının elinden, diller döktü:
"Ah kocacığım, bu hırs yiyecek seni,
yavruna, talihsiz karına acıma yok sende,
dul kalmama, biliyorum, az gün var,
Akhaler üstüne saldırıp öldürecekler seni.
Sensiz kalmaktansa toprak yutsun beni daha iyi.
Benim senden başka dayanağım yok,

alıp götürdüğü zaman ölüm seni
yalnız acılar kalacak bana.”

Andromakhe daha şimdiden savaşın bir kurbanıdır. Babası Eetion, yedi erkek kardeşiyle beraber, Akhilleus tarafından katledilmiş; yine Akhilleus tarafından esir alınıp fidye karşılığında bırakılan annesi de, kısa bir zaman sonra, herhalde kahrından, can vermiştir.

“Sen bana bir babasın, Hektor,
ulu anamsın benim, kardeşimsin,
arkadaşısın sıcak dōşegimin.
Burda, kalede kal, acı bana,
yetim koma yavrumuzu, karını dul koma.
Şu incir ağacı önünde tut orduyu,
kente ordan kolay girer düşman,
kolay çıkılır ordan duvarlara...”

Oynak tolgalı Hektor karşılık verdi, dedi ki:
“Ben de düşünüyorum bunları, karıcığım,
ama savaştan çekilirsem bir korkak gibi,
Troya erkeklerinden utanırım,
bakamam uzun entarili kadınların yüzüne,
içimden de gelmez, ne yapayım;
ün kazanmak için hem babama, hem kendime,
öğrenmişim atılga olmayı,
Troyalılarla en önde dövüşmeyi öğrenmişim.
Kafama, yüreğime komuşum ben şunu:
Elbet bir gün yok olacak kutsal İlyon,
Priamos, onun iyi kargı kullanan halkı.
O vakit ne Troyalıların acısı umurumda olacak,
ne Hekabe'nin, ne Kral Priamos'un acısı,
ne de kardeşlerimin acısı umurumda olacak,
o kardeşlerim ki hem çok, hem soyludurlar,
gene de düşmana boyun eğip, girecekler toprağa.
Benim üzüntüm sensin asıl,
tunç zırhlı Akhalardan biri alacak hür gününü,

götürecek seni gözyaşları içinde,
düşünüyorum o zaman çekeceğin acıyı,
bu yüzden arkada kalacak gözüm.
Argos'a gidip tezgâh dokuyacaksın,
gireceksin bir yabancı kadının buyruğu altına.
Su taşıyacaksın Messeis Irmağından, Hyperie Irmağından,
çökecek omuzlarına kara kader,
chekeceksin bin türlü sıkıntı.
Gözyaşı dökerken görececek biri, diyecek ki:
'Hektor'un karısıydı bu kadın,
Hektor, Ilyon'un çevresindeki kavgada,
Troyalıların en başında dövüşürdü.'
İşte böyle diyecek bir gün bir adam,
yeniden tazelenecek senin acın,
seni kölelik gününden kurtaracak
böyle bir erkeğin olmadığına yanacaksın.
Köleliğe sürüklenirken çılgılığını duymaktansa
dağlar gibi toprak örtsün beni daha iyi."

Ünlü Hektor böyle dedi, uzattı oğluna ellerini.
Çocuk ağladı, iyice sokuldu güzel kuşaklı dadiya,
sevgili babasının görünüşü onu korkutmuştu,
ürkmüştü tunç tolgadan,
tepesinde sallanan yeleden ürkmüştü.
Gülmekten katıldı sevgili babayla ulu ana.
Ünlü Hektor çıkardı başından tolgasını,
ışıldayan tolgayı bıraktı yere,
aldı oğlunu kollarına, öptü, salladı.

Hektor, kollarında bebekle, Zeus'a yüksek sesle dua eder; oğlunun büyümesi, güçlü bir adam olması, Ilyon'da hüküm sürmesi, Troyalıların onun hakkında "babasından çok daha üstün bu" diye konuşmaları için tanrıya yakarır. Kocasının duasını dinleyen Andromakhe yaşlı gözlerle gülümser, Hektor da ona acıyıp elini okşar ve oradan ayrılır.

"Oynak tolgalı Hektor": bu ifade, görülür ki, bir kahramanlık sıfatı değildi. Oğulların onlardan önceki yiğitler neslin-

den aşağıda oldukları yolundaki beylik lafın bir baba tarafından içgüdüsel olarak tersine çevrilmesi şeklinde, Hektor'un, kendi oğlunun "babasından çok daha üstün bu" diye anılması için dua etmesi de kahramanca değildir. Bu anlamda birçok şey tersine çevrilmiştir. Andromakhe, safiyane ve acıma dolu ricasıyla, askeri talimatlar verir; kocasına "şu incir ağacı önünde tut orduyu, / kente ordan kolay girer düşman" diye konuşur: Helenistik dönem yorumcusu Aristarkhos bu mısraları metinden çıkarmak istiyordu, zira "Andromakhe'nin bu lafları etmesi uygun değildir, böylece kendini askerlikte Hektor ile karşılaştırıyor."¹⁹ Diğer yanda ise, bebeği sallayıp öpmek için silahlarını çıkaran kişi savaşçı Hektor'dur.

Burada ve daha sonra Hektor'u en unutulmaz yapan hareketler kesinlikle kahramanca nitelikte değildir ve yorumcular, yıllarca, Hektor'un bir savaşçı olarak olağanüstü şöhreti ve başka yiğitlere kıyasla savaş meydanındaki mütevazı başarıları –ve hatta zaafı– arasındaki uyumsuzluğa hayıflanarak dikkat çekmişlerdir; ama onu *Ilyada*'daki en inandırıcı ve sempatik figürlerden biri yapan da işte bu çelişkilerdir. Belki doğuştan bir savaşçı olmayan –"öğrenmişim atılgan olmayı"– bu koca ve baba onun omuzlarına haksızca düşen yükü omuzlar ve sahip çıkmadığı bir dava için, nefret ettiği bu savaşta şeref ve vazife uğruna dövüşür.²⁰

Andromakhe'nin surlardan Akha kahramanlarını endişeyle belirlemesi, Helene'nin –aynı surlardan– eski soydaşlarını nostaljiyle belirleyip Priamos'a tanıtmamasının benzeridir. Homeros'un açıkça işaret ettiği gibi, her iki kadın da gelecek çağlarda hazin bir şöhret kazanacaktır. Hektor'un ziyareti esnasında, Helene kendisi ve Paris hakkında acıyla şunları der: "Zeus verdi bize bu acı kaderi, / bizden sonraki insanlar okuyacak, / anlatacak bizi destan gibi." Hektor ise Andromakhe'ye şöyle der: "Hektor'un karısıydı bu kadın, / Hektor, Ilyon'un çevresindeki

19 Aristarkhos (Arn / A) alıntısı: Kirk, *The "Iliad"*, cilt 2, sub. vv. 433-39, 217.

20 S. Farron, "The Character of Hector in the *Iliad*", *Acta Classica* 21 (1978), 39-57, Hektor'a yönelik akademik tavırların kısa bir özetini verir ve Homeros'un Hektor'u sempatik bir karakter yapmak için onun askeri zaafalarını kasten belirginleştirdiği argümanını sunar.

bu kavgada, / Troyalıların en başında dövüşürdü.' İşte böyle diyecek bir gün bir adam."

Andromakhe ve Astyanaks'ın nihai kaderi, Lesbos'lu şair Leskhes'e atfedilen, Troya'nın düşmesinden sonraki olayları nakleden, Troya Döngüsüne ait *Küçük Ilyada* destanında anlatılmış. Bu kayıp destandan günümüze ulaşmış bir parçada şöyle denir: "Fakat yüksek ruhlu Akhilleus'un şanlı oğlu, Hektor'un karısını koca karınlı gemilere götürdü, çocuğunu güzel saçlı dadısının kucağından aldı ve ayağından tutarak surlardan aşağıya attı ve çocuk yere düştüğünde kızıl ölüm ve zalim kader onu kaplayıverdi..."²¹ Astyanaks'ın kaderinin Homeros öncesi mitlerde iyice yerleşmiş olduğu sanılır. M.Ö. 8. asır sonları kadar erken dönemden kalma vazo resimlerinde onun ölümü tasvir edilir ve M.Ö. 6. asra gelindiğinde, Astyanaks'ın öldürülmesi, Troya'nın zaptından sonraki diğer korkunç olaylarla beraber, popüler bir motif haline gelmişti.²² Öyleyse, Homeros'un zamanında dinleyici kitlelerinin, onun annesiyle babası arasındaki sahneyi dinlerken, Andromakhe'nin köle yapılacağını ve Astyanaks'ın katledileceğini zaten biliyor olmaları muhtemeldir. *Ilyada*, savaş meydanında korkunç yaralanma ve ölme sahnelerine rağmen, ölümden daha kötü akıbetler –Andromakhe'nin akıbeti– olduğunu ima eder.²³

Hektor ile Andromakhe arasındaki sahne, yapısal bakımdan, *Ilyada* ile tamamen alakasızdır. Destanın hikâyesini esastan herhangi bir şekilde ileriye götürmez ve hikâyenin temel un-

21 *Küçük Ilyada*, West, *Greek Epic Fragments*, [fragman 29, 139 vd.

22 Erken dönemdestan ve sanatında Astyanaks üzerine, bkz. Jonathan S. Burgess, *The Tradition of the Trojan War in Homer and the Epic Cycle*, Baltimore, 2001, 65 vd. ve eklenti C, 186. Astyanaks'ın ölümünün kuşatma zamanında çocuk kurban etme şeklindeki Yakın Doğu gelenegini yansıtır olabileceği argümanı için, bkz. Sarah P. Morris, "The Sacrifice of Astyanax: Near Eastern Contributions to the Siege of Troy," içinde yer aldığı kitap: Jane B. Carter ve Sarah P. Morris, yayına hazırlayanlar, *The Ages of Homer: A Tribute to Emily Townsend Vermeule*, Austin, TX, 1995, 221-45; Sarah P. Morris'in yazdığı bölümde, düşen şehirlerin matemini tutan Yakın Doğu şiirlerinden dokunaklı örnekler de verilmektedir.

23 Bu zalim hakikat, esir alınan kadınların uğradığı "hayâsız şiddet" üzerine görüş bildiren antik çağ yorumcuları tarafından bile kabul ediliyordu. Immanuel Bekker, *Scholia in Homeri Iliadem*, Berlin, 1825, sub. v. 22. 62, 589.

suruna, Akhilleus'un öfkesi ve küsmesine ve daha sonra olanlara hiçbir şey ilave etmez. Tam olarak bakıldığında, Glaukos ile Diomedes karşılaşmasıyla aynı ölçüde aykırı bir sapmadır. Ama yine de *Ilyada*'yı *Ilyada* yapan özel sahnelerden bir tanesidir. Geriye doğru, cereyan etmiş bulunan olaylara ve ileriye doğru, cereyan edecek olan her şeye dokundurma yapar. İkinci Kitapta Nestor'un Akhalara yaptığı çağrı ("Yurduna dönme-ye yeltenmesin hiç kimse, / ...yatmadan bir Troyalı karısıyla") bütün hayvaniliğiyle teşhir edilir. Savaş meydanında can veren her adamla ilgili verilen o küçük, özlü biyografiler aniden daha canlı bir görünüm kazanır. Glaukos'un ünlü sözleri bile ("Böylece soyların biri göçer, biri doğar") yeni ve trajik bir anlam taşımaya başlar.

Menelaos ona yalvaran bir Troyalının hayatını bağışlamak üzereyken Agamemnon ona şöyle demişti: "Bir tek kişi kaçmasın elimizden, / kurtulmasın ölüm çukurundan bir tek kişi, / ana karnındaki oğlanlara bile acımak yok." Skaia Kapıları önündeki o tek sahne, Priamos'un kulelerinin yanışını keyifle seyretme düşüncesini imkânsız kılmaktadır. Yani, Troyalılar bu Yunan destanında artık düşman taraf değildir. Troyalılar düşman değilse, düşman kimdir?

Üçüncü günün akşamında, ölülerini yaktıktan sonra, Akhalar aniden zuhur eden bir işe girişirler. Sönmüş cenaze ateşinin kalıntıları yanında, kenarlarına sivri kazıklar yerleştirdikleri derin, geniş bir hendek ile çevrelenmiş “yüksek bir duvar çıktılar [mezarın]* önüne, hem kendilerini, hem gemilerini korusun diye.”

Bu tahkimatın yapımına herhangi bir müzakere veya ön hazırlık olmadan başlanır ve bunu harekete geçirenin ne olduğu belirsizdir, fakat Yunanlıların kısmetinde ve destanın gelişiminde yavaş lakin amansız bir değişikliğe işaret edilir. Biraz önce, Zeus bir Olymposlular meclisine hitap etmiş ve güçlü, tehditkâr bir dille, herhangi bir tanrı veya tanrıçanın savaşa müdahalesini yasaklamıştı: Bundan böyle iki ölümlü ordu eşit bir biçimde karşılaşacaktır. Ve Troyalılar, sayıca daha az oldukları halde, üstün duruma geçecektir zira “hepsinin içi gidiyordu, karıları, çocukları içindi bu kavga.” İşte böylece, en sonunda, Zeus Thetis’e verdiği sözü yerine getirmek için kararlılıkla harekete geçer. Akhalar savaşıacaktır savaşmasına, ama Akhil-leus olmadan kazanmaları mümkün değildir.

(*) Yakılan ölülerin küllerini bir mezarın içine koyarlar – ç.n.

Yavaşça, münferit kahramanların bir dizi çarpışmasıyla, ağırlık Troyalılara kayar. Gece olduğunda, Yunanlılar ricat edip gemilerine kadar kovalanır. "Ölümsüz, kansız temiz bir yerde" duran Hektor adamlarına gece için ve mutlaka başarı getirecek olan ertesi gün için heyecanla emirler verir. Bu ihtiyatlı kahraman, yakın görünen zaferin sarhoşluğuna kapılarak, tehlikeli bir övünme içinde ihtiyatını bırakır:

"Yarının Argoslulara yıkım getireceğine inandığım gibi keşke inanabilsem ölümsüz, hep genç kalacağıma, Athene'yle Apollon gibi saygı göreceğime inanabilsem keşke."

Ancak, savaşın gidişatındaki bu değişimin tanrılarca seyredilmekte olduğu Olympos Dağında, Zeus olacak hadiselerin kaçınılmaz sonucunu ilan etmiştir. Hektor savaşta üstün gelecek, diye buyurmuştur tanrıların ve insanların babası, "çevik ayaklı Akhilleus, gemilerin yanında, dar yolda, / Patroklos için korkunç savaşa girene dek. / Kader böyle diyor işte." Destanın geri kalanı da, buna benzer bir şekilde, ileriki hadiselerin pat diye verilen özetleriyle kesintiye uğratılır; böylece, dinleyici kitlesinin yakında vuku bulacak trajedilerin ağırlığını hissetmesi sağlanır. Şimdi, Akhalar veya Troyalıların masumca inanabilecekleri her ne olursa olsun, dinleyici kitlesi Zeus'un bildiği şeyi bilmektedir: Akhilleus'un yoldaşı Patroklos ölecek, Akhilleus harekete geçecek ve o zaman Hektor'un savaşı durdurulacaktır.

Kaderin şimdiden belirlemiş olduğu akıbetlere tabi olarak uğraş verdiğini bilmeyen Hektor, paniğe kapılan düşmanın gece karanlığında gemileriyle kaçabileceğinden korkarak, adamlarına gece boyunca nöbet tutmalarını emreder. Askerler bu uzun nöbet için mevzilerine yerleşirken, karanlık ovada uzanan gözetleme ateşleri Ilyon üzerinde parıldayan yıldızlar kadar çoktur.

Troyalılar geceyi yüksek bir moral ile geçirirken, Akhalar "yürek donduran Bozgun'un yoldaşıyla" çarpılır ve bütün Ak-

halar içinde en telaşlısı Atreusoğludur. Acil bir toplantı için çağrı yapan Agamemnon adamlarının önünde gözlerinde yaşlarla durur. Yüksek sesle inleyerek, Zeus'un onu kandırmış olduğunu kabul eder: ufukta Akhalar için zafer falan yoktur. Sonra kendi çözüm yolunu ortaya atar: "gemilerimize binelim, sevgili baba toprağına kaçalım." Bu öneriyi şaşkın bir sessizlik takip eder. Uzunca bir zaman geçtikten sonra, Diomedes sessizliği bozar. Hayranlık verici bir itidalle, liderine itiraz eder. Sözlerini iğneleyici bir gözlem ile bağlar: "...Kronosoğlu, / bir değnek verdi eline, yüceltti onurunu, / ama vermedi saldırma gücünü, asıl şeyi."

Destanda tekrarlanan bir kalıp içinde, Akhalar bir kez daha bir kriz vaktinde toplanmıştır, krallarını açıkça eleştirirler. Nestor, bir kez daha önce çıkar, Diomedes'e ihtiyatlı bir dille sitem eder, ama diğer taraftan Agamemnon'un ordu şeflerini acil bir toplantıya çağırmasını önerir: "Ordu ya yok olacak, ya kurulacak bu gece" diyerek netameli bir sonuca bağlar sözlerini.

Etrafa nöbetçiler yerleştirildikten sonra, ordu şefleri Agamemnon'un barınağında toplanırlar. Burada, sıradan erlerin uzağında, Nestor daha açık sözlü konuşur. Agamemnon'un Briseis'i zorla Akhilleus'un elinden aldığı günden sonra işler kötüye gitmiştir; Akhilleus'un gönlünü almak gerekir; "Haydi vakit varken gel, / güzel armağanlar, tatlı sözlerle alalım gönlünü."

Agamemnon bu öneriyi kayıtsız şartsız kabul eder ve çok rahatlamıştır; şimdi artık bildiği, tanıdığı bir yerdedir. "Hediyeler" – elbette, Akhilleus'un gönlü hediyeler ile alınacaktır. Adeta sefilce bir şevkle, ona bırakmaya istekli olduğu serveti sayıp döker: Ateşe değmemiş yedi tane uçayak, on külçe altın,¹ ödül kazanmış atlar, "öbür kadınlardan güzellikte üstün" Lesbos'lu yedi kadın ve en iyi savaşçısıyla bu ağır bedelli ihtilafa yol açmış "ödül" olan ve Agamemnon'un "yatağına hiç girmedim" diye yemin ettiği Briseis. Bütün bunlara ek olarak, gele-

1 Bilimsel tahmine göre on öküzün değeri hakkında, bkz. W. Ridgeway, *Journal of Hellenic Studies* 8 (1873), 133.

cekteki talan ganimetlerinden ödöl payları ve –hepsinin üstüne– Agamemnon’un kendi üç kızından Akhilleus’un evlenmek için seçeceği bir tanesi ve yanında parlak bir çeyiz.

“İşte bu dediklerim hep olacak” diye sözlerini bağlar Agamemnon, fakat yaşadığı badirenin onun karakterinde gerçek bir değişme yaratmamış olduğunu da gösterir: “Haydi baş eğsin Akhilleus, dinlesin beni, / hem ondan üstün bir kralım, hem yaşlıyım.”

Akhilleus’a giden Elçiler –Agamemnon’un teklifini iletmek için seçilmiş kişilerden oluşan küçük heyetin hikâyesi– *Ilyada*’daki en dikkate değer ve yaratıcı sahnelerden biridir. Kısaca, özenle seçilen heyet üyeleri –Phoiniks adlı daha önce belirtilmeyen bir karakterin öncülüğünde Odysseus ve Aias– bütün Akha ordusunun kaderini ellerinde taşıyarak, Akhilleus’un çadırına doğru kıyı boyunca yürürler.

Myrmidonların kampında, Akhilleus’u hemen bulurlar. “Çalgısını çalıyor inceden inceden, / gönlünü eğlendiriyordu. / Güzel işlenmiş bir çalgıydı bu, / üstünde köprüsü gümüşten-di” ve Andromakhe’nin şehrinin yağmasında kazanılan ganimetler içinden Akhilleus’a verilmişti. Bu çalgıyla, Akhilleus gönlünü eğlendirmektedir –*aeide d’ara kléa andrōn*– “yigitlik türküleri söyleye söyleye”. *Kléa* “rivayet”, “haber” anlamındaki *kléos* kelimesinin çoğul şeklidir. Bir yigit hakkında anlatılan rivayetler onun şan ve şöhretini oluşturur. *Kléos* kazanma isteği, bir kahramanı kaçmak yerine dövüşmeye teşvik eder, çünkü yigitliklerinin o öldükten sonra da anlatılacağını bilir. Büyük kahramanlar –“eski zamanların insanları”– onların işlerini yâd eden türkülerin konusudur. Ama burada, *Ilyada*’nın kahramanı Akhilleus, uzunca bir yokluğun ardından, halinden memnun bir edayla, bir ozanın rolünü oynarken bulunur – kendi şanlı işlerini değil, başkalarının şanlı işlerini *terrennūm* etmektedir.²

Akhilleus’un en yakın arkadaşı, Menoitios’un oğlu Patroklos, muğlak bir sessizlik içinde, onu seyreder. Elçiler içeri girdiğin-

2 Lirin kendisi üzerine, bkz. Bryan Hainsworth, *The “Iliad”: A Commentary, Volume III: Books 9-12*, Cambridge, 1993, sub. vv. 186-87, 87 vd.

de, her ikisi de şaşkınlık içinde ayağa kalkar ve Akhilleus onları beklenmedik ölçüde nazik ve ümit verici bir şekilde karşılar: “Hoş geldiniz, bu geliş dostça herhal, / büyük bir derdiniz mi var ki? / Öfkeliyim, ama çok severim sizi.”

Akhilleus dostları için yiyecek ve içecek getirtir, ikramı Patroklos yapar. Durum gayet elverişli görünür. Aias Phoiniks’e bakar ve işaret verir. Odysseus bunu görür ve efsanevi hitabet gücüyle Agamemnon’un teklifini açıklar. Altın hazineler, atlar, kadınlar, hatta Agamemnon’un kendi krallığından “yedi tane de bakımlı kent” – Odysseus hepsini aynen sayar ve sonra da kendi aklıyla özel ve stratejik bir teklifte bulunur:

“Atreusoğluna, armağanlarına gene de artarsa öfken,
hiç olmazsa bitkin düşen Akhalara acı.
Sayacaklar seni bir tanrı gibi.
Büyük bir ün sağlayacaksın onlara.”

Fakat Akhilleus etkilenmez ve yakıcı bir konuşmayla bütün uzlaşma tekliflerini geri çevirir. Elçiler başarısız olmuştur ve Akhilleus’un eski yoldaşları dehşetle görürler ki Akhalar için felaket kesindir.

Akhilleus ne ister? Öfkeli bir kahramanın halkından ayrılması hikâye ve destanlarda standart bir motiftir – ancak, kahramanın eninde sonunda yatışması ve geri dönmesini gerektiren bir motif. O halde, Elçilerin Akhilleus’u yatıştıramaması bu gelecekte şaşırtıcı, dramatik bir kopuşu temsil eder. Dahası, Akhilleus Elçileri geri çevirmekle kalmaz, görüleceği gibi, daha da ileri giderek yiğitçe hayat tarzının özünü, yani destanların geleneksel olarak yücelttiği yiğitçe savaşma tarzını da sorgular. Elçiler hikâyesinde görülen birçok yenilikçi unsur, bu sahnenin *Ilyada*’nın evriminin geç bir aşamasında belirlediğini ve onun son şairi Homeros’un eseri olduğunu akla getirir.³ Hiç şüphe

3 “Elçiler sahnesinin *Ilyada*’ya en son ilave edilmiş fikirler ve epizotlar arasında olduğu” yönünde metinden kanıtlar için, bkz. a.g.e., sub. v. 609, 289 vd. Homeros gibi bir şairin genel olarak tradisyonuna verdiği rekabetçi karşılık üzeri-

yoktur ki burada *Ilyada* yeni bir şeye girişmekte olduğunu, sadece bir diğer *kléos andrōn*, geçmişin yiğitlikleri hakkında bir diğer hikâye anlatmadığını en açık şekilde beyan eder. *Ilyada*'nın vizyonunda Akhilleus asli bir yere sahiptir ve hatta destanın cüretkâr yeni istikametinin katalizörü onun karakteridir.

Şeceresine bakıldığında, Akhilleus, elbette ki bir tanrıça, deniz perisi Thetis ile ölümlü bir erkeğin, Peleus'un oğludur. Kahramanlık toplumunda, bütün savaşçılar babalarının isimleriyle tanımlanır; Akhilleus Peleusoğlu'dur. Kayıp destanların parçalarından, başka şiirlerdeki atıflardan ve antik çağın sonraki yazarlarınca yapılmış geleneksel şecere ve mitoloji derlemelerinden hareketle, Peleus'un biyografisi ve kariyeri yeniden oluşturulabiliyor.⁴

Bu çeşitli bilgi kaynaklarından, Peleus'un Attike açıklarında bulunan Aigina adasının hükümdarı Aiakos'un oğlu olduğunu anlıyoruz. Yarı kardeşini* öldürdükten sonra –bunu kazara mı yoksa kasten mi yaptığı hakkında farklı hikâyeler vardır– Peleus kuzeye kaçıp Tesalya'daki Iolkos kralına sığınmış.⁵ Bun-

ne, bkz. James V. Morrison, "Alternatives to the Epic Tradition: Homer's Challenges in the *Iliad*", *Transactions of the American Philological Association* 122 (1992), 61-71.

4 Peleus'un hayatı ve yaptıklarıyla ilgili kaynaklar için, bkz. Timothy Gantz, *Early Greek Myth: A Guide to Literary and Artistic Sources*, cilt 1, Baltimore, 1993, 222 vd.; ve Thetis ile evliliği için, bkz. a.g.e., 228 vd.

(*) Aynı babadan, farklı bir anneden olma kardeşi – ç.n.

5 Peleus'un yarı kardeşi Phokos'u öldürmesine, yaklaşık olarak M.Ö. 6. asra tarihlenen kayıp bir destan olan *Alkmeonis*'in fragmanlarında tanıklık edilir: "Orada, tanrıya benzer Telamon tekerlek şeklinde bir diskle onun [Phokos'un] başına vurdu, Peleus da kolunu hızla başının üzerine kaldırdı ve tunç bir balayla sırtının orta yerine bir darbe indirdi." *Alkmeonis* 1, içinde yer aldığı kitap: M.L. West, yayına hazırlayan ve çeviren, *Greek Epic Fragments: From the Seventh to the Fifth Centuries B.C.*, Cambridge, MA, 2003, 59. *Nemea Şarkısı* 5.7 ve devamında Pindaros bu hikâyeye muğlak bir telmihte bulunur, içinde yer aldığı kitap: C.M. Bowra, çeviren, *The Odes of Pindar*, Londra, 1969. Apollodoros'un naklettiği bir başka tradisyonda (*Bibliothekē* 3.13.1-3) yine Peleus, bu defa efsanevi Kalydon Domuz Avı esnasında, ilk kayınpederi Eurytion'u yanlışlıkla öldürür. Bu hikâyede, Phokos'u öldürdükten sonra Phthie'ye giden ve orada Eurytion tarafından kabul edilip cinayet suçundan arındırılan Peleus ev sahibinin kızıyla evlenir ve ondan Polydore adlı bir çocuğu olur. Kaynak geç bir döneme ait olduğu halde –Apollodoros M.Ö. 2. asırda yazmıştır– *Ilyada* destanı da bu tradisyona dolaylı bir atıf yapar ("Peleus'un kızı güzel Polydore", 16. 175).

dan sonra, Aiakos'un oğlu Peleus, yalnızca bu kuzey sınır bölgesiyle, özel olarak da Pelion Dağıyla ve Myrmidonlar üzerinde hükümdar olduğu, Phthie adlı küçük krallığıyla birlikte anılır.⁶ Tesalya'daki önemli Iolkos şehrinin kralı ve onun karısı daha sonra Peleus'a haksızlık ettiklerinde, Peleus'un "tek başına, bir ordu olmadan, Iolkos'u zapt etmesi" de tradisyonda anlatılır; ona atfedilen yegâne kesin askeri başarı budur.⁷ Peleus bazı kahramanlık efsanelerinde de saygın bir yer tutar: Misal olarak, Iason ile beraber (Tesalya menşeli bir diğer hikâye olan) Argo gemicileri arasındadır ve ayrıca, Kalydon diyarını mahvetmek için intikam hisleriyle dolu bir tanrıçanın göndermiş olduğu korkunç yaban domuzunu avlamak amacıyla çok sayıda kahramanın seferber olmasını hikâye eden, Kalydon Yaban Domuzu Avı efsanesinde yüksek profilli bir katılımcıdır.

Peleus etrafında çeşitli temalar toplaşmıştır. Cinayet ve arınma, sürgün ve sığınma temaları en devamlı ve çarpıcı olanlarıdır. Peleus'un kendisi, görülmüş olduğu gibi, Tesalya'ya bir sürgün olarak geldi ve burada, yarı kardeşini öldürme suçundan arındırıldı. Daha sonra, Kalydon Yaban Domuzu Avında bir yoldaşını kazaen öldürdü ve yine arındırıldı. *Ilyada*'nın naklettiği gibi, Peleus'un krallığına başkaları sürgün olarak gelir ve bu defa Peleus tarafından kabul edilip arındırılır. Menoitios'un oğlu, Akhilleus'un en yakın dostu (ve bazı anlatımlarda kuzeni) Patroklos bunlar içinde en önemli olandır. Destanın sonraki bir yerinde, Patroklos Akhilleus'a şunları hatırlatır:

"birlikte büyümemiş miydik, Akhilleus, sizin evde,
Opoeis'ten beni size Menoitios getirmişti,
ufaktım, bir kaza çıkmıştı elimden,
öldürmüştüm Amphidamas'ın çocuğunu,

6 Babaları tarafından sürgün edilen ve sonra sürgünde kral olan çok sayıda oğullar üzerine, bkz. Margalit Finkelberg, "Royal Succession in Heroic Greece", *Classical Quarterly*, n.s., 41, no. 2 (1991), 303-16.

7 Pindaros, *Nemea Şarkısı* 3.33 vd. Peleus'un Iolkos'u zapt etmesinin sadece mit değil tarih bakımından da ima ettikleri hakkında, bkz. M. L. West, "The Rise of the Greek Epic", *Journal of Hellenic Studies*, 108 (1988), 151-72, ve özellikle, 160.

yapmıştım bu deliliği istemeye istemeye,
öfkeye kapılmıştım aşık oynarken.
At sürücüsü Peleus evine almıştı beni,
özene bezene büyüttmüş, seyis yapmıştı sana.”

Hakkında başkaca bilgi sahibi olmadığımız Epigeus diye bir Myrmidon savaşçısı ve gayet mühim bir karakter olarak da, ailenin sadık bir hizmetkârı ve Akhilleus'a gönderilen Elçiler arasındaki üçüncü adam olan Phoiniks de Peleus'un kabul ettiği sığınmacılardan. Hiç oğlu olmasın diye ona lanet etmiş olan babasını öldürmekten son anda vazgeçen Phoiniks daha sonra Phthie'ye kaçmış ve Peleus tarafından kabul edilmişti: “Çok iyi karşıladı beni o, / oğlunu seven bir baba gibi sevdi, / bolluk içinde büyüttüğü oğlunu, gözbebeğini.”*

O halde, *Ilyada* destanında Dionysos'u, Hephaistos'u ve elbette en meşhuru da Zeus'u kurtarmış olduğu söylenen Thetis'in başları belada olan tanrılarla arasındaki münasebetin bir benzeri, Peleus ile başları belada olan insanlar arasında vardır. Ancak, önemli bir nokta, Peleus'un kanun kaçaklarını barındırmasıdır ve Tesalya'nın yabani hududunda adaletten kaçan onca insanın toplaşması çarpıcıdır.⁸

Peleus'un ölümsüz Thetis'i nasıl elde ettiği birbirleriyle tamamen tutarsız olmayan çeşitli tradisyonlarda anlatılır. M.Ö. 2. asırda yazan Apollodoros'un canlı tasvirinden alıntı yapmak gerekirse, en ünlü tradisyona göre, Peleus'a “onu yakalaması ve kılık değiştirmelerine aldırmadan sıkıca tutması” söylenmişti: “Peleus fırsat kollayıp onu yakaladı ve tanrıça kâh ateşe,

(*) Phoiniks'in kendi sözleri – ç.n.

8 Peleus'un kanun kaçaklarıyla dolu sarayının muhtemel imaları “Adam Toprağa Düşer” bölümünde tartışılmaktadır. Bronz ve Demir Çağı Yunanistan'ındaki kaçak sürgünlerin iyi muamele gördükleri ancak tahmin edilebilir. Diğer yandan, Bronz Çağı Anadolu kayıtları gayet açıktır: “Ugarit kralının bir uyrugu veya Ugarit'in bir vatandaşı veya Ugarit kralının bir uyrugunun bir hizmetçisi ayrılır ve *hapiru* [haydutlardan oluşan yarı-otonom çeteler] arazisine girerse, ben, Yüce Kral, onu kabul etmeyecek ve Ugarit kralına iade edeceğim.” “Edict of Hattusili III of Hatti concerning Fugitives from Ugarit”, içinde yer aldığı kitap: Gary Beckman, *Hittite Diplomatic Texts*, ikinci edisyon, Atlanta, 1999, no. 33, 178.

kâh suya, kâh bir hayvana dönüştüğü halde, eski şeklini alıncaya kadar onu koyvermedi.”⁹ Bir periyi veya doğaüstü bakireyi onun kılık değiştirmeleri boyunca sımsıkı tutarak kazanan bir ölümlü erkek teması peri ve halk masallarında çok yaygındır. Bu türden mistik evliliklerin sona ermesi, genellikle, bakirenin insanlar âlemini terk ederek, ister kuğular, ister foklar, ister Thetis gibi denizin tanrıları ve tanrıçaları olsun, kendi hemcinslerine geri dönmesiyle olur.¹⁰ Anlamlı bir şekilde, *İlyada* Peleus ile Thetis’in geçmişte beraber yaşamış olduklarını ima etse de, şimdi ayrı oldukları açıktır; Peleus ümitsizlik içinde Phthie’de, Thetis ise kız kardeşleri ve babası “denizin yaşlı adamı” Nereus ile yaşamaktadır.

Bu eşit olmayan evliliğin başka anlatımlarında, Thetis kaçırılmayıp Zeus’un bir talimatıyla evlendirilir. Zeus’u bu talimatu vermeye iten şey, Thetis’in doğuracağı bir oğlun babasından daha büyük olacağını keşfetmesidir; görmüş olduğumuz gibi, *İlyada* bu tradisyona üstü kapalı olarak atıf yapar.¹¹ Destanda, bu zoraki beraberliğin mutsuz neticesi açıkça belirtilir: “kalandım bir adamın yatağına girmeye, / istemeye istemeye, tiksine tiksine” diye yakınır Thetis ve yaptığı evlilik ile bundan doğan ölümlü oğul için feryatlı ıstırapı onun destandaki en belirgin özelliğidir.¹²

9 *Bibliothekê*, 3.13-5, içinde yer aldığı kitap: J.G. Frazer, çeviren, *Apollodorus. The Library*, cilt 2, Cambridge, MA, 1976, 67. Apollodoros’un anlatımı, geç bir döneme ait olduğu halde, canlılığı sebebiyle iktibas edilmiştir. Girit’te bulunan çanak çömlek parçaları, Peleus’un Thetis’i yakalaması hakkında M.Ö. 7. asrın ortalarına kadargeriye giden kanıtlar vermektedir; Gantz, cilt 1, 229. En erken edebi atıflar Pindaros’ta bulunmaktadır, *Nemea Şarkısı* 3.33-36 ve 4.62-65.

10 Misal olarak, bkz. Frazer, 383-88’deki eklenti X.

11 Bazı anlatımlarda Zeus’un kararı başka sebeplere izafe edilir. Kayıp destan *Kypria* şöyle diyordu: “Thetis, Hera’yı memnun etmek için, Zeus ile beraber olmaktan kaçındı ve buna kızan Zeus da onu ölümlü bir erkekle yaşatmak için yemin etti.” West, *Greek Epic Fragments*, *Cypria* fragman 2, 83. *İlyada* destanında ise, Hera Thetis’ten şöyle bahseder: “O tanrıçayı büyüten, yetiştiren, seven benim. / Onu tanrıların çok sevdiği Peleus’a verdim” (24.59-60). Hera’nın sözleri, bunun cezalandırma amaçlı bir hareket değil, sevgiyle yapılmış bir hareket olduğuna işaret eder.

12 Peleus ile Thetis arasında daha mesut bir beraberliğe dair bir tradisyonun varlığı, M.Ö. 6. asırda yazan Alkaios’un bir fragmanı ile desteklenir: “ve Nereus kızlarının en güzeliyle Peleus’un aşkı serpildi; ve Thetis o yıl içinde bir oğul

Bu kötü yazgılı tanrıçayı ölümlü bir erkekle evlendirmek gerekiyordu ise, tanrılar niye bütün erkeklerin üzerinde Peleus'u seçtiler? Bir tradisyona göre, Zeus, konukluk törelerini savunan tanrı rolünde, Peleus'u evinde misafir olarak kaldığı adamın şehvet düşkünü karısının uygunsuz yaklaşımlarına direnmesi nedeniyle ödüllendirmeye karar vermişti.¹³ Peleus'un erdemliliği onun ecdadıyla daha da belirgin bir hal alır: Peleus'un babası Aiakos'un ölümlülerin en bilgisi olduğu, hatta tanrılar arasında hüküm verdiği söylenirdi ve Aiakos, sonraki tradisyonda, ölümlerin üç yargıcından biri olarak Yeralı Âleminde zühur eder.¹⁴

Erdemliliği için verilen bu özel mükâfat bir yana, Peleus, erken tradisyonlardan itibaren, tanrılarının istisnai sevgi ve nimetlerine mazhar olmasıyla tanınmış bir insan olarak görünür. *Ilyada*'da bu sevgiden iki vesileyle söz edilir; bir defa, ona "ölümsüzlerin çok sevdiği" olarak atıf yapan Hera tarafından, bir defa da, babasına tanrılarının verdiği birçok "parlak hediyeyi" hatırlatan Akhilleus tarafından. Hesiodos, Peleus'un talihini anlatan uzun, çarpıcı bir liste verir ve buna bakıldığında muhtemeldir ki, tanrılarının ona bahşettiği nimetlerden dolayı Peleus adı bir vakitler sembolik bir anlam taşıyordu: "Koyunların anası Phthie'ye geldi, / geniş Iolkos'tan [birçok] zenginlik getirerek, / Peleus, Aiakos oğlu, ölümsüz tanrılarının sevgilisi. / Onu görenlerin hepsi, sağlam yapılı şehri nasıl almış ol-

doğurdu, yanı-tanrılarının en şahane olanını"; Alkaios 42, içinde yer aldığı kitap: David A. Campbell, *Greek Lyric I: Sappho. Alcaeus*, Cambridge, MA, 1982, fragman 42, 257 vd.

13 Pindaros:

...Ve o [Peleus] kadının sırtışmalarına yüz vermedi-
Konukların Tanrısı olan Babasının ölkesinden korkuyordu.
Fakat bulutları oynatan Zeus, Ölümsüzlerin Kralı,
Bunu fark etti ve göklerden söz verdi ki Peleus
Çok yakında, altın örekeli Nereus kızlarından
Bir deniz tanrıçasıyla dünya evine girecekti.

Nemea Şarkısı 5.33 ve devamından, içinde yer aldığı kitap: Bowra, *The Odes of Pindar* 39 vd.

14 Pindaros, *Isthmia Şarkısı* 8.25 ve devamında, Aiakos'un erdemliliğine atıf yapar. Ölümleri yargılayanlardan biri rolünde Aiakos için, bkz. Platon, *Gorgias*, 524a.

duğuna / ve şahane bir evlenmeyi nasıl başarmış olduğuna şaş-
tılar / ve hepsi şöyle dedi: ‘Üç defa kutlu, Aiakos oğlu, ve dört
defa bahtiyar, Peleus.’”¹⁵

Ancak, bir tradisyonlar çekirdeğinde Peleus’un güzel tali-
hinden bahsedilse de, *Ilyada*’da bu karakter “uğursuz ihtiyar-
lığın eşigine” varmış, ümitsiz haldeki bir acıma nesnesi olarak
en unutulmaz biçimde anılır ve Akhilleus da ünlü babasını iş-
te bu dokunaklı ruh içinde algılar. Peleus’un efsanevi erken dö-
nem iyi talihiyle sonraki perişanlığı arasında görülen çarpıcı
kopukluk, hem *Ilyada*’da hem de başka tradisyonlarda muhafâ-
za edilen karakter tasvirlerinin eksik olduğunu ve şimdi kayıp
durumdaki başka bir hikâyede, ona, dillere destan ikballerinin
yerine, dillere destan talihsizlikleri geçmiş olan kahramanların
bir anlatımında yer verildiğini akla getirmektedir.¹⁶

15 Hesiodos, *Kadınlar Katalogu*, 58 vd., içinde yer aldığı kitap: Glenn W. Most, yayına hazırlayan ve çeviren, *Hesiod: Volume 2, The Shield. Catalogue of Women. Other Fragments*, Cambridge, MA, 2007, fragman 152, 217 vd.

16 Misal olarak, bkz. T.B.L. Webster, *From Mycenae to Homer*, New York, 1964, 186: “Diomedes’in Lykurgos hikâyesi, Glaukos’un Bellerophonates hikâyesi ve Akhilleus’un Peleus hikâyesinin ardında, bu üç kahramanın, muhtemelen baş-
kalarıyla beraber, ikbalin talihsizliğe dönüşme örnekleri olarak sıralandığı da-
ha kısa bir şiiri görmek hâlâ mümkündür.”

Thetis ile şafak tanrıçası Eos arasında belirgin paralellikler, *Ilyada* destanının
da Peleus’un dertli ihtiyarlıkla tanımlanan bir adam olarak tasvir edilmesine bi-
raz daha ışık tutmaktadır. Lengüistik ve tematik incelemeler, her iki tanrıça-
nın da (Aphrodite ile birlikte) Hint-Avrupa Şafak Tanrıçası prototipinin özel-
liklerini sergilediğini göstermiştir. Bu benzerliği en basit unsurlarına indirger-
sek, hem Thetis hem de Eos denizle bağlantılıdır, her ikisinin de ölümlü erkek-
ler ile beraberlikleri vardır, ve her ikisi de Troya’da savaşılan ölümlü çocuklar do-
ğururlar (Thetis ile Eos arasındaki paralellikler için, bkz. Laura M. Slatkin, *The
Power of Thetis: Allusion and Interpretation in the “Iliad”*, Berkeley ve Los Ange-
les, 1991, 21 vd ve 40-41); Şafak Tanrıçasının kökeni ve hususiyetleri Deborah
Dickmann Boedker’in kitabında tartışılır: *Aphrodite’s Entry into Greek Epic*, Le-
iden, 1974. Yunan tradisyonuna göre, ölümlü Tithonos’a aşık olan Eos, aşığı-
na ölümsüzlük versin diye Zeus’a yalvarmış, Zeus da ona ölümsüzlük vermiş;
ancak, Eos sevgilisi için sonsuz gençlik dilemeyi ihmal etmiş – *Ilyada* destanının-
da, Tithonos Troyalı Priamos ile Laomedon’un kardeşi olarak zikredilir; *Ilyada*
20.237. (Bu efsanenin antik çağ kaynaklarının listesi için bkz. Gantz, cilt 1, 36
vd.) Efsaneye yapılmış en erken atıf olan, M.Ö. 7. asırdan “Aphrodite’ye İlahi”
adlı şiirde Tithonos şöyle anlatılır: “Tatlı gençliğe sahip oldukları sürece, altın
tahtlı, erken doğan Eos ile eğlendiler doya doya ve yaşadılar dünyanın bir ucun-
da, Okeanos’un kıyılarında. Sonra, ilk aklar düşmeye başlayınca saçlarına, gü-
zel başına, soylu çenesinde sakalları ağarınca Tithonos’un, tanrıça Eos sokmaz

Erken dönem sanatı ve edebiyatındaki favori dekor parçalarından biri olan, Peleus ile Thetis'in düğünü hikâyesi, çiftin ünlü evliliğinin mutsuz sonucuyla keskin bir karşıtlık içindedir.¹⁷ Kypria bu düğünün bir anlatımını veriyordu: "tanrılar Pelion Dağında şenlik için toplandı ve Peleus'a hediyeler getirdi" ve Hera'nın *Ilyada*'da söylediği gibi, "topunuz, ey tanrılar, hazırдыңız düğününde." Ancak, birçok trajedi ve kederin kökenleri bu sevinçli kutlamada yatıyordu, çünkü, yine Kypria'da anlatıldığı gibi, Peleus ile Thetis'in düğününde "Zeus... Troya Savaşı hakkında fikir teatisi yapar. Tanrılar Peleus'un düğününde eğlenirken, nifak ortaya çıkar ve Athene, Hera ve Aphrodite arasında güzellikle ilgili bir anlaşmazlığa sebep olur."¹⁸ Bu anlaşmazlık tanrıçalar arasındaki meşhur güzellik yarışmasına yol açtı ve yarışmanın hakemi olarak da, anlaşılmaz bir şekilde, Troyalı prens Paris seçildi; Aphrodite'yi en güzel tanrıça olarak ilan etmesinin ödülü, Yunanlı Menelaos'un karısı Helene idi ve bu olay, Zeus'un planlamış olduğu gibi, Troya Savaşı'na sebebiyet verdi.

Thetis'in ölümlü oğlunu ölümlü yazgısından kurtarmak için kullandığı çılginca taktikler çeşitli tradisyonlarda anlatılır. Hesiodos'a mal edilen kayıp bir eserde şöyle anlatılıyordu: "Thetis, Peleus'a doğurduğu çocukları, ölümlü olup olmadıklarını anlamak için sıcak su dolu bir kazanın içine atardı... Nice çocuk telef olduktan sonra, Peleus öfkelenirdi ve Akhilleus'un kazana atılmasını engelledi." Başka anlatımlarda, Thetis küçük Akhilleus'u ölümsüz kılmak için gece vakti gizlice ateşe koyar; Peleus müdahale edince, büyü bozulur.¹⁹ En iyi bilinen hikâye-

oldu onu yatağına." "Aphrodite'ye ilahi" 5.225 vd., içinde yer aldığı kitap: M.L. West, yayına hazırlayan ve çeviren, *Homeric Hymns. Homeric Apocrypha. Lives of Homer*, Cambridge, MA, 2003, 177. Thetis'in paylaştığı Eos paradigması, *Ilyada* destanında Thetis'in Peleus'un yatağı ve evinden çarpıcı yokluğunu ve eskiden güçlü bir kahraman olan bu adamın sürekli olarak "uğursuz ihtiyarlığın eşliğinde" diye tasvir edilmesini açıklayabilir: Peleus'un gençliği arkada kalmış, ebediyen genç olan karısı onu yaşlı faniliğine terk etmiştir.

17 Edebiyat ve sanattaki tanıklıklar için bkz. Gantz, cilt 1, 229 vd.

18 Kypria, sırasıyla, fragman 4, 85 ve argüman 1, 69, içinde yer aldığı kitap: West, *Greek Epic Fragments*. Hera'nın sözleri *Ilyada* 24. 61-62'de yer alır.

19 Most, *Hesiod: The Shield*, fragman 237, 309. Ateşe tutma hadisesi, üstü kapalı bir şekilde, Lykophron tarafından tasvir edilir (*Aleksandra*, 177-79).

de ise, Thetis aynı amaçla oğlunu Stiks ırmağına daldırır, ama onu topuğundan tutması nedeniyle Akhilleus o noktadan darbe almaya açık olmuştur.²⁰

Bir çocuğu yenilmez veya ölümsüz kılmak için ateşe tutma motifi, Peleus ve hanesiyle alakalı temaların birçoğu gibi, kahramanlık destanlarından ziyade, folklor veya peri masallarının dünyasına aittir. Yunan mitolojisinde, annelerce yapılan bu türden “büyü”lerin iki örneği daha vardır: Tanrıça Demeter himaye ettiği bir insanı ateşe tutarak ölümsüz kılmaya çalışır; ve Kalydon Yaban Domuzu Avında bir katılımcı olan kahraman Meleagros da benzer bir şekilde annesi tarafından ateşe tutulur, fakat günün birinde annesi onun hayatını temsil eden bir kütüğü yakınca ölür.²¹ Meleagros, anlamlı bir tarzda, Elçiler sahnesinde Akhilleus’a bir ibret olarak uzun ve ayrıntılı bir hikâyede anılacaktır.

Başka tradisyonlarda Peleus ile Thetis’in (telef edilmiş de olsa) birden çok çocuğundan söz edilirken, *Ilyada* sadece tek bir çocuğu tanır – onların yegâne, tamamen ölümlü oğlu Akhilleus.²² Akhilleus’un ismi, yaygın bir ismi akla getiren bir

20 Akhilleus’un topuğundan Stiks ırmağına daldırılması tradisyonuna, dolaysız olarak sadece, M.S. 1. asırda yaşamış Romalı yazar Statius’un eserlerinde tanıklık edilir; Statius, *Achilleid* 1.133-34, 1.268-70, ve 1.480-81, fakat bkz. “Ebedi Şan” bölümü, not 41.

21 Demeter’in hikâyesi için, bkz. “Demeter’e İlahi,” vv. 231 vd., içinde yer aldığı kitap: West, *Homeric Hymns. Homeric Apocrypha. Lives of Homer*, 51 vd. Meleagros’un hikâyesi için, bkz. Bakchylides 5.136 vd., içinde yer aldığı kitap: David A. Campbell, *Greek Lyric IV: Bacchylides, Corinna, and Others*, Cambridge, MA, 2006, 149. Hititlerin tanrıları yatıştırma ayinlerine dair bir incelemede, Calvin Watkins ateşin ve meşalelerin ilahi gazap ile bağlantılı olduklarını ve Meleagros hikâyesinin ardında bu ritüel unsurların fark edilebileceğini gösterir. Eğer bu doğruysa, Akhilleus’un öfkesini yatıştırma girişimleriyle de bir alakası vardır: Calvin Watkins, “L’Anatolie et la Grèce: Résonances culturelles, linguistiques et poétiques”, *Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, Comptes rendus des séances* 3 (2000), 1143-58; bkz. özellikle 1146 vd.

22 Peleus’un kendisinden, *Ilyada* iki çocuğu belirtir: oğlu Akhilleus ve bir kız, Polydore: “Birinci sıranın başında zırhı ısıldayan Menesthios vardı, / Sperkheios’un, Zeus’tan gelme ırmağın oğlu, Peleus’un güzel kızı Polydore, bir tanrı ile birleşmişti, / yorulmaz Sperkheios’a doğurmuştu onu. / Ama Boros’un oğlu derlerdi Menesthios’a, / Boros da Perieres’in oğluydu, / çünkü Boros almıştı Polydore’yi, / sayısız armağanlar vermiş, evlenmişti düğün dernekle.” (16. 173-78). Ailevi durumların –yani, tanrıyla birleşme ve zevahiri kurtarmak için

bağlamda,²³ Lineer B tabletlerinde *a-ki-re-u* olarak görünür; ancak, bu ismin anlamını belirleme çabaları farklı sonuçlar vermiştir. Bu kelimenin bileşenleri *-ākhos laós-* ya "halka keder / ıstırap" ya da "savaşçılara korku" olarak farklı şekillerde yorumlanmıştır; ikinci yorumlama şeklinin Germen ve Kelt dillerinde çok yakın benzerleri vardır.²⁴

Ilyada'da Akhilleus için yoldaşları arasında en yaygın kullanılan sıfatlar "parlak, tanrı gibi" ve "tez ayaklı" ifadeleridir; ancak, Thetis'in kullandığı sıfat *minunthādios* olup "kısa ömürlü" anlamına gelir.²⁵ "Bu kara gün için mi doğurdum büyütüm seni! / Uzun değil, kısacık bir ömür verdi kader sana"; "Kısa ömürlü oğluma değer ver." Yalvarıp yakarmakla yok edilemeyecek bu kaçınılmaz hakikate Thetis saplantılı bir tutkuyula defalarca geri döner. Zeus ile oğlunun şerefi için görüşebilir, ama hayatı için değil. Ölümsüz anne için, oğlunun şanı şöhreti, yiğitliği ve efsanevi başarıları, onun ölümünü görmek zorunda kalacağını bilmesine karşılık hiçbir şey ifade etmez. Ölümsüz bir tanrıça olmakla, kederinin hiç bitmeyeceğini bilmektedir. Thetis'in feryadı *Ilyada*'nın en sürekli temalarından bir tanesidir. Destanda ilk olarak adeta bir gözyaşı bulutuyla sarılmış

insanla evlenme- özenle açıklanması da Polydore hakkında bugün yitik olan başka tradisyonları ima etmektedir. Bir antik çağ yorumcusu, Polydore'yi bir başka Peleus'un kızı, Aiakos oğlu Peleus'tan başka bir Peleus'un kızı olarak gösterir, ama Peleus'un krallığına özgü Sperkheios ırmağına yapılan atıf bunu tekzip eder. Daha sonraki yazarlar, Polydore'yi, Peleus'un Thetis ile değil de önceki bir kadınla beraber olmasından doğan kızı olarak görüyorlardı: Polydore "elbette ki Peleus'un ilk evliliğinden olma bir çocuktur. Homeros, bu ilk evliliği, onun Thetis ile beraberliğini öne çıkarmak için bastırır. Homeros için, Akhilleus izole bir figür olarak kalmalıdır." Richard Janko, *The "Iliad": A Commentary, Volume IV: Books 13-16*, (Cambridge, 1992), sub. vv. 173-78, 341.

23 M. Ventris ve J. Chadwick, *Documents in Mycenaean Greek*, ikinci edisyon, Cambridge, 1973, 101 ve 103 vd.

24 Her iki yorum, aşağıdaki çalışmalarda, ileri sürülmekte ve genişletilmektedir: L.R. Palmer, *The Interpretation of Mycenaean Texts*, Oxford, 1963, 79; Gregory Nagy, "The Name of Achilles: Etymology and Epic", içinde yer aldığı kitap: *Studies in Greek, Italic, and Indo-European Linguistics*, yayına hazırlayanlar Anna Morpurgo Davies ve Wolfgang Meid, Innsbruck, 1976, 209-37; ve Gary B. Holland, "The Name of Achilles: A Revised Etymology", *Glotta* 71 (1993), 17-27.

25 Richard John Cunliffe, *A Lexicon of the Homeric Dialect*, Norman, OK, 1963, 271.

halde kendini gösterir ve daha sonra her defasında, gerçekleşmek zorunda olduğunu bildiği şeyin kederiyle felç olmuş, kahır içinde görünür.

Esas olarak baba-oğul dinamiğiyle tanımlanan bir kahramanlık âlemine kendini adanmış bu destanda Peleus'un sesinin hemen hemen hiç duyulmaması, başka tradisyonların ona mal ettiği yiğitçe işlerden kısaca bile söz edilmemesi çarpıcıdır. *İlyada*'nın en belirgin yaşlı kahramanı Nestor'un aksine, Peleus gençlik çağının başarılarını devamlı olarak hatırlatmak için etrafta bulunmaz. *İlyada*'da herhangi bir kimsenin ona dair tek hatırlatması, Troya için yola çıkan Akhilleus'a veda sözleridir.²⁶ Peleus, deyim yerindeyse, destandan çıkarılmış olmakla beraber, Akhilleus'un duygu bağları, her zaman var olan ilahi anasıyla değil, mutlak surette ölümlü babasıyla: hatta bir bütün olarak *İlyada*'nın düğüm noktası bu baba-oğul bağına dayanır. Akhilleus'un annesiyle münasebetinin niteliği, onun yardımını çağırmak için ıssız sahile çekildiği Birinci Kitaptaki o andan itibaren, hemen görünür: bir tanrıça olduğundan, Thetis hem anında zuhur ediverir, oğlu ne zaman çağırırsa denizden çıkıp gelir; hem de Zeus ile konuşabilme gibi değerli imkânlara sahiptir. Akhilleus'un babasıyla münasebeti ise, ancak destanın seyri içinde usulca ifşa edilir.

Peleus, ya diğer çocuklarının öldürülmesine "öfkeli" olduğundan, ya da özel ve belki eksantrik bir yetiştirme tarzının tek oğluna yararlı olacağını düşündüğünden, bütün bilinen tradisyonlarda küçük Akhilleus'u, Pelion Dağının vahşi hayvanları arasında yetiştirilmek üzere, erdemli kentaur Kheiron'a teslim ederken anlatılır.

İlyada, karakteristik olarak, bu türden inanılmaz, tuhaf hikâyeleri bastırır da, bu tradisyonun durmasına izin verir. Kheiron'un Akhilleus'a hocalık etmiş olduğu *İlyada*'da açıkça belirtilir. Çatışmanın en şiddetli anında, yaralı bir savaşçı, Akhil-

26 Başka araştırmacılar, Akhaların savaş için toplandıkları günü hatırlatan bir şey olarak zikredilen Peleus'un belli belirsiz varlığını şunun kanıtı olarak görmüşlerdir: "Peleus, Akhaları, onların savaşçı ideallerine uygun yaşamaya teşvik eden bir çeşit maşeri vicdan olarak yükselir." Kevin Crotty, *The Poetics of Supplication: Homer's "Iliad" and "Odyssey"*, Ithaca, NY, 1994, 28.

leus'un arkadaşı Patroklos'tan yardım isterken, şöyle der: "bu ilaçları Akhilleus öğretmiş sana, / o da Kentaurların en iyisinden öğrenmiş, Kheiron'dan."²⁷ Hesiodos'a (hatalı olarak) mal edilen Kheiron'un *Düsturları* adlı kayıp bir şiir, bu iyi kentaur tarafından Akhilleus'a verilen eğitimi konu alıyordu; bu özel tradisyonun popülerliği ve gücünün bir işareti. Ancak, şiirden kalan çok az sayıdaki fragmana bakılırsa, bu düsturların hayli yavan bir muhtevası varmış ("Eve gelince, ölümsüz tanrılara güzel bir sungu yapın...").²⁸ Bütün bunlardan, Troya'daki en etkili katil olan Akhilleus'un şifa sanatında da çok becerikli olduğu anlaşılıyor.²⁹

Akhilleus'un Troya'ya geliş biçimi de kesinlikle yiğitçe değildir. Hesiodos, bütün diğer Akhaların Troya'ya nasıl geldiklerini, zira geçmişte Helene'nin talipleri olduklarını ve Helene kaçınılrsa babasına yardım etmeye ant içmiş olduklarını anlatır; Homeros bu yemine açıkça atıf yapmaz, fakat bütün diğer Akhaların savaşa katılma sebebinin Helene olduğu elbette ki *Ilyada*'da kesin olarak bellidir. Akhilleus ise, o tarihlerde, taliplerden biri olamayacak kadar küçüktü. Bu çok önemli hususta, yoldaşlarıyla arasında yine bir fark vardır.³⁰ O halde, Akhilleus

27 *Ilyada*'nın daha sonraki bir yerinde, Pelion Dağında yetişen bir dişbudak ağacından yapılmış Akhilleus'un büyük mızrağının geniş bir tasviri verilir: "Pelion Dağının odunundan yapılmıştı bu kargı, / Kheiron getirmişti onu Pelion'un bir doruğundan, / getirmiş vermişti [Akhilleus'un] sevgili babasına" (16. 143-44). *Kypria* destanına göre, Kheiron bu mızrağı Peleus'a bir düğün hediyesi olarak vermiştir: *Kypria*, fragman 4, içinde yer aldığı kitap: West, *Greek Epic Fragments*, 85.

28 "Kheiron'un *Düsturları*," fragman 218, Glenn W. Most, yayına hazırlayan ve çeviren, *Hesiod: The Shield. Catalogue of Women. Other Fragments*, Cambridge, MA, 2007, 297.

29 İki kahraman dost ve kahramanın ölümlülüğe karşı trajik ve beyhude gayretlerinin anlatılması gibi bazı geniş temaları paylaşan, takriben M.Ö. 1700'e ait Akkad destanı Gilgamiş ile *Ilyada* arasında uzun zamandır kıyaslamalar yapılmıştır. Bu kıyaslamalarda, *Ilyada*'nın kahramanı Akhilleus'un Akkad destanının kahramanı Gilgamiş'a karşılık geldiği kabul edilir genellikle. Aslında, Akhilleus'un dağlardaki vahşice ve şaşılacak biçimde masumane yetişme tarzı, daha çok, Gilgamiş'ın yoldaşı Enkidu'yu akla getirir.

30 Taliplerin kendilerini Helene'ye begendirme çabaları ve babasına ettikleri yemin için, bkz. Hesiodos, *Kadınlar Katalogu* veya *EHOIAI*, içinde yer aldığı kitap: Most, fragman 155 (devam ediyor), 231 vd.; ve Stesikhoros, fragman 190, içinde yer aldığı kitap: David A. Campbell, *Greek Lyric III: Stesichorus, Ibycus*,

ve ailesinin bu savaşta şahsi bir menfaatleri yoksa, yanında getirdiği çok sayıda Myrmidon savaşçıyla Troya'da ne işi vardır?

Erken bir tradisyona göre, Thetis oğlunun Troya'da ölme-ye yazgılı olduğunu biliyormuş – folklorda, denizin yaratıklarına sıklıkla kehanet güçleri atfedilir.³¹ Thetis oğlunu bir kız gibi giydirip Skyros adasında Kral Lykomedes'in sarayının kadınları arasına saklamış. Bu numaranın öngörülme-ye bir sonucu, genç Akhilleus'un kadınlardan birini hamile bırakması olmuş. Deidameia adındaki bu kadın ona bir oğlan doğurmuş; *Ilyada* bu çocuğun Skyros'ta yetişmesinden kısaca bahseder.³² Daha sonraki anlatımlar hikâyeyi buradan alıp devam ettirir: Odysseus ve Diomedes, savaşın en büyük cengâveri olmaya yazgılı genci bulmak üzere Skyros'a gelirler. Yanlarında hediye olarak getirdikleri göz alıcı kıyafet yığınlarının içinde çeşitli silahlar vardır ve "kızlar" arasında bir tanesi diğer cici bicilere hiç bakmayıp silahlara sarılınca, aradıkları kişiyi bulmuş olduklarını anlarlar.³³ Akhilleus'un genç bir erkek olarak hemen fark edilemez olması gerçeği, onun çarpıcı güzelliğini takdir etme maksadına yöneliktir. Akhilleus hakkında başka teferruat: onun kadınlar arasındaki ismi "Pyrrha" imiş; muhtemelen kızıl renkli saçlarına bir atıf ("alev renkli" anlamında *purros* kelimesinden). Çağımızın araştırmacılarıysa, hayli dikkatle yapılmış incelemelerin ardından, Peleus oğlunun Troya'ya gittiğinde daha on sekizinde bile olmadığını bildirmişlerdir.³⁴

Bu bilgi yığını bizi nereye götürüyor? Bütün bunların *Ilyada*'da Akhilleus'la ve özellikle Dokuzuncu Kitabın Elçiler sahnesiyle alakası nedir? İlk olarak, Akhilleus'un kökenlerinin sa-

Simonides, and Others, Cambridge, MA, 2001, fragman 190,91. *Kypria* destanında, savaşın erken bir safhasında Thetis'in Akhilleus ile Helene arasında bir buluşma ayarlaması nakledilir; *Kypria*, argüman 11, içinde yer aldığı kitap: West, *Greek Epic Fragments*, 79.

31 Emily Vermeule, *Aspects of Death in Early Greek Art and Poetry*, Berkeley, 1979, 190 vd. Thetis'in babası Nereus kehanet güçleriyle meşhurdur.

32 *Ilyada* 19.326-27'de Akhilleus'un oğluna atıf yapılır.

33 *Kypria*, fragman 19, içinde yer aldığı kitap: West, *Greek Epic Fragments*, 97 vd.

34 Akhilleus "vixdum exuta pueritia" [Akhilleus oğlanlıktan yeni çıkmıştı]; "pueritia" veya "oğlanlık" genellikle on yedi yaşında biter. J. van Leeuwen, *Commentationes Homericae*, Leiden, 1911, 112.

dece Yunan dünyasının çeperlerinde, uzak Tesalya'da değil, aynı zamanda epik geleneğin dışında yattığını görüyoruz. Babası Tydeus, Thebai savaşının hikâyesi türünden destanlarda iyiye yerleşik olan Diomedes gibi bir kahramanın aksine, Akhilleus ve ebeveynleri folklor âleminde gelirler; onların tarihleri, kahramanlık ve muharebe başarılarına adanmış anlatımlardan farklı olarak, büyülü ve doğaüstü olayların hikâyelerine yerleştirilmiştir. Bu durum, Peleus'un *Ilyada*'daki şaşırtıcı yokluğunu kısmen açıklar; Peleus, büyük bir kahraman olmakla beraber, aslında bu geleneğe ait değildir, bu kahramanlık töresini paylaşmaz ve *Ilyada*'daki yiğitler topluluğu onu yalnızca Akhilleus'un babası olarak tanır. Böylece, benzersiz yazgısına uygun olduğu gibi, Akhilleus'un hakikaten babasından daha büyük olması kanıtlanır; Troya'daki kahramanlar içinde bir tek odur babasını tanımlayan.

Denilmiştir ki folklor kahramanları "yalnız gezenler olarak, uzaklardan veya hiçbir yerden insanlar olarak belirme eğilimindedir."³⁵ Akhilleus'un diğer Akhalardan uzak durması, onun asli yalnızlığı, ebeveynlerinin mirasının bir diğer özelliğidir.³⁶ Fakat en dokunaklı ve Homeros'un vizyonu bakımından en faydalı olan şey, bu savaş destanındaki kahramanın özünde askeri bir figür olmayışıdır. Yara alabilmesiyle meşhur, ölümlü olmasıyla garip bir biçimde tanımlanmış, yetiştirme sürecinde şifa sanatlarını öğrenmiş, insanlara değil dağların yaban hayvanlarına ait bir figür olan Akhilleus, Troya'daki savaşçılar topluluğuna yabancı bir kimsedir. Şarap rengi denizi ortak dava uğruna geçmemiş, şan ve şöhret için de gelmemiştir. Troya'ya gelmesinin sebebi bir hileyle kandırılmış olmasıdır.

O halde, öyle görünüyor ki, büyülü hünerleri ve mistik do-

35 Rhys Carpenter, *Folk Tale, Fiction, Saga in the Homeric Epics*, Berkeley ve Los Angeles, 1958, 72 ve, genel olarak Peleus için, 71 vd.

36 Enteresandır ki, *Aithiopsis* destanında, Akhilleus'un savaş meydanında olmasının nedeni, Agamemnon ile yaşadığı bir kavga değil, kızgınlıkla Thersites'i öldürmüş olması ve Troya'dan ayrılmak zorunda kalıp arınmak için Lesbos'a gitmiş olmasıdır; *Aithiopsis*, fragman 1, içinde yer aldığı kitap: West, *Greek Epic Fragments*, 111. O halde, Akhilleus, şu veya bu nedenle, destanlarda karakteristik olarak yoktur. Thersites ile alakalı hikâye, Peleus'un cinayet ve arınmayla bağlantısını da çarpıcı bir şekilde hatırlatır.

ğumuyla bu apayrı Tesalyalı halk kahramanı, halk hikâyelerinden devşirilerek, Troya'nın muhasarası ve zaptına dair gelişmekte olan hikâyenin içine katılmıştır; onun bu hikâyeye dahil edilmesi daha önceleri de karizmatik bir figür olduğunu düşündürmektedir. Gayet muhtemeldir ki Akhilleus'un destana girmesi nispeten geç bir aşamada oldu. *Ilyada*'nın belli başlı kahramanları arasında, Troya'nın zaptından evvel ölen bir tek odur. Bu durum, hikâyenin genel yapısında Akhilleus'un rolünün elzem bir unsur olmadığına işaret eder. Onun belirgin ölçüde farklı karakterizasyonu da tipik olarak geç dönemlere ait bazı özellikleri açığa vurmaktadır; mesela, *Ilyada*'da hiç kimse, gelenekleşmiş ifadeleri daha az kullanan Akhilleus kadar kendine özgü bir tarzda konuşmaz ve yine hiç kimse teşbihleri onun kadar sık kullanmaz (teşbihler genel olarak destanın sonraki aşamalarına aittir).³⁷

Akhilleus'un mitik arka planında, büyük bir şair, heyecan verici imkânlar görebilirdi: Savaşla ilgisiz bir hayatı olan eşsiz bir savaşçı, bu kolektif askeri girişimde kendisine ait hiçbir şey göremeyen bir yalnız adam, topluluğun dışında bir insan, savaşın gündelik tehlikesini iş edinen bütün kahramanların en acı verici biçimde ölümlü olanı; birey olarak düşünmek ve konuşmak, ayrı durmak ve kahramanlık töresini sorgulamak için gerekli karakter ve konumda olan bir kahraman. Akhilleus'un fazlasıyla bildirilen faniliğinde, potansiyel olarak destandan bile daha büyük bir şeyin kökenleri yatıyordu – ve bu şey trajediydi.

Akhilleus, hepsinden çok, geleneğin sonuncu şairi olan Homeros'a, destanın inandırıcı bir şekilde yeni bir istikamete doğru götürülebilme imkânını sağladı. Akhilleus yoluyla, Troya Savaşı'nın eski hikâyesi, askerlik şanını yücelten bir destan olarak değil, savaşın en büyük ve göklere çıkarılan kahramanına bile getirdiği maliyetin karanlık bir tasviri olarak nihayete erecekti. Elçiler sahnesinde, Homeros kahramanını en açık sözlerle

37 Akhilleus'un karakterizasyonunda belirgin geç dönem vasıflarının bir özeti için, ayrıca bkz. M.L. West, "Greek Poetry 2000-700 B.C.", *Classical Quarterly*, n.s. 23 (1973), no. 2, 179-92.

le konuşturur; o halde, bu karmaşık evveliyatı akılda tutarak, elçilik heyetine geri dönelim.

Akhilleus Agamemnon'un teklifini derhal, kararlılıkla ve kesin bir dille reddeder. Elçilerin sözcüsü olan Odysseus'a şunları söyler: "bin dereden su getirip şişirmeyin kafamı, / ne yapmak istediğimi, ne yapacağımı / söylemeliyim size dobra dobra, / Hades kapılarından tiksindiğim gibi tiksinirim / yüreği başka sözü başka adamdan."

Akhilleus, savaşçı hayatının karanlık hikâyesini yoldaşlarına öfkeyle anlatır. Büyük bir kahraman olduğu, Akhalar ona bir tanrı gibi tapıkları halde, hiç keyfi yoktur ve savaştaki çabalarının karşılığını göremez, hayatı hep tehlike içindedir: "uykusuz kaldım... çok geceler, / elin karları için dövdüğüm durdum." Agamemnon ise, gemilerinin yanında bekleyip, Akhilleus gibi diğer adamların ona getirdikleri ganimeti toplamıştır – üstelik Akhilleus'un sevdiği kızı da onun elinden almıştır: "Ama Argoslular ne diye dövdüğün Troyalılarla? / Atreusoğlu ne diye getirdi buraya koca bir orduyu? / Güzel saçlı Helene uğruna değil mi? / Bir Atreusoğulları mı sever karılarını?" Phthie'ye, yurduna deniz yoluyla üç günde varılabilir. Burada, bütün malı mülküyle, ihtiyar Peleus yaşamaktadır ve Akhilleus şimdi yurduna, Phthie'ye, babası Peleus'a geri dönecektir. Agamemnon'un parlak hediyeleri ve bunların getireceği bütün şan ve şeref, yurda geri dönme fikrine karşı tartıya vurulur ve pazarlık kabul etmeyecek ölçüde, kesinkes yetersiz bulunur:

"Armağanlarının değeri yok gözümde, kıl kadar
[...]

Canın yerini hiçbir şey tutamaz dünyada,
ne bakımlı Ilyon'un Akhalardan önceki zenginliği,
ne de Okçu Tanrı Apollon'un, taşlı Pytho'da,
mermer tapınağında saklı hazineler.

Sığırları, besili koyunları yakalar getirirsin,
uçayakları, kızıl yelesi atları satın alırsın,
ama ne savaşla geri gelir, ne de parayla,
dişlerin arasından bir çıktı mı canın.

Anam, gümüş ayaklı Thetis, bana demişti:
İki ayrı kader götürecekt beni ölüm;
burda kalır, savaşırsam Troya'nın çevresinde,
tükenmez bir ün var, dönüş yok.
Dönersem yurduma, sevgili baba toprağına,
ünüm olmasa da çok yaşayacağım,
ölüm öyle çabucak gelip çatmayacak.
Evlerine dönmeyi salık vereceğim herkese,
iş işten geçti, sarp llyon'un sonu gelmez,
engin gözlü Zeus uzattı ona elini,
güven geldi düşmanların yüreğine.
Şimdi Akhaların başlarına götürün şu haberi,
habercilerin en büyük görevi bu:
Kurtarmak için gemilerini, Akha ordusunu,
düşünüp bulsunlar bir başka yol,
boşa gitti son çare de nasıl olsa.
Ben burada, onlardan uzak, öfkemleyim.
Phoiniks dilerse burada kalır, yanımda yatar,
yarın biner gemilere, benimle yurda döner,
ama zorla değil, dilerse.”
Böyle dedi, ses çıkaramadı hiç kimse.
Hepsine dokunmuştu onun böyle sert konuşması.

Hayat şan ve şöhretten daha kıymetlidir; Troya'daki en büyük savaşçının açıkladığı yiğitçe olmayan hakikat işte budur. Ganimetle yüklü bir kahramanın beklenen ve muzafferane geri dönüşü şeklinde alışılmış bir hikâye kalıbını yıkmasından daha da olağanüstü olan şey, *İlyada*'nın kendi geleneginin temel esaslarına gayet bilinçli bir tavırla cephe almasıdır. Şan, şöhret ve şerefin hayattan daha önemli olduğu düşüncesi o kadar eski bir kahramanlık konvansiyonudur ki rahatlıkla Hint-Avrupa gelenegine bağlanabilir; şan ve şöhretin –*kléos*– kahramanlık şiiri yoluyla, başka bir ifadeyle, destan yoluyla kazanıldığı inancı bu düşüncenin ayrılmaz bir parçasıdır.³⁸ Fakat Akhilleus, hayal edilemeyecek o konuşmasıyla, *İlyada*'yı baş-

ka bir yöne çevirir, bu destanı heyecan verici yeni bir zemine çeker.³⁹

“Gözyaşları içinde”, şahsi hislerini, ibret verme maksatlı bir kahramanlık hikâyesiyle karışık halde anlattığı, konu dışına çıkan, uzun bir konuşmaya girişerek, Elçiler heyetindeki üçüncü üye olan ihtiyar Phoiniks’in ettiği sözler Akhilleus’un konuşmasının önemini daha da belirgin hale getirir. “Burada nasıl kalının yavrucuğum, sensiz, tek başıma” diye başlar ve insan öldürenlerin en korkuncuna “yavrucuğum” diye hitap ederek, bizzat Peleus tarafından genç Akhilleus’un hamisi olarak Troya’ya gönderilen eski bir aile hizmetkârı olduğunu belirler. Phoiniks, hatırlanacağı gibi, babasını öldürme noktasına geldikten sonra yurdundan ayrıldığı zaman, yıllar öne Phthie’ye gelmişti. Peleus’un tek çocuğu Akhilleus’un bakıcısı ve hocası olmuştu:

“...seni ben getirdim bu hale,

canım gibi sevdim, yetiştirdim seni,
bensiz ne şölene gitmek isterdi canın,
ne de evde yemek yemek isterdi,
oturturdum seni dizlerimin üstüne,
etini keser, ağzına verir, dudaklarına uzatırdım şarabı,
göğsümde gömleğimi ıslatırdın boyuna,
arsızlık eder, şarabı püskürtürdün ağzından,
senin yüzünden neler çektim ben, neler,
dedim tanrılar çocuğum olsun istemezler,
aldım oğul edindim seni kendime,
dedim bir gün gelir, belalardan korur beni.
Haydi Akhilleus, yen ulu yüregini.”

Akhilleus’un çocukluğunu Phoiniks’in uzun uzadıya anlatması düpedüz kahramanlıktan filan uzaktır. Bir tür olarak des-

39 Homeros “geleneksel destanın karşısına kendiyeni eserini koydu – destansı şiir hakkında temelden ve tamamıyla farklı bir anlayışın gerçekleşmesi”: Alfred Heubeck, “Homeric Studies Today,” içinde yer aldığı kitap: Bernard C. Fenik, editör, *Homer: Tradition and Invention*, Leiden, 1978, 13.

tan, kahramanlarının "çocukluk ve gençlik hallerini ele almakta zorluk çeker", zira bu konular kahramanlık hikâyelerinin yapısına uygun değildir.⁴⁰ Bunun olağan çözümü, genç kahramana, çocukluğunda erken bir yaşta gerçekleştirdiği büyük başarılar mal etmektir. Misal olarak Herakles daha bebek iken beşiğinde yılanları boğarak öldürmüştür. Genç Akhilleus'un dağlarda Kheiron'dan talim ve terbiye alırken, efsaneye göre yaban hayvanlarını avlaması ve geyiklerden daha hızlı koşması elbette gerekli malzemeyi temin edebilirdi.⁴¹ Homeros, bunun yerine, bilinçli olarak, yiğitlik hikâyeleri değil de, bir çocuk bakıcısının ağzından küçük Akhilleus'un verilen şarabı püskürtmesini anlatmayı seçmiştir.

Phoiniks bu sahne için Homeros tarafından icat edilmiş görünmektedir.⁴² Genel bir ifadeyle, hep uzaktaki Peleus'un yerini tutan, bir babadan beklenecek türden hatıralara sahip koruyucu bir figür olarak hizmet etmektedir. Böylece, Phoiniks –ve onu yaratmış olan Homeros– tam da büyük savaşçının en insafsız olduğu anda Akhilleus'u insanileştirmektedir; genç yarı-tanrı bir vakitler tamamıyla bir insan evladıydı ve Akhilleus'un ölümüyle ilgili takıntısı bir anne olarak onunla münasebetinin bütün diğer veçhelerini dışta bırakmış gibi görünen Thetis bile, onun Troya'ya gelmesinden önceki hayatına dair böylesine unutulmaz, dokunaklı ayrıntılar vermez.

Bu natüralist prelüd ile Phoiniks'in hemen sonra anlattığı, Akhilleus gibi, halkına kızgın olan ve yine Akhilleus gibi, yatıştırma amaçlı hediyeleri geri çeviren eski bir kahramana dair

40 Dale S. Sinos'un kitabından ifadeler değiştirilerek alınmıştır: *Achilles, Patroklos and the Meaning of "Philos"*, Innsbruck, 1980, 19 vd.

41 Herakles'in çocukluğunda yaptığı işler için, misal olarak bkz. Pindaros, *Nemea Şarkısı* 1.35 vd.; ve Gantz, cilt 1, 377 vd. Genç Akhilleus'un işlerini Pindaros *Nemea Şarkısı* 3.45 ve devamında anlatır.

42 Phoiniks karakterinin bir Homeros icadı olduğu şeklindeki yaygın görüş için, bkz. misal olarak Frederick E. Brenk, S.J., "Dear Child: The Speech of Phoenix and the Tragedy of Achilleus in the Ninth Book of the *Iliad*", *Eranos* 84 (1986), 77-86, ve özellikle 82; Bruce Karl Braswell, "Mythological Innovation in the *Iliad*", *Classical Quarterly*, n.s. 21, no. 1 (1971), 16-26, özellikle 22 vd. Phoiniks'in Meleagros hikâyesini yeniden biçimlendirmesi üzerine, bkz. Lowell Edmunds, "Myth in Homer", içinde yer aldığı kitap: Ian Morris ve Barry Powell, editörler, *A New Companion to Homer*, Leiden, 1997, 425 vd.

uzun, dolambaçlı hikâye arasında çok belirgin bir tezat vardır. "Yiğitlik üstüne nice masallar dinledikti: / Taşkın öfkeye kapılan yiğitler varmış eskiden, / armağanlarla, tatlı sözlerle yumuşarlarmış."

Phoiniks'in anlattığı hikâyede, kahraman Meleagros, kendi şehri Kalydon düşman bir halk tarafından kuşatılınca, inat edip savaştı. Reisler, rahipler, annesiyle babası, yoldaşları heyetler halinde ona gelip şehrin müdafaasına katılsın diye yalvarırlar, fakat boşuna. Son olarak, karısı Kleopatra araya girer ve onu ikna etmeyi başarır. Meleagros çarpışmaya katılınca savaşın gidişatı değişir. Ancak, geç davrandığından, heyetlerin tekli etmiş olduğu hediyeleri alamaz:

"Sakin bekleme sen bıçak dayansın kemiğe,
bir tanrı yolunu saptırmasın, gözümün bebeği,
acı olur gemiler yanarken yardıma koşmak.
Armağanlara boş verme, dinle beni,
Akhalar seni bir tanrı gibi sayacak.
Armağanları almaz da, sonunda girersen savaşa,
başımızdan belayı atsan bile
göremezsın o büyük saygıyı."

Phoiniks'in uzun hikâyesi, o kadar uzun ve canlı olduğu halde, beceriksizce bir çabadır. Akhilleus'un hediyelere falan aldrış etmediğini gayet kararlı bir dille vurgulaması dikkate alındığında, hikâyenin sonunda hediyelerin kaybedilebileceği yolundaki uyarı anlamsız görünmektedir. Aslında, hikâyenin tamamı anlamsızdır; zira destanın sonraki bir aşamasında, Akhilleus'a herkesin önünde ve olabilecek en memnun edici tarzda yığıla şeref armağanları takdim edilecektir. Hakikaten de, Phoiniks ile bu aranağmenin ve onun uzun konuşmasının anlamı, öyle görünüyor ki, Phoiniks'in ve bunun Akhilleus'un durumuna uygun olmadıklarıdır. Akhilleus, Phoiniks'in bütün duygularına rağmen, "bir gün belayı [ondan] uzak tutacak [onun] kendi oğlu" değildir. Akhilleus'un babası, Phoiniks değil, Peleus'tur ve bir oğul olarak gerçek babasıyla yaşlılığında ilgilenme vaz-

fesi, görüleceği gibi, Akhilleus'un kalbinde çok ağır basmaktadır. Hatta, her bakımdan, Phoiniks'in sevgi dolu hatıraları ve uzun uzadıya yalvarması Akhilleus'un trajik hayatının en belirleyici mihenk taşlarına mütemadiyen vurmaktadır. Phoiniks nefret ettiği kendi babasından kaçmış ve Peleus'un yanına gelmişti ("Çok iyi karşıladı beni o, / oğlunu, gözbebeğini"); ama Peleus'un tek oğlu Akhilleus'tur ve babasına dönmek, o bolluğun içinde yaşamak istediğini daha şimdi söylemiştir. Peleus, Kalydon Yaban Domuzu Avındaki yiğitlerden biriydi –bu onun en çok bilinen kahramanlıkları arasındadır– ama Meleagros ve bu ava dair anlattığı hikâyede Phoiniks Peleus'tan hiç bahsetmez – yiğitçe işlerin sonsuza kadar şan şöhret kazandırması pek doğru olmasa gerek.⁴³

Phoiniks, uzun ve dolambaçlı sözleriyle, "yiğitlik üstüne [dinlediği] nice masallar"a vurgu yapmasıyla, Nestor'dan başka kimseye benzemez. Kendi geçmişine saplanmış, eski gelenekleri sadakatle yâd eden Phoiniks, bütün ateşine ve gözyaşlarına rağmen, Akhilleus'un en kuvvetli iddiasına, bu savaşın onun hayatından daha kıymetli olmadığı düşüncesine cevap olarak tek bir laf etmez. Daha önce bir savaşçının hiç yapmamış olduğu bir konuşmaya –savaşçının yiğitlik töresini reddeden bir konuşmaya– mukabil yalnızca geçmişin kahramanlarına beylik bir tarzda müracaat eder. Başka bir kahraman için, başka bir destanda, böyle eski bir taktik belki işe yarardı; ama bu Akhilleus'tur, bu *Ilyada*'dır ve belki de şekilsiz uzunluklar içinde giz-

43 Phoiniks'in ibret olsun diye anlattığı hikâye, aynı zamanda, çok düşüncesizce anlatılır. Meleagros'un adı daha önce bir kere öylesine geçmiştir; Homeros'un dinleyici kitlesinin hiç şüphesiz bileceği üzere, Akhilleus ile bazı kritik durumları paylaşan efsanevi kahramandır Meleagros. Phoiniks'in anlatmadığı meşhur hikâyede, Meleagros'un annesi bir meşaleyi (veya odunu) saklamaktaydı ve oğlunun hayatı, sihirli bir şekilde, buna bağlıydı. Oğluna kızan anne bu şeyi ateşe fırlatıyor ve Meleagros ölüyordu (bkz. bu bölüme ait not 21). Meleagros'un hikâyesi, Akhilleus'un annesinin Peleus'tan olma çocuklarını ateşe tutarak ölümsüz kılmaya çalışması ama böylece onları öldürmesiyle aynı temanın bir varyasyonudur. Kısaca, Phoiniks'in anlattığı hikâye, şimdi Akhilleus'un aklında olan en büyük düşünceyi, ölümlü bir insan olduğu düşüncesini güçlendirmeye hizmet eder. Akhilleus'un öfkesine dair hikâye ile Meleagros'un öfkesine dair daha eski hikâye arasındaki paralellikler Johannes Th. Kakridis'in klasisik bir eserinde araştırılır: *Homeric Researches*, Lund, 1949, 18 vd.

lenmiş eski kahramanlık değerlerinin artık geçersiz olduklarına dair Homeros'un beyanıdır. Akhilleus, alışılmış hediyeleri, alışılmış müracaatları ve hepsinden çok, alışılmış kahramanlık töresini açıkça reddetmesiyle, geçmişin insanlarını harekete geçiren şey –*kleá andrōn*– hakkında hikâyelerin artık hüküm ifade etmediği yeni bir araziye adım atmıştır.

Akhilleus'un dilinin kendine has birçok özelliği arasında, benzersiz kelimeler, çarpıcı teşbihler, şiddet dolu sözler ve küfürler kullanması ve "uzak yerleri anma eğiliminde" olmasıdır:⁴⁴

"Kargı salan Troyalılarla savaşa gelmiş değilim ben, hiçbir şey yapmadılar, dokunmadılar bana onlar; ne sığırlarımı çaldılar, ne atlarımı götürdüler, ne de bereketli Phthie'de ekinlerimi çiğnediler. Gölge veren dağlar var aramızda, uğuldayan deniz var."

"Yarın kurbanlar keseceğim Zeus'a, bütün tanrılara, gemilerimi iyice yükleyip denize indireceğim. Sabah olsun da onları bi gör, bahçı bol Hellespontos'un sularında canla başla kürek çeken erlerimi bi gör. Yeri sarsan tanrı iyi yolculuğa erdirirse bizi, bereketli Phthie'ye üç günde varırım."

Akhilleus'un en çok andığı uzak yer, kendi yurdu Phthie'dir; "çürüyüp gitmek, çürümek, çoraklaşmak" anlamında *phthiō* kelimesiyle alakalı Phthie;⁴⁵ toprağın bereketli olduğu ve insanların yüceldiği Phthie aynı zamanda Çorak Ülkedir ve Akhilleus'un babası işte burada çürümekte; *İlyada*'daki yokluğuna bakılırsa, onun şan ve şöhreti (*kléos*) işte burada şimdiden yok olup gitmektedir. Akhilleus'un şimdi uzun ve sıradan olmasını

44 Bkz. Jasper Griffin, "Homeric Words and Speakers", *Journal of Hellenic Studies* 106 (1986), 36-57; alıntı sayfa 53'tedir.

45 *Phthiō* hakkında, bkz. Gregory Nagy, *The Best of the Achaeans: Concepts of the Hero in Archaic Greek Poetry*, Baltimore, 1979, 185 vd.

beklediği bir ömrün geri kalanı boyunca kendini gömmeyi seçtiği yerdir Phthie.⁴⁶

Troya'da ölmek ve ebedi şan ve şöhret kazanmak veya şanın, şöhretin solup yok olduğu Çorak Ülkeye dönerek orada uzun bir hayatsürmek şeklinde iki kader arasında yapılacak seçim de, bugüne ulaşmış olan materyalden söylenebileceği kadarıyla, Elçiler sahnesine mahsustur. Başka yerlerde, hatta *Ilyada*'da bile, Akhilleus bu kehanetin farkında olduğunu göstermez ve bunun da Homeros tarafından bu harikulade sahne için icat edilmiş bir şey olduğu söylenebilir. Söz konusu kehanet, Phoiniks ve diğer Elçiler değilse bile, Homeros'un dinleyici kitlesinin bu gönülsüz savaşçı tarafından iyice düşünülerek ama tutkuyla alınan kararı gözden kaçırmamasını temin etmeye yaramaktadır. Agamemnon'a hâlâ kızgın olmakla beraber, Akhilleus'u vatanına yönlendiren şey bundan böyle öfke değil, yaşama kararlılığıdır.

Hediyeleri kabul etsin diye Phoiniks'in yaptığı içli çağrıya Akhilleus şöyle cevap verir:

"Phoiniks, Zeus'un beslediği, benim yaşlı babam,
böyle saygı eksik olsun daha iyi.

[...]

Gitsin bunlar, iletinler ne dediysem.

Kal burada, yumuşak bir döşekte yat,
sabah ola hayır ola.

Ya burada kalır, ya döneriz yurdumuza."

Böyle dedi, Patroklos'a kaşlarıyla işmar etti.

Buyurdu kalın bir döşek sermelerini,
ötekiler de böylece çekip giderlerdi.

Odysseus ve Aias ima edileni anlarlar ve, bir askerin dobra ifadeleriyle, ayrılırken edilecek sözleri etmek, heyetin en az belagatli üyesi olan Aias'a düşer. Görünüşte Odysseus'a hitaben, şöyle der: "Akhilleus'un göğsünde kudurmuş yüreği, / taş gibi kaskatı o, / ne saygıya aldırıldığı var, ne dostluğa."

46 Peleus ve Akhilleus'un coğrafi krallığı için, bkz. R. Hope Simpson ve J.F. Lazenby, "The Kingdom of Peleus and Achilles", *Antiquity* 33 (1959), 102-5.

Aias'ın içinden gelerek ettiği yalın sözler Akhilleus'a, silah arkadaşı, yoldaş Akhilleus'a fena dokunur; daha da önemlisi, Homeros kendi gelenegini yenilikçi bir tarzda sorgulayabilse ve yorumlayabilse de, o gelenegin hikâyesine bütünüyle karşı duramaz – onun efsanevi kahramanı Troya'dan öylesine çekip gidemez. "Telamonoğlu tanrısai Aias, erlerin başbuğu, / gönlümce söyledin bütünü bu sözleri" diye başlar Akhilleus ve biraz evvel hayat ve ölüme dair etmiş olduğu yüce sözleri unutarak, geleneksel temaya, Agamemnon'a karşı öfkesine geri döner. Şimdi, muğlak bir vaatte bulunur:

"Haydi gidin, götürün ona şu haberi:
Tanrısai Hektor, akıllı Priamos'un oğlu,
Myrmidonların barakalarına, gemilerine varmadıkça,
Argosluları öldürüp gemilerini ateşe vermedikçe,
kanlı savaşa girmek için yormam kafamı."

Manidar bir şekilde, başarısız olan heyet Akhaların ordugâhına dönünce, Agamemnon'a ve kaygılı yoldaşlarına bilgi veren Odysseus, Akhilleus'un son kararından hiç bahsetmeyip sadece vatanına geri döneceğini söylediğini bildirir; öyle ki Homeros adeta, kesin olarak akıldan çıkmayacak bir şekilde, bunun Akhilleus'un ilk tercihi olduğunu vurgulamaya kararlıdır: "Ben, diyor, yarın gün doğar doğmaz, / denize çekeceğim sağlam döşemeli gemilerimi, / evlerine dönmeyi salık vereceğim herkese, diyor."

Asırlar boyunca, âlimler Elçiler sahnesini ve Akhilleus'un aslında tam olarak ne istediğini tartışmışlardır. Hediyeleleri kabul etmeli miydi, yoksa onları geri çevirmekte haklı mıydı? Akhilleus'un yatıştırılmayı reddetmesi onun trajedisinin başlangıcına işaret ettiğine göre, yanlış bir karar vermiş olduğu ve dersini alacağı neticesine varılmıştır. Fakat Elçiler sahnesinin maksadı, Akhilleus önünde iki değil üç seçenek olduğunu tespit etmekte ve onu pişman edecek olan üçüncü seçenektir. Akhilleus'un trajik hatası, Agamemnon'un hediyeleleri-

ni kabul etmesi veya geri çevirmesinde yatmıyordu; onun trajik hatası, düşüncelerinin her zaman yönelir gibi olduğu yere, denizin ötesindeki Phthie'ye, babası Peleus'a, vatanına gitmemesiydi.

Zeus, tanrıların ve insanların babası, İda Dağı üzerinde Troya ovasını gören bir tepede "oturmuştur göz kamaştıran çalımıyla. / Troya iline, Akhaların gemilerine bakıyordu, / öldürenlere, ölenlere, tunçların ısıltısına." Şimdiye kadar, tanrılar savaş meydanında olanlara gayretli bir şekilde karışmışlardır; ama artık, destan daha ürpertici bir bakışı, tümüyle seyirlik bir şeyoluğu olarak savaşı ortaya koymak için geriye çekilir.

Ilyada'nın yirmi beşinci gününde, destandaki en uzun günde şafak sökmüştür. On Sekizinci Kitabın ortalarına kadar gece olmaz ve oraya kadarki anlatım destanın en kanlı, en kesintisiz ve nihayet en ciddi çarpışmalarını kapsar.¹ Sekizinci Kitapta

1 Dokuzuncu Kitabın Elçiler sahnesinden sonra, antik dönemlerde bile *Ilyada* destanına *Ilyada* dışından (ama muhtemelen Homeros tarafından) yapılmış bir eklenti olduğunayaygın şekilde inanılan, geleneksel olarak "Doloneia" diye anılan Onuncu Kitap gelir. Bu kitabın konusu, düşman kuvvetlerinin yerleşimi hakkında bilgi toplama vazifesiyle Troya ordugâhına gönderilen Odysseus ile Diomedes'in Yunan ordugâhı hakkında bilgi toplamak için yola çıkmış Dolon adlı bir Troya casusunu yakalayıp sorguya çekmeleri ve bundan sonra olanlardır. Gece baskını; iki Yunanlı'nın taşıdığı "korkunç silahlar"; onlarla işbirliği ederek canını kurtarabileceğine inandırmış oldukları Dolon'un soğukkanlılıkla öldürülmesi; ve Kral Rhesos'un başkanlığında oraya yeni gelmiş Troya müttefiklerinin kılıçtan geçirilmesi ve Diomedes'in bu kralın meşhur atlarını Akha ordugâhına götürmesi, bütün bunlar, *Ilyada*'dan çok *Odysseia* destanına özgü nitelikte, kesinlikle yığıtçe olmayan bir olaylar serisi oluş-

Zeus'un muharebeden uzak durmaları için diğer tanrılara koymuş olduğu sert yasak hâlâ geçerlidir: "tanrılardan biri yardım etmeye çalışırsa, / kendi başına, Troyalılara ya da Danaolara, / yıldırım çarpacak onu, geri dönecek Olympos'a."* İlahi müdahalenin –ve barakasında, Elçilerin onu bıraktıkları yerde kalan Akhilleus'un– yokluğunda, savaşın gidişatı, Zeus'un niyetine uygun olarak, Troyalılar lehinde olmaya devam eder.

Hayatın her alanından seçilmiş bir teşbihler silsilesi, muharebenin şimdi her şeyi kuşatan dünyasındaki boğazlaşmanın ölçeğini yansıtır. "Mutlu bir adamın, buğday, arpa tarlasında, / orakçılar karşılıklı sıra olur yürürlerse nasıl, / biçip yere düşürürlerse sarı başakları, / Troyalılarla Akhalar birbirlerine öyle saldırdı." Zor durumda olmalarına rağmen, Akhalar sağlam dururlar: "Yün satan güçlü bir kadın vardır hani, / elinde terazi, yün tartar, / bir kefeye yün kor, bir kefeye dara, / çıkarmak için çocuklarına ufacık bir ekmek parası, / iki kefeyi denk getirmeye bakar, / savaş da o kadın gibi işte, denk tutuyordu iki yanı." Öldürmenin ve ölmenin sayısız yolları acımasızca tafsihatlı bir şekilde aktarılır. Mızrakla değilen bir savaşçının "kalbi hâlâ atıyor ve mızrağın öbür ucunu titretiyordu." Sidik torbasına isabet eden saplanmış bir okla yere yığılan bir savaşçı, yoldaşlarının ellerinde, "son nefesini verdi, sonra da / bir solucan gibi toprağa uzandı boylu boyunca."**

Çarpışmaların bu uzun tasvirinde, en önemli Akha yiğitlerinin üstün performansları sıklıkla araya girer ve Hektor ile Troyalıların, Akha gemilerine, Zeus'un daha önce yapmış olduğu öngörü uyarınca kaçınılmaz varışını geciktirmek yoluyla dra-

turmaktadır. Bu epizot hakkında çok şey yazılmıştır; misal olarak bkz. Georg Danek, *Studien zur Dolonie*, Viyana, 1988; ve Bernard Fenik, "Iliad X" and the "Rhesus": The Myth, Brüksel, 1964. Bu maceranın bazı savaşçı ve inisiyasyon ayinlerine benzerliği için, bkz. Olga Merck Davidson, "Dolon and Rhesus in the Iliad", *Quaderni urbinati di cultura classica* 30 (1979), 61-66; Troya'nın zaptında Odysseus'un rolünün bir yankısı olarak bu epizotun değerlendirilmesi için, bkz. Adele J. Haft, "The City-Sacker Odysseus' in Iliad 2 and 10", *Transactions of the American Philological Association* 120 (1990), 37-56.

(*) Yukarıdaki mısraları farklı bir çeviriden aldık; çev. Prof. Dr. Abdullah Ersoy, Panama Yayıncılık, Ankara, 2011, s. 164.

(**) Bu mısraların çevirisi çevirmene aittir.

matik gerilim temin ederler. En şaşırtıcı yiğitlik (*aristeta*), destandaki en cihangirane ânında, Agamemnon'a aittir. Zırhlarını ve silahlarını kuşandıktan sonra, soluk renkli kalay ve göktaşıyla bezenmiş, tunçtan on çemberle çevrelenmiş görkemli kalkanını alır: "Korkunç suratlı, acı bakışlarıyla Gorgo, / bir taç gibi duruyordu kalkanda, / Bozgunla Kavga çevirmişti dört yanını."

Destandaki en tafsilatlı silahlanma sahnelerinden biri olan Agamemnon'un silah kuşanması, destandaki en tatsız katliam dizilerinden birinin de başlangıcıdır: "Agamemnon sivri kargısıyla deldi alnını. Ağır tunç çember tutamadı kargıyı, / kargı çemberi de, kemiği de deldi geçti, / beyni olduğu gibi fışkırdı dışarıya"; "Bir aslan çevik bir geyiğin inine girer de, / körpe yavrularını sert dişleriyle yakalarsa nasıl, / nasıl parçalarsa yumuşak yüreklerini bir çırpıda, / anaları nasıl oracıkta donar kalırsa, / ... Troyalılar da koşamadılar iki yiğidin yardımına"; "Hippolokhos kaçmak istedi, kaçamadı, / Agamemnon yerde öldürdü onu da, / kesti ellerini kılıcıyla, yardı boynunu, / fırlattı gövdeyi kalabalığa kocaman bir taş gibi."

Kısaca, Troyalılar bozguna uğrar ve şehre doğru kaçarlar. "Bağıra bağıra kovalıyordu onları Atreusoğlu, / dokunulmaz elleri bulanmıştı toza, toprağa, kana." Bu anlatım, muharebe furyasına kapılmış bir savaşçının değil, adeta delirmiş bir adamın tasviridir. En sonunda, Agamemnon'un kanlı cinneti koluna aldığı bir yarayla biter. Bu yaranın etkileri kesinlikle yiğitçe olmayan ifadelerle anlatılır: "Keskin ağrılar saplandı Atreusoğlu'nun gücüne. / Doğum sancıları çeken bir kadına nasıl / keskin, sivri bir ok saplanırsa, / ...öyle keskin ağrılar saplandı Atreusoğlu'nun gücüne."

Akhaların en iyi savaşçıları birbiri ardına yaralanıp savaş meydanından çekilirler ve şimdi parıldayanlar Troyalı savaşçılardır. Bu uzun çarpışmaların dramatik, heyecan verici zirve noktası, Troyalıların Akha ordugâhının kapılarına kadar zaferle gelip dayanmasıdır. Karaya çekilmiş Akha gemilerini koruyan tahkimatın yüksek duvarları altında, Hektor, bir Troyalılar grubunun başında, kocaman bir kayayı kaldırır ve kapılara fırlatır. Çatırdayan kapılar bu darbeye paramparça olur ve Hektor içeriye dalar:

"hızlı gece gibi yayıldı gücü. / ...Bedenini saran tunçlarla parıl parıldı... / Gözleri ateş içindeydi, yalım yalım, bıçak gibi."

Zeus bu manzarayı seyreden tek tanrı değildir. Samothrake adasında ağaçlık bir zirvedeki kendi gözetleme yerinden, Poseidon Akhaların berbat durumuna acımayla bakar. Zeus'un küçük kardeşi, denizin efendisi ve yeri titreten Poseidon, Troyalıların amansız bir düşmanıdır ve diğer ölümsüzlerle birlikte, ağabeyinin savaştan uzak durma yasağına öfkeli. Fakat Samothrake adası Zeus'un yerleştiği İda Dağını görür ve Poseidon, bu elverişli noktadan, sadece Troya ovasını değil, Zeus'un dikkatini başka tarafa çevirdiği stratejik anı da görebilmektedir.

Düşüncesizce bir cüretle bu fırsata sarılan Poseidon üç uzun adımla dağdan iner; dördüncü adımıyla, denizin derinlerindeki parıldaayan, altından evine varır. Orada "tunç ayaklı atları koştu arabasına, / altın yeleli uçan atlardı bunlar." Bunlara biner ve dalgaların üzerine sürer: "Altında deniz canavarları sevindiler, hopladılar, / tanımışlardı efendilerini, çıktılar mağaralarından. / Mutlu deniz yol verdi, geç dedi Poseidon'a, / atlar da uçtular rüzgâr gibi. / ...arabanın altında tunç dingil bile ıslanmadı." Savaş meydanına ulaşan Poseidon, kılık değiştirmiş halde, moral-leri bozuk Akhaların arasında dolaşır, onlara cesaret verir. On Üçüncü Kitaptaki aksiyon, esas olarak, Poseidon'un desteğiyle Akhaların kısa bir zaman için rahatlamasına ayrılmıştır.

Çok sayıdaki unutulmaz görüntülerin –sürükleyen, parıldaayan, coşkun ihtişamıyla deniz tanrısının, yılgınlıktan ağlayan Akhaların, kesilip biçilenler ve ölenlerin görüntülerinin– üzerinde yükselerek, Zeus bakışlarını Troya ovasından başka tarafa yöneltir ve

uzaklara çevirdi ışıltılı gözlerini,

çevirdi at besleyen Trakyalıların toprağına,
göğüs göğüse dövüşen Misyalılara baktı,
sütle beslenen şanlı Hippomolgolara,
insanların en doğruları Abiolara baktı.
Işıltılı gözlerini Troya'ya çevirmedi bir daha...

Troya ovasındaki olaylardan sıkılan Zeus'un dikkati başka yerlere kaymıştır; seyredilecek başka ölümlüler, misal olarak, öyle görünüyor ki kendileri de savaşçı bir halk olan Misyalılar veya "kısarak sütü içen" göçebe İskitler vardır.² Başlangıçta diğer tanrıların savaştan uzak durması ve Hektor'un gemilere ulaşmasına büyük bir dikkat göstermişti; ama isteklerinin gerçekleşmiş olduğuna inanınca, dikkatini oradan çevirir.

Bir destan olarak, *Ilyada*, tanım gereği, "kahraman veya efsanevi kişilerin yaptıklarını" – başka bir ifadeyle insanların eylemlerini ve olaylarını hikâye eder ve destanın duygusal ağırlığını onun ölümlü kahramanları ve az sayıdaki ama kudretli dişi kahramanları taşır. Ama *Ilyada*'da tanrıların başlatmadığı bir eylem yoktur. Destanın en başında, Akhilleus ile Agamemnon'u karşı karşıya getiren "Zeus'un buyruğu" vardır ve bunun ardından süratle başka tanrıların girişimleri gelir: Apollon'un gönderdiği salgın, Zeus'un Agamemnon'a gönderdiği yanıltıcı rüya, ve Zeus'un Thetis'e verdiği sözü yerine getirmek için uyguladığı strateji gereğince, Hektor ile Troyalıların kapılarına dayanmasıyla Akhaların şimdi içine düştükleri buhran. Böylece *Ilyada*'nın tüm oykusunu bir dizi tanrısal eyleme indirgeyebiliriz. *Ilyada*'nın bütün hikâyesini böylece tanrıların bir dizi eylemine indirgeyebiliriz.³

Ilyada, bundan öteye, ikonografik Troya Savaşı'nın kesin anlatımı olmakla kalmayıp, eski Yunanistan'ın en önemli, temel dinî metnidir. Herodotos, M.Ö. 5. asrın ortalarında, şunları yazmıştır: "Yunanlılar için tanrıların soylarını düzenleyip onları tasvir eden hepsine unvanlarını, makamlarını ve yetkilerini veren şairler, Homeros ve Hesiodos'tur."⁴ Hesiodos'un *Theogonia* – "tanrıların oluşumları" – adlı eseri, Zeus'un hâkimiyetinin kurulmasından önceki bulanık çağın çok sayıda tuhaf yaratıklarını içeren, tanrıların şiir biçiminde bir liste-

2 Bu halkların belirlenmesi için, bkz. Richard Janko, *The "Iliad": A Commentary, Volume IV: Books 13-16*, Cambridge, 1992, sub. vv. 4-7, 42 vd.

3 Mary Lefkowitz'in yaptığı gibi: *Greek Gods, Human Lives*, New Haven, CT, 2003, 53 vd.

4 *Tarih*, 2. 53, Aubrey de Sélincourt, çeviren, *Herodotus: The Histories*, Londra, 2003, 117.

si olduğu halde, Homeros'un tanrılar ve tanrıçalar topluluğu (*pantheon*) ikna edici ölçüde sahicileştirilmiş karakterlerden oluşuyordu. Binlerce yıl boyunca değişim gösteren din ve sanat anlayışlarına rağmen devam edecek kadar güçlü olan, *Ilyada*'daki Olympos tanrı ve tanrıçalarının tasvirleri Homeros'un karakter oluşturma dehası yanında, Yunanistan ve başka yerlerdeki çeşitli kaynaklara dayanıyordu. Zeus, Hera, Poseidon, Ares ve Dionysos'un isimleri, Lineer B tabletlerinde, kendilerine bal, zeytinyağı, parfüm, altın kaplar, şarap, tahıllar, hayvanlar ve insan köleler sunulan tanrılar ve tanrıçalar listesinde görünür: "Zeus'a"; "Poseidon mabedine"; "Zeus mabedine"; "Zeus, Hera, Zeus'un oğlu Drimios... için." Hakkında başka hiçbir şey bilinmeyen bu Zeus oğlu, hepsi aynı şekilde yitik olan, Büyük Hanım, İlahi Ana, ve Rüzgârlara tapınma ile beraber, gelip geçen nesiller tarafından dışlanmıştı. Tabletlerde görünen tanınmış isimlerin Homeros'un tanrıları ve tanrıçalarına tekabül edip etmedikleri de bilinmez. Tabletler, misal olarak, Poseidon için yapılan bir ayinde "yatağın serilmesi" diye bir olaya atıf yaparlar; bir tür evlenmeyi veya bereket ayinini ima eder gibi görünen bu ifadeyi, destanlarda denizin ve depremelerin efendisi olarak zuhur eder Poseidon ile ilişkilendirmek zordur.⁵

Ilyada'da Zeus'un karısı ve kız kardeşi Hera için kullanılan, harfi anlamı "inek gözlü" veya "öküz gözlü" olan, bazen harfi anlamından uzaklaşarak "büyük, koyu renkli, yumuşak bakışlı gözlere sahip" diye tercüme edilen *bo-ōpis* sıfatı, Gök Tanrısını inekler ve boğalar ile ilişkilendiren bir Hint-Avrupa geleneginden türemiş olabilir. Spesifik olarak Yunan mitolojisinde, Zeus (ya kendisi ya onlar) sığır biçiminde iken muhtelif cesitli kadınlarla çiftleşir.⁶ Savaş tanrısı Ares'in kökenleri ismin-

5 Lineer B tabletleri hakkında deliller için, bkz. Walter Burkert, *Greek Religion: Archaic and Classical*, çev. John Raffan, Cambridge, MA, 1985, 43 vd. Poseidon'a yapılan sunular için, bkz. John Chadwick, *The Mycenaean World*, Cambridge, 1976, 96 vd.

6 Hera ve onun (Zeus yoluyla) inekler ile irtibatı hakkında, bkz. M.L. West, *Indo-European Poetry and Myth*, Oxford, 2007, 184 vd.; ayrıca Simon Pulleyn, *Homer: "Iliad" I*, Oxford, 2000, sub. v. 551, 260.

den açıkça bellidir –*arē, áros*– “yıkım”, “tahribat”.⁷ Hem mitlerde hem tarihte savaşın merkezi bir yer tutmasına rağmen, Ares’e ait tapınaklar ve tapınma merkezleri Yunanistan’da çok azdır. Beşinci Kitabın sonunda, Zeus’un oğlu Ares’e ettiği tuhaf sözler şunlardı: “Böyle ağlaşıp durma dizimin dibinde, döne, / Olympos’ta oturan tanrılar arasında / benim en iğrendiğim tanrısın sen.” Hem göklerde, hem de yeryüzünde sevilmeyen Ares’ten *Ilyada*’da şerefli tek bir işle bahsedilmez; savaş tanrısı olarak onun kazanması gereken fiziki yarışmalarda tanrıça Athene tarafından aşağılanır bile.

Athene’nin prototipi, miğferli ve kalkanlı tanrıçaları gösteren Mykene tasvirlerinde bulunuyor olabilir. İhtar ve Anat gibi savaşçı tanrıçalar Yakın Doğu’da da bulunmaktadır.⁸ Geleneksel olarak, gözde kahramanların ve özellikle de şehirlerin hamisi olan Athene, savaşçı bir karaktere sahiptir, ama nadiren vahşidir;⁹ Beşinci Kitapta tanrıçanın Ares’i yenmesi, bu sahiden hayvani kabadayıyı hor görmesine bir kanıt oluşturur. Athene, aynı zamanda hem erkeklerin hem de kadınların elişleri ve zanaatlarının tanrıçasıdır ve dokumacılık gibi evde yapılan işleri himaye etmesi onun medeniyetten yana olduğunun bir diğer kanıtıdır. Athene her şeyden çok insanlığın bir dostudur. Hesiodos’un şiirlerinde, baykuş gözlü ve silahlar kuşanmış, tamamen erişkin bir halde, Zeus’un başından doğar.¹⁰ Zeus’un bütün çocukları arasında ona en yakın olandır; metis, yani “düşünce, dirayet, kurnazlık” becerisiyle ayırt edilir. Bil-

7 West, *Indo-European Poetry and Myth*, 136.

8 Burkert, 140; Ugarit / Batı Sami savaş tanrıçası Anat ile paralellikler için, bkz. Bruce Louden, *The "Iliad": Structure, Myth, and Meaning*, Baltimore, 2006, 245-85.

9 Athene’nin, bazı tradisyonlarda onun babası olan, Pallas diye bir adamın derisini yüzmesi ve sonra da bunu kuşanması onun karanlık tarafını gösteren ender bir delildir: (muğlak) kaynakların zikredilmesi için bkz. Burkert, 140 ve s. 404’teki not 21.

10 Athene’nin doğumu için, bkz. Hesiodos, *Theogonia*, 886 vd., içinde yer aldığı kitap: Glenn W. Most, yayına hazırlayan ve çeviren, *Hesiod: Theogony. Works and Days. Testimonia*, Cambridge, MA, 2000 75 vd.; “Athene’ye Homeros İlahisi”, West’in kitabında 28, 4 vd.; ve Pindaros, *Olympia Şarkısı* 7.35 vd., içinde yer aldığı kitap: C.M. Bowra, çeviren, *The Odes of Pindar* (Londra, 1969), 165.

ge görünüşlü, her şeyi fark eden baykuş gibi, *glaukōpis*, "parlak gözlü"dür.¹¹

Uygun bir şekilde, tanrılar ve insanların Babasının soyu bütün tanrılar içinde en güvenli olandır: O, baba Zeus anlamında *Zeuspater*, Hint-Avrupa dilinde *Diespiter* olarak, Latince de en sonunda *Jupiter* halini alır.¹² Onun adı "Parlak" demektir ve çeşitli Hint-Avrupa dillerinde "gün" ve "gök" için kullanılan kelimelerle aynı kökten gelir;¹³ Parlak Gögün Tanrısı olan Zeus, daha sonra, Hitit Hava Tanrısı'na benzer bir fırtına tanrısının özelliklerini kazanır.¹⁴ Onun kökendeki niteliği *Ilyada* boyunca yankılanır durur. Athene ona "koyu dumanlı, parlak şimşegin babası" diye hitap eder. Zeus en yüksek zirvelerde, göğe yakın oturur; "gök gürlemesini seven Zeus" ve "bulutları devşiren Zeus"tur o. Bu türdensıfatlar ve çağrışımlar çok eskidir; bulutları devşiren Zeus, Ugaritlerin Baal için kullandıkları "bulutları devşiren veya bulutların üstünde giden" sıfatını devralmış olabilir.¹⁵ Gögün tanrısı olarak, her şeyi gören, aşağıdaki insanların bütün faaliyetlerini bilendir.

Ilyada'daki tanrılar ve tanrıçalar, sadece kendilerine özgü vasıflarla –kudret, güç, bilgelik, savaşçılıkla– değil, iyi anlatılmış kişilikleriyle de karakterize edilir. Athene bilgeliği "temsil" edebilir, fakat onun ikna edici karakter tasvirinde soyut hiçbir şey yoktur. Ona atfedilen çelişkili vasıflar –savaş ve dokumacılık– daha sonraki asırlara kadar aynen devam eder çünkü Homeros'un yarattığı canlı şahsiyet içinde gayet etkili olurlar. Tamamen insani bir şekilde karakterize edilen Olymposlular insanla aynı zevkleri, dertleri ve uğraşları paylaşırlar. Yara alabi-

11 Athene'nin bir diğeryaygın sıfatı olan *Tritogēneia* belirsizliğini korumaktadır. Buna dair açıklama teşebbüsleri için, bkz. G.S. Kirk, *The "Iliad": A Commentary, Volume I: Books 1-4*, Cambridge, 1985, sub. vv. 513-16, 394.

12 Burkert, *Greek Religion*, 17.

13 West, *Indo-European Poetry and Myth*, 166 vd.

14 Zeus'un orijinal karakteri ve sonradan üstlendiği fırtına tanrısı fonksiyonları arasındaki gerilim için, bkz. M.L. West, *The East Face of Helicon: West Asiatic Elements in Greek Poetry and Myth*, Oxford, 1997, 114 vd.

15 Ugarit kökeni için, bkz. Janko, sub. vv. 292-93, 198; ve M.L. West, "The Rise of the Greek Epic", *Journal of Hellenic Studies* 108 (1988), 170.

lir, azarlanabilir, cezalandırılabilir, başarısızlığa uğrayabilirler; severler, iptilaya kapılırlar, adileşirler, kıskanç olurlar; tıpkı insan gibidirler – şu kadar ki, onların eylemlerinin sonuçları hiçbir zaman ölümcül değildir. Onlar sonuçta her türlü badireyi atlatacaklardır, çünkü onlar insanların aksine *athanatos kai agērōs*, yani “ölümsüz ve yaşlanmaz” varlıklardır.

Epik tradisyon, uzak bir Makedonya dağ sırasının 2.910 metre yükseklikte bir zirvesi olan Olympos’u tanrıların yuvası olarak takdis ediyordu. Burada, insanların dünyasından yukarıda, tanrılar Hephaistos’un yaptığı görkemli evlerinde keyif ve lüks içinde yaşarlar. Ama, *Ilyada*’nın açıkça belirttiği gibi, bulutların üstündeki ikametgâhlarının bütün cazibelerine rağmen kendilerini insanların âleminden koparamazlar. Bunun tek sebebi, ölümlülerin onların nazarında son derece memnun edici olan yakılmış kurban etleri ve adaklar sunmaları değil, insanların hayatları ve işlerinin onlar için çok cazip konular olmasıdır. Troya’daki savaş onlarda heyecan ve merak uyandırır. Adeta onu seyretmeye, onun hakkında tartışmaya ve ona katılmaya doyamazlar; Troya Savaşı dünyada oynanan en güzel seyirliktir.

Aldatıcı bir biçimde, tanrıların eylemleri insanların eylemleriyle mükemmel bir ahenk gösterir. Misal olarak, Hera ve Athene Akhaların yanında, Apollon ve Ares Troyalıların yanında savaşmak için yeryüzüne indiklerinde, tamamıyla ölümlülerin saflarına karışırlar. Müttefik olarak gelirler; onları Troya’da dövüşmek için toplanmış değişik kavimlerden ayıran tek fark, verme gücünde oldukları –mukayese edilemeyecek kadar büyük olan– yardımın çeşididir. Tanrıların emelleri, hatta gururları ve öfkeleri, ölümlü yoldaşlarının emelleri, gururları, öfkeleriyle uyum içindedir. *Ilyada* tanrıları ve tanrıçalarının ölümlü insanlarla beraber olabilmelerine, onların itimadını kazanabilmelerine imkân veren, sıklıkla büründükleri insani kılıklar yanında, işte bu hissî ve manevî karakter ortaklığıdır.

Homeros çağındaki bir dinleyici kitlesinin tanrılar ve tanrıçaların böyle alay edercesine anlatılmasından gücendiği mi yoksa hoşlandığını mı bize söyleyecek herhangi bir türden ta-

nıklık günümüze ulaşmış değildir; *İlyada*'nın bugüne kalmış olması, başlı başına, dinleyici kitlelerinin bunu bir bakıma "onaylamış" olduklarına delil sayılabilir. Ancak, sonraki dinleyici kitleleri bunu onaylamadılar. Homeros'tan üç buçuk asır sonra, Platon "savaşı, kavga eden veya birbirleri aleyhine tertiplere giren tanrılar hakkında hikâyelerin", bu utanç verici hikâyelerin, gençleri adaletli yurttaşlar olarak yetiştirmek için uygun olmadıkları gerekçesiyle, Homeros'un eserlerini kendi ideal cumhuriyetinden yasakladı.¹⁶ Fakat başkaları, Homeros tanrılarının mahiyetinin Homeros insanların mahiyetini yumuşattığını idrak ederek, daha anlayışlı oldular.

M.S. 1. asırda *Yücelik Üzerine* başlıklı incelemesinde "Longinos" şöyle yazıyordu: "Bana öyle geliyor ki Homeros, tanrılarının yaralanmasını, kavgalarını, intikamlarını, gözyaşlarını, hapisliklerini, türlü çeşit ihtiraslarını kaydetmekle, *İlyada*'daki insanları tanrı ve tanrıları insan kılmak için elinden geleni yapmıştır."¹⁷

İlyada'da tanrılarının yaptığı bütün acayip işler arasında, geleneksel olarak *Diðsapátē* veya "Zeus'un kandırılması" diye bilinen, On Dördüncü Kitaptaki uzun sahnede anlatılanlar kadar şeytanca, unutulmaz ve şaşırtıcı olan pek az acayiplik vardır.¹⁸ Bu sahnenin başlangıcında, Hera, dikkatini başka bir tarafa çevirmiş olan Zeus'un fark etmediği kendini Akhaların arasına yerleştirmeyi becermiş olduğunu görür. Poseidon'un Akhaları tutmasına destek veren Hera "Zeus'un aklını çelmek için" kendine ait bir tertiple Poseidon'un gayretlerine yardım etmeyi kararlaştırır:

16 Platon, *Devlet*, 378b7 vd.; çev. C.D.C. Reeve, Indianapolis, 2004, 58 vd.

17 "Longinos," *Yücelik Üzerine*, 9.7, içindeyer aldığı kitap: Stephen Halliwell, yayına hazırlayan ve çeviren, Aristotle "Poetics"; W.H. Fyfe, çeviren, Donald Russell, revize eden, Longinus "On the Sublime"; Doreen C. Innes, yayına hazırlayan ve çeviren, temel olarak alınan eser: W. Rhys Roberts, Demetrius "On Style", Cambridge MA, 1999, 189.

18 *Diðs* kelimesi "Zeus" adının iyelik şeklidir, yani "Zeus'un" anlamına gelir.

Derken en iyi Şu yol göründü gönlüne:
S slenip p slenip Ida'ya gidecekti,
belki Zeus onu koynuna alıp seviŐmek isterdi,
o zaman d kerdi üstüne ılık, tatlı uykuyu,
gözkapaklarını, düşünen aklını  rterdi.
OĞlu Hephaistos'un ona yaptığı odaya gitti,
Hephaistos çok sağlam kapılar yapmıştı,
gizli bir sürmesi vardı kapının,
hiçbir tanrı a amazdı onu.
Hera içeri girip parlak kanatlarını örttü.
Tanrısal merhemle sildi gövdesindeki kirleri,
tanrılara yakıŐan kokulu yağla oğundu,
Zeus'un tunç eŐikli evinde salladıkça bu yağı
kokular göklere, tapınaklara yayılırdı,
işte o yağı sürdü güzelim gövdesine,
elleriyle saçlarını taradı,
pırıl pırıl tanrısal örgülerini  rd ,
 l ms z başından sarkan o güzelim  rg leri.
Sonra tanrısal bir giysi giydi üstüne,
süslerle bezeyip Athene iŐlemiŐtı ona bu giysiyi.
Tutturdu g Ős n  altın iğnelerle.
Yüz püsküllü bir kemer kuŐandı.
Küpeler taktı iyice delinmiŐ kulak memelerine,
   taŐlıydı bu küpeler, dut kadar,
ortalığa yayılır, göz kamaŐtırırdı güzelliği.
 rtt  başını yepisyeni, güzel bir örtüyle,
gün gibi apaktı bu  rt .
Parlak ayaklarına bağladı güzel sandallar.¹⁹

19 Hera'nın süslenmesi, Homeros kahramanlarının zırhları ve silahları gibi, farklı devirlerin tarzlarından ilham alır. Hera'nın elbisesi, öyle görünüyor ki, Mykeneli sonrası devre ait, iğnelerle tutturulan bir çeşit kıvrımlı kumaş biçimindeki *peplos* olmalıdır. Keza, dut Şeklindeki küpelerin de erken Karanlık  ağa ait bir mezarda ele geçirilen buluntularda emsalleri vardır; Bronz  ağında Mykenelilerin küpe taktıklarını gösteren deliller mevcut değildir. Diğer yandan, Hera'nın süslü kemeri, bir Mykeneli prensesin mezarında keşfedilen, otuz beş altın pandantifli, altın kenarlıklı kuŐaĐa benzemektedir. Hera'nın süslerinin ayrıntıları Janko tarafından tetkik edilmiştir (sub. vv. 180-85, 176 vd.).

Hera, ölümlü bir kahraman gibi, savaş için silahlarını kuşanır ve onun ayrıntılı, tepeden tırnağa hazırlıklarının normal olarak ayaklardan başlayıp yukarı doğru çıkan kuşanma sırasını tersine çevirerek, şaka yollu bir çeşit silahlanma sahnesini ima eder: “Önce geçirdi bilekleri gümüş halkalı güzel dizliklerini... İki tepeli, dört siperli tolgasını geçirdi başına.”

Bir savaşçı gibi silahlanan Hera nefret ettiği hasmını –kocasını– fethetmek için yola çıkar. Ve stratejiler geliştiren bir general gibi, müttefikler bulmaya gayret eder. Planın başarılı olması için, hem Aphrodite’nin baştan çıkarıcı cazibelerine, hem de Uykunun yardımına ihtiyacı vardır. Hera, bunların her ikisine de, deniz tanrısı Okeanos ile karısı, deniz tanrıçası Tethys²⁰ arasında çıkmış olan ihtilafı gidermek için onların yardımına ihtiyaç duyduğu şeklinde uydurma bir hikâye anlatır. Aphrodite’den “nakışlı memeliğini” ödünç alır: “alacalı bulacalı bir kurdeleydi bu, / alımlı ne varsa hepsi onun içindeydi, / sevgi onun içindeydi, istek onun içinde, / cilveleşme, şakalaşma onun içinde, / en akıllı insanı ayartan aşk onun içinde.” Uykudan, onu Kharitlerden biriyle evlendirmeyi vaat ederek Zeus’u ayartmasından sonra üzerine çöküp onu uyutacağı sözünü alır.

Saldırısına özenle hazırlanan Hera, şimdi, tek başına İda’nın en yüksek tepesinde oturmakta olan Zeus’un önünden geçer. “Bulutları devşiren Zeus onu gördü, / görür görmez aşk sardı düşünceli kafasını,” ve tam da Hera’nın planladığı gibi, Zeus birlikte yatmayı teklif eder. Hera, yine maksadını gizleyerek, İda Dağı’nın tepesinde ortalık yerde bunu yapamayacaklarını söyleyip karşı çıkar.

Bulutları devşiren Zeus karşılık verdi, dedi ki:
“Tanrılar, insanlar görececek diye korkma,
altın gibi bir sisle örterim dört yanımızı,

20 Hera’nın Okeanos ile Tetyhs’ten bahsetmesi, kökenleri Babil yaratılış destanında bulunabilecek olan bir tanrıların oluşma hikâyesine yapılmış bir atıftır. Bu hikâyede, “Okeanos ve Tethys, sadece bütün suların anası ve babası değil, her şeyin asli anası ve babasıdır”; Janko, sub. vv. 200-207, 180 vd.

güneş [Helios – ç.n.] bile onu geçip göremez bizi.
her şeyi keskin ışıklarıyla gören güneş bile.”

Böyle dedi, aldı karısını koynuna, sarıldı,
tanrısal toprak yumuşak bir çimen saldı,
taptaze lotos bir halı serdi toprakla aralarına,
safranlardan, sümbüllerden, tatlı bir halı,
uzanıverdi ikisi de halının üstüne,
sardı onları güzel bir altın bulut,
buluttan çiy damlaları akıyordu pırlıl pırlıl.
Tanrıların babası yüksek Gargaros Tepesinde,
koynunda karısı, mışıl mışıl uyuyordu,
Uyku ile Aşk yola getirmişti onu.

Bu sahnenin uzunluğu ve ağır, yavaş bir tempoda gelişmesi, kendi çağında hiç şüphesiz ünlü olan bir dekor parçası olduğunu düşündürür; eğlenceli noktalardan biri, Zeus tarafından, onun alametifarikası olan bulut devşirmenin faydacı bir şekilde kullanılmasıdır. Hesiodos'ta ve Homeros İlahilerinde tanrıların hileleri hakkında benzer hikâyeler bulunur; *Odyseia*'da ise, şair Demodokos, zina halinde basılan “Ares ile güzeli belikli Aphrodite'nin aşkına dair” uzun bir hikâyeyi şarkıyla anlatır.²¹

Hera'nın Zeus'u kandırma sahnesi, salt eğlendirme amaçlı bir parça olarak, aksi takdirde uzun, kesintisiz bir muharebe tasvirine dönüşecek olan anlatımı kırmak şeklinde dramatik bir fonksiyona hizmet eder. Sahne başladığı zaman, şiddetli çarpışmalar devam etmektedir ve Zeus uyandığında gözlerini açar ve Aias'ın fırlattığı bir kaya ile can vermesine ramak kalmış Hektor'u görür. Etrafta kan gövdeyi götürürken, “yere uzanmış gördü Hektor'u ovada, / arkadaşları sarmışlardı çevresini, / Hektor tıkanmış kalmış, kendinden geçmişti, / kara kan kusuyordu habire.” Zeus uyurken, Poseidon Troyalılara çok

21 Tanrıların hilelerinin başka örnekleri: Prometheus'un Zeus'a yaptığı hileyi anlatan, Hesiodos, *Theogonia*, 535 vd.; ve yeni doğan Hermes'in kurnazca maceralarını anlatan, “Hermes'e İlahi”. Demodokos'un şarkısı için, bkz. *Odyseia* 8.266 vd. “Aphrodite'ye İlahi” şiirinde anlatılan, Aphrodite'nin ölümlü Ankhises'i kararlılıkla baştan çıkartmasıyla Hera'nın Zeus'u baştan çıkartması arasında birçok kesinlikle bilinçli benzerlik vardır.

zarar vermiştir. O halde, Kandırma sahnesi, görünüşe bakılırsa, uzun ve korkunç bir olaylar serisi içinde eğlenceli bir kesintiden ibarettir.

Ama son derece şaşırtıcı olan şey, tam da, onun bir kesinti olarak işte bu fonksiyonudur. İnsanlar canları uğruna savaşmakta, ağır yaralar almakta, ölmektedirler ve Zeus baba, dikkati dağılmış bir halde, onlara aldırış etmemektedir.

Tanrıların bizatihi mahiyetinden daha ilgi çekici olan, onların ölümlü insanlarla münasebetinin mahiyetidir. *Ilyada*'nın Olymposluları yukarıdan seyrettikleri ölümlüler hakkında her şeyi bilirler; Zeus'un kendisi *eurüopa*, yani "uzağı gören"dir. Bu sıfat, göklerdeki mevkiinden yeryüzünde olanları açıkça görebilen Parlak Gögün Tanrısı olarak kökenlerinin doğrudan bir mirasıdır.²² Nadiren tembel, ekseriya gayretli ve inatçı olan, Zeus'un geniş ailesi, ölümlülerin dünyasına saldırgan bir biçimde müdahil olur. Olymposlular, kılık değiştirip, insanlar arasında serbestçe gezinir, konuşur ve hareket ederler, onların tecrübelerine katılırlar. Troya'daki erkekler ve kadınlar hakkında, onların bireysel yazgılarına kadar, bilmedikleri hiçbir şey yoktur.

Buna karşılık, Homeros'un erkek ve kadın kahramanları, onların hayatlarından devamlı olarak geçip duran ilahi faaliyetin bu yoğun akışına rağmen, tanrıları hakkında çok az bilgiye sahiptirler. İnsanlar ile tanrılar arasındaki karşılaşmaların çoğu onlar kılık değiştirmiş halde iken olduğundan, insanların pek azı bir tanrının neye benzediğini bilme iddiasında olabilirdi. İstisnalar yok değildir: Helene, Aphrodite'yi, yaşlı bir hizmetçi kadın kılığına girmiş olmasına rağmen, "dillere destan gerdanından, insanın içini hoş eden göğsünden, ateş saçan gözlerinden" tanır. Keza, Poseidon'un ayak izleri bilici Kalkhas kılığına girmiş olduğunu ele verir; Oileus oğlu Aias, Telamon oğlu Ai-

22 Raffaele Pettazzoni, *The All-Knowing God: Researches into Early Religion and Culture*, çev. H.J. Rose, Londra, 1956, 145-52; ve Jasper Griffin, "The Divine Audience and the Religion of the *Iliad*", *Classical Quarterly*, n.s. 28 no. 1 (1978), 1-22.

as'a şöyle der: "Kalkhas değil o, tanrılara danışan bilici değil. / Uzaklaşırken kolayca arkadan tanıdım onu, / ayaklarıyla bacaklarının gidişi tanrı gidişi."

Ancak, esas itibariyle, Troya'da dövüşen insanlar, tanrıların nerede veya kim olduklarını veya devam etmekte olan hangi ilahi faaliyetlerin onların kendi eylemlerini nasıl etkileyebileceğini asla bilmeden, kendi var oluşlarına dair bir tür cehalet dumanıyla sarılmışlardır. Yalvarmaları ve dualarının kabul edilmesi için ne yapmaları gerektiğini de bilmezler. Çok az sayıda birkaç hadise, en azından Zeus'un kötülerini cezalandırdığına işaret eder gibidir. Bu doğruysa, onun gözüne girmek ve gazabından kaçınmak için nasıl davranmak gerektiği, az çok belli demektir. Misal olarak, Helene'yi kaçırdıkları için Troyalıları atıp tutan Menelaos şöyle der: "Nasıl da yaktınız benim canımı, pis köpekler, / gürleyen Zeus'un ağır öfkesinden hiç korkmadınız, / konukları koruyan Zeus bir gün yok edecek ilinizi." Ancak, daha yakından bakıldığı zaman, bu ve buna benzer diğer durumlarda, Zeus'un sadece belli bir müessesenin hamisi sıfatıyla ceza verdiği açıktır: Zeus *Orkios*, "yeminleri gözeten Zeus" veya Zeus *Ksenia*, konukluk arkadaşlığının tanrısıdır o.²³ O halde, Zeus'un sadakati, üstün bir adalet ilkesine değil, onun belirli tapınma veçhelerinde bizzat kendinedir.

Tanrılar net ilkelere tabi değilse, ölümlüler onların iradesini nasıl tahmin edebilir? Destanın başlangıcında Apollon'un gönderdiği salgın hastalığın sebebini bildirerek, Kalkhas'ın gayet etkili biçimde yaptığı gibi, biliciler, yani alametlerin ve rüyaların yorumcuları, zaman zaman, belli bir tanrının isteklerini açıklamak suretiyle yol gösterirler. Fakat, Hektor ile bilge Pulydamas arasında geçen kritik, uzunca bir konuşmada görüldüğü gibi, *Ilyada*, alametlerin problematik olabileceğini göstermeye çok dikkat eder. Bu iki adam, Akhaların savunma hendecinin kenarında durarak, onu geçip geçmemeyi tartışırken, çok büyük bir kartal belirir: "kızıl bir yılan tutuyordu pençesinde, / yılan canlıydı, debeleniyordu." Bu yılan yukarı doğru kıvrıla-

23 Misal olarak bkz. Odysseus Tsagarakis, *Nature and Background of Major Concepts of Divine Power in Homer*, Amsterdam, 1977, 19 vd.

rak kartalı ısırınca, kartal yılanı bırakmak zorunda kalır ve yılan savaş meydanında görünür bir yere düşer. Hektor'a dönen Pulydamas, bu uğursuz işareti dikkate alarak, Akhalara saldırmasın diye kardeşini uyarır:

Oynak tolgalı Hektor yan yan baktı, dedi ki:
"Pulydamas, hiç de hoşuma gitmedi bu konuşma.
Sende çok daha güzel sözler olmalı.
Böyle konuşurken iyice düşünüp taşındıysan,
demek tanrılar aklını başından almış.
Uzarlarda gürleyen Zeus'un buyruklarını unuttun mu,
bana söz vermişti o, işmar etmişti.
Ne o, geniş kanatlı kuşlara mı inanalım, ...
Bir tektir en doğru belirti,
o da der, yurdunu savun."

Bu hadisede, tehdit edici, trajik bir ironi vardır. Zeus daha evvel şahsi habercisi İris'i gönderip Hektor'a şunları iletmişti: "Vereceğim onun eline öldürme gücünü, / gün batıp, karanlık basıncaya dek / sağlam yapılı gemilere varacak." Uğursuz yılan Troyalıların önüne pat diye düştüğünde güneş daha batmamıştır. Bu yılan kesinlikle dikkate alınacak bir alamettir, ama diğer yandan Hektor'a talimat doğruca Zeus'tan gelmiştir. Yine de, dinleyicilerin bildiği üzere, vaziyeti doğru yorumlayan kişi, tanrıya inanan, güvenen, "Zeus'un sevdiği" Hektor değil, Pulydamas'tır; Hektor'un yanılgısı onun mahvına sebep olacaktır.

Tanrılar ve insanların ikili perspektifi Homerik destanın ayırt edici bir niteliği ve *Ilyada* pathos'unun da büyük ölçüde temelidir. Bu ikilik, bazen, Olympos'ta ve yeryüzünde eşzamanlı olarak gerçekleşen eylemleri gözler önüne sermek yoluyla, Hera'nın Zeus'u kandırması hikâyesinde olduğu gibi, ortadan bir panoyla ikiye ayrılmış bir sahnede cereyan eden bir tiyatro oyunu gibi ifade edilir. Bazen de, en kahraman ölümlülerin bile içinde hareket etmeye mecbur oldukları esaslı gafleti ortaya koyarak, daha karanlık bir fonksiyona sahiptir. Hektor, Akhaların savunma duvarının kapılarına hücum ettiğinde, za-

ferin çok yakın olduğuna inanır – yıllar süren ıstırap ve gayretlerin ardından, kurtuluşa hemen erişilecek gibi görünür; Troya kesinlikle selamete ermiştir, Hektor evine, karısına ve çocuğuna dönebilir – fakat biz, destanı dinleyenler, Zeus’un bildiği şeyi, yani Hektor’un şanının geçici olduğunu, aslında belli bir amacın aracından, ibaret olduğunu biliriz. Keza Agamemnon, hemen saldırırsa Troya’yı alacağını garanti eden bir rüya görüp uyanır; fakat biz, dinleyiciler, Zeus’un bildiği şeyi, yani bunun tanrıların ve insanların babası tarafından Akhaları bir tuzağa, içinde pek çoğunun öleceği bir tuzağa sürüklemek için gönderilmiş yanıltıcı bir rüya olduğunu biliriz.

Düpedüz kandırmaca içeren bu çeşit epizotlardan daha trajik olan, tanrıların hileci olduklarını insanların yaygın, köklü ve kaderci bir biçimde kabullenmesidir. Menelaos ile yaptığı sonuçsuz düellonun ardından Paris ruhsuz bir dille şöyle der: “Bugün Menelaos, Athene eliyle beni yendiyse, / bakarsın ben de onu yenerim bir gün, / bizden yana da tanrılar var.” Akhilleus’a Elçileri göndermeden kısa bir zaman evvel, Agamemnon homurdanır: “Kronosoglu Zeus kara belalar sardı başıma, / zalim tanrı bana söz vermişti, / işmar etmişti İlyon’u yerle bir edip yurduma döneceğimi. / Şimdiyse aldatıyor beni pis bir düzenle.” Hepsinden daha korkunç olan, Troya surlarının altında Akhilleus ile karşı karşıya geldiğinde son dövüşünü yapacağını hisseden Hektor’un sözleridir: “aldattı beni Athene.”

Bu kasvetli bilgiyle donatılmış olabilseler de erkekler ve kadınların, kahramanlar ve sıradan insanların, tanrılara yakarmak ve devam etmekten başka pek bir çareleri yoktur. Tanrıların onları kurtarma gücüne sahip olduğu, Paris’in ve Aineias’ın kurtarılması gibi birkaç mucizevi kurtarıştan ziyade ölüm engel olabilecekleri ama engel olmadıkları durumlarla belli edilir; misal olarak, *İlyada*’nın bu en uzun gününde, Zeus aşağıya bakar ve ölümlü bir kadından doğma, öz oğlu Likyalı Sarpedon’un biraz sonra öleceğini fark eder. Hera’ya hayıflanır: “Çok yazık, insanlar arasında en sevdiğim Sarpedon’a! / Menoitiosoglu Patroklos’un elinden ölmek onun kaderi. / İçimde yüregim bir o yana gider, bir bu yana, / gözyaşı döktüren savaş-

tan geri alıp onu, / kaçııp bıraksam mı Likya'nın semiz toprağına, / yoksa bıraksam ölsün mü Menoitiosoglunun elinden?" Hera öfkelenir:

"Korkunç Kronosoğlu, ne biçim söz bu?
Nasıl kaçırmak istersin kötü ölümden
kader payını çoktan almış bir ölümlüyü?
Yap yapacağını, şunu da bil ama,
biz öbür tanrılar tekmi, övmeyeceğiz seni.
Sana şunu da diyeyim, iyice aklına koy,
diri gönderirsen evine Sarpedon'u,
bir başka tanrı da kaçırmak istemesin sakın
zorlu kargaşalıktan sevgili oğlunu.
Priamos'un büyük ilinin çevresinde
çarpan birçok tanrı oğulları var."

Zeus birkaç defa bu şekilde kınanır. Her defasında, üzülerek geri adım atar ve ihtilaf konusu hadise mukadder seyrini takip eder. Burada, başka yerlerde olduğu gibi, Zeus'un Kader'den daha güçlü olduğu ve eğer isterse, kaderde yazılı olan sonuçları bile değiştirebileceği ima edilir. Ancak, tanrılar arasında barışın korunması, yeryüzündeki faniler için duyulan endişelere ağır basar. İnsanlara en az eğilimli tanrı olan Apollon'un açıkça ifade ettiği gibi, "önce yeşerip hayatla dolan, toprağın verdikleriyle beslenen, sonra da sararıp ölen yaprakları andıran zavallı ölümlüler uğruna" başka bir tanrıyla savaşmayacaktır.

Troya ovası, herhangi bir savaş meydanı gibi, yakınlarda bir tanrı olup olmadığını, hatta onları dinleyip dinlemediğini bilmeyen, kaderleri bağlanmış ve korku içindeki erkeklerin ve onların kadınlarının yakarılarıyla doludur. Troyalı kadınlar şöyle dua ederler: "...Troya şehrine ve kadınlarına / masum çocuklarına merhamet et. Ama Pallas Athene başını çevirdi"; Hektor Zeus'a şöyle yalvarır: "Zeus ve diğer ölümsüzler, benim oğlum olan bu çocuk / benim gibi olsun lütfen", ama Homeros'un dinleyicileri onun küçük oğlunun öldürüleceğini bilir-

ler. Destandaki en yürek parçalayıcı, faydasız yakarmaların bazı-
larını ilerde göreceğiz.

İstenmeden ve çağrılmadan, tanrılar Troya ovasına doluşur-
lar; ölümlüler arasındaki büyük savaş oyunundan müthiş he-
yecana kapılmış halde, zor durumdaki kahramanları canlan-
dırmak, kurtarmak veya tehdit etmek üzere birbirleriyle itişip
kakışırlar. Onların destandaki varlığı ekseriya dikkati dağıtı-
cı mahiyettedir; ancak, onların varlığının ilham kaynağı elbet-
te ki şiirde olduğu kadar tarihte yatar – askerin, karşı yöndeki
bütün kanıtlara rağmen, harp meydanında terk edilmiş olma-
dığına inanmak için hissettiği gayet sahici ihtiyacın bir yansı-
masıdır. Bu ihtiyacın ne kadar güçlü olabildiğini, Birinci Dünya
Savaşı'nın ta başında, 1914 yılında çıkmış olağanüstü bir hikâ-
ye göstermektedir. Günlerce süren yoğun topçu muharebesiy-
le hırpalanmış durumdaki Britanya kuvvetleri, aynı zamanda,
Belçika'da Mons şehrinin güneyine otuz altı saatlik çok yoru-
cu bir cebri yürüyüşe katlanmak zorunda kalmışlardır. Gök-
te süzülen arama ışıklarının aydınlattığı muazzam fırtına bu-
lutları savaş meydanının üzerine çökmüştü. Onlara çok yakla-
şan Alman süvarisi, topçuların gelişini beklemek için yavaşla-
dı. Kraliyet Inniskilling Tüfekçilerinden Er John Ewings o gün-
den şunları hatırlıyordu:

Almanlar tarafından kuşatılmıştık ve birer atımlık cephane-
miz kalmıştı. Tüfeklerimizde sadece birer tane kurşun var-
dı. Dizlerimin üstüne çöktüm. Beynimi patlatmak için tüfe-
gimi yanımda hazır tutuyordum. Bunu düşününce titriyo-
rum, bütün sinirlerim titriyor. Dizlerimin üstüne çöktüm
ve gökyüzüne baktım. Dua edeceğiniz zaman öyle yaparsı-
nız ya... ve gök gürlemesi sandığımız bir şey oldu. Yukarı-
ya baktım ve bulutlar aralandı –o büyük bulut aralandı– ve
ateş saçan bir kılıçla o adam ortaya çıktı.²⁴

24 Buradaki anlatımın kaynağı: David Clarke, *The Angel of Mons: Phantom Soldiers and Ghostly Guardians*, Chichester, 2005; bu alıntı, kitabın 52. sayfasından yapılmıştır ve o tarihte Tyrone ilçesinden gelmiş otuz beş yaşında bir er olan, 1980 yılında BBC için yapılmış bir mülakatta 101 yaşındayken o zamanın ha-
diselerini anlatan, Kraliyet Inniskilling Tüfekçilerinin İkinci Taburundan Er

Mons Meleği birçok asker tarafından birçok biçimde hatırlanacaktı – Aziz George olarak, melekler gibi bir dizi okçudan biri olarak vatandaşları uğruna dövüşmek için geri dönen Agincourt okçularından biri olarak, bulutlardan hücum eden bir hayalet süvari olarak. Ancak, dikkatle yapılan araştırmalarda bu fenomenin tek bir çağdaş açıklamasına varılamamıştır. Er Ewings'in beyanı türünden beyanların hepsi, telkin kuvvetiyle ve Rufailerin asap bozucu savaş meydanına müdahale ettiklerine inanma ihtiyacıyla beslenerek, sonradan doğmuşlardır. Mons Meleği hikâyesinin kaynağı, en sonunda, Arthur Machen diye birinin yazdığı "Okçu" başlıklı, gazetecilik kılığında kısa bir kurgu eserde tespit edilmiştir. Ama esas konu bu değildir. Mühim olan şudur ki bu efsane, savaşın ilk dehşetiyle İngiltere Kilisesinden ötelere bakma ihtiyacını hissetmiş olan, hem asker hem de sivil, çok sayıda Britanyalı tarafından büyük bir ciddiyetle benimsenmiş ve çoğaltılmıştır.

Askerin hiçbir zaman sahiden yalnız olmadığı şeklindeki bu heveskâr fantezinin panzehiri, aynı döneme ait birkaç kasvetli mısra da bulunabilir. A.E. Housman'ın "Bir Paralı Askerler Ordusu Üzerine Mezar Kitabesi" adlı şiiri, duaların cevapsız kalmasının beklenebileceği bir dünyada işlerini yapan sıradan askerleri yâd eder:

Bunlar, göğün yıkıldığı günde,
Yerin temellerinin sarsıldığı saatte,
Paralı askerliklerinin peşinden gidip
Ücretlerini aldılar ve öldüler.

Onların omuzlarında duruyordu sema;
Onlar dururken yerin temelleri de durdu;
Tanrının terk ettiğini bunlar savundu ve
Para için her şeyi kurtardılar.²⁵

John Ewings'in anlatımına dayalıdır (Clarke'in kitabında, 22 Mayıs 1980 tarihinde BBC Kuzey İrlanda'dan Helen Madden'in yaptığı bir mülakat olarak verilmiştir).

25 Bu şiire, Hugh MacDiarmid tarafından "Bir Paralı Askerler Ordusu Üzerine Bir Diğer Mezar Kitabesi" başlıklı şiirde cevap verilmiştir:

İlyada'da, az sayıdaki mucizevî kurtarışlar bir yana, savaşçılar, tanrıların pekâlâ terk edebileceğini bildikleri ve kabullendikleri zalim bir ovada, esas olarak kendi canlarını kurtarmak için dövüşürler. Bütün askerlerinki gibi, onların kahramanlığı da şu ikiz hakikatten yoğrulmuştur – bildikleri ve dövüşleri.

Bunların herhangi bir kimsenin
Onurunu kurtardığı veya bunu bildiği
Koskoca bir yalandır sadece.
Profesyonel canilerdi onlar, kan paralarını
Ve uğursuz risklerini alıp öldüler.
Onlar gibilere rağmen, birtakım onurlu şeyler
Yeryüzünün şurasında burasında
Güçbela devam etmektedirler.

Hektor ve Troyalıların kuşatması altında olan Akha ordugâhında, yaralılar savaş meydanından dönmektedir. Akhilleus, gemilerinden birinin kıç tarafında durarak, Zeus tarzında, “boş çabalara bakıyordu, yürekler acısı bozguna.” Öyle görünüyor ki henüz Phthie’ye dönmemiştir. En son görünüşünden bu yana yerde ve gökte cereyan etmiş olan çeşitli hadiselere ve çok sayıda güçlü kahramanın ölmüş olmasına rağmen, Akhilleus’un kendini ve adamlarını savaştan çektiği günden beri sadece iki hafta geçmiştir. Fakat, öyle anlaşıyor ki, karaya çekilmiş gemisinin üstünden, olanları dikkatle seyretmektedir.

On Birinci Kitapta başlayan ve On Sekizinci Kitapta bitecek olan, Troya Savaşı’nın bu en uzun gününe ait gürültülü patırtılı hadiseler ve ölümler içinde *Ilyada*’nın özünde yatan ve Sekizinci Kitap gibi erken bir zamanda, Zeus tarafından Hera’ya kesin bir dille öngörölmüş olan şu gerçek gömülü haldedir:

“Güçlü Hektor savaştan vazgeçmeyecek,
çevik ayaklı Akhilleus, gemilerinin yanında, dar yolda,
Patroklos için korkunç savaşa girene dek.
Kader böyle diyor işte.”

Patroklos'un düşmesiyle zirvesine çıkacak uzun olaylar zinciri, birbirinden çok ayrı kısımlara ayrılmıştır. Ancak, gemisinin kış tarafından, ordugâha dönmekte olan askerleri gözetleyen Akhilleus ile başlar. Bunlar arasında, kim olduğunu anlayamadığı bir savaşçı da vardır. Silah arkadaşı ve dostu Patroklos'u çağıran Akhilleus, onu neler olduğunu araştırması için gönderir. Patroklos "gemiden gelen sesi barakasında duydu, / fırladı Ares gibi, koştu onun yanına. / Gelecek yıkımın başı işte buydu."

Akhilleus'a itaat ederek, Patroklos ona verilen bu vazifeye On Birinci Kitapta başlar; On Altıncı Kitaba kadar Akhilleus'a geri dönmez. Yola çıkmasıyla geri dönmesi arasındaki sürede, iki yerde durur ve bu duruşlar esnasında, *Ilyada* devam etmekte olan çatışmaları kaldığı yerden anlatır. Poseidon'un cüretkâr bir atılımla kavgaya müdahil olması, Zeus'un Hera tarafından kandırılması, Akha savunma duvarında gedik açılması, Zeus uyuklarken Troyalıların gerilemesi – bütün bunlar, Patroklos yoldaşlarının çadırlarında oyalanırken cereyan eder. Bu diğer dramatik epizotlar arasında, Patroklos'a verilmiş olan vazifenin ve Patroklos'un kendisinin dikkatsiz bir dinleyici kitlesi tarafından akılda tutulmaması affedilebilirdi. Bu risk Patroklos'un çok yakında ölmesine yol açacak olaylar silsilesini ara vermeden öngören kehanetler yoluyla kısmen giderilir; ve dinleyiciler "gelecek yıkımın başı işte buydu" diye uyarılmıştır.

Akha ordugâhı içinde soruşturma yapma vazifesine hızla atılan Patroklos ilk olarak Nestor'un çadırına gelir. Burada muhabbetle karşılaşılır ve ağırlanır. Oturması için yer gösterilir, ama Patroklos oturmak istemez ve şunları der: "Oturmanın sırası mı, tanrıların beslediği, / beni gönderen öfkeli, korkunç bir adamdır, / bilmek ister, getirdiğin yaralı kim? / Erlerin güdücüsü Makhaon'muş, gördüm, tamam. / Gideyim, bunu Akhilleus'a iletayım."

Nestor'un cevabı alaylıdır: "Akhilleus vurulanları neden şimdi sorar? / Akhaoğullarına neden şimdi başladı acımaya?" diye sorar ve yaralanmış olan yiğitleri bir bir sayar. "Akhilleus soylu olmasına soylu, ama / Danaolara hiç aldırdığı, acıdığı yok. /

Ne bekler, tezgiden gemiler kıyıda yansın mı, biz de yok olup gidelim mi birer birer?" Nestor'un ihtiyar çaresizliği, çoğu zaman olduğu gibi, gençlik çağındaki yiğitçe işlerini aklına getirir. Vakti zamanında ona, genç Nestor'a, şan ve şeref getirmiş bir akında kazanılan ganimetlerin pay edilmesi hakkında uzun bir hikâye anlatır. Sonra, aniden, bunu anlatmayı keser ve Patroklos'a döner:

"Bir zamanlar ben böyle bir yiğitmişim işte.
Oysa Akhilleus'un yiğitliği kendi çıkarına,
ordu bir yok olsun da bak,
nasıl dövünecek, nasıl ağlayacak.
Menoitios öğütler vermişti sana, a oğul,
Phthie'den Agamemnon'a yollarken seni."

Nestor, yıllar önce, denizin ötesinde Troya'da başlayacak olan savaş için adam toplamak üzere Odysseus ile beraber Phthie'ye gelmişti. Nestor ve Odysseus, Peleus'u sarayının avlusunda Akhilleus, Patroklos ve Patroklos'un babası Menoitios ile beraber kurban keserken bulmuşlardı ve iki baba* oğullarından ayrılırken onlara tavsiyeler vermişlerdi. Peleus Akhilleus'a "savaşta daima en iyi olmayı ve herkesten üstün olmayı" öğütlemiş, Menoitios ise Patroklos'a daha güçlü, daha genç olan yoldaşına "akıllıca laflar etmesini, iyi öğütler vermesini, / doğru yol göstermesini" tembihlemisti.

"İhtiyar sana böyle öğüt veriydi işte, sense unutuverdin bu öğütleri" diyerek onu uyarır Nestor. "Hadi git, bunları yiğit Akhilleus'a söyle, / tanrının yardımıyla dokunuverir yüreğine, / arkadaş öğüdünü getirir insanı doğru yola." Patroklos'un Akhilleus'u inadından vazgeçmeye ikna edememesi ihtimaline karşı, Nestor talihsiz bir alternatif önerir:

"...durmasın, ileriye seni salsın,
Myrmidonların ordusu da gelir arkandan,

(*) Akhilleus'un babası Peleus ve Patroklos'un babası Menoitios – ç.n.

bakarsın Danaolara bir ışık doğuverir.
Güzel silahlarıyla kuşandırırsın seni,
Troyalılar da Akhilleus geliyor sanır,
bakarsın birdenbire kesiverirler savaşı,
yorgun Akhaogulları da birazcık soluk alır..."

Nestor'un sözleri Patroklos'un "göğsünde yüreğini oynattı" ama yine de bu ciddi teklife karşılık vermez. Oradan ayrılıp derhal gemilere ve Akhilleus'a doğru yola çıkar, ama bu defa da yara almış halde savaş meydanından gelmekte olan bir yoldaşıyla karşılaşır. Eurypylos adında, kan ter içindeki bu adam, savaşın nasıl gitmekte olduğunu soran Patroklos'a lafı hiç dolandırmadan şu cevabı verir: "Ey Patroklos, Zeus'tan doğma, / artık bitti Akhalar, umut kalmadı." Sonra da, Patroklos'tan yardım ister: "Sen beni kurtar, kara gemime götür, / bacağımdan şu oku kes at, / ılık suyla yıka akan kara kanı, / acıları dindiren ilaçlar koy üstüne, / bu ilaçları Akhilleus öğretmiş sana, / o da Kentaurların en iyisinden öğrenmiş, Kheiron'dan."

Bir an önce Akhilleus'un yanına dönmek istese de, Patroklos arkadaşına merhamet eder ve kolunu omzuna koyarak yaralı savaşçıyı çadırına kadar yürütür. On İkinci ve On Üçüncü Kitapların tamamı boyunca ve On Dördüncü Kitapta Zeus'un kandırılması ve bundan istifade eden Poseidon'un Akhaları hareketlendirmesine kadar da onun çadırında kalır.

Zeus, bulutla sarmalanmış uykusundan uyandığında, bozgun halindeki Troyalıları görür ve kandırılmış olduğunu hemen anlar. Yanında yatmakta olan Hera'ya öfkeyle homurdanır: "Amma da düzen kurdun, yola gelmez Hera, / savaş dışı ettin tanrısal Hektor'u, / uğrattın orduyu bozguna." Hera'yı dövmek veya ayaklarına örsler bağlayıp gökyüzünden sallandırmak gibi tehditler savurduktan sonra, kesin bir buyruk verir: Apollon'un yardımıyla, Hektor muharebeye dönecek ve Akhalar panik içinde püskürtülecektir. Akhilleus Patroklos'u savaş meydanına gönderecek, şanlı Hektor da onu yere indirecek, ama Akhalar en sonunda Ilyon'u ele geçirecektir.

Zeus'un iktidarı yeniden eline almasıyla, savaşın gidişatı yi-

ne Troyalılar lehine döner. Akhalar bir kez daha gemilerine kadar itilirler ve böylece, Akhalar tam bir bozgun halindeyken, destan Patroklos'a geri döner. Eurpylos'un çadırında, Patroklos karar verir: "Ben koşup gideceğim Akhilleus'a, / savaşıma kışkırtacağım onu, / belki tanrı yardımıyla kandırırım gönlünü, / iyi olur arkadaşın gelen öğüt." Nestor'un sözleri etkili olmuşa benzer. Bağlılık ve merhamet duygularıyla dönüşünü geciktiren Patroklos, en sonunda, Akhilleus'un çadırına gelir. Ve bu, hakikaten de, onun yıkımının başlangıcıdır.

Patroklos kimdir? *Ilyada*'da, tamamen Akhilleus ile münasebetiyle tarif edilen Patroklos, onun *therápōn*, yani "yoldaşı", "silah arkadaşı", "takipçisi", "maiyeti" veya "hizmetkârı" konumundadır. Bir *therápōn*, konukları ağırlayarak ve şarap sunarak, kurban törenlerinde yardım ederek, diğer reislerle mesaj taşıyarak, savaş arabası sürerek ve yanında dövüşerek soylu efendisine hizmet eder; Patroklos'un *hippeús* ("savaş arabasından dövüşen") ve *hippokéleuthos* ("at süren") sıfatları bu son görevi yansıtır.¹ Patroklos, işte bunlar uyarınca, Elçilerin ağırlanmasına yardım etmiş, Phoiniks'e yatacak yer ayarlanmasıyla ilgilenmiş ve Akhilleus'un emriyle, Makhaon ve yarası hakkında bilgi toplamaya gitmiştir. *Therápōn*, soylu ama efendisine bağımlı statüde akraba olmayan bir kimsedir – Patroklos'un bir centilmen olmadığından düşünülebileceğinden korkarak, eski bir sözlükte bu terim "hizmetkâr değil, bir refik" diye tarif edilir.² Patroklos, aynı zamanda, Akhilleus'un *philoshetairos* yani sevgili dostudur.³

- 1 *Therápōn*'un vazifeler listesi ve karakterizasyonu için kaynağımız: P.A.L. Greenhalgh, "The Homeric Therapon and Opaon and Their Historical Implications", *Bulletin of the Institute of Classical Studies of the University of London* 29 (1982), 81-90. Söz konusu liste 82. sayfadadır.
- 2 Georg Autenrieth, *A Homeric Dictionary*, çeviren Robert P. Keep, Piscataway, NJ, 2002, 150.
- 3 "Yoldaş" veya "silah arkadaşı" anlamına gelen *hetairos* terimi "eşit insanlar arasındaki yakın bir yoldaşlığı veya aralarındaki ilişki savaşa beraber katılmaktan ibaret olan şövalye ile uşağı arasındaki türden bir münasebeti" anlatabilir: Richard John Cunliffe, *A Lexicon of the Homeric Dialect*, Norman, OK, 1963, 164; ayrıca bkz. P. Chantraine, *Dictionnaire étymologique de la langue grecque*, cilt 1, Paris, 1986, 380 vd. Öyle görünüyor ki daha formel, kurumlaşmış ilişkileri de anlatabilir. Yirmi İkinci Kitaptaki bir sahne bunu ima eder; burada Andromak-

Ilyada'nın dramatik aksiyonunda merkezi bir yer tutmakla beraber, *Ilyada*'nın dışında Patroklos'un dikkat çekecek ölçüde belirsiz bir mevcudiyeti vardır. Buradan öyle anlaşıyor ki, Patroklos karakteri, bu destanda oynadığı spesifik rol için esas itibariyle Homeros tarafından geliştirilmiştir. Bir antik çağ yorumcusu şöyle yazar: "Hesiodos, Patroklos'un babası Menoitios ile Peleus'un kardeş olduklarını söyler. Buna göre, Patroklos ve Akhilleus yekdiğerinin birinci derece kuzenleriydi."⁴ Tamamıyla bu iki adam arasındaki silah arkadaşlığı münasebetine odaklanan *Ilyada*'da bu akrabalık bağından söz edilmez. *Ilyada*'da, Patroklos, bir oyun arkadaşını yanlışlıkla öldürdükten sonra, babasıyla beraber, doğu-orta Yunanistan'da Lokris bölgesindeki Opous'tan Phthie'ye kaçışında Akhilleus'un hayatı-

he, oğlu Astyanaks'ın yetim kalacağını hayal etmektedir: "çaresiz başvurur babasının arkadaşlarına (*hetairoi*)... Şolenden kovar onu anası babası sağ olan, / eliyle vurur, küçük düşüren sözler eder: / 'Hadi der, kır boynunu burdan, / yok senin baban bu şölende'" (22.492 ve devamı). Akhilleus'un *hetairos*'ları hep birlikte, krallarına bağlanmış sadık bir topluluk oluşturur ve bireysel bir *hetairos* olarak Patroklos aynı zamanda bir dost ve yoldaştır; bkz. George John Stagakis, "Therapontes and Hetairoi, in the Iliad, as Symbols of the Political Structure of the Homeric State", *Historia* 15 (1966), 408-19.

- 4 Hesiodos, *Kadınlar Katalogu veya EHOLAI*, fragman 147, içinde yer aldığı kitap: Glenn W. Most, yayına hazırlayan ve çeviren, *Hesiod: The Shield. Catalogue of Women. Other Fragments*, Cambridge, MA, 2007, 213 vd. Kypria destanında, Lykaon adlı bir Troyalıyı yakalaması bağlamında Patroklos'tan bahsedilir (West, Kypria fragman 11, 79); bu aynı Lykaon, *Ilyada*'nın sonlarına doğru, merhamet uyandıran meşhur bir sahnede Akhilleus ile karşılaşır. Her ikisi de *Ilyada* karakterleri ve olaylarına dayalı bu iki atıf, Patroklos'a dair devam etmiş epik tradisyonla ilgili bulabildiğimiz yegâne işaretlerdir. Diğer yandan, *Ilyada* destanında, Birinci Kitapta, Patroklos adıyla değil sadece "Menoitios oğlu" ifadesiyle öylece anılıp geçilir ve bundan hareketle, dinleyicilerin Patroklos karakterine zaten aşına oldukları iddia edilmiştir. Eger böyleyse, Patroklos'a aşına olunmasının sebebi, genel epik tradisyonda yer tutması mıydı, yoksa Homeros'un Troya Savaşı versiyonuyla Menoitios oğlunun zaten tanınmış bir karakter olması mıydı? Patroklos karakterinin Homeros tarafından basitçe geliştirilmiş olmadığı fakat yaratıldığı görüşü için, misal olarak bkz. Hartmut Erbse, "Ilias und 'Patroklie'", *Hermes* 111 (1983), 1-15. Diğer yandan, Janko, Patroklos'un bazı "eski sıfatlar" (*hippeüs*, "savaş arabasından dövuşen," ve *hippokéleuthos*, "at süren") taşıdığına işaret eder; Richard Janko, *The "Iliad": A Commentary, Volume IV: Books 13-16*, Cambridge, 1992, sub. v. 20, 317 vd.; keza, Patroklos için de kullanılan "filanca gücünde" tabirinin eskiliği hakkında, bkz. G.S. Kirk, *The "Iliad": A Commentary, Volume I: Books 1-4*, Cambridge, 1985, sub. vv. 658-60, 226.

na girmek.⁵ *Ilyada* veya başka herhangi bir tradisyonda, bu kaza hariç, Patroklos'un Akhilleus yörüngesine girmeden önceki hayatı –veya mevcudiyeti– hakkında hiçbir şey söylenmez.

Ilyada destanında, bütün yoldaşları içinde Akhilleus'a en yakın duran Patroklos'un adı, şüphe uyandıracak bir şekilde, Phoiniks'in Elçiler sahnesinde anlattığı dağınık hikâyede öne çıkan Meleagros'a en yakın olan kişinin adını akla getirir. Hatırlanacağı gibi, o karmaşık ibret hikâyesinde, Phoiniks'in Akhilleus'a ders olsun diye anlattığı Meleagros, en sonunda, karısı Kleopatra'nın yalvarmalarıyla, savaşı dostlarına katılmaya razı ediliyordu. Kleopatra, Patroklos –her ikisi de “babanın şanı”⁶ anlamına gelir– ve Meleagros ile ilgili eski halk hikâyesi, Homeros'a, hem Akhilleus'un en yakın arkadaşının adını, hem de öfkeli kahraman ile cemaati arasındaki arabulucu olarak oynadığı rolü ilham etmiş olabilir. Bu benzerliğin ima ettikleri biraz sonra görülecektir.

Eşleştirilen veya birbirinden ayrılmaz kahramanların maceraları mitlerde ve efsanelerde sevilen bir temadır. Yunan mitolojisinde, bir misal seçmek gerekirse, Minotavros'u öldüren Theseus'un çeşitli maceralarda Tesalyalı Peirithoos ile yakından eşleştirildiğini görürüz.⁷ Uzun zamandır fark edilen daha eski ve çarpıcı bir paralel, en azından M.Ö. 1700'e geri giden, Akkadların Gilgamiş destanında bulunur. Şimdi Irak'ta olan Uruk şehrinin kralı Gilgamiş'in yaptıklarına dair bu destanın duygusal merkezinde, Gilgamiş'in yabani adam Enkidu ile yakın arkadaşlığı vardır. Enkidu'nun ölmesiyle, büyük acı çeken Gilgamiş, insan varoluşunun sınırlarını zorlar.⁸

-
- 5 Patroklos'un geçmişinin ayrıntıları 18.325-26 ve 23.85-87'den çıkarılmaktadır.
- 6 Patroklos'un adının nereden mülhem olabileceği konusunda, bkz. Hartmut Erbse, “Achilleus, Patroklos und Meleagros”, içinde yer aldığı kitap: Jens Holzhhausen, yayına hazırlayan, *yxñ – Seele – Anima: Festschrift für Karin Alt Zum 7. Mai 1998*, Stuttgart, 1998, 1-6.
- 7 Kahramanlar arası arkadaşlık C.M. Bowra'nın kitabında tartışılır: *Heroic Poetry*, Londra, 1961, 65 vd. Peirithoos ve Theseus için, bkz. Timothy Gantz, *Early Greek Myth: A Guide to Literary and Artistic Sources*, cilt 1, Baltimore, 1993, 277 vd.
- 8 Gilgamiş destanının karmaşık tarihçesi ve farklı versiyonları hakkında özlü bir genel bakış, Stephen Mitchell çevirisinin (*Gilgamesh*, New York, 2004) girişinde verilmiştir.

Akhilleus ile Patroklos birlikte kahramanca işler yapmazlar. Hatta, Patroklos ölümü dışında hiçbir hayata sahip değildir ve canını alacak görkemli, son vazifesi hariç herhangi bir iş yapmaz. Homeros, oynadığı tek ve basit rol bu kadar şeffaf olan bu karakter taslağını insanilik ile donatmak için kendi şairlik becerisini sonuna kadar kullanmıştır: Patroklos'un ölümü patetik olmak, insanı duygulandırmak zorundadır, yoksa *İlyada*'nın bütün o ihtişamlı düzeni çöker. Bu yüzden, hem insanlar hem de tanrılar, Akhilleus'un ölmeye yazgılı arkadaşı Patroklos karakterini överler; Patroklos, bir yoldaşına göre, "nazikti ve herkese karşı kibar olmayı bilirdi". Zeus'un kendisi onu "güçlü ve nazik" biri olarak tanır.

Patroklos erlerin güdücüsü Akhilleus'un yanına vardı.
Sıcak gözyaşları döküyordu Patroklos,
sarp bir kayadan kar suyunu nasıl akıtırsa bir kaynak.
Ayağıtez Akhilleus onu görünce acıdı,
seslendi ona, kanatlı sözlerle dedi ki:

"Ne diye ağlıyorsun, Patroklos, küçücük bir kız gibi,
anasının yanında yürür, eteklerine sarılır hani,
yalvarır durur, beni kucağına al, der,
engel olur anasının yürümesine,
bakar anasına, boyuna ağlar durur,
böyle bir kızcağıza benziyorsun, Patroklos, sen de,
gözlerinden taze yaşlar dökerken.
Bir diyeceğin mi var Myrmidonlara, bana,
yoksa Phthie'den bi haber mi geldi,
bir sen misin bu haberi duyan?
Daha yaşıyormuş Menoitios, Aktor'un oğlu,
Aiakosoğlu Peleus da yaşıyormuş Myrmidonlar arasında,
çok üzülürdük o ikisi ölseydi.
Ölüyorlar diye Argoslulara mı yanıyorsun yoksa,
koca karınlı gemilerin yanında kendi suçları yüzünden.
İkimiz de bilelim düşünceni, söyle, saklama."

"Derin derin inleyerek", Patroklos yaralanmış kahramanla-

rı bir bir sayıp cevap verir; sonra da, Akhilleus'u merhametsiz olmakla suçlayarak, Nestor'un tavsiyesi uyarınca şunu talep eder: Akhilleus'un zırhları ve silahlarını kuşanmış halde, Akhilleus'un adamlarıyla birlikte savaş meydanına gönderilmek:

Kova deli yakarıp işte böyle diyordu.
Diliyordu kendine belayı, kara günü, ölümü.

Patroklos, bütün iyi niyetine rağmen, misyonunu eline yüzüne bulaştırmıştır. Nestor'un sözlerinin ikinci parçasını sadakatle tekrarlamış, ama esas maksadını unutmuştur. Nestor'un asıl maksadı, Patroklos'un Akhilleus'u savaşa dönmeye ikna etmesiydi ve ancak bu çabası başarısız olduğunda, ancak o zaman, kendisi Akhilleus'un zırhları ve silahlarıyla savaşa dönmeyi talep edecekti. Bu hata, Patroklos'un atladığı ikinci noktayı temsil etmektedir. Daha önceleri, Elçiler sahnesinde, Phoiniks'in Meleagros hakkında anlattığı üstü kapalı hikâyeye açık bir ders veriyordu: öfkeli yigide en yakın kişi –vurgulamak için Kleopatra diye söylenen kişi– tarafından gelen bir yalvarma, onu savaşa geri döndürebilmişti. Akhilleus bu hikâyeye aldırmamıştı bile, ama, daha da uğursuz bir şekilde (*İlyada*'nın özenle belirttiği gibi) o sırada Akhilleus'un yanında durup olanları seyreten ve dinleyen Patroklos da aldırmamıştı. Elçiler sahnesinde, Patroklos imayı duymamıştı; şimdi Nestor'un sözlerini duyar fakat asıl önemli olan sözünü aktarmaz.

“Çok içerleyen” Akhilleus Patroklos'a cevap verir, Agamemnon'a karşı öfkesini kısaca müdafaa eder. Yine de, hızla ve tartışmasız, Patroklos'un talebine razı olur. “Ünlü silahları”nı omuzlarına geçirmesini emredip, Myrmidonların komutasını Patroklos'a bırakır ve ona son buyruklarını verir:

“... Troyalıları gemiden kovdun mu dön geri,
sana bir ün daha bağışlasa bile
Hera'nın uzaklardan gürleyen kocası,
savaşı seven Troyalılarla bensiz dövüşme sakın,
yoksa şandan şerefтен edersin beni.

Savaşta Troyalıları tepeledin diye dönmesin başın,
kente kadar önderlik edeyim deme,
hep var olan tanrılardan biri iner Olympos'tan,
işte bundan kork, gelir girer araya,
okçu Apollon Troyalıları çok sever.
Kurtuluş ateşi parlar parlamaz gemilerin üstünde,
hiç durma, bak geriye dönmeye,
bırak onları, kozlarını paylaşsınlar ovada.
Hey Athene, Apollon, hey Zeus Baba,
kaç Troyalı varsa kaçamasın ölümden hiçbiri,
Argoslulardan da kurtulamasın bir tek kişi,
bir biz doğrulalım, ikimiz bu yıkıntıdan,
tek başımıza çözelim Troya'nın kutsal duvağını."

Hiç kimse Akhilleus gibi konuşmaz. Bu ilginç öngörü –dos-
tun da düşmanın da helak olması, sadece iki yoldaşın sağ kal-
ması– Akhilleus'un Patroklos'a yakınlığını göstermekten baş-
ka, kendini bu savaşla ilgili herhangi bir şeyden nasıl tamamen
uzak gördüğüne de işaret eder. Akhilleus'un üç defa tekrarladı-
ğı kesin buyruklarında onun en derin korkuları da görünür –
şandan şerefte mahrum kalması, Patroklos'un ona sağ dönme-
mesi. Onlar konuşurken, gemileri neredeyse tek başına cesaret-
le savunmuş olan Aias'ın etrafında şiddetli bir çarpışma yaşan-
maktadır. Mızrak yağmuru altında, bu yalnız ve iri yarı savaşçı
en sonunda geri çekilir. Troyalıları Akhilleus'un gemisine meşal-
eler fırlatır ve alevler gemiyi sarar:

Akhilleus seslendi Patroklos'a, kalçalarını döver döver:
"Kalk, Patroklos, iyi at süren arkadaşım,
yakıcı ateş kıvılcım saçıyor gemilerde,
yoksun etmesinler bizi kurtuluş yolundan, bunu önle.
Çabuk kuşan silahlarını, ben de uyarayım orduyu."

Olayların gidişatı şaşırtıcı bir değişim göstermiştir: Patrok-
los Akhilleus'u harekete geçirmek niyetiyle gelmişti, ama şim-
di Patroklos'u Akhilleus harekete geçirmektedir. Myrmidonları

uyaracak olan Akhilleus'tur. Akhilleus, çarpışmalar onun kendi gemilerine varıncaya kadar savaşa geri dönmek için yemin etmişti. Şimdi çarpışmalar ve alevler kesinlikle onun gemilerine kadar gelmiştir; Patroklos kendini önermeseydi, yola çıkan Akhilleus olmaz mıydı?

Akhilleus adamlarını, efsanevi Myrmidonları toplarken, Patroklos onun zırhları ve silahlarını kuşanır. Bu sahne, destandaki üç diğer büyük silahlanma sahnesiyle, yani ilk olarak Paris'in silahlanması, daha sonra Agamemnon'un silahlanması ve henüz olmasa da, en muhteşemi, Akhilleus'un silahlanması sahneleriyle ortak özelliktedir. Bu dört sahne, hepsi birlikte, silah kuşanma gibi geleneksel dekor unsurlarının nasıl uyarlanabildiğini ve bu örnekte her bir kahraman için nasıl şahsileştirilebildiğini gösterir.⁹ Patroklos önce gümüş tokalı dizliklerini, sonra "ayağıtez Aiakosoğlunun gök gibi yıldızlı" zırhını, sonra da kılıcı ve büyük kalkanını kuşanır:

şanlı başına at yeleli, sağlam bir tolga koydu,
sorgucu sallandıkça korku salıyordu.
Saldırgan kargılarını aldı, avuçlarına tıpatıp uyan,
kusursuz Aiakosoğlunun bir kargısı vardı ki, onu almadı,
ağır, kocaman, zorlu bir kargıydı bu,
sallayamazdı bu kargıyı Akhaların hiçbirisi,
kullanmasını bir tek kişi, bir Akhilleus bilirdi,
Pelion Dağının odunundan yapılmıştı bu kargı,
Kheiron getirmişti onu Pelion'un bir doruğundan,
getirmiş vermişti sevgili babasına,
vermişti yiğitlere ölüm saçsın diye.

Patroklos tepeden tırnağa Akhilleus'un zırhları ve silahlarıyla kuşanmış olabilir, ama onun mızrağını kullanamaz. Pat-

9 Bu türden sahnelerin geleneği ve yapısı hakkında, bkz. Bernard Fenik, *Typical Battle Scenes in the "Iliad"*, Wiesbaden, 1968, 191; tip sahnelerin eser tertibindeki fonksiyonu Matthew Clark tarafından genel bir bakışla değerlendirilmiştir, "Formulas, Metre and Type-Scenes", içinde yer aldığı kitap: Robert Fowler, yayına hazırlayan, *The Cambridge Companion to Homer*, Cambridge, 2004, 117-38, özellikle 134 vd.

roklos'un nasıl da boyunu aşan bir işe atıldığını göstermek için burada ustalıkla zikredilen o kargı, Peleus'a verilen ve sonra da onun kendi oğluna verdiği üç olağanüstü hediyeden biridir. Kypria destanında anlatıldığı gibi, "Peleus ile Thetis'in düğününde, tanrılar şenlik için Pelion'da toplandılar ve Peleus'a hediyeler getirdiler. Kheiron güzel bir dişbudak ağacından bir mızrak yaptı ve onu Peleus'a hediye etti. Kesilen ağacı Athene düzeltmiş ve Hephaistos ona şekil vermiş."¹⁰ Diğer hediyeler, Podarge adında bir kısrak ile Batı Rüzgârından doğma, bir çift at, Ksanthos ve Balios ("tanrıların parlak hediyeler olarak / Peleus'a vermiş oldukları hızlı ve ölümsüz atlar") ve yine "tanrıların Thetis'i bir ölümlüyle evlendirdiği günde, Peleus'a muhteşem bir hediye olarak vermiş olduğu", *ámbrota* diye anılan "ölümsüz, yenilmez silahlar",¹¹ daha sonra Peleus'tan oğluna intikal etmişlerdi.

Folklor ve efsanede, periler veya daha yukarıdaki güçlerden bir ölümlü asilzadeye verilen hediyeler ekseriya sihirli şeylerdir. Sihirli bir mızrak, fırlatıldıktan sonra sahibine geri döner; sihirli atlar onu savaşın içinden sağ salim uzağa taşırlar; sihirli zırhlar kahramanı yenilmez kılar.¹² Tipik olarak, Homeros bu gibi her çeşit fantastik korumayı dışlamıştır; Troya'da savaşan hiçbir kahraman ölümden kaçmak için herhangi bir sihre veya güce sahip değildir.¹³ Yine de, biraz aşağıda gösterileceği üzere, Peleus'a tanrılarca verilmiş hediyelerin orijinal vasıflarından kalıntılar, *Ilyada*'da fark edilebilmektedirler.

Patroklos'un emriyle, Akhilleus'un arabacısı Automedon ölümsüz atları arabaya koşar:

10 Kypria, fragman 4, içinde yer aldığı kitap: yay. haz. ve çev. M.L. West, *Greek Epic Fragments: From the Seventh to the Fifth Century B.C.*, Cambridge, MA, 2003, 85.

11 M.L. West, *Indo-European Poetry and Myth*, Oxford, 2007, 157, not 126; *Ilyada* alıntılan 16.866 ve 18.84 mısralarından yapılmıştır. Peleus'a verilen hediyeler için, bkz. W.R. Paton, "The Armour of Achilles", *Classical Review* 26 (1912), 1-4; ve Janko, 310 vd.

12 Şamanist kahramanlık destanlarından bu gibi misaller için, bkz. Bowra, 6 vd.

13 "*Ilyada* destanında, öldürülemeyen bir savaşçı saçmalık olurdu; her savaşçı ölümle karşılaşmak zorundadır ve hiçbir sihirli zırh onu bu korkunç yazgıdan muaf kılamaz." Jasper Griffin, *Homer on Life and Death*, Oxford, 1983, 167.

Automedon koştı tezgiden atları boyunduruğa,
yel gibi uçan atları, Ksanthos'la Balios'u,
onları Zephyros yeline Kasırğa Podarge doğurmuştu,
otlarken bir çayırdı, Okeanos Irmağı kıyısında.
Kusursuz Pedasos'u da sürdürdüşüm,
Eetion'un ilini alırken Akhilleus getirmişti onu,
ölümlüydü, ama baş ederdi ölümsüz atlarla.
Akhilleus, barakalarına gide gele,
giydirdi Myrmidonlara silahlarını,
çiğ et yiyen kurtlar gibiydi hepsi,
yürekler ağzına dek doluydu saldırma gücüyle,
dağlarda yaşayan azgın kurtlara benziyorlardı,
boynuzlu koca bir geyiği parçalayıp yiyen kurtlara,
hepsinin çeneleri kandan kıpkırmızı kesilir de hani,
kara sularla çağlayan bir pınara giderler sürüyle,
yalarlar dillerinin ucuyla kara suyun yüzünü,
tükürürler oraya yuttukları ölüm kanını,
karınları tıkabasa dolu, yürekleri korkusuzdur
göğüslerinde.
Myrmidonların önderleri, başbuğları da tıpkı öyle,
Aiakosoğlunun yiğit seyisi yanında koşuyorlardı,
savaşçı Akhilleus durmuş ortalarında,
kışkırtıyordu kalkanlı erleri, atları.

Savaşın kıyım ve dehşetini aktarmak için birçok imge kullanılmıştır; fakat tüyler ürpertici yalın cazibe bakımından pek azı, ölümsüz atlar koşumlarını çekiştirirken, kurtlar gibi savaşa susamış Myrmidonların bu toplanmasına denk olabilir. "Zeus'un sevdiği Akhilleus, Troya'ya elli gemi getirmişti, / her gemide elli kürekçi oturmuştu ıskarmozların başına." Myrmidonların kökenleri karanlıktadır ve onlar ile ilgili mutlak açıklama son derece yetersizdir. Hesiodos'a göre, Akhilleus'un büyükbabası ve Zeus'un ölümlü bir oğlu olan Aiakos, ıssız Aigina adasında yaşayan tek insanmış; yalnızlık çektiğinden, babasına ona yoldaşlar versin diye yalvarmış, Zeus da adanın karıncalarını –mürmêkes– insanlara çevirmiş ve bunlar daha sonra My-

rmidonlar olmuş.¹⁴ Sonraki yazarlar, bunların inlerde yaşamak ve toprağı kazmak gibi karınca benzeri âdetleri sebebiyle böyle adlandırıldığı teorisini ortaya atmışlardır.¹⁵ Bu iki açıklamadan biri veya diğerini Akhilleus'un savaşçı kabilesiyle ilişkilendirme teşebbüsleri (karıncaların çalışkan karakterde ve örnek bir sosyal organizasyon içinde oldukları; vahşi ve yırtıcı oldukları, "sürü" halinde yaşadıkları; Aigina adasının orta yerindeki dağın koni şeklinde olduğu ve bir karınca tepesine benzediği, vs.)¹⁶ ikna edici olmaktan uzaktır. Bu açıklamaları, eski ve gizemli bir isimle karşılaşınca halkın uydurduğu şeyler olarak görmemek zordur. M.S. 3. asırdan kalma, resmi kilise öğretisinin kabul etmediği Andreas'ın İşleri Kitabında, Myrmidon adıyla belirlenen bir "yamyamlar şehri" vardır; bu açıklamanın daha eski ve yabancı bir yitık tradisyona uygun olması muhtemel görünüyor.¹⁷

Ilyada'da, Myrmidonlar Akhilleus'un komutası altında Phthie'den gelen iki bin beş yüz adamdan ibarettir. Bunların esas Phthielilerden ayrı oldukları açıkça belirtilir: Akhilleus'un yokluğunda, Hektor'u gemilerden uzak tutmaya çalışarak, "Phthielilerin" Lokrisliler ve Epeioslular yanında savaşmış oldukları görülür ve biraz ileride "Medon" diye biri onların lideri olarak zikredilir. Peleus ile Akhilleus'un krallığının sınırları asla kesin olarak belirlenmiş değildir; Phthie muhtemelen çeşitli kabileleri içine alan geniş bir bölgedir.¹⁸ Bu esaslı belirsizlik, Myrmidonla-

14 Hesiodos, *Kadınlar Katalogu*, fragman 145, içinde yer aldığı kitap: Most, 213. Hesiodos'un açıklamasını zikreden tanık adanın ismini vermese de bunun Aigina olduğu düşünülebilir; misal olarak bkz. Gantz, cilt 1, 220. Hesiodos külliyyatının bir başka yerinde, bir fragmanın küçük bir parçasında, Aktor'un babası olarak bir "Myrmidon" zikredilir ve Aktor da *Ilyada* destanında Menoitios'un babası olarak geçer (fragman 10 [devam eder]), 61. Ayrıca bkz. Apollodoros, *Bibliothekē* 1.7.3; ve Gantz, cilt 1, 168, 222.

15 Theagenes, fragman 17, içinde yer aldığı kitap: Felix Jacoby, *Die Fragmente der Griechischen Historiker*, Leiden, 1998, 4:511.

16 Kurulan ilişkiler Jeffrey S. Carnes'in makalesinde tartışılır: "The Aiginetan Genesis of the Myrmidons: A Note on Nemean 3.13-16", *Classical World* 84 (1990-91), 41-44.

17 Bkz. Dennis R. MacDonald, "Andrew and the Ant People", *The Second Century* 8 (1991), 43-49; Akhilleus'un yabancı adamlarının isminin bu yamyamlar şehrinin ismine ilham kaynaklığı etmiş olması da düşünülebilir.

18 Phthie halkından ayrı olarak Myrmidonları için, bkz. Janko, sub. vv. 685-88, 133.

rın coğrafyadan –mesela Phthie içinde küçük bir yöreden– ziyade statü ve fonksiyonla tarif edildiklerini akla getirir. Onlar seçkin bir muhafız kuvveti, bir Delta Force gibidirler. Kurtlara benzetilmeleri de anlamlıdır; Hint-Avrupa kültüründe, savaş çetesi – “toplumun kenarlarında yaşayan, yağma akınları başta olmak üzere liderlerin peşinden giden” ve “bilinçli olarak kurtlara benzer bir kimliği benimseyen”, evli barklı, yerleşik olmayan bir “başıbozuk genç adamlar” kardeşliği iyice kanıtlanmış bir gerçektir.¹⁹ Myrmidonlar Akhilleus’un etrafında toplanmıştır; muharebeye atılmalarından önce Patroklos’un onlara hitabındaki sözlerden belli olduğu gibi, başka hiç kimseye veya davaya, hele Agamemnon’a hiçbir sadakat içinde değildirler.

“Myrmidonlar, Peleusoğlu Akhilleus’un yoldaşları,
erkek olun, dostlar, anımsayın saldırma gücünüzü,
sayalım böylece Peleusoğlunu, Argosluların en yiğidini,
dövüşmekte usta adamlarıyla durur gemilerin yanında.
Anlasın deliliğini gücü yaygın Agamemnon, Atreusoğlu,
görsün, Akhaların en yiğidini hiçe saymak ne demek.”

Myrmidonlar toplanırken, Akhilleus çadırına gider ve süslü bir sandıktan bir sağırak çıkarır (“o sağırakla kızıl şarabı bir Akhilleus içer, başkası içmez, / onunla bir kişiye sunu yapar, o da Zeus Babaya”). Bu tören kadehi, Akhilleus sefere çıktığında

19 Bu ifadeler West’in *Indo-European Poetry and Myth* kitabının (sırasıyla) 448. ve 450. sayfalarından alınmıştır. Antik çağda Yunanistan’da, özellikle Arkadia bölgesinde, kurtlarla ve kurtlara mahsus davranışlarla irtibatlandırılan savaşçı topluluklar için sağlam tanıklıklar vardır. Tipik olarak, bu türden gizli topluluklara katılacak olanlar, yamyamlık gibi tabu fiillerin işlenmesini gerektiren imtihanlardan geçmek zorundadır; leopar postları giyerek insanları öldüren ve etlerini yiyen Afrika’nın “leopar adamları” bunun iyi bilinen bir örneğidir. Mîsal olarak bkz. Walter Burkert, *Homo Necans*, çev. Peter Bing, Berkeley ve Los Angeles, 1983, 83 vd. Hem toplumun kenarındaki kanun kaçağının bir modeli olarak, hem de ideal savaşçının timsali olarak kurt için, bkz. Mary R. Gerstein, “Germanic Warg: The Outlaw as Werwolf”, içinde yer aldığı kitap: yay. haz. Gerald James Larson, C. Scott Littleton ve Jaan Puhvel, *Myth in Indo-European Antiquity*, Berkeley, 1974, 131-56. Homeros destanlarında, bir kahraman bazen “kurt gibi öfke”ye kapılır; bkz. Bruce Lincoln, *Death, War, and Sacrifice: Studies in Ideology and Practice*, Chicago, 1991, 131-37.

kaygılı annesinin onun için hazırlamış olduğu giysilerin ("rubalar, yelden koruyan kaftanlar") yanına konulmuştur. Çadırının önündeki açıklıkta durarak, Akhilleus dolu kadehi kaldırır ve Zeus'a dua eder:

"bir gün yakarırken nasıl duydunsa sözümü,
nasıl saygı gösterdiysen bana,
nasıl yere vurdunsa Akhaların koca ordusunu,
şimdi de öyle yerine getir dileğimi.
Kalacağım ben gemilerimin yanında,
ama birçok Myrmidon ile gönderiyorum arkadaşımı,
savaşsın diye, iri gözlü Zeus, şan ver ona,
pekleştir yüreğini göğsünde, görsün Hektor,
tek başına savaşmayı bilir mi benim adamım,
yoksa ben kızgın savaşa atıldığımda mı azar dokunulmaz
elleri?

Ama püskürtünce savaş naralarını gemilerden uzağa,
sağ salim dönsün arkadaşım tezgiden gemilere,
dönsün tek mil silahlarıyla, dövüşte usta yoldaşlarıyla."

Yakarıp böyle dedi, akıllı Zeus onu duydu.
Ama tanrıların babası bir dileğine olur dedi,
olmaz dedi bir dileğine,
gemilerden savaşı uzaklaştırmaya, olur,
Patroklos'un sağ salim dönmesine, olmaz.

"Troyalılara sürü halinde saldıran" Myrmidonların başında Patroklos'un görünmesi istenen etkiyi yapar; Troyalılar sarsılır ve "aradılar ölüm uçurumundan kurtulmanın yolunu". Onlar kaçarken, Patroklos ve adamları gemilerin çevresindeki ateşi söndürürler. On Altıncı Kitapta Patroklos'un yigitlikleri (*aristeia*) anlatılır. O ve Myrmidonlar dehşet içindeki Troyalıları darmadağın etmekle kalmazlar; sırf görünüşleri bile, Nestor'un ümit etmiş olduğu gibi, tükenmiş ve sıkışmış haldeki Akhaları yüreklendirir ve Akhalar da hücumla geçerek, "yırtıcı kurtlar nasıl saldırırsa kuzulara", Troyalılara saldırırlar. Destanın açıklamadığı bir noktada, ödünç alınmış zırh ve silahlara rağmen

Patroklos'un gerçekte kim olduğu anlaşılır; o zamana dek, kısa bir müddet için, Akhilleus'un eksikliği hissedilmez. Patroklos toplam olarak elli dört Troyalıyı öldürecektir; mesela Diomedes'in göz kamaştırıcı yiğitlik (*aristeta*) sahnesinde yirmi adamı öldürmesiyle kıyaslanırsa, gayet etkileyici bir sayı.²⁰ Çok kısa bir zaman sonra, Patroklos, onun en şöhretli kurbanı olacak kişiyle, Zeus'un oğlu Sarpedon ile karşılaşır – ve böylece kendi yazgısına doğru bir adım daha atmış olur.

Olanları seyreden Zeus "çok yazık, insanlar arasında en sevdiğim Sarpedon'a! / Menoitiosoglu Patroklos'un elinden ölmek onun kaderi" diye hayıflanır; ve (bundan önceki bölümde aktarılan sözleriyle) kendine sorar: Acaba oğlunu kaderden esirgeyip savaştan kurtarmalı ve Likya'ya, yurduna sağ salım götürmeli mi –birçok savaşçının ümitsiz hayalidir bu– yoksa ölmesine izin mi vermelidir? Hera buna duygusuzca karşılık verir: "... ne biçim söz bu? / Nasıl kaçırmak istersin kötü ölümden / kader payını çoktan almış bir ölümlüyü? / Sana şunu da diyeyim, iyice aklına koy, / diri gönderirsen evine Sarpedon'u, / bir başka tanrı da kaçırmak istemesin sakın / zorlu kargaşalıktan oğlunu." Hera'nın sitemi ve Zeus'un boyun eğmesiyle, Sarpedon için ve dolayısıyla, Priamos'un şehri etrafındaki ölümsüzlerin oğulları arasında en önde geleni olan, Akhilleus için her çeşit kurtarıma ümidi yok olur gider. Hera devam eder:

"Sarpedon'u seviyorsan, sızlıyorsa için,
zorlu kargaşalıkta ölsün bırak,
ölsün Menoitiosoglu Patroklos'un elinden.
Bırak ayrılsın bedeninden canı,
sonra gönder Ölümü, tatlı Uykuyu,
alıp götürsünler onu engin Likya iline,
kardeşleri, akrabaları onu orada gömer,
bir mezara, yazılı taşın altına.

20 Sayılar C.B. Armstrong'un makalesinde verilir: "The Casualty Lists in the Trojan War", *Greece and Rome*, series 2, 16 (1969), 30-31; Patroklos'un öldürdüğü insanlar arasında, isimleri verilen yirmi yedi kurban ve üç saldırıda katledilen, isimleri verilmeyen dokuzar kişi vardır.

Ölümlülere gösterilecek saygı işte bu.”
Hera böyle dedi, Kronosoğlu dinledi onu,
kan damlaları akıttı yeryüzüne,
bir saygıydı bu ölecek olan oğluna,
sevgili oğlunu Patroklos yok edecekti,
bereketli Troya toprağında, uzakta vatanından.

Patroklos mızrağını fırlatır ve Sarpedon’un seyisini vurur; ardından Sarpedon atışını yapar ve Patroklos’u ıska geçer, “ama değdiremedi Patroklos’a kargısını, / kargı geldi saplandı Pedasos’un sağ omzuna, / Pedasos kişnedi, bir solukta verdi canını” – ölümlü bir at olduğu halde ölümsüz atların yanında koşan Pedasos. Şimdi her eylem Patroklos’un kendi yazgısını haber verir.

Sarpedon en sonunda vurulunca, “devrildi yere, / dağlarda oduncuların gemi yapmak için / yeni bilenmiş baltalarla kestikleri / bir meşe, bir kavak ağacı gibi tıpkı, / ya da ince uzun bir çam ağacı gibi.” Can verirken, Sarpedon “sevgili yoldaşı- na” seslenir, cesedine sahip çıkması, silahlarının alınmasına engel olması için ona yalvarır; Sarpedon’un bu sözleri, destan- da ölmeden hemen önce yapılan üç konuşmanın ilkidir. Yolda- şı Glaukos onu duyar ve kuvvet versin diye Zeus’a yalvarıp yol- daşlarını harekete geçirir. Sarpedon’un cesedi ve silahları etra- fında, bunlara sahip olmak için, bir çarpışma patlak verir.

Zeus kaldırmıyordu gözlerini zorlu kargaşalıktan
boyuna yukardan onlara bakıyordu,
gönlü bir o yana kayıyordu, bir bu yana,
Patroklos’un ölümü için çok şeyler düşünüyordu:
Oracıkta, tanrıya denk Sarpedon’un üstünde,
Hektor tuncuyla tepelesin miydi Patroklos’u,
silahlarını soyup alsın mıydı omuzlarından,
yoksa daha bir sürü yigidi atsın mıydı ölüm uçurumuna?

Zeus iki strateji üzerinde karar kılar: Patroklos’un zafer geti- ren bir saldırı daha yapmasına müsaade edecektir ve, Hera’nın

önermiş olduğu gibi, Sarpedon'un cesedinin yurduna götürülmesinde Uykuya ve Ölüme yardım etsin diye Apollon'a emir verir.²¹ Ceset hemen ortadan kaldırılır ve Sarpedon'un fani kalıntıları gözden kaybolur. Sarpedon ile onun yoldaşı ve akrabası Glaukos çok sayıdaki Troya müttefiklerinin en önde gelenleridir ve Sarpedon'un ölümü Troya cenahındaki en önemli kaybı oluşturur. Bu iki savaşçı, Altıncı Kitapta Glaukos'un insan soyları üzerine konuşmasında olduğu gibi, destana en düşündürücü anlarından birkaçını vermişlerdir. On İkinci Kitapta, bu en uzun günün başlangıcına doğru, sonraki devirlerde Homerik savaşçının savaş gerekçesini tanımladığı kabul edilecek şu basit sözleri Glaukos'a eden Sarpedon olmuştur:

"Ey can yoldaşım benim,
savaştan kaçmanın sonu ne,
yaşlanmadan, ölümsüz yaşamak mı?
Bunu bilseydim, ne kendim savaşırdım en önde,
ne de seni yollardım erlere ün veren savaşa,
neylersin, ölüm tanrıçaları gözler yolumuzu,
bir ölümlü kaçamaz onlardan, kurtulamaz.
Hadi gidelim görelim bakalım,
biz mi düşmana ün verimiz,
yoksa düşman mı ün verir bize?"²²

Kısaca, Sarpedon'un ölümü destanda önemli bir işaret noktasıdır. Tamamıyla gerçek bir karakter olan Sarpedon'un eksikliği hissedilecektir. Ardında bıraktığı kederli, sadık yoldaşlar, Zeus'un ona gösterdiği olağanüstü ilgi, toprağa düşen bedeni

21 Sarpedon'un öldükten sonra olağanüstü bir şekilde yurduna götürülmesi ve özellikle Hera'nın daha önceki sözleri ("bir mezara, yazılı taşın altına" gömülme, "ölümlülere gösterilecek saygı") nedeniyle, bazı alimler burada Sarpedon'un bir tapım kahramanı olmasına atıf yapıldığı fikrini öne sürmüşlerdir; bkz. Gregory Nagy, "On the Death of Sarpedon", içinde yer aldığı kitap: eds. Carl A. Rubino ve Cynthia W. Shelmerdine, *Approaches to Homer*, Austin, TX, 1983, 189-217.

22 "Savaşçılar çifti, bu şiirdeki en yalın, felsefi düşünce anlarından bazılarını paylaşır": Carroll Moulton, "The Speech of Glaukos in *Iliad* 17", *Hermes* 109 (1981), 1-8.

etrafındaki dövüş, *Ilyada*'nın trajik sonuna doğru amansız ilerleyişi boyunca tekrarlanacak motiflerdir.²³

Sarpedon'un cesedi zarifçe uzaklaştırıldıktan hemen sonra, aksiyon süratle Patroklos'a geri döner. Patroklos'un saldırısı gayet başarılı olmuştur; Troyalılar püskürtülmüş ve gemiler kurtarılmıştır. Akhilleus'un buyrukları gereğince, şimdi Akha ordugâhına dönmelidir; fakat, öfkeden gözü kararmış bir halde, saldırmaya devam eder: "Önce kimi tepeledin, Patroklos, sonra kimi, / tanrılar çağırdıktan sonra seni ölüme?"

Troya'nın eşiğine kadar gelen Patroklos eğimli surları aşmayı dener; üç denemesinin üçünde de, şehrin tehditkâr bekçisi Apollon tarafından aşağıya itilir. Surların üzerinde gezinen tanrı ona korkunç bir sesle bağırır: "Çekil, tanrısal Patroklos, kader istemiyor, / ünlü Troya ili yok olmayacak kargın altında, / senden çok yiğit Akhilleus bile yıkamayacak onu."

Patroklos'un son bir zafer kazanmasına, Hektor'un arabacısı ve yarı-kardeşini vurmasına izin verilir, fakat güneş batarken, Apollon'un muazzam, dehşet verici bir görüntü içinde aniden peydah olmasıyla Patroklos eceline kavuşur:

... o zaman Patroklos'un ömrünün sonu göründü.
Zorlu kargaşalıkta, korku salan Phoibos çıktı karşısına,
Patrokloskalabalıkta görmedi tanrının yürüdüğünü,
koyu bir bulutla örtülmüş geliyordu.
Tanrı geldi, arkasında durdu,
elinin ayasıyla vurdu sırtına, geniş omuzlarına,
yiğidin ossaat karardı gözleri.
Phoibos Apollon başından fırlatıp attı tolgasını,
tolga yuvarlandı, gürültüyle düştü atların ayaklarına,
sorguç, uzun tepeliğin ucunda bulandı kana, toza.
Eskiden bırakmazdı tanrılar bu yeledi tolgayı
kirlensin tozun toprağın içinde,
korurdu tanrısal bir yiğidin güzel başını, alnını,
Akhileus'un başını, alnını korurdu.

23 Glaukos ile Sarpedon'un Akhilleus'un bazı vecheleri ve geri dönüşünü de yansıttıkları argümanı için, bkz. a.g.e.

Ama şimdi Zeus, Hektor'a vermişti onu,
vermişti başında taşısın diye,
çünkü ölüm Hektor'un yakınına gelmişti.
Uzun gölgeli kargı kırıldı Patroklos'un elinde,
tunc zırhlı ağır, büyük, zorlu kargı;
geniş kenarlı kalkanı omuzlarından kayışıyla düştü yere.
Zeus'un oğlu Kral Apollon çözdü zırhını.
Karanlık kapladı beynini, çözüldü eli ayağı,
şaşırdı ne yapacağını, kaldı öylece,
geldi yakınına Dardanoslu bir adam,
sivri bir kargı sapladı sırtına, omuzları arasına,
Panthoosoğlu Euphorbos'tu bu,
geçerdi yaşlılarını kargı atmakla,
araba sürmekte, hızlı koşmakta geçerdi,
yirmi yiğidi atmıştı arabalarından yere,
arabasıyla ilk meydana çıktığı gün böyle öğrendiydi
dövüşü.

İşte ilk kargıyı, Patroklos, o attı sana,
ama alt edemedi seni, kaçtı gerisin geri, karıştı kalabalığa,
kayın ağacından kargısını çekip çıkardıktan sonra etinden,
savaşta çırılçıplak kalmış Patroklos'un karşısında
duramadı.

Tanrının eline, kargısına baş eğer Patroklos da geriledi,
ölümden kaçmak için girdi arkadaşları arasına.

Hektor ulu canlı Patroklos'u gördü
sivri kargıyla yaralanıp geri çekilirken,
sıraları aşır yaklaşmış ona, sapladı kargısını,
sapladı karnının altına, soktu tuncu dibine kadar.

Patroklos gürültüyle yere yıkıldı,
büyük bir yas girdi Akha ordusuna.

İlyada'nın kaydettiği birçok ölüm arasında başka hiçbiri Patroklos'un ölümüne benzemez. Bir ölümlünün zavallı çaresizliği, başka hiçbir yerde, Apollon'un darbesinin vahşice hainliğiyle ve ölümden kaçmak için yoldaşlarının arasına sığınmaya çalışan yaralı adamın peşinin bırakılmamasıyla istismar edildiği

kadar istismar edilmez. Bu olağanüstü sahnenin dehşeti, birbirinden ayrı, gömülü halde iki tradisyonun çağrışımıyla pekiştirilir. Bunlardan biri, Akhilleus'un halk masalı seleflerince giyilmiş olan, o masalarda hiç şüphesiz giyeni yenilmez kılmaya yaramış olan sihirli zırhlar ile alakalıdır. Daha evvel söylemiş olduğumuz gibi, Homeros, tanrıların Peleus'a verdiği zırhların tabiatüstü özelliklere sahip oldukları yolunda herhangi bir imayı kesinlikle bastırmıştır, fakat bu eski motifin bir veçhesinin burada yüzeye çıkmasına müsaade eder, bunu bir heyecanlandırma efektine çevirir – Patroklos'u öldürebilmek için zırhlarından soyulması gereklidir. Böylece, Apollon'un vahşi darbesiyle miğferi başından düşer ve göğüs zırhı dağılır.²⁴ Patroklos çıplak halde öldürülür.

Kriz şartlarında, "kurban edilecek bir hayvan seçmek, onu süslemek ve düşmanlara doğru sürüp onlara öldürtmek" – eski çağların ikame ayini böyledir.²⁵ Patroklos, bir günah keçisi, kralının yerine ritüel bir ikame haline getirilmiş, onun özel zırhları ve silahlarıyla –ve onun yerine– ölüme gönderilmiştir; Akhilleus'un alter egosu, ikinci benliği olmuştur.²⁶ Apollon'un ona indirdiği afallatıcı darbe, kürek kemikleri arasına mızrağın saplanması ve nihai öldürücü vuruş – bunlar savaş hareketlerinden ziyade bir kurban ayini hareketleridir.

24 Jasper Griffin, "The Epic Cycle and the Uniqueness of Homer", *Journal of Hellenic Studies* 97 (1977), 39-53, özellikle 40; ayrıca, bir folklor motifi olarak ölenin üstündeki zırh ve silahların alınması hakkında bkz. Janko, sub. vv. 777-867, 408 vd.

25 Walter Burkert, *Structure and History in Greek Mythology and Ritual*, Berkeley ve Los Angeles, 1982, 60; ayrıca bkz. Trevor Bryce, *Life and Society in the Hittite World*, Oxford, 2004, 203 vd.

26 Patroklos'un Akhilleus ile münasebetini anlatan Yunanca *therapōn* kelimesinin "silah arkadaşı", "takipçi" veya "hizmetkâr" anlamına geldiğini gördük; ancak, bazı âlimler bu kelimenin Yunanca kökenli olmadığını, "ayinde ikame edilen" anlamına gelen **tarpan* diye Hititçe bir terimin Bronz Çağında yapılmış bir uyarlaması olduğunu iddia etmektedir. Bu Hititçe kelimenin çığır açan incelemesini Nadia Van Brockyapmıştır: "Substitution rituelle", *Revue Hittite et Asiatique* 65 (1959), 117-46, özellikle 125 vd.; genel destan bağlamında bu kelimenin Yunancaya girmesinin neler ima edebileceği hakkında, bkz. Gregory Nagy, *The Best of the Achaeans: Concepts of the Hero in Archaic Greek Poetry*, Baltimore, 1979, 292 vd.; ayrıca bkz. Dale S. Sinos, *Achilles, Patroklos and the Meaning of "Philos"*, Innsbruck, 1980, 29 vd.

Tanrıların en kötü niyetlisi ve sonra da iki fırsatçı ölümlü tarafından alt edilen Patroklos, son nefesini verirken, Hektor'un boş böbürlenmesine katlanmak zorundadır. Hektor –bildiğimiz üzere, çok yanılarak– Akhilleus'un Patroklos'a onun [Hektor'un] kanlı gömleğiyle dönmesi için talimat vermiş olduğunu hayal eder: "Böyle demiştir o, sen de akılsız kafanla inandın ona." Zavallı Hektor, gelişen olayları ne kadar yanlış yorumladığını bilemez.

Senin de, at sürücüsü Patroklos,
bir solukluk ömrün kalmıştı, dedin ki:
"Şimdi de böbürlenme sırası sende mi,
Kronosoğlu Zeus'la Apollon zaferi verdi diye sana?
Onlar alt etti beni kolayca,
onlar soydu silahlarımı omuzlarımdan,
senin gibi yirmi adam çıksaydı karşıma,
hepsi şuracıkta, kargımın altında can verirdi.
Beni asıl öldüren uğursuz kaderle Leto'nun oğlu,
insanlardan da Euphorbos vurdu,
sen üçüncü geliyorsun, dur hele.
Bak sana diyeyim, iyice kafana koy bunu:
Sen de yaşayacak değilsin uzun zaman,
ölüm, zorlu kader duruyor senin de başında,
Akhilleus'un, Aiakosoğlunun elinden tepeleyecek seni."
Böyle dedi, ölüm kapladı gözlerini,
canı çıktı gövdesinden, uçu gitti Hades'e,
bıraktı gücünü, gençliğini, kaderine ağlaya ağlaya.

Patroklos'un son nefesinde söylediği her şeyin doğru olması gibi, Hektor'un inandığı her şey yanlıştır. Hektor, bütün yigittliğine rağmen, kehanetlere sırdaş olmayan, kendi yazgısına kör, sıradan bir askerdir. Zaferden başı dönen Hektor hiç olmayacak bir düşünceye kapılır – belki Akhilleus'u da devireceği düşüncesine.

Troyalılar ve Akhalar, bundan önce, Sarpedon'un cesedi etrafında toplaşmaları, cesedini ve silahlarını ele geçirmek için

dövüşmeleri gibi, şimdi de Patroklos uğruna dövüşmek üzere birbirlerine yaklaşırlar. Menelaos öne çıkar ve "ilk doğuruşunda bir inek nasıl, / düvesinin çevresinde dört dönerse bögüre bögüre" Patroklos'un etrafında durur. Menelaos'un destandaki en mükemmel zamanı bu olacaktır, ama biraz sonra Troyalıların amansız hücumuyla karşılaşınca geçici olarak geri çekilmek zorunda kalır. Yoldaşları arasında emniyete kavuştuğu zaman, çılgınca Aias'ı arar: "Aias, kardeşim, gel buraya, / çabalayalım Patroklos'un ölüsü çevresinde, / çıplak da olsa götürmeye çalışalım Akhilleus'a ölüyü, / tolgası ışıldayan Hektor aldı silahlarını". Söz konusu olan "Geride hiç kimse kalmasın" şeklindeki ölümsüz amentüdür. Kazanılacak veya kaybedilecek olanlar çoktur, zira parlak tolgalı, sevgi dolu aile erkeği ve sadakatli vatansever Hektor, geri kalan silahları Patroklos'un üstünden çıkartmış, "sivri tunçla kafasını kesmek için çekti onu, / sürükleyip ölüsünü Troyalı köpeklere atmak istiyordu."²⁷

Her zaman güvenilir olan Aias ve Menelaos, Patroklos'un yattığı yere dönerler ve bu iki kahraman, Patroklos'un cesedini vermemek için bir diğer meydan savaşı başlatırlarken, Hektor kısa bir zaman Akhilleus'un yağma edilmiş zırhları ve silahlarını kuşanmak için geri çekilir. On Yedinci Kitabın tamamında, bu uzun günün geri kalanı boyunca, Patroklos'un cesedi uğruna çarpışmalar sürer gider ve sonunda ceset tekinsiz bir bulutun içinde kaybolur. Onun ölümüyle, keder dalgaları harekete geçip tanrıların, insanların ve hatta Akhilleus'a ait ölümsüz atların üzerini kaplar. Atlar dehşet içinde muharebenin uzağında dururlar:

... benziyorlardı dimdik duran mezar taşına,
ölen bir adamın ya da kadının mezarı üstüne konan.
Güzel arabalarıyla duruyorlardı kıpırdamadan,
duruyorlardı başları yere eğik,
gözkapakları altından yaşlar akıyordu, sıcacık,

27 Yirminci Kitapta, Patroklos'un ölümünün ardından, ölümden sonra gövde parçalama tehditlerinin çoğalması Charles Segal tarafından incelenmiştir: *The Theme of the Mutilation of the Corpse in the "Iliad"*, Leiden, 1971, 18 vd.

gözyaşları toprağa damlıyordu,
atlar ağılıyordu arabacılarının özlemiyle,
ıslatıyordu gözyaşları sık yelelerini,
akıyorlardı boyunduruğun iki yanından.²⁸

En sonunda karanlık çökerken, Akhilleus'un diğer yakın arkadaşı Antilokhos korkunç haberi Akhilleus'a iletmek için gönderilir. O gürültü patırtı arasında, savaşan adamları bir bulut gibi örten tozların içinde, birkaç kişi Patroklos'un ölümünü fark etmemiştir ve bunlardan biri de Antilokhos'tur. Şimdi o da trajik haberi öğrenir; o da, ölümsüz atlar gibi, kederden donakalır: "Dili tutuldu, yaşlarla doldu iki gözü, / gür sesi tıkan-
dı boğazında."

Patroklos'un ölümünün şok dalgaları, Zeus'tan Akhilleus'un atlarına ve Antilokhos'a kadar, göklerde ve ova boyunca yayılır. Antilokhos en sonunda acı haberi gemilere doğru taşırken dinleyici kitlesi nefesini tutar. Aynı anda, Menelaos ve Giritli Meriones, müthiş bir gayretle, Patroklos'un cesedini omuzlarına alırlar ve Aias ile yoldaşının koruması altında yavaş, tehlikeli bir geri çekilmeye girişirler.

Gemilerde, olanları uzaktan endişeyle izlemekte olan Akhilleus bir önseziye kapılır ve Akhaların bir kez daha karmakarı-şık bir halde geri çekilmekte olduklarını görür. Korkuları büyürken, Antilokhos ortaya çıkar ve korkulan haberi verir: "Akhilleus'u kapkara bir yas bulutu kapladı. / İki eliyle aldı ocağın küllerini, / döktü başının üstüne, kirletti güzelim yüzünü."

Tozun toprağın içinde uzanmış yatarken, Thetis denizin derinliklerinden oğlunun feryatlarını duyar. Bunun neye alamet ettiğini bildiğinden, o da "bir çılgılık attı, başladı inlemeye." Denizin yaşlı adamı Nereus'un kızları olan çok sayıdaki kız kardeşleri denizin kuytularından çıkarak etrafında toplaşırlar. Ne-

28 Kedere boğulmuş bu atlar imajı, klasik çağın mezar stellerinin sessiz durgunluğuna dair benzer fakat anakronik imajları hatıra getirir; mezar işaretleri olarak kullanılan Demir Çağıseramikleri üzerinde ve hatta Mykene'de (hava şartlarının etkisiyle) yıpranmış, bir at ile arabayı tasvir eden, kuyu şeklindeki mezar stelleri üzerinde emsalleri mevcuttur; Mark W. Edwards, *The "Iliad": A Commentary, Volume V, Books 17-20*, Cambridge, 1991, sub. vv. 434-36, 106.

reus'un yuvası olan "gümüş ışınlı mağarayı" doldurup göğüslerini döverler ve ağlaşırlar. Onların ağıtları, Akhilleus ile Patroklos'un hizmetindeki kızların ağıtlarını yankılamaktadır. Thetis kız kardeşlerine seslenir:

"Dinleyin, Nereuskızları, kardeşler, dinleyin beni,
dinleyin de bilin yüreğimi kemiren dert ne.
Ben bir anacığım, bir yiğidin talihsiz anacığı,
bir oğul doğurmuşum, kusursuz, üstün güçlü,
yiğitler arasında bir fidan gibi büyümüşüm onu,
nasıl bakılırsa bayırda bir asma kütüğüne,
ben tıpkı öyle bakmışım ona.
Ilyon'a yolladım onu kıvrık burunlu gemilerle,
yolladım Troyalılara karşı savaşsın diye,
bir daha dönmeyecek bana o,
girmeyecek bir daha Peleus'un sarayına."

Thetis'in kederi o kadar derin ve etkileyicidir ki aslında yanlış adamın yasını tuttuğu fark edilmeyebilir; ölen Akhilleus değil Patroklos'tur.

Homeros'un *Ilyada* destanı, Troya Savaşı'nın son yılındaki birkaç günün olaylarını anlatır; bu olaylarda, bütün Troya Savaşı döngüsünün en kritik anlarından biri, Akhilleus'un ölümü, elbette ki yer almaz. Ancak, bunu anlatan epik tradisyonun Homerosça bilindiği diğer destanlardaki önemli sahnelerle çarpıcı paralellerinden bellidir. *Aithiopsis* destanında, Akhilleus, bu destandaki konumu *Ilyada*'da Patroklos'un konumuna benzeyen, yakın arkadaşı Antilokhos'un ölümünün intikamını Troya müttefiki Memnon'dan alır. Memnon'u biçtikten sonra,

Akhilleus Troyalıları kaçırtır ve onları şehre kadar takip eder, ama Paris ve Apollon tarafından öldürülür. Skafia Kapılarında, Paris ve Apollon onu topuğundan vururlar. Onun cesedini almak için müthiş bir çarpışma olur. Aias burada Glaukos'u öldürür, Akhilleus'un silahlarını alıp ge-

milere yollar; ölüsünü de kaldırır ve gemilere doğru taşır, Odysseus dövüşerek Troyalıları uzakta tutar.

Sonra, Antilokhos'u gömerler ve Akhilleus'un ölüsünü orta yere koyarlar. Musalar ve kız kardeşleriyle Thetis gelir ve oğluna feryat eder.²⁹

Ilyada'da Thetis'in Patroklos öldükten sonra yas tutma sahnesine çok benzeyen bir durum, Homeros'un ikinci destanı *Odysseia*'nın bitimine doğru görülür. Orada, Agamemnon'un hayaleti, Akhilleus'un hayaletine şöyle der: "Argos'tan uzakta öldün sen, Troya'da, / / Anan da deniz tanrıçalarıyla çıkageldi duyar duymaz, / tanrısal çılgınlık koptu denizin üstünde" (24.47-48).

O halde, daha geniş epik tradisyonu bilen, Homeros çağının bir dinleyici kitlesi için, *Ilyada*'da Patroklos'un ölümüne dair anlatım, doğrudan doğruya, onun diğer beni olan Akhilleus'un ölümünü çağrıştırırdı. Her şeyin üstünde, Patroklos'un ölümüyle ilgili uzun sahne, hem Antilokhos'un hem de Akhilleus'un geleneksel ölümlerinin yankılarıyla –ve Sarpedon'un ölümü de, Patroklos'un kaderini haber vermesiyle– *Ilyada*'nın dinleyici kitlesine, Troya Savaşı döngüsünün en tanınmış, muhtemelen en popüler epizotlarından birini maharetle hatırlatmayı fazlasıyla temin ediyordu.³⁰ Her bir ölüm bir sonrakini haber verirken, korkunç kaderin yakında gerçekleşeceği hissiyatı yükselir. Dokuzuncu Kitapta yer alan Elçiler sahnesinde, yeryüzünde sunulan hiçbir şeyin hayattan daha değerli olmadığına dair Akhilleus'un sözleri unutulmaz sözlerdir. *Ilyada*'nın şimdi ulaştığı noktada, Akhilleus'un öleceği, daha evvel Patroklos'un öleceği nasıl kesinlikle öngörüldüyse, aynı kesinlik-

29 *Aithiopsis*, içinde yer aldığı kitap: *Greek Epic Fragments*, argüman 3-14, 113. Akhilleus ve Memnon ile anneleri Thetis ve Eos arasındaki birçok paralellik Laura M. Slatkin tarafından incelenmiştir: "The Wrath of Thetis", *Transactions of the American Philological Association* 116 (1986), 1-24.

30 Patroklos'un ölümüyle Akhilleus'un ölümü arasındaki benzerlikler için, bkz. Jonathan S. Burgess, *The Tradition of the Trojan War in Homer and the Epic Cycle*, Baltimore, 2001, 74 vd.; bu meselenin daha kapsamlı bir bibliyografyası için, bkz. Burgess'in 219. sayfadaki notu.

le haber verilir. Öfkesinin ve şerefının değerini kendi varlığıyla karşılaştıran Akhilleus, suçluluk ve sevginin tuzağına düşmüştür ve hiç şüphesiz, *Ilyada* bunu ihtiva etmese de, kısa bir zaman sonra ölecektir. Thetis yas tutar çünkü bu trajik hakikat artık kesinleşmiştir.

Thetis oğlunu teselli etmek için geldiğinde bu arka plan çağrışımları açıkça belli edilir. Kederli kız kardeşleriyle beraber denizden çıkarak Akhilleus'un barakasına gelir. Gözyaşları dökerek, onun başını kollarına alır ve [Akhilleus] her ne dilediyse Zeus'un bunu yerine getirmiş olduğunu hatırlatır. Akhilleus cevap verir:

"Sonsuz acılar çekmek varmış senin kaderinde,
oğlun ölecek, karşılayamayacaksın,
göremeyeceksin döndüğünü eve.
Hektor kargımla vurulup can vermezse,
Patroklos'u öldürmenin cezasını ödetmezsem ona,
insanlar arasında yaşamak benim neyime."
Thetis, yaşlar döke döke dedi ki:
"Hey gidi yavrum, demek ömrün ha bitti ha bitecek,
Hektor'un ardından ölüm hemen hazır sana."
Ayağitez Akhilleus kaygı içinde dedi ki:
"Madem koruyamadım ölümünden arkadaşımı,
ne olur şu anda ölüp gideyim bari,
yurdundan çok uzakta can verdi o,
görmedi beni yanında bir koruyucu gibi."³¹

31 Daha sonraki devirlerde, Akhilleus'un kederinin aşırılığı onun Patroklos ile sevgili olduğu spekülasyonlarına yol açmıştır. Bu inanç, öyle görünüyor ki, Aiskhylos'un yitik bir üçlemesinin (*Myrnidonlar*, *Nereus Kızları*, *Frigyalılar*) merkezindeydi ve M.Ö. 5. asırda ve daha sonra, eski, yerleşik mitleri, dönemin sosyal adetlerini yansıtan eşcinsel bir bağlam içine oturtma eğilimini temsil ediyordu. Böylelikle, Herakles silah arkadaşının sevgilisi yapıldı; Kral Minos Theseus'un sevgilisi oldu; Daidalos'un bir yeğeni, ölüleri sorgulayan üç yargıçtan biri olan Rhadamanthys'in sevgilisi haline geldi; ve saire. Bu konuya dair klasik çalışma K.J. Dover'in kitabıdır: *Greek Homosexuality*, revize edisyon, Cambridge, MA, 1989. M.Ö. 4. asır sonlarına ait bir tradisyonda, Priamos'un oğullarından biri olan ve Ibykos kadar erken yazarlara göre "çok güzel" olmasıyla bilinen Troilos'a Akhilleus'un aşık olduğu uydurmacası icat edilmiştir; Ibykos, fragman 282. 41-46, içinde yer aldığı kitap: David A. Campbell, *Greek*

Patrokleia ve onun hemen ardından olanlar, *Ilyada* destanındaki en ustaca ve incelikli hikâye etme kurguları arasında yer alır. Sarpedon ve Glaukos; Antilokhos ve Akhilleus; onları kuşanmış adamı kurtaramayan zırhlar ve silahlar; Batı Rüzgârıyla yarışabilen ama üzüntüden hareketsiz kalmış olan ilahi atlar, ve onlarla koşturmacı cesaret eden ölümlü atın çığlık çığlığa ölmesi; eski çağların kurban töreni ve *Gılgamış*'tan yankılar; oğlu henüz ölmemiş bir annenin ıstırabı – bütün bu motif-

Lyric III: Stesichorus, Ibycus, Simonides, and Others, Cambridge, MA, 2001, 224 vd. Epik döngü tradisyonunda bu aşk hakkında hiçbir şey söylenmez; *Kypria* destanında, sadece, Akhilleus'un Apollon tapınağında Troilos'a tuzak kurduğu ve onu öldürdüğü kaydedilir; West, *Greek Epic Fragments*, argüman 11, 79. Akhilleus ve Troilos hikâyesinin evrimi hakkında, bkz. Gantz, cilt 2, 597 vd.

Çağımızda ise, öğrenciler ve araştırmacılar, *Ilyada* Birinci Kitapta Akhilleus'un elinden alınan Briseis adlı kadının onun savaş ödülü (*gêras*) olmasını yoğun bir şekilde vurgulayagelmıştır (yani, Briseis'i kaybetmenin Akhilleus için sadece rencide edilmek anlamına geldiği anlatılmak istenmiştir); bunun vurgulanması, klasiklerin ve *Ilyada*'nın onca yoğun bir şekilde okutulduğu Britanya özel okul sistemindeki homoerotik kültürün bir mirası olabilir: yakışıklı ve havalı Akhilleus kadınlardan aslında hoşlanmazdı, sadece ödülünü kaybetmiş olduğu için üzülüyordu! Ancak, Homeros'un Akhilleus'u, her şeyden çok, kendi duygularını ifade etmekte son derece maharetlidir ve Elçiler sahnesinde şöyle konuşur: "Bir Atreusogulları mı sever karılarını? / Sever, korur karsını duygulu, akıllı her adam. / Ben de yürekten seviyorum benimkini / kazanmışım onu ben kendi kargımla" (9.340 vd.).

Ilyada destanında, hem Akhilleus hem de Patroklos heteroseksüel erkekler olarak tasvir edilir. Elçiler sahnesi kapanırken, Agamemnon'un elçileri ayırdıktan sonra, "Akhilleus uyudu sağlam barakanın dibinde, / bir kadın uzanmıştı yanına, / güzel yanaklı Diomedes, Phorbas'ın kızı, / Akhilleus getirmişti onu Lesbos'tan. / Patroklos da yatıyordu öbür dipte, / güzel kemerli Iphigeneia yanında, / Akhilleus vermişti ona o kadını, / Enyeus ili sarp Skyros alındığında" (9.663 vd.).

Akhilleus ile Patroklos arasındaki münasebetin mahiyeti, hatip Aiskhines tarafından, Atina'da önde gelen bir siyasetçi olan ve Aiskhines'i vatana ihanetle suçlayan, Timarkhos diye birine karşı açılmış bir hukuk davasında hiç umulmadık bir rol oynamıştır. Yargılama öncesinde Timarkhos'u itibarsızlaştırmak ümidiyle, Aiskhines onu oğlancılıkla suçlayarak ahlaksız olduğunu iddia etti. Aynı suçlama Aiskhines'e de yöneltebileceği için, bu hatip kendi güdülleriyle davacının güdülerini ayrıştırmaya özen gösterir: "Yapıgım ayrım şudur – güzel ve namuslu olanlara aşık olmak yüce gönüllü ve asil bir ruhun tecrübesidir"; Aiskhines, *Timarkhos'a Karşı* 137, içinde yer aldığı kitap: çev. C.D. Adams, *The Speeches of Aeschines*, Cambridge, MA, 1958, 111. Bu türden aşkın delili olarak, Akhilleus ile Patroklos arasındaki münasebeti zikreder; Aiskhines'in sözleri, bir antik çağ yazarının Homeros'tan yapıtı (günümüze ulaşmış) en uzun alıntı olması bakımından büyük ilgiye layıktır.

ler ve temalar Patroklos'un son saatlerini ve ölümünü dramatik biçimde kasvetli bir duruma getirir. Diğer yandan, Patroklos'un ölümünün çok katmanlı çağrışımları da *İlyada*'yı dinleyenlerin hiç görmeyecekleri olayı, Akhilleus'un ölümünü haber verir.

Patroklos'un yaratılması, destan edebiyatındaki en unutulmaz figürlerden birini kurarken, iki eski tema arasında manevi bir bağlantıyı da oluşturunuyordu: Kahramanın öfkesine dair bir hikâye (burada, öfkeli kahraman cemaatine geri dönmesi için yatıştırılır) ve bir intikam hikâyesi (burada ise, kahramanın arkadaşı olan adamın ölümünün intikamı alınır). Homeros'un yaptığı yenilik, birini diğerine sıkıca bağlamaktı. Akhilleus'un öfkesi asla dinmeyecektir; daha doğrusu, hayatta kalan olmanın verdiği suçluluk hissiyle silinecektir.³²

Philos; hetairos – “yoldaş”, “dost”, “arkadaş” – “benim özüm”, “benim en iyim”, “sevgili yoldaşım”. Patroklos ile Akhilleus arasındaki münasebeti tanımlayan ifadeler, sivillerin dünyasında tam karşılıklı olmayan, savaşın kalıcı diline ait olan ifadelerdir. Bir Vietnam Savaşı gazisinin silah arkadaşını anlatırken söylediği gibi: “Daha önce hiç sahip olmadığınız bir yakınlıktır bu. Anneniz ve babanıza, kardeşinize olan yakınlığınızdan daha güçlü bir şeydir.”³³ Günümüzde, ölüm korkusuyla beraber, bir silah arkadaşının kaybı, savaş travmasının standart asli sebeplerinden biri olarak kabul edilir. Walter Reed Ordu Tıp Merkezinde, Irak'tan dönmüş kederli bir asker “gözlerinin önünde kan kaybederek ölen bir arkadaşının kanlı postallarını giymiş halde hastane bahçesinde dolaşır.”³⁴

Sihirli zırhlar ve silahlar, kahramanı tehlikeden uzaklaştıran atlar – Homeros bunların ıvır zıvır şeyler olduğunu biliyordu. Akhilleus'un diğer benini, kurbanlık ikinci benliğini yarata-

32 Akhilleus'un hiç beklenmedik bir şekilde zırh ve silahlarını ödünç vermeyi kabul etmesinin “destanın iki yarısını bir arada tutan halka olduğu” argümanı Janko'nun kitabının 310. sayfasında ilade edilir; ayrıca bkz. Erbse, “Ilias und Patroklos”, 1-15.

33 Jonathan Shay, *Achilles in Vietnam: Combat Trauma and the Undoing of Character*, New York, 1995, 40.

34 Walter Reed'deki olay Esther Schrader tarafından anlatılır: “These Unseen Wounds Cut Deep”, *Los Angeles Times*, 14 Kasım 2004.

rak, savaşı her zaman en gerçek haliyle unutulmaz kılacak olan duyguları serbest bıraktı. Birinci Dünya Savaşı'na dair görkemli anlatımının son satırlarında, John Keegan bütün savaşlar için doğru olan bir özetleme yapar:

Siperlerin birbirlerine yaklaştırdığı insanlar, barış zamanında ve daha iyi zamanlarda kurulan arkadaşlıkların herhangi birinden daha güçlü olan karşılıklı bağlılık ve fedakârlık bağları içine girdiler. Birinci Dünya Savaşı'nın nihai gizemi budur. Onun nefretlerini anlayabildiğimiz kadar sevgilerini de anlayabilseydik, insan hayatının gizemini anlamaya daha yakın olurduk.³⁵

35 John Keegan, *The First World War*, New York, 2000, 426 vd.

“Hektor’la karşılaşmaya gideceğim şimdi,
sevgili dostumun canını alanla,
Zeus’la öbür tanrılar istiyorlarsa ölmemi,
ölüm durmasın, varsın gelsin.”

– *Ilyada* 18. 114-16

Akhilleus’un kesin kararı Thetis’e beyan edilir ve kederli annesi hem bu kararı kabullenir hem de kaderi alt etmek için son bir girişimde bulunmaya ahdedir. *Ilyada* dışındaki tradisyonlarda, oğlunu yara almaz veya ölümsüz kılmaya çalışarak, onu kadınlar arasında kadın kılığında gizleyerek, onu koruma saplantısı içinde karakterize edilen Thetis, şimdi de, onun kaçınılmaz ölümünü durdurmak için çaresizce son bir girişimde bulunur. Tanrıların demircisi olan Hephaistos’un yaptığı yeni, tanrısal zırhlar ve silahlar – Thetis son çare olarak bunlara bel bağlar. Akhilleus’un kendi zırhları ve silahlar –Peleus’a tanrıların hediye etmiş olduğu bu şeyler– şimdi Hektor’un üstündedir ve Akhilleus’un kendi zırhları ve silahları elinde değildir.¹

1 Ayrıntılar üzerinde durmaya daha meraklı alimleri ilgilendirecek tartışmalı bir soru: Patroklos Akhilleus’un zırhları ve silahlarını kuşanabildiyse, o zaman Akhilleus niçin Patroklos’un zırhları ve silahlarını kuşanamasındı? Belki

Thetis oğluna yalvarır: "Sakin girme, karışma Ares'in kargaşalığına / görmeden benim bir daha buraya geldiğimi. / Şafak söküp gün doğunca gelirim ben, / Hephaistos'un yaptığı güzel silahları getiririm sana."

Akhilleus razı olur ve Thetis hemen Olympos'a gider. Yeniden ortaya çıkışına kadar olan uzun fasılda, Akhilleus Akha ordugâhında kalır. Bu arada, Aias ile Menelaos'un yiğitçe gayretlerine rağmen, Patroklos'un ölüsünü ele geçirme mücadelesi Troya ovasında hâlâ sürüp gitmektedir. Patroklos'un ölüsünü çekiştiren Hektor kördüğümü çözmek üzereyken, Hera aniden duruma el koyar ve "Zeus'tan, öbür tanrılardan gizli" olarak Iris eliyle Akhilleus'a talimat gönderir.

"Kalk, Peleusoğlu, erlerin en korkuncu" diyerek selamlar Akhilleus'u Iris ve ona savaş meydanından endişe verici haberler getirir: Troyalılar Patroklos'un ölüsünü şehirlerine çekmek için uğraşmaktadır ve Hektor "onun başını narin boynundan ayırıp / kazığa çakmak için" can atmaktadır.

"Hangi tanrı haberci gönderdi seni bana, tanrıça?" diyerek soğuk bir karşılık verir Akhilleus. Tepkisi küçük ama güçlü bir dokundurmadır; başka hiçbir ölümlü Zeus'un habercisine bu kadar meydan okuyucu bir biçimde hitap edemezdi. Iris'i Hera'nın gönderdiğini öğrenince, Akhilleus daha pratik bir tavır alır; zırhları ve silahları Troyalıların elindedir ve yapabileceği pek bir şey yoktur. Iris şöyle karşılık verir: "Biz de biliyoruz ünlü silahların kimde olduğunu, / gene de sen git hendeğe doğru, görün Troyalılara, / senden ürküp savaşta gevşerler belki."

Ayağı hızlı Iris böyle dedi, uzaklaştı,
Zeus'un sevdiği Akhilleus da kalktı yerinden,

de Patroklos zırhlar ve silahlara sahip değildi ve bir "silah arkadaşı" olmayıp sadece bir "takipçi" idi? Bkz. John Scott, "Achilles and the Armour of Patroklos", *Classical Journal* 13 (1917-18), 682-86. 20. asrın ortalarına ait bir askerin görüşü, toprağa düşen savaşçıların silahlarını üstlerinden çıkarıp atma saplantısının değerli silah ve teçhizatı ele geçirme amaçlı modern çağın "kazanım savaşları" taktigini yansıttığı görüşü için, bkz. General Sir John Hackett, "Reflections upon Epic Warfare", *Proceedings of the Classical Association* 68 (1971), 13-37.

Athene onun çalımlı omuzlarına püsküllü kalkanı atmıştı,
altın bir bulutla sarmıştı başını, çepeçevre,
gövdesinde ışık saçan bir alev yakmıştı.
Duman nasıl ağarsa bir kentten göklere doğru,
düşmanın kuşattığı uzak bir adada,
Ares'le bütün gün boy ölçüşür adalılar,
gün batınca ateş yakarlar üst üste,
hızlı alevler yükselir ateşlerden,
yükselir komşu adalarda görünecek kadar,
derler belki gemilerle yardıma gelirler, görüp alevi.
Akhilleus'un başından da tıpkı böyle
bir ışın yükseliyordu göğe doğru.

Alev başının etrafında yanarken Akhilleus haykırır ve onunla beraber Athene de "canlarına kıyan düşman sardığı zaman bir kenti, / borazanın sesi nasıl çalarsa dört bir yanda" öyle haykırır. Dehşete kapılan Troyalılar geri çekilir ve Akhalar en sonunda Patroklos'un parçalanmış cesedini alabilirler. Ateş ve şehirlerin tahrip edilmesi – Akhilleus'un geri dönüşüne eşlik eden imgeler savaşın yeni ölümcül eşiğine işaret etmektedir. Her şeyin sonu artık görünür olmuştur – Akhilleus'un yokluğunun sonu, Akhilleus'un kendi sonu, Hektor'un sonu ve onun ölümlüyle İlyon'un sonu.² Sarsılan Troyalılar, kendi aralarında, Akhilleus'un geri dönüşüyle oluşan felaketli gelişmeyle nasıl başa çıkacaklarını tartışırken, savaşın bugüne kadar Troya şehrine, onun kırılgan durumuna getirdiği maliyet aniden belli edilir. Ovada mı kalmalıdır yoksa ihtiyatlı Pulydamas'ın önerdiği gibi şehirlerinin "büyük duvarlarına ve kapılarına" mı çekilmelidirler? Hektor bu öneriyi hakir görür:

"Şu duvarlar arasında sıkışıp kalmaktan bıkmadınız mı?
Bir zamanlar ölümlü insanların hepsi,
Priamos'un kenti altın dolu, derlerdi, tunç dolu.

2 Akhilleus'un başının etrafındaki alev ile korkunç haykırışının başka Hint-Avrupa mitlerinde örnekleri vardır. Bkz. Julian Baldick, *Homer and the Indo-Europeans: Comparing Mythologies*, Londra, 1994, 84 vd.

Evlerinin güzel varlıkları şimdi yok oldu,
büyük Zeus'un bize öfkелendiğı günden bugüne
Frigya'ya, sevimli Maionia'ya satıldı çoğı.”

Troya düştüğünde, muzaffer Akhalar on senedir uğraşmalarına karşılık pek az şey kazanacaklardır. Bu arada, Hektor, belki de Akhilleus'un ilahi zırhları ve silahlarını kuşanmış olmanın getirdiğı tehlikeli bir özgüvenle herhangi bir emniyetli hareket tarzına müsamahasızdır. Onun talimatıyla, Troyalılar ovada kamp kurdukları yerde bir gece daha geçirecek ve şafak sökünce tekrar saldıracaktır. Hektor ileride başına bela olacak sözlere devam eder:

“Tanrısal Akhilleus gerçekten saldırıyorsa gemilerden,
böyle istiyorsa o, görür gününü,
ben acıklı savaştan kaçmam,
gider karşısına dikilir dururum,
görürüz onun mu gücü üstün, benimki mi.”

Troyalılar gece için hazırlık yaparken, Akhilleus Patroklos'un ölüsünün getirilişine nezaret eder; ceset ılık suyla yıkanır ve zeytinyağıyla sıvanır, yaralarına merhemler sürölür, sonra da üzerine ince, kefen gibi bir bez örtölür.³ Akhilleus ölen arkadaşına söz verir: “Gömmem seni, canını kıyan adamı tepelemeden, / silahlarını, kafasını getirmeden buraya, gömmem seni. / Odun yığınının önünde keseceğim boğazını on iki tane parlak Troyalı çocuğun, / senin ölümünden alacağım öcümü.”

Bu en uzun, felaketli günün gecesi boyunca, Myrmidonlar Patroklos'a yas tutarlar. Onlar yas tutarken, Thetis Olympos'a ve Hephaistos'un “yok olmaz, tunçtan, yaldızlı” evine gelir. Tanrının kendisi işliğındedir, yirmi tane uçayak üzerinde çalış-

3 Bu yıkama sahnesinin dokunaklılığı, destanlardaki standart ağırlama ve ziyafet sahnelerinin anışırılmasıyla güçlendirilir: “Hizmetçiler yıkadı onları, oğdu zeytinyağıyla, / sonra gömlekler giydirdiler, yün harmaniler...” (Odysseia 4.49-50). Bu türden yıkama hakkında, bkz. Alfred Heubeck, Stephanie West ve J.B. Hainsworth, *A Commentary on Homer's "Odyssey"*, cilt 1, Oxford, 1990, sub. vv. 3.464 vd, 189.

maktadır; her birinin altına altın tekerlekler koymuştur “kendi kendilerine girsinler diye tanrıların toplantısına.” M.Ö. 9. ve 8. asırlardan itibaren Kıbrıs’tan bilinen tekerlekli üçayaklar vardır;⁴ belki de, bu türden ileri yenilikler, o günlerde, tanrıların teknolojisi ve sanatı hakkında şaşkınca spekülasyonlara ilham veriyordu.

Topal demirci ve güzel Kharitlerden biri olan karısı Kharis Thetis’i müstesna bir sıcaklıkla karşılarlar. Hephaistos onu karısına şöyle hatırlatır: “uzaktan düşüp acılar çektiğim gün o kurtardı beni, / köpek gözlü anamın yüzünden olmuştu bu, / topal olduğumdan beni saklamak istiyordu.”⁵ Onun topallığından utanan annesi Hera’nın Olympos’tan fırlattığı Hephaistos denize düşmüş, Okeanos kızı Eurynome ve Thetis de onu kurtarmışlardı. “Onların yanında kaldım tam dokuz yıl, / oyuk bir mağara içinde hayli iş yaptım,” diye anlatır Hephaistos ve onlar için yapmış olduğu gerdanlıkları, kupaları, broşları ve diğer süsleri hatırlatır (“çevremizde Okeanos alabildiğine akıyordu / uğuldaya uğuldaya, köpüre köpüre”).⁶

Hephaistos’un adı Lineer B yazılarında geçse de, onun kökenleri veya Olympos panteonuna nasıl girmiş olduğu hakkında pek fazla bilgi edinemiyoruz. Thetis tarafından kurtarılma-

4 H.L. Lorimer, *Homer and the Monuments*, Londra, 1950, 73.

5 Çağımızın hekimlik görüşünde, Hephaistos’un durumu, “doğuştan gelen bir anormali” olan “iki taraflı yumru ayak” şeklinde tarif edilmektedir; Christos S. Bartsocas, “Hephaestus and Clubfoot”, *Journal of the History of Medicine and Allied Sciences* 27 (1972), 450-51.

6 *Ilyada* destanında Hephaistos’un yeryüzüne şiddetle fırlatılmasının ikinci örneğidir bu. Birinci Kitapta anlatılan ilk örnekte, Hephaistos, Hera’yı Zeus’un cezalandırmasından kurtarmaya çalıştığı anda tanrının onu Olympos’tan aşağıya nasıl fırlatmış olduğunu Hera’ya hatırlatır (1.586 ve devamı). Muhtemelen, bu iki fırlatmadan biri diğerinin kopyasıdır; bunlardan biri erken döneme ait “sahici” bir tradisyon, diğeryse ilkinden ilham alarak oluşturulan sonraya ait bir yeniliktir. İki düşüşten ikinci sırada yer alan düşüş büyük ihtimalle sahici olandır, zira ateş ile besleyici suyun eşleştirilmesi mitlerde çok eskilere gider ve ayrıca oğlunun topallığından Hera’nın iğrenmesi başka bir yerde hikâye edilmektedir: “Sonra ben de doğurdum, bütün tanrılar için utanç verici çocuğumu, ayağı topal Hephaistos’u; bizzat kendim doğurdum onu. Kaldırdığım gibi onu fırlattım kendi ellerimle sonra engin denize.” “Apollon’a İlahi”, vv. 316 vd., içinde yer aldığı kitap: M.L. West, yayına hazırlayan ve çeviren, *Homeric Hymns. Homeric Apocrypha. Lives of Homer*, Cambridge, MA, 2003, 95.

sı ve kabul görmesine dair hikâye (belki de fosfor parlamasını, denizde yanıyormuş gibi görünen o parlak ışığı çağrıştıran) suyun besleyici ruhlarıyla bir ateş tanrısı arasında iyi bilinen bir Hint-Avrupa bağlantısını yankılar.⁷ “Bronz” ve “Demir” olarak adlandırdığımız çağlarda bir metal işleyicinin statüsü elbette ki çok büyük olmalıydı ve Doğu Akdeniz’in her yerinde demir ustasıyla bağlantılı tapımlar ve hatta krallıklar olduğunu gösteren kanıtlar vardır.⁸ Mitlerde, genç bir tanrı veya kahramanın bir demir ustası tarafından beslenip büyütülmesinin çok sayıdaki örnekleri de merak uyandırır. Tibet’ten Kafkaslara ve İrlanda’ya kadar epik hikâyelerde, genç bir kahramanı emniyete alan, ona babalık eden ve koruyuculuğunu yapan demir ustası anlatılır.⁹ Thetis, oğlunu muhafaza edecek ilahi zırhlar ve silahlar yaptırmak için Hephaistos’a geldiğinde, onu genç kahramanların bir hamisi olarak görür.

“Güzel örgülü Thetis şimdi gelmiş bizim eve, / kurtulmalık ödemeliyim, bu benim ona borcum” der karısına Hephaistos ve körüklerini ateşin içinden çekip tanrıça için hazırlanmak üzere dokunaklı gayretler sarf eder: “Bir süngerle sildi iki elini, yüzünü, / güçlü boynunu, kıllı göğsünü sildi, / bir entari giydi, aldı eline koca bir değnek, / çıktı topallaya topallaya kapıdan dışarı.” Thetis’in elini ellerine alarak “seni sayarız, severiz” der ona ve gözyaşları dökerek yalvarmasını şefkatle dinler:

-
- 7 Ateş ile suyun eşleştirilmesinin başka Hint-Avrupai örnekleri M.L. West tarafından verilir: *Indo-European Poetry and Myth*, Oxford, 2007, 270 vd.
- 8 Misal olarak bkz. Walter Burkert, *Greek Religion: Archaic and Classical*, çev. John Raffan, Cambridge, MA, 1985, 167.
- 9 Demir ustasının koruyucu olarak rolü Dean A. Miller tarafından tartışılır: *The Epic Hero*, Baltimore, 2000, 260 vd. ve özellikle 266 vd. Hephaistos’un, çoğu anlatımlara göre, kendi çocukları yoktur; bkz. Timothy Gantz, *Early Greek Myth: A Guide to Literary and Artistic Sources*, cilt I, Baltimore, 1993, 77 vd. Destanlar ve efsanelerdeki demir ustası tipik olarak çocuksuzdur (Miller, 268). Bu durum, demirciliğin kutsal niteliğiyle, bir tabu niteliğinde olmasıyla, böylece demir ustasının evlenme imkânından mahrum edilmesiyle alakalı olabilir. 1984 yılında, Orta Doğu Afrika’da, Malavi’de geleneksel mahiyette, son derece törenselleştirilmiş bir döküm ocağına tanık oldum; eğitime mekânı ve etrafındaki alan kadınlar için kesinlikle tabuydu; bir *mazungu* (cinsiyetsiz) “beyaz insan” olarak benim için bir istisna tanındılar.

“Söyle, Hephaistos, Olympos’taki tanrıçalar arasında,
yüreği benim gibi acılı biri var mı?
Zeus bunlar arasında bir bana verdi acıları,
bunca deniz tanrıçalarından bir beni verdi
ölümlü kocaya, Aiakosoğlu Peleus’a,
katlandım bir adamın yatağına girmeye,
istemeye istemeye, tiksine tiksine.
Acı yaşlılık çöktü Peleus’un başına,
sarayında yatıyor şimdi o,
benimse başıma nice dertler geldi:
Peleus’tan oğul doğurdum, üstün güçlü,
yiğitler arasında bir fidan gibi büyüttüm onu,
nasıl bakılırsa bayırda bir asma kütüğüne,
ben de tıpkı öyle baktım ona.
İlyon’a yolladım onu kıvrık burunlu gemilerle,
yolladım Troyalılara karşı savaşın diye,
bir daha dönmeyecek bana o,
dönmeyecek bir daha Peleus’un sarayına.
İşte dizlerine sarıldım, yalvarıyorum şimdi sana,
kısa ömürlü oğluma bir kalkan, bir tolga ver,
bir zırh yap ona, iyi uyan topukluklar, güzel dizlikler,
Troyalılar elinden can veren dostu hepsinden etti onu.
Oğlum da şimdi yere serilmiş, kıvranıyor yas içinde.”

Thetis’in gözyaşı dolu yakarması, oğulları savaşa gitmek zorunda olan dehşet içindeki bütün annelerin değişmez duasını temsil eder. Irak’taki oğullarına seramik kaplamalı vücut zırhları temin edilmesi amacıyla para toplamak için kendi yaptıkları hamur işlerini satmak olsun,¹⁰ doğrudan doğruya tanrıların demircisine yalvarmak olsun, maksat aynıdır – oğullarını koruyacak sihirli zırhlar.

Hephaistos’un başka yiğitler için zırhlar ve silahlar yapmış olduğu gayet iyi bilinir. *İlyada* destanında, misal olarak, Dio-

10 Ailelerin Irak’taki oğulları ve kocaları için vücut zırhı satın almalarına dair birçok haberden, misal olarak, bkz. Associated Press, “Soldiers in Iraq Still Buying Their Own Body Armor”, *USA Today*, 26 Mart 2004.

medes herkesin imrendiği "şahane bir göğüs zırhı giyer, bunu Hephaistos çok uğraşarak yapmıştır"; Aithiopsis destanında ise, birçok önemli noktada Akhilleus'un benzeri olan Memnon "Hephaistos'un yaptığı zırhlar ve silahlarla kuşanmış" görünür.¹¹ *Ilyada*'da bir tanrının bir başka tanrıdan bir lütuf istemesinin ilk örneği de değildir bu. Hiç şüphesiz, en önemli ilahi müracaat, yine Thetis tarafından, oğlunun şerefini korusun diye Zeus'a yalvardığında yapılmıştı; bu lütfu kazanmak için, Thetis Zeus'a, çok diller dökerek, geçmişte ona yapmış olduğu hizmeti ve Zeus'un ona borcunu hatırlatmaya kendini mecbur hissetmişti. Hera da başka tanrılardan lütuflar istedi; Zeus'u baştan çıkarmak için hazırlık yaparken, yalan söyleyerek Aphrodite'den onun baştan çıkarıcı kuşağını ödünç almayı, rüşvet vererek Uyku'dan planında suç ortaklığı etme vaadini almayı başardı. Fakat şimdi Thetis'in Hephaistos'tan ricası istekle ve sevgiyle yerine getirilir. Demirci tanrı Thetis'i büyük şefkatle karşılar ve tanrıçanın geçmişte ona ettiği yardımı kendiliğinden hatırlaması samimi ve hatta nostaljiktir. Topal demirciyi Thetis'e gönülden bağlayan olaylara bu kısa geri dönüş Homeros'un ustaca numaralarından bir tanesidir. Thetis'in çaresizliğine Hephaistos'un verdiği merhametli, sevgi dolu karşılık, yapacağı eserin içine sadece maharetini değil yüreğini de katacağını garanti etmektedir. Akhilleus'un *Ilyada*'daki zırhları ve silahları, müstesna şeyler olacak, bütün diğer emsalleri aşacak, "insanların gözlerini kamaştıran" eserler olacaktır; ilahi demircinin ustalığını göstermekle kalmayıp onun üstün, yüksek gayretini temsil edecektir.

11 Aithiopsis, argüman 2, içinde yer aldığı kitap: M.L. West, yayına hazırlayan ve çeviren, *Greek Epic Fragments: From the Seventh to the Fifth Century B.C.*, Cambridge, MA, 2003, 111. M.Ö. 6. asrın ortaları kadar erken bir devirden vazo resimleri ve daha sonraya ait şiirler göstermektedir ki bazı tradisyonlarda Akhilleus'un yanında Phthie'den Troya'ya getirdiği silahlar babasından ona verilmiş hediyeler olmayıp Hephaistos'un yaptığı ve Thetis'in ona verdiği başka silahlardı. Misal olarak bkz. Euripides, *Iphigenia Aulis'te*, 1070 ve devamı. Farklı tradisyonlar K. Friis Johansen tarafından tartışılır: *The "Iliad" in Early Greek Art*, Kopenhag, 1967, 107 vd.

Yanıtladı onu hünerli Hephaistos ve dedi ki:
"Merak etme! Artık bunu dert etme. Keşke insanlardan
her birinin gördüğünde gözlerinin kama acağı parıl parıl
parlayan silahlar yapacağım gibi,
merhametsiz kader yanına yana ığında
Öyle koruyup, bet sesli ölümden de öyle
saklayabilseydim onu!"*

"Keşke ölümden saklayabilseydim onu" – Thetis kadar Hep-
haistos da bunun yapılamayacağını bilir. Tanrıların demircisi,
sihirli tekerlekleri olan üçayaklar, her Olymposlu için tunçtan
bir ev, "kendiliğinden açılıp kapanan" gökyüzü kapıları, hatta
"canlı kızlara benzeyen", konu abilen ve d   neabilen altın hiz-
met iler yapabilir – bütün bu mucizeleri yaratabilir, ama The-
tis'in oğlunu mukadder ölümünden koruyamaz.

Ocağın ate ine kendi güçleriyle hava üfleyen yirmi körüğün
bulunduğ  i liğine dönen Hephaistos, ergitme kaplarına tunç,
kalay, altın ve gümüş atar,  eki  ve  rs yle i e koyulur.  ret-
tiğ  ilk savaş malzemesi Akhilleus'un kalkanıdır. "Kocaman ve
ağır" olan bu kalkan, üst üste be  kat metalden yapılmıştır ve
daha sağlam olsun diye etrafına "   katlı bir çember" yerleşti-
rilmi tir:

...  st ne birçok süsler çizdi, gösterdi ustalığını.

Yeri, göğü, denizi yaptı,
yorulmaz güneşi yaptı, dopdolu dolunayı,
gökyüzünü saran yıldızların hepsini...

İki güzel kentini yaptı ölümlü insanların.
Birinde düğünler,   enler,
sokakta, yanan  ırağ ların ışığında,
evlerinden alınıp gezdirilen süslü gelinler,...

Öteki kentin önünde konaklamı tı iki ordu,
erlerin silahları parıl parıl parlıyordu,
gidip geliyorlardı iki düşünce arasında,

(*)  ev. Fulya Koçak, Arkadaş Yayınevi, 2. baskı, Ankara, 2004, s. 392.

ya baştan başa yıkacaklardı kenti,
ya da bütûn malı ikiye böleceklerdi...

Tanrı kalkana yumuşak bir toprak,
verimli bir tarla koydu,
bu toprak üç kez sürülecek geniş bir topraktı,
çift süren adamlarla doluydu,
sürüyorlardı sabanı bir oraya bir buraya..
Altındandı, ama kararmıştı arkalarındaki toprak,
tıpkı sürülmüş gibi kararmıştı,
aman ne görülecek şeydi bu.

Homeros devrinin Demir Çağı dinleyici kitleleri için, Akhil-
leus'un kalkanının tasviri, modern teknoloji ve sanatın harika-
larını akla getiren hünerli bir parça olarak beğenilmiş olabilir;
Hephaistos'un tekniği, ne de olsa, demir ustasının tekniğidir.¹²

- 12 Akhilleus'un kalkanını yeniden kurgulamak için günümüzde yapılan girişim-
ler pratik ayrıntılarda çuvallamıştır. Kahramanın mutak kalkanı, bir çerçeve-
nin üzerine gerilmiş sert öküz derisi katmanlarından yapıldı. Ancak, Akhil-
leus'un kalkanını oluşturan beş katman metalden yapılmıştı: "topal tanrı kal-
kana beş kat kaplama koymuştu, / ikisi tunçtu, ikisi kalay, birisi de altındı"
(20.270-271). Gerçekte, yumuşak kalay ve altını delip geçecek tunç bir mızrak
başının şiddetine yalnızca tunç karşı koyabileceğinden, bu kalkanın yapısına
dair anlatım realist olmaktan çok poetik gibi görünüyor. Diğer yandan, kal-
kanın üzerindeki dekoratif sahnelerin bu kadar ayrıntılı olarak ve güvenle anla-
tılmasına bakılırsa, Homeros'un aklında metal ustalığının efsanevi değil hakiki
bazı örnekleri vardı. Her iki "Homeros çağı" –Mykene Bronz Çağı ve M.Ö. 8.
asrın Demir Çağı– bu kalkanı andıran dekoratif metal işlerin örneklerini sun-
maktadır. Mykene mezarlarından, geç Bronz Çağına ait gösterişli metal kalın-
tılar çıkarılmıştır; bunlar arasında, dövülmüş altından taçlar, göğüs zırhları ve
süslü kutular, mavi-siyah savat içinde gümüş ve altın kakmalı av sahneleriyle
bronz hançerler ve bölmeli mine tekniğiyle yapılmış eserler vardır. Bu ünlü
nesnelerin fotoğrafları Yunan sanatı üzerine birçok kitapta bulunabilir; misal
olarak, bkz. Sp. Marinatos ve M. Hirmer, *Crete and Mycenae*, New York, 1961,
levhalar xxxv-xxxviii, 95-98. Ancak şu var ki bronz, çekiçle ve kısıkaçlarla sı-
cak bir dökümhanede değil, soğuk halde işlenir ve bu esaslı noktadan Hepha-
istos en çok demirciye benzer. Bronz Çağına ait olası modeller için, bkz. aşağı-
daki not 17. Muhtemeldir ki Hephaistos'un sanatı hakkında Homeros'un yap-
tığı tasvir, bu sanatı üreten Bronz Çağı tekniklerinin bilinmediği Homeros dev-
rinde, Mykene Bronz Çağının kalıntılarıyla –ve bunların hatıralarıyla– şekil-
lenmiştir: D.H.F. Gray, "Metalworking in Homer", *Journal of Hellenic Studies*
74 (1954), 1-15. Kalkanın imal edilmesinin tasvirinde yansıyan tekniklere ge-
nel bir bakış için, bkz. Mark W. Edwards, *The "Iliad": A Commentary, Volume*
V: Books 17-20, Cambridge, 1991, 201 vd.

Ancak, daha sonraki dinleyici kitleleri için, kalkanın cazibesinin kaynağı sanat değil hayattır – üç bin yıla yakın bir zaman önce yaşanmış hayatların en az bulunan kısacık görüntüleri. Bir anlaşmazlığı hükme bağlamak için cilalı taştan sıralar üzerinde oturan yaşlılar; üç defa sürülmüş, o bereketli tarlalar; koyunlarını ve “kıvrık boynuzlu sığırlarını” seyrederken kaval çalan çobanlar – bütün bu hayat manzarası Demir Çağı’ndan itibaren aynı şekilde muhafaza edilmiştir.¹³

Hünerle işlenmiş zırh ve silah tasvirleri, öyle anlaşılıyor ki, destan edebiyatında popüler dekor parçalarıydı. Hesiodos’un M.Ö. 600 civarına tarihlenen¹⁴ *Herakles’in Kalkanı* şiiri, esas itibariyle, bu kahramanın kalkanını tasvir eden uzunca bir epik fragmandır: “Ortada, ateş gibi parlayan gözlerle geriye doğru bakan, gök taşından yapılmış, ağıza alınmaz Korku vardı... onun üstünde Kargaşa ve Öldürme ve Kıyım yanıyordu... onun da üstünde Kader insanları ayaklarından tutup savaş meydanına çekiyordu, biri canlıydı ama yeni yaralanmıştı; bir diğeri yaralı değildi, bir diğeryise ölmüştü.”¹⁵ Canavarlar, tanrılar, kişileştirilmiş dehşetler, açıkça Homeros’tan alınmış temalarla birlikte, kalkandaki hâkim motiflerdir – eserin kızgın bir editörüne göre, “Homerik modellere kölece bir bağımlılık.”¹⁶ Bu örnekteki Homerik model, Akhilleus’un kalkanı değil, hatırlanacağı gibi, Bozgun ve Korku ve “korkunç suratlı Gorgo” ile süslenmiş olan Agamemnon’un kalkanıydı.¹⁷

13 Pazar yerindeki toplantı ve tarladaki çalışma gibi bazı unsurlar M.Ö. 8. asrın polis öncesi toplumlarını özellikle akla getirmektedir. Misal olarak, bkz. Dean C. Hammer, “‘Who Shall Readily Obey?': Authority and Politics in the *Iliad*”, *Phoenix* 51, no. 1 (1997), 1-24 ve özellikle 15; ve Gregory Nagy, “The Shield of Achilles”, içinde yer aldığı kitap: ed. Susan Langdon, *New Light on a Dark Age: Exploring the Culture of Geometric Greece* (Columbia, MO, 1997), 194-208.

14 *Herakles’in Kalkanı* şiirinin tarihlenmesi için, bkz. Richard Janko, “The Shield of Heracles and the Legend of Cynus”, *Classical Quarterly* 36, no. 1 (1986), 38-59.

15 Hesiodos, *Herakles’in Kalkanı*, 144 ve devamı, içinde yer aldığı kitap: Glenn W. Most, yayına hazırlayan ve çeviren, *Hesiod: The Shield. Catalogue of Women. Other Fragments*, Cambridge, MA, 2007, 13 vd.

16 Hugh G. Evelyn-White, *Hesiod, the Homeric Hymns and Homeric*, Cambridge, MA, 1982, xxiv.

17 Anlamlı bir şekilde, göktaşından yılanları ve diğer dehşet imajlarıyla, Agamemnon’un göğüs zırhı ona Kypros (Kıbrıs) kralından bir “konukluk arma-

Hephaistos'un Akhilleus için yaptığı kalkan, bütün ölümlü kahramanların en müthişi ve en katliamcısı olan, tanrıların bile "bütün insanların en korkuncu" diye adlandırdığı kişi tarafından savaş meydanına götürülecektir; dahası, Akhilleus tarafından, destanın en belirleyici ve önemli *aristeta* sahnesine de taşınacaktır. Ama, bütün bunlara rağmen, Hephaistos savaşla en çok bağlantılı olacak motifleri kullanmaz ve *Ilyada*'ya onun en unutulmaz barış görüntülerini verir. Ekinleri biçen ırgatlar, onların arkasında başakları toplayan çocuklar; koca salkımlarla yüklü bir üzüm bağı ve meyveleri sepetle taşıyan oğlanlar, kızlar; telli bir çalgı eşliğinde şarkı söyleyen bir genç; sığırlar ve ağıllar; sürüleri avlayan aslanlar; "parıldayan koyunlar için geniş bir otlak ve güzel bir vadi"; ince, uzun giysiler içinde dans eden kızlar ve delikanlılar – özetle, Hephaistos'un Akhilleus için yaptığı kalkanda hayatın tamamı vardır.

"Keşke... ölümden de öyle saklayabilseydim onu": Hephaistos'un marifetli çekicinden, Akhilleus'a veremeyeceğini bildiği bütün o şeyler çıkar: Akhilleus'un yeni kalkanı, onun diğer tanrısal hediyeleri gibi –babasından ona kalan zırhlar, silahlar, mızrak ve atlar gibi– bir kez daha, onu korumaktan ziyade, onun faniliğini vurgulamaya hizmet eder. Akhilleus'un savaşırken önünde tutacağı yeni kalkan, yitireceği şeyin azametini, yani hayatın tamamını açıkça gösterir.

Thetis, yapılan zırhlar ve silahları, şafak vaktinde oğluna teslim eder; hepsini bir şangırtıyla önüne koyar. Bunların dehşet verici parlaklığını gören Myrmidonlar bakmaya cesaret edemezler: "Görünce silahları, öfkesi arttı Akhilleus'un, / gözka-

ganı" olarak verilmişti (11.33 ve devamı). Kıbrıs ve Girit'te, M.Ö. 8. ve 7. asırlardan, oymalar ve çekiçle yapılmış kabartmalar ile süslenmiş kalkanlar ve büyük yuvarlak kâseler keşfedilmiştir. Dairevi şeritler içinde düzenlenmiş av sahneleri, boğalara saldıran aslanlar, kır hayatı ve hatta kuşatma altında bir şehir, Akhilleus'un kalkanında olan türden resimli bir hikâyeyi çağrışıırlar. Bkz. Glenn Markoe, *Phoenician Bronze and Silver Bowls from Cyprus and the Mediterranean*, Berkeley ve Los Angeles, 1984, 51 vd.; ve Jan Paul Crielaard, "Homer, History and Archaeology: Some Remarks on the Date of the Homeric World", içinde yer aldığı kitap: Jan Paul Crielaard, editör, *Homeric Questions: Essays in Philology, Ancient History and Archaeology, Including the Papers of a Conference Organized by the Netherlands Institute at Athens (15 May 1993)*, Amsterdam, 1995, 201-88 ve özellikle 218 vd.

pakları altında parladı iki gözü, / korkunç bir alev nasıl parlar-
sa öyle parladı.”

Ellerini Hephaistos'un ölümsüz eserleri üzerinde gezdiren Akhilleus “sevindirir yüreğini” ve sonra da öne çıkarak, ordu-
suna ve savaşa geri dönüşünü resmen ilan eder. Kıyı boyunca
yürüyerek, korkunç narasını atar ve her rütbeden Akhalar ge-
milerden ve barınaklardan akın akın onunla buluşmaya gelir-
ler; kâhyalar, dümenciler ve savaşçılar, bazıları yaralı halde ve
mızraklarına tutunarak; “sonra Agamemnon geldi, erlerin baş-
buğu.”

Epik aksiyon başladığı yere dönmüştür: Akha ordugâhında
bir toplantı, birçok can almış olan bir buhran zamanı ve Akhil-
leus'un ona kulak veren ordunun komutasını fiilen devralması
Öfkesini geri alma tarzı belagatli, sakın ve özlüdür:

“Ne dersin, iyi mi ettik, Atreusoğlu,
iyi mi ettik, öfkeyi soktuk yüreğimize,
bir kadın için, yürek kemiren kavgaya girdik?
Lyrnessos'u yıkıp ele geçirdiğim gün, onu keşke
Artemis bir okla öldürseydi geminin üstünde
O zaman bu kadar çok Akhalı, / düşman ellerinin altında,
dişleriyle ısırmazdı sonsuz toprağı,
ben öfkeyle uzak durduğum için savaştan.
Kazancı Hektor'la Troyalılara oldu,
Akhalar anıp duracak sanırım bizim kavgamızı.
Ama olan oldu, bırakalım artık tasayı,
göğsümüzde yüreğimize gem vurmak gerek.
Ben öfkeme son veriyorum şimdi,
böyle inatla direnmek yakışmaz bana.
Hadi git kışkırt gür saçlı Akhaları,
ben de bir daha deneyeyim Troyalılara karşı koymayı.
Niyetleri ne, gemilerin yanında uyumak mı?
Sanırım yalnız savaştan kaçanlar uyuyacak,
kargımdan kurtulanlar uzatacak bacaklarını.”

Böyle dedi, güzel dizlikli Akhalar sevindi;
demek öfkesinden vazgeçmişti ulu canlı Peleusoğlu.

Akhilleus'un geri dönmesi, öfkesinden veya kızgınlığından vazgeçmesi, *Ilyada*'nın en dramatik anlarından bir tanesidir, destanın en başında ortaya çıkmış olan öfke temasının çözülme noktasıdır; ayrıca, birçok destanda görülen bir şablonun –kahramanın toplumundan çekilmesi, bunun ardından gelen yıkım ve sonunda geri dönmesi şeklinde bir kalıbın– gerçekleşmesidir. Phoiniks'in Meleagros hakkında anlattığı ibret hikâyesi bu kalıbın aşikâr bir misalidir; yurduna dönebilmek için mahvedici zorluklara katlanan yalnız bir kahramanın hikâyesine adanmış *Odyseeia* destanı da bir ölçüye kadar böyledir.¹⁸

Lakin, bir kahramanın değil bir tanrının öfkesi ve geri çekilmesini tasvir eden efsaneler ve hikâyeler Akhilleus bakımından daha anlamlıdır. Homeros'a mal edilen "Demeter'e İlahi" kaçırılan ve Yeraltı Âlemine götürülen kızı Persephone'nin kaybindan dolayı tanrıça Demeter'in hissettiği keder ve öfkenin hikâyesini anlatır. Demeter, bu duygular içinde, dünyayı terk eder; buğdayın ve hasadın tanrıçası olduğundan, ayrılmasıyla insanlığı nimetlerinden mahrum eder ve yeryüzünde korkunç bir yokluk hüküm sürmeye başlar. En sonunda, endişe içindeki tanrılar Persephone'yi geri alırlar, Demeter yatıştırılır ve yeryüzüne geri döner, yanında baharı ve hasadı getirir.¹⁹

Demeter'in mahvedici, kozmik öfkesini anlatmak için kulla-

18 Kahramanın çekilmeden geri dönmeye kadar arketip yolculuğunu oluşturan unsurların –esrarengiz bir yere gidiş, aşılması gereken imtihanlar veya sınamalar, sembolik bir ölüm ve kahramanca geri dönüş– Akhilleus'un çekilme ve yalnızlıktan toplumuyla yeniden bütünleşmesine kadar "yolculuğunda" da açıkça görüldüğü yaygın olarak düşünülmekle beraber, Akhilleus'u bu arketipe uydurmak için hayal gücüne dayalı yeniden düzenlemelerin gerekli olduğu kaydedilmelidir – yalnız yolculuğunda Patroklos'un ona eşlik etmesi, imtihanı veya sınavının (Skamandros ırmağıyla dövüşmesi) geri dönüşünden önce değil de sonra olması ve saire. Fakat bkz. William R. Nethercut, "The Epic Journey of Achilles", *Ramus* (1976), 1-17.

19 "Demeter'e İlahi", içinde yer aldığı kitap: West, *Homeric Hymns*, vv. 302 vd., 57 vd. Bu kalıp hakkında bir inceleme için, bkz. Mary Louise Lord, "Withdrawal and Return: An Epic Story Pattern in the Homeric Hymn to Demeter and in the Homeric Poems", *Classical Journal* 62 (1967), 241-48. Hitit metinlerinde, çoğu zaman ölke sebebiyle ortadan kaybolan bir tanrıya ve onun yokluğunda insanlığın başına gelen felaketlere dair efsanevi hikâyeler muhafaza edilmiştir; Harry A. Hoffner Jr. ve Gary M. Beckman, editörler, *Hittite Myths*, ikinci edisyon, Atlanta, 1998, 14 vd.

nılan kelime olan *mēnis* *Ilyada*'nın da ilk kelimesidir. Yunanca metin şöyle başlar: "Öfkesini, söyle tanrıça, Peleus oğlu Akhilleus'un." Bu kelimenin Homeros'un eserlerinde ve başka yerlerde kullanımı hakkında dikkatli araştırmalar ilginç sonuçlar vermiştir. *Mēnis* kelimesi "özellikle tanrılar, ölmüş kahramanlar, ayrıca insanlar, anne ve babalar veya yalvarıcılar, özel olarak da *Ilyada* destanında Akhilleus ile ilgili kullanılan, haklı bir intikam arzusuyla gerekçelendirilen kalıcı bir öfke" diye özetlenebilir.²⁰

O halde, *mēnis* onun daha sıradan eşanlamlıları olan *khólos* veya *kótos* ("öfke", "hınç") kelimelerine kıyasla daha ciddi ve kuvvetli, yüklü bir kelimedir.²¹ *Mēnis* "korkulması gereken, tehlikeli bir kavram, mukaddes, esrarlı bir kavramdır."²² *Ilyada*'da, sadece tanrılar ve Akhilleus için kullanılır. Demeter gibi, Akhilleus da, gazabını, hatırı sayılır kabiliyetlerini geri çekerek hissettirir. "Öfkesini, söyle tanrıça, Peleus oğlu Akhilleus'un / ve bunun yıkımlarını." Yıkımların sebebi onun yaptığı değil, yapmadığı şeydir.

Akhilleus'un sözleri ve eylemlerinin ardında, çok yaklaşmış (ama erişememiş) olduğu ölümsüzlük ve tanrılık kaderinin yankılarını sıklıkla duyarız. Toplanan ordunun önünde geri aldığı işte bu söz, bu *mēnis* sözüdür ve bu öfkesinden –tanrısal öfke, kozmik öfkesinden– vazgeçmesi açıkça çok önemli bir hadisedir. Patroklos'un ölümünde kurban unsurları sezilebiliyorsa, şimdi kurbanın etkili olduğu görülebilmektedir; Patroklos'un ölümü, mahvedici lanetini kırmış ve kahramanı toplumuyla yeniden birleştirmiştir.

Bu kadar derin anlamlı ve ehemmiyetli bir zeminde, Agamemnon konuyla pek alakası olmayan bir şekilde kendini gös-

20 P. Chantraine, *Dictionnaire etymologique de la langue grecque*, cilt 3, Paris, 1974, 696 vd.

21 P. Considine, "Some Homeric Terms for Anger", *Acta Classica* 9 (1966), 15-25, iddia etmektedir ki *mēnis* kelimesi "ilahi veya beşeri herhangi bir öfke için ağırbaşlı bir epik terimdir", 21. Watkins'in aşağıdaki yorumuna kıyasla daha zayıf bir yorum.

22 Calvert Watkins "On *mēnis*," *Indo-European Studies* 3 (1977), 686-722; alıntı 694. sayfadan yapılmıştır.

terir. "Söz aldı Agamemnon... / kalkmadı, olduğu yerden seslendi toplantıya" ve karmakarışık ilk laflarından öyle görünür ki umursamaz bir kitlenin şamatasını bastırmak için bağırarak zorundadır: "Söz alanı dinlemek gerek, / uygun düşmez sözünü kesmek ayağa kalkanın, / konuşmaya alışık olsa da, güçleşir işi; koca kalabalıkta dinlemek de zor, konuşmak da."

Akhilleus'un karşılıklı bir hata yapıldığını açıkça beyan etmesinin aksine, Agamemnon mugalata yapmaya mecburdur; Akhilleus'a ettiği muamele için halkının onu suçlamış olduğunu bilir –bu kadarını kabullenir– ama yaptıklarından kendisi sorumlu değilmiş: "...suçlu değilim ben, / Zeus, Kader, karanlıkta yürüyen Erinys / ...çeldiler aklımı, / ...Benim elimden ne gelirdi ki? / Tanrı getirir her şeyin sonunu. / İnsanları şaşırtan Çılgınlık büyük kızıdır Zeus'un."

Zeus'un bile Átē denilen Çılgınlık ve Gaflet tanrıçasına yenik düştüğüne dair uzun bir hikâye²³ anlatan Agamemnon sonra aniden, gülünç bir şekilde, sözlerini bağlar:

"...Zeus böyle çelmişti aklımı, ama
ben gene de düzeltmek istedim bozduğum işi,
razı oldum sonsuz armağanlar vermeye."

"Çok ünlü Atreusoglu, erlerin başbuğu," der Akhilleus, ve Agamemnon'un resmi sıfatlar silsilesi hiç bu kadar ironik görünmemiştir; "ister uy geleneğe, armağan ver, / ister armağanlarını kendine sakla, / biz düşünelim şimdi savaş gücümüzü."

Agamemnon'un otoritesini göstermek için vaat ettiği hediyeler işte bu kadarcık ilgi görür. Agamemnon'un teklifi, Elçi-

23 Bu konu-dışı hikâyede, Hera'nın bir hileyle Zeus'a bir yemin ettirmesi anlatılır: "Haydi bakalım... bir büyük ant iç, / bugün bir kadının karnından düşecek çocuk, / senin kanından, senin soyundan doğacak çocuk, / geçirecek mi tek-mil komşularına buyrugunu?" (19.105 vd.). Hera daha sonra bir kadının erken doğum yapmasına sebep olmuş ve aynı zamanda Herakles'in doğumunu geciktirmiş; zalim ve değersiz Eurystheus böylece kahraman Herakles'in efendisi olmuş. Bu konu-dışı hikâye, *Ilyada* destanında merkezi bir yer tutan "aşağı bir kralın hizmetinde üstün bir kahraman" temasını takviye eder. Bkz. Olga Merck Davidson, "Indo-European Dimensions of Herakles in *Iliad* 19.95-133", *Arethusa* 13 (1980), 197-202, özellikle 200.

ler sahnesinde Phoiniks'in anlattığı ibret hikâyesinin yanlış olduğunu da gösterir; hatırlanacağı üzere, Phoiniks, Akhilleus'a bir ahlâki ders olsun diye, bütün uzlaşma tekliflerini geri çevirmiş ve sonunda ne hediyeler, ne de şan ve şeref varken savaşa dönmek zorunda kalmış olan geçmişteki bir kahramanın, Meleagros'un akıbetini hikâye etmişti.²⁴ Akhilleus hediyelere veya herhangi bir hediye lafına aldırış etmediği halde, Agamemnon bunda ısrarlıdır ve böylece, Elçiler sahnesinde iki defa listesi verilen pörsümüş maddiyat gösterisi yine ortaya çıkarılır ve ordunun önünde usulünce icra edilir. Akhilleus'un tanrısal zırhının topuklarına kadar yığılan onca altın külçesi ve üçayak artık o denli göz kamaştırmaz. Agamemnon şimdi ayağa kalkar ve tek mil ordunun huzurunda kurbanlar kestirip yemin eder: "elimi sürmüş değilim Briseis kıza, / ne yatağına girdim, ne de başka bir şey yaptım, / dokunan olmadı ona, kaldı barakamda tertemiz." Agamemnon'un kendi ordusu önünde bir erkek olmaktan çıkması da böylece tamamlanmış olur.

En son Akhilleus'un barakasından isteksizce alınıp götürülürken gördüğümüz Briseis şimdi kendini yeniden gösterir, hem de şaşırtıcı bir biçimde. Patroklos'un parçalanmış cesediy-le karşılaşınca, acıyla çığlıklar atıp kendini paralar:

"Zavallı Patroklos'um, canım adam,
bu barakadan giderken, seni diri bırakmıştım,
şimdi geri geldiğimde, erlerin başbuğu,
ölü buluyorum seni,
boyuna dert yüzü görmekmiş kaderim.
Babamla ulu anam bir koca vermişlerdi bana,
sivri tunçla öldürülmüş gördüm onu da ilimizin önünde.

24 Denys Page haklı olarak diyor ki "Meleagros hikâyesi, durumu buna uymayan bir insana, en sonunda ödülünü tamamıyla alacak olan bir insana hitaben anlatılırsa bütün rengini ve anlamını kaybeder." Denys L. Page, *History and the Homeric "Iliad"*, Berkeley ve Los Angeles, 1959, 312 vd.; Page için, Phoiniks'in ibret olsun diye anlattığı hikâye ile Akhilleus'un gerçek durumu arasındaki kopukluk, tuhaf bir şekilde, eski insanlara dair hikâyelerin Akhilleus'a ve Elçiler sahnesi zamanında hayatın her çeşit ödülünden daha değerli olduğu yolundaki beyanına hiç uymadığını alaylı bir edayla vurgulamasından ziyade, *Ilyada*'nın birden çok şairin eseri olduğunu gösteren bir kanıttır.

Üç kardeşim vardı bir anadan doğma,
severdim onları gözüm gibi,
hepsini ölüm aldı götürdü.
Akhilleus öldürdüğü gün kocamı benim,
tanrısal Mynes'in ilini yıktığı gün
bırakmamıştın beni ağlayayım,
diyordun, Akhilleus'un karısı yapacağım seni,
gemilerle götüreceğim diyordun Phthie'ye,
diyordun, Myrmidonlar arasında düğün dernek
yapacağım.
Bu yüzden ağlıyorum sana boyuna,
sen her zaman tatlıydın, yumuşaktın bana karşı."

Onca yıkımın masum sebebi olan Briseis'in en son görüleceği yer burasıdır. *Ilyada*'nın açılışında, Khryseis'in zorla götürülmesinin sebep olduğu salgın hastalık gibi ve Helene'nin kaçırılmasıyla patlak veren Troya Savaşı'nın kendisi gibi, Briseis'in zorla götürülmesinin yol açtığı yıkım da belli bir kalıptadır. Briseis'in bütün yakınlarını nasıl kaybetmiş olduğunu anlatması, Andromakhe'nin kendi başına gelenleri Hektor'a anlatmasını hatırlatır. Şimdi, onu koruyan insanlardan mahrum bırakılmış ve yabancılar arasında bulunan Briseis'in kaderi, Hektor'un karısı Andromakhe'nin akıbetini haber vermektedir.

Akhilleus, barışma nutkundan itibaren, sadece savaş üzerinde durur ve derhal harekete geçilmesini ister. Bundan ötürü, boş mideyle savaşmanın tehlikeleri hakkında, Odysseus'un başlattığı, kılı kırk yaran ve çok eleştirilmiş bir fasıla girer araya. Daha sonra, yine uzun uzadıya, Odysseus kaygısını yeniden dile getirir. Muhtemelen, her zaman pratik ayrıntıları düşünen bu kahramanın karnını doyurmaya olan dikkatiyle ilgili örtük bir latife söz konusudur burada. Akhilleus'un kendi ihtiyaçları, kuvvetten düşmesin diye içine "tatlı ambrosia ve nektar" döken Athene tarafından karşılanır. Yiyecek içecek hakkında dikkatle, titizlikle yapılan bu açıklamalar ve o kadar olmasa da, Thetis'in korumaya söz vermiş olduğu Patroklos'un cesediyle ilgili daha önceki kaygılar, kıt anlayışlı bir editörün yanlış detay-

lar hakkında homurdanmasını çağırıştırır: Savaşçılar güçlerini nasıl korudular? Lütfen açıklayın. Peki ya Patroklos'un cese-di üzerinde uçuşan sinekler? Homeros'un bu nadir dikkatsizliğini haklılaştırmak için asırlar boyunca muhtelif saygılı açıklamalar getirilmiştir, fakat çoğu okuyucunun buna aldırmayacağını söylemek yanlış olmaz. Bir yorumcunun ince bir alayla işareti ettiği gibi, "yemek meselesi ortaya geldikten sonra 180'den çok mısra geçmiş ve hiçbir şey olmamıştır."²⁵

Ancak, en sonunda, Akhilleus'un gelmesi için uğraştığı an gelir ve yeniden kuvvet bulan Akhalar tunç miğferler ve kalkanların parıltıları arasında toplanırken, yüreğinde "dayanılmaz bir acı" ve "Troyalılara karşı öfke" içindeki Akhilleus savaş için silahlanır. *Ilyada*'da geçen, tematik olarak benzer ama psikolojik olarak farklı dört silahlanma sahnesinin sonuncusu ve en muhteşemi budur; bir yorumcunun ifade ettiği gibi,²⁶ "Paris utancından silahlanır, Agamemnon kendi emniyeti için, Patroklos sadakat ve dostluk için, fakat Akhilleus öfke ve keder içinde."

Önce dizlerine güzelim dizlikleri sardı,
örttü topuklarını gümüş topukluklarla,
sonra geçirdi göğsüne zırhını,
gümüş kakmalı tunç kılıcını attı omuzlarına,
aldı en sonra kocaman güçlü kalkanını,
ay ışınları gibi ışınlar saçıyordu bu kalkan.
Denizde nasıl bir ışık görünürse gemicilere,
bir ateş yanar dağın tepesinde, ıssız bir agılda,
sürüklenirler fırtınalarda istemeye istemeye
balıklı denizde arkadaşlarından uzağa,
öyle bir ışık saçıyordu ta göklere değin
Akhilleus'un güzel, işlenmiş kalkanı.
Kaldırdı güçlü kalkanı, geçirdi başına,
yıldız gibi parladı yeleli tolga,

25 A.g.e., 314.

26 James I. Armstrong, "The Arming Motif in the *Iliad*", *American Journal of Philology* 79, no. 4 (1958), 337-54; alıntı 350. sayfadan yapılmıştır.

altın kıllar sallanıyordu saçak saçak,
Hephaistos'un sorguçtan aşağıya akıttığı.
Tanrısal Akhilleus silahları şöyle bir denedi,
uymuş muydu silahlar bedenine,
rahat mıydı şanlı kolları bacakları?
Ama büyümüş gibiydi kanatları,
havaya kaldırdı erlerin başbuğunu bu kanatlar.
Babadan kalma kargıyı çıkardı kınından,
hiçbir Akhalının sallayamadığı, ağır, güçlü kargıyı,
bir Akhilleus becerirdi onu sallamasını,
Pelion ağacındandı o kargı,
Kheiron kesmişti babası için,
yiğitler arasında ölüm saçsın diye,
yüksek doruğunda Pelion Dağının.

* * *

Akhilleus, sürücünün yanında, arabasına binerek haykırır, ölümsüz atlarına da sitem eder: "Gözünüzü dört açın, yeterince savaşın," diye istihzayla konuşur, "efendinizi getirin Danaoların barakasına sağ salım, / Patroklos gibi ölü bırakmayın onu orada." Akhilleus, dostunun ölümünden sonra atların kopkoyu, sessiz kederine tanık olmamıştı. Görmüş olduğumuz gibi, Homeros başka tradisyonların tanıdığı sihirli ve fantastik unsurlardan kaçınır ve Akhilleus'u anlatırken bunlardan kaçınmaya özellikle dikkat eder. Fakat şimdi destanın en bariz şekilde tuhaf olaylarından biri ortaya çıkar: Hera, Ksanthos adındaki atın konuşabilmesi için ona insan sesi verir ve bir kez daha, Peleus'un oğluna aktardığı ilahi hediyeler, bu savaşın ona getireceği bedelin unutulmaz bir ihtarı olarak hizmet eder:

Boyunduruk altında titreyen Ksanthos dile geldi,
birden başını eğdi, koşumdan çıktı tek mil yelesi,
boyundurüğün iki yanından yere sarktı.
Ak kollu Tanrıça Hera dile getirmişti onu.
"Güçlü Akhilleus, kurtaracağız seni gene,

ama çok yakın sana ölüm günü, bizim burada hiç
suçumuz yok,
suçu ulu tanrıda, zorlu kaderde ara.
Troyalılar Patroklos'un omuzlarından silahlarını
biz ağır davrandık da ondan aldı sanma.
Onu tanrıların en yararlısı öldürdü,
güzel saçlı Leto'nun oğlu, ön sıralarda,
böylece verdi Hektor'a ünü.
Hızlı koşarsız biz Zephyros yeli kadar,
en tez giden yel derler ona,
ama yok olmaktır senin de kaderin
bir tanrıyla bir ölümlünün eli altında."²⁷

Olympos'ta, Zeus, Troya ovasındaki belirleyici gelişmeleri, onun kendi planlarının yerine gelmesini temsil eden gelişmeleri ele almak için kendi meclisini toplar. "Kaygım büyük, yok olup gidecekler neredeyse," diye açıklama yapar diğer ölüm-süzlere. Akhilleus, kendi haline bırakılırsa, Troyalıların işini bitirecektir; böylece Zeus, tanrıların savaştan uzak durmaları yolundaki emrini geri aldığını ilan eder. "Gidin istediğiniz yere, / gidin Troyalılarla Akhalar arasına, / destek olun gönlünüzün dilediğine" diyerek onları teşvik eder ve sonra Akhilleus'un cengâverliğini olabilecek en tehlikeli ifadeyle tanımlar: "Korkarım kadere karşı gelip yıkar duvarı bile."

Zeus'un kayda değer sözleri, olayların gidişinde ürpertici bir değişmeyi haber verir; "katil savaş tanrısına benzer bir adam" olan Akhilleus'un nicedir beklenen *aristeia*'sının başlamasına işaret eder. Ama Homeros yine dikkatsizlik eder ve tanrıların ordulara karışmaları için Zeus'un verdiği emir, ilahi maskaralık için bir mazeret haline gelir. Ölümlerin efendisi Aidoneus tahından fırlar ve kıyametin kopacağını korkuyla haykırır. Poseidon ve Apollon Athene'ye ve savaş tanrısı Enyalios'a karşı, He-

27 Ksanthos'un sesini Erinyler (Furialar) keser. Pek belirgin olmayan bu ayrıntı Hera ile atlara ve Erinyelerin kâhin bir oğluna dair farklı tradisyonların bir kaynaşmasını akla getirir; bkz. Sarah Iles Johnston, "Xanthus, Hera and the Erinyes (*Iliad* 19.400-418)", *Transactions of the American Philological Association* 122 (1992), 85-98.

ra Artemis'e karşı vaziyet alır. Apollon ile Artemis'in annesi Leto, sınırların tanrısı ve tanrıların habercisi "cömert Hermes" ve topal Hephaistos gibi daha az savaşçı tanrılar o kadar rahat görünmezler.

Akhilleus'un kendisinin ilk eylemi de, uzatılmış, ciddi peşrevin yarattığı dramatik beklentileri karşılamaz. Peleusoglu, Troya'nın seçkin kahramanlarından biri olan Aineias'a, çenesi açılmış, ağzı köpüklü, gözü dönmüş, dimdik ve düşmanca bakan bir aslan gibi yaklaşır yaklaşmasına. Fakat geri dönüşünden sonra, Akhilleus'un bu ilk karşılaşması –destandaki ilk askeri performansı– basit bir ağız dalaşı olacağına benzer. Akhilleus, taşıdığı kopkoyu öfke ve kedere rağmen, düşmanını neşeli ve ıgneleyici sözlerle selamlar: "Ne diye dürttü seni yüreğin? / Atları iyi süren Troyalılara kral olmak için, / Priamos'un yerine geçmek için mi? / Ama sen öldürsen de beni, / Priamos vermez senin eline onur yerini, / deli değil o, akli başında, / hem oğulları var onun." İki kahraman, bir çeşit argo müsabakasına, bir atışmaya (*flyting*)²⁸ girerler; burada soyları sopları, hakaret sözleri kullanma yetenekleri bahis konusudur; muhtemelen bu tuhaf karşılaşma, Aineias'ın yigitliklerine ve kendi kralına olan kızgınlığına dair bir tradisyona bilerek yapılmış bir göndermedir.²⁹ Sonunda, iki kahraman fiilen çarpışma noktasına gelirler. Akhilleus'un uzun mızrağı başının üzerinden vınlayıp geçerken kalkanı altında çömelen Aineias'ı tanrı Poseidon kurtarır ve güvenli bir yere kaçıtır.³⁰

28 "Flyting" veya "fliting", *Oxford English Dictionary* lügatine göre, "menşe itibarıyla 16. asır İskoç şairlerince icra edilmiş bir yarışma olan manzum bir atışmadır; burada iki yarışmacı, sırayla, ıgneleyici şiirler okuyarak birbirlerine hücum ederlerdi"; *Beowulf* destanında (499. ve 606. mısralar arasında) bunun iyi bir epik örneği bulunmaktadır.

29 İki tradisyonun buluşması hakkında, bkz. Gregory Nagy, *The Best of the Achaeans: Concepts of the Hero in Archaic Greek Poetry*, Baltimore, 1979, 265 vd.

30 Popüler bir teoriye göre, destandaki bu önemli noktada (ve ayrıca "Aphrodite'ye İlahi" şiirinde) Aineias'a verilen ağırlık, Yirminci Kitabın ve "Aphrodite'ye İlahi" şiirinin "Troas'ta Aineias'ın soyundan geldiklerine inanan bir barbar prensler sarayı için tertip edilmiş olduklarını" gösterir; Peter M. Smith, "Aineiadaı as Patrons of *Iliad* XX and the Homeric 'Hymn to Aphrodite'", *Harvard Studies in Classical Philology* 85 (1981), 17-58. Smith, bu teoriye, Troya'nın düşmesinden sonra Aineias'ın hikâyesiyle alakalı eski çağ kaynaklarının ayrıntılı bir değerlendiri-

Böylece, Akhilleus, destansı savaş tarzını karakterize eden türde standart kıyıma girişmeden önce, birçok mısra gelir geçer. Troyalıların içine hışımla dalan Akhilleus, Hektor'un bir kardeşini, Polydoros'u öldürür ve birdenbire Hektor'un kendisini görür ("işte yüregimi en çok dağlayan adam"). Fakat destanın iki rakip kahramanı arasında beklenti yüklü, müteakip karşılaşma da rahatsız edici ölçüde heyecansız geçer. Akhilleus'un meydan okumasına Hektor şöyle karşılık verir: "Böyle sözlerle korkarım sanma, Peleusoglu, / bir çocuk yerine koma beni, / ben de bilirim çıkışmasını, küfretmesini." Kafa karıştırıcı kısa bir müddet için Akhilleus ile Aineias arasında cereyan eden türde bir ağız dalaşının tekrarlanma ihtimali belirir. Ancak, Akhilleus mızrağını fırlatır ve sonra kısa bir atışma olur, ve bir kez daha tanrılar araya girip onun hasmını güvenli bir yere kaçıırırlar; bu durumda, Hektor'u kalın bir bulutun içine saklayıp uzaklaştıran Apollon'dur.

Thetis'in Akhilleus'a zırh ve silahlar teslim etmesinden sonra gerçekleşen karmaşık olaylar zinciri ne hikâyeyi ileriye götürmüş, ne de dramatik beklentileri yükseltmiştir. Tanrıların çılgınlığıyla ve başka epik hikâyelere zekice atıflarla temin edilen genel eğlencenin antik çağın dinleyici kitlesi tarafından dramatik gerilimi dağıtacak bir şey olarak görülmediği farz edilebilir – ve bu düşüncenin kendisi aydınlatıcıdır. Troya Döngüsüne ait yitik destanlardan elimizde bulunan özetlere ve sonraki edebiyatta yer alan birçok dağınık atıflara rağmen, bu diğer tradisyonların kendi hikâyelerini nasıl anlattıkları hakkında bugün çok az şey biliyoruz. Fakat başka devirlere ve başka kültürlerle ait destanlarla mukayese yapılırsa, bunların Akhilleus'un yiğitliklerine eşlik eden aranağmelere çok benzer olabileceği akla gelmektedir. O halde, dikkat dağıtıcı olsalar da, Homeros tarzına uygun olmayan bu kısımlar, *Ilyada*'daki geleneksel hikâye unsurlarının kendiliğinden edebi azametinin garantisi olmadıklarını hatırlatmak bakımından, çağımızın dinleyici (okuyucu) kitlelerine de gayet iyi hizmet ederler.

mesiyle cevap verir. Ancak, bu değerlendirme, Poseidon'un *Ilyada*'daki şu sözlerini açıklamaz: "kaderi kurtulmaktır Aineias'ın" (*Ilyada* 20.302).

Yirminci Kitapta Akhilleus'un kahramanlığı (*aristefa*) sahid-den başlayincaya dek, *Ilyada*'nın ağırlığı ve ciddiyeti geri dönmez. Ama şimdi, arabasının dingilleri kan içinde ve ölümsüz atları ölenlerin üstünden koşarken, Troya kuvvetlerini kesip biçerek, "vahşi bir yangının saldırması gibi" Troya ovasına hücum eden Akhilleus'un düşmanla karşılaşmalarında eğlenceli herhangi bir şey yoktur. Dehşet içindeki Troyalıları (Ksanthos adıyla da bilinen) Skamandros nehrine sürükleyen, hiçbiri kaçamasın diye onların ardından nehre atlayan Akhilleus'un kendi elleri de kan içindedir.

Öldürmekten yorulunca Akhilleus'un elleri,
on iki delikanlıyı diri diri yakaladı ırmakta,
onları Patroklos'un ölüsüne kurban edecekti.
Çıkardı delikanlıları ırmaktan,
geyik yavrusu gibi şaşakalmışlardı.

Patroklos'un cenaze ateşi önünde "Troyalıların on iki parlak çocuğunu boğazlama" vaadini işte bu gençlerle yerine getirecektir. Akhilleus, kenarında ilgin ağaçları yetişen bu ırmakta, sudan çıkarak kaçmaya uğraşan Lykaon adlı bir Troyalıyla karşılaşır.

Lykaon, Priamos'un bir cariyeden doğma bir oğludur ve kötü talihe bakın ki, savaşın daha erken bir safhasında bir gece başkınında onu yakalamış olan Akhilleus ile böylece bir daha karşılaşmış olur. O zaman, Akhilleus onun hayatını bağışlamış ve onu Lemnos'ta satmıştı. Lykaon sonunda bir aile dostu tarafından para verip kurtarılmıştı. Şimdi, Akhilleus öldürücü darbesini vurmaya hazırlanırken, Lykaon ona doğru koşar, bir eliyle mızrağını tutar, diğer eliyle Akhilleus'un dizlerine sarılır, fideye karşılığında yine hayatını bağışlasın diye ona yalvarır:

Böyle diyordu Priamos'un ünlü oğlu,
böyle yalvarıp yakarıyordu Akhilleus'a,
ama karşılığında uzlaşmaz bir ses duydu:
"Kurtulmaktan dem vurma bana, budala,

Patroklos ulaşmadan kara gününe,
Troyalıları esirgemekten hoşlanırdı yüreğim,
çoğunu diri yakalamış, satmışım,
ama hiçbirini kurtulamaz artık ölümden,
tanrının elime attığı tek mil Troyalılardan
sağ kalmayacak bir tek kişi Ilyon önünde,
hele kurtulamaz Priamosoğullarının hiçbirini.
Hadi, arkadaş, sen de öl.”

Lykaon’un dokunaklı ölüm sahnesinde bir hakikat ifşa edilir: Patroklos’un ölmesinden önceki günlerde, Akhilleus’un “yüreği Troyalıları esirgemekten hoşlanırmış.” Savaşın erken zamanlarında Akhilleus’un yaptıkları –ve karakteri– *Ilyada*’nın seçilen zaman çerçevesinin dışında kaldıklarından az çok karanlıkta olmuştur. Ancak, onun nasıl bir insan olduğuna dair yeterli ipuçları destandaki başka olaylardan elde edilebilir ve artık değişmiş bir insan olduğu yolundaki iddiasını doğrulama eğilimindedir. Briseis’in, bir esir olduğu halde, Akhilleus’un barakasından “istemeye istemeye” ayrılması buna bir örnektir ve ayrıca babası Akhilleus tarafından öldürülen Andromakhe’nin tanıklığı vardır (“...Akhilleus öldürdü babamı, / Eetion’u öldürdü, ama soymadı gene de, / yüreğinde çok sayıyordu onu, / işlenmiş silahlarıyla birlikte yaktı.”) Bu ilk çarpışmaların sıcaklığında Akhilleus kan dökmenin şehvetine kapılmış görünmez. Hem Birinci Kitapta Agamemnon ile cepheleşmesi esnasında, hem de Dokuzuncu Kitaptaki Elçiler sahnesinde kendine dair çizdiği portre, ustalıkla fakat çok da istekli olmadan icra ettiği yıpratıcı harp mesaisine angaje olmuş bıkkın bir adamın portresidir: “Kıyasıyla savaşta benim kollarım görür en büyük işi.” Dolayısıyla, Akhilleus’un Lykaon’a “Troyalıları esirgemekten hoşlanırdı yüreğim” demesi, Lykaon’un ölümünü daha dokunaklı kılmak için tasarlanmış bir retorik değildir. Savaşçı Akhilleus bir vakitler yiğit ve şövalye ruhlu bir adamdı; Patroklos’un ölümünden sonra, farklı bir adam, kana susamış bir adamdır.

Vietnam Savaşı’na katılmış Amerikalı askerler üzerindeki savaş travmasına dair araştırmalarında, Dr. Jonathan Shay, Pat-

roklos'un ölümünden sonra Akhilleus'un yaptıkları ve ruh haliyle ilgili tasvirlerin, onun psikiyatrik bakımı altında olan eski askerlerin davranışlarına ve ruh haline ne kadar çok benzer olduğunu hayretle fark etmiştir. Bu benzerlik, belli bir yaşantının –haksızlık, ihanet, bir dostun kaybı– tetiklediği çıldırma fenomeni bakımından özellikle çarpıcıydı:

Delirmiştım. Onu çeltik tarlasına sürükledim ve bıçağımla doğradım. Onun işini bitirdiğimde, bir köpeğin oynayıp hırpaladığı kumaştan bir kuklaya benziyordu... Her türlü merhamet duygumu kaybetmişim. Bunu yaptıktan sonra kesin bir değişme yaşadığımı hissettim... Ne kadar çok zarar versem yetmiyordu... Öldürdüğüm her insandan sonra kendimi daha iyi hissediyordum. Yaralı olanlardan bazılarını da öldürdüm. BİR ARKADAŞIMI KAYBETTİĞİMDE BENİM BİR PARÇAM YOK OLMUŞ GİBİ HISSEDİYORDUM. Bana yaptıklarını onlardan birine ödetmek istiyordum. Çok katı, soğuk, acımasız oldum. Bütün merhametimi kaybettim.³¹

Savaş travması insanın karakterini mahveder.³² Akhilleus'un kuduran, köpüren bir gazap içinde başlattığı saldırının kozmik menzili, geri dönüşünden sonra onun etrafında yoğunlaşan çarpıcı teşbihlerle anlatılır: Başının etrafında ateş, kuşatma altındaki bir şehrin işaret alevleri gibi yanar; gözleri "güneş gibi" parlar; kalkanı sudaki bir yangın gibi, ay ışığı gibi ışıldar;

31 Jonathan Shay, *Achilles in Vietnam: Combat Trauma and the Undoing of Character*, New York, 1995, 78 vd. Daha yakın tarihli çalışmalarda, Fırat Nehri kıyısındaki Haditha şehrinde ABD Deniz Piyadelerinin yirmi dört Iraklı sivil katletmesini tetikleyen şey, birlikte görev yapan bir onbaşının ölümüydü; misal olarak, bkz. Ellen Knickmeyer, "In Haditha, Memories of a Massacre", *Washington Post*, 27 Mayıs 2006.

32 Patroklos'un ölümünden sonra Akhilleus dâhil her şeyin değişmiş olması, daha önceki bütün zamanların aksine, Patroklos'un ölümünü haber aldığı zamandan onun cenaze törenine kadar Akhilleus'un sözlerinde nakarat gibi tekrarlanıp duran *nün dé* ("ama şimdi") ifadesiyle vurgulanır; Samuel Eliot Basset, "Achilles' Treatment of Hektor's Body", *Transactions of the American Philological Association* 64 (1933), 41-65, özellikle 58 vd.

miğferi bir yıldız gibi parıldar. Doğadan alınmış bu imajlar, Akhilleus'un, onu tehdit edebilecek az sayıdaki düşmandan biriyile, doğanın bir gücü olan Skamandros ırmağıyla kavgasını hazırlar. Girdaplı suları Akhilleus'un katlettiği insanların cesetleriyle dolup taşan ırmak sesini yükselterek itiraz eder, hatta yalvarır: "Hey Akhilleus, tek mil insanlardan üstünsün güçte, kötü işlerde de geçersin hepsini... / Güzel sularım dolup taşıyor ölümlerle, / tanrısal denize akıtamıyorum sularımı, / öldürdüğün insanlarla tıkadın beni, / boyuna da kesip biçiyorsun hiç acımadan. / Bıktım senden Peleusoğlu, yeter artık."

Akhilleus buna küçümseyerek karşılık verince ("Troyalılara hiç aman vermem / sürmeden onları kentin önüne, Hektor'la karşılaşmadan. / Bakalım o mu beni alt edecek, yoksa ben mi onu") Skamandros düşmanca hareketine başlar ve sularını kabartıp Akhilleus'un üzerine tehlikeli bir dalgayla hücum eder. İrmaktan güç bela çıkan Akhilleus ovada yiğitçe olmayan bir kaçışa geçer; yatağından taşan ırmak kızgınlıkla onu takip etmektedir. Bu uzunca epizot, Akhilleus'un yiğitliklerini bulan-dıran, kahramanlığa aykırı aranağmelerden bir diğeridir. Bunun yabancı, masalsi tonu Homeros'un genel karakterinden o kadar uzaktır ki, bunun ardında daha eski bir efsanenin, Tufan ile savaştan bir kahramanı konu alan Yakın Doğu arketiplerinde olduğu gibi, savaşçı kahramanın doğanın güçleri ve ejderhalar ile çarpıştığı bir efsanenin yattığı düşünülebilir.³³

En sonunda, Hera topal oğlundan yardım ister ve Hephaistos, ovayı kavuran, toprağı kurutan ve cesetleri yakan saf Ateş olarak gösterişli ve hiç beklenmedik bir şekilde kendini gösterir:

Sonra da ışıldayan alevini çevirdi ırmağa doğru.
Gürgenler, söğütler, demirhindiler yanıyor,
ırmağın güzel suları boyunca uzanan
nilüferler, kamışlar, mazılar yanıyordu.

33 "Beşeri hasımlar olmadığında, kahraman tabiatın kuvvetlerine veya ucubelere karşı mücadele eder"; C.M. Bowra, *Heroic Poetry*, Londra, 1961, 49, Gilgamiş destanından Beowulf hikâyesine kadar bu türden mücadelelerin örneklerini verir. Yakın Doğuya ait arketipler için, bkz. Trevor Bryce, *Life and Society in the Hittite World*, Oxford, 2004, 216 vd.

Akhilleus'un kalkanı üzerinde onca sevgiyle tasvir etmiş olduğu türden huzurlu bir manzarayı yakıp kavuran Hephaistos, böylece, Akhilleus'un kaderiyle ilişkisini sonlandırmış olur. Thetis'in oğlunu ölümden koruyamaz, fakat demircinin geleneksel epik rolünü, genç kahramanları koruma vazifesini yerine getirebilir. Bu hızlı, şaşırtıcı sahne, aynı zamanda, Troya ovasına verilen maddi tahribat hakkında *Ilyada*'nın sunduğu yegâne anlatımdır ve istilacı orduların düşman topraklarına uyguladıkları arazi yakma taktiklerine dair sinir bozucu görüntüleri çağırır.

Akhilleus'un ovadaki vahşice saldırısı Troya askerlerini şehre kaçmaya zorlar. Eşzamanlı olarak, tanrılar kendi kavgalarına son verirler ve aniden, kısa bir peşrevin ardından, Olympos'a dönerler. Mahvolmaya yazgılı şehrinin surlarından aşağıda olanları seyreden Priamos yüksek sesle inler ve bozguna uğrayan ordusu için şehir kapılarını açsınlar diye muhafızlara emir verir. Olympos'a dönmemiş tek tanrı olan Apollon'un cesaret verdiği bir savaşçı, Agenor, kaçmayıp yerinde durur ("Apollon... bir meşe ağacına dayalı duruyordu yanı başında, / kopkoyu bir sis sarmıştı çevresini"). Agenor, böylece cesaret bularak, Akhilleus'a seslenir:

"Şanlı Akhilleus, ummuş olacaksın gönlünde
ünlü Troyalıların kentini bugün yok edeceğini.
Onun yüzünden daha çok sıkıntı var size, budala!
Bu kentte yiğit var daha bir sürü,
geçeceğiz ana babalarımızın önüne,
karılarımızın, çocuklarımızın önüne geçeceğiz,
sonuna dek savunacağız Ilyon'u."

Ama bu doğru değildir – yiğitler kaçmıştır; herkes kaçmıştır. Tanrılar bile kaçıp gitmişlerdir. "Koyu bir bulutun içinde" Apollon'un savaştan ve Akhilleus'un menzilinden çekip aldığı Agenor da ortadan kaybolmuştur. Apollon'un kendisi Agenor'un kılığına girer ve Akhilleus'u bu kılıkta peşine takar, böylece onu Troya surlarından uzaklaştırır ve dehşet içindeki Troyalıların şehre kaçmalarına imkân verir.

Görünüşte eğlendirici olan bu sonuçsuz takip sahnesi, Akhilleus'u doğruca en amansız ve kötü niyetli düşmanıya karşı karşıya getirir. Başka hiçbir tanrı Apollon kadar çok nefret etmez Akhilleus'tan.³⁴ Tanrıların "en Yunanlı olanı" denilen, geç klasik devirlerin Apollon'u, erkek gençliğinin vücut mükemmelliğini ve kültürle terbiye edilmiş ruhun sakin vakarını temsil etmekteydi. *Ilyada*'da, sonraki devirlerde onu sıkı sıkıya tanımlayacak özellikler fark edilebilir olsa da henüz çok belirgin değildir.³⁵ Birinci Kitapta mahvedici salgını gönderen tanrı olarak Apollon, aynı zamanda, onu geri çağırabilen veya "felaketi uzakta tutabilen" (*loigón amúmein*) tanrıdır da – daha sonraları bir şifacı olma vasfına dair bir işaret. "Uzağın Tanrısı", çekilmenin tanrısı, horgördüğünü açıkça belli ettiği insandan uzak durmanın tanrısıdır. En sevdiği ikamet yeri, insanların mükemmel olmayan, saf olmayan dünyasından uzaklarda, Uzak Kuzeyin esrarlı sakinleri Hyperborealılar arasındadır.³⁶ Medeniyet erdemlerini tam ola-

34 Bütün kanıtlar Apollon'un Yakın Doğu kökenli olduğuna ve Yunan Olymposlular arasına sonradan katıldığına işaret etmektedir; Apollon'un adı (Aphroditte'nin adı gibi) Lineer B tabletlerinde görülmez. Hitit kralıyla Wilusalı Alaksandu arasında M.Ö. 14. asrın sonlarında yapılmış bir antlaşmayı takdis etmeye çağrılan uzun bir ilahi şahitler listesinin sonunda, bazı âlimlerin Apollon'a bir atıf olarak yorumladığı – *appaliuna* (metin burada kesiklidir) adı görünür; bkz. "Treaty 13 Between Muwattalli II of Hatti and Alaksandu of Wilusa", içinde yer aldığı kitap: Gary Beckman, *Hittite Diplomatic Texts*, ikinci edisyon, Atlanta, 1999, 92. Antlaşmanın "Apollon"a muhtemel atfı Trevor Bryce tarafından tartışılır: *The Trojans and Their Neighbours*, Abingdon, Oxon, 2006, 119. ed. H. Craig Melchert, *The Luwians* (Leiden, 2003) kitabında yer alan "Aspects of Luwian Religion" başlıklı makalesinde Manfred Hutter daha ihtiyatlıdır: "Tanrı Iappaliunas olarak görünen fragmanın Yunan kaynaklarından bilinen Apollon ile özdeş olup olmadığı kesin değildir. Öyle olabilir, fakat halen ne bunu kanıtlamak için, ne de bunun bir Luvi tanrısı olduğuna inanmak için gerçek bir argüman yoktur." Ancak, eğer isimler arasındaki bağlantı sağlam ise, bu durum tarihi Troya'yı koruyanlar arasında Anadolu'da bir Apollon olduğunu kanıtlayacak ve onun *Ilyada* destanında Akhilleus'a karşı husumetini kısmen izah edebilecektir.

35 Apollon'un kökenleri ve karakterine dair genel tartışmalar Burkert'in *Greek Religion* kitabının 51. sayfasıyla 143. ve devamı sayfalarında bulunmaktadır.

36 Hyperborealılara en erken atıf, Apollon'un kuğularca çekilen bir arabanın içinde kuzeye seyahatini tasvir eden (M.Ö. 600 civarına ait) Alkaios'un kayıp bir şiirinin M.S. 4. asırda yaşamış retorikçi Himerios tarafından yapılan nesir biçiminde bir özetinde görülür; Himerios, *Orations* 48.10-11, içinde yer aldığı kitap: David A. Campbell, *Greek Lyric I: Sappho. Alcaeus*, Cambridge, MA, 1982,

rak saymak gerekirse, müziğin tanrısıdır, bilhassa lirle bağlantılıdır. Apollon'un bu becerisine, Akhilleus'un annesiyle babasının düğününe onun da katılmış olduğunu hatırlatırken Hera'nın şu sözleri ile atıf yapılır: "Sen de vardın şölende, sazın elindeydi, / oynak tanrı, Apollon, kötülerin dostu."³⁷

Apollon'u tanımlayan özellikler –felaket getirme ve felaketleri önleme, şifa güçlerine sahip olma, uzak durma ve çekilme, gençliğin güzelliği, lir çalma becerisi– bunların *Ilyada*'da çarpıcı bir eşi vardır: Bunlar, aynı zamanda, Troya'daki en yakışıklı kahraman olan, öfkesiyle salgına benzer yıkımlar getiren, Kheiron'dan şifa sanatlarını öğrenmiş olan, Elçiler tarafından çadırında lir çalarken bulunan Akhilleus'u da tanımlayan özelliklerdir.³⁸ Apol-

Alkaios 307 (c), 355. Apollon'un münzevi tabiatı için, bkz. Walter F. Otto, *The Homeric Gods*, çeviren: Moses Hadas, Boston, 1954, 62 vd.

37 Apollon'un lir ile bağlantısı, iki Homeros ilahisindeşairce izah edilir: "(Delos-lu) Apollon'a ilahi", vv. 130 vd., ve "Hermes'e ilahi", vv. 499 vd. Hera'nın sözleriye, Aiskhylos'un kayıp bir tragedyasının bugüne ulaşmış bir fragmanında değinilen bir tradisyona atıf yapıyor görünür. Tragedya fragmanında, ke-der içindeki bir Thetis, Akhilleus'un kısa ömürlü olacağını bilmesine ragmen Apollon'un, onun düğününde, nasıl yalan söylediğini hatırlatır:

"Bana, ıstırapsız, uzun bir ömür sürecek bir oğul
Bahşedileceğini söyledi o.
Bütün bunları anlatırken de, muhteşem talihimi
Öven bir şarkı terennüm etti, sevindirdi kalbimi.
Ve ben de, Apollon'un kehanet becerisiyle
Dolu ağzından yalan söz çıkmayacağını sandım.
Ama bu şarkıyı okuyan, düğünümde bulunan,
Bu şeyleri söyleyen o tanrıydı sonra öldüren oğlumu."

Çeviri: Jennifer R. March, "Peleus and Achilles in the Catalogue of Women", *Proceedings of the XVIII International Congress of Papyrology, Athens 25-31 May 1986*, Atina, 1988, 345-52. Fragmanın yer aldığı kitap: Stephan Radt, editör, *Tragicorum Graecorum Fragmenta*, vol. 3. Aeschylus, Göttingen, 1985, fragman 350, 416 vd.; bu mısraları Platon da *Devlet* kitabında iktibas eder (2.383b). *Ilyada* destanında Thetis'in oğlunun erken yaşta öleceğini kesinlikle bilen bir anne olarak tasviriyle Aiskhylos fragmanının uyumsuz olduğu görüşü için, bkz. Jonathan S. Burgess, "Untrustworthy Apollo and the Destiny of Achilles: *Iliad* 24.55-63", *Harvard Studies in Classical Philology* 102 (2004), 21-40; ancak, bu görüş, destan boyunca Thetis'in taşıdığı keskin ihanet duygusunu hesaba katmadığı gibi, oğlunun erken yaşta öleceğini onun hayatı boyunca bilmiş olabileceği halde, Apollon'un kehanetinin Akhilleus ana rahmine düşmeden önce söylenmiş olduğunu da dikkate almaz.

38 Hem Apollon'un hem de Akhilleus'un kurtlar ile karanlık ve pek araştırılmamış bir münasebeti vardır. Apollon'un kurtlar ile birçok bağlantısı için, bkz.

lon ile Akhilleus'un vasıfları kadar eylemlerinin de paralel olduğu, her ikisinin de ilahi gazaplarını aynı kişiye, Agamemnon'a yöneltmelerini haber veren *Ilyada*'nın açılış mısralarında belli edilir.³⁹ *Ilyada*'nın alternatif bir başlangıcını sunan, günümüze ulaşmış bir tradisyon, bunu daha açık şekilde gösterir:

Olympos'u mesken tutmuş Musalar, anlatın şimdi bana
Peleusoğlu ile Leto'nun parlak oğlunun nasıl
öfkeye [mēnis] kapıldıklarını; çünkü kızgındılar krala...⁴⁰

Bu çarpıcı benzerlikler derin, trajik önemdedir. Mitlerde, "tanrıların çoğu zaman bir ölümlü benzeri vardır. Bu insan ve söz konusu olan tanrı birbirlerine o kadar benzer ki insan adeta tanrının yerini tutabilecekmiş gibi görünür, ama insan ölüm tabidir ve hatta o tanrının kendisi tarafından öldürülür."⁴¹ Apollon'un Patroklos'u öldürdüğü gibi, Akhilleus'u da öldüreceğini Akhilleus uzun zamandır bilmektedir. Annesi ona, Troya surlarının dibinde Apollon'un oklarıyla yok edileceğini söylemiştir. Akhilleus'un sınırlı bir ölçüye kadar, tanrıça annesi yoluyla, Apollon ile paylaştığı bir diğer özellik kehanet yeteneğidir.⁴²

Daniel E. Gershenson, *Apollo the Wolf-god*, McLean, VA, 1991. Akhilleus'un bağlantısı, büyükbabası Aiakosyoluydur; bu karanlık tradisyona ait kaynaklar için, bkz. Gantz, cilt 1, 227.

39 Robert J. Rabel, "Apollo as a Model for Achilles in the *Iliad*", *American Journal of Philology* 111, no. 4, 429-40. Apollon ile Akhilleus'un (ve Zeus ile Thetis'in) belayı uzaklaştırmaya veyayıkım gönderme kabiliyetini anlatmak için aynı ifade şekillerinin kullanılması Laura M. Slatkin'in makalesinde incelenir: "The Wrath of Thetis", *Transactions of the American Philological Association* 116 (1986), 1-24, özellikle 15 vd.

40 Açılış mısraları G.S. Kirk tarafından değerlendirilir: *The "Iliad": A Commentary Volume I: Books 1-4*, Cambridge, 1985, 52 vd.

41 Burkert, *Greek Religion*, 202. Apollon ile Akhilleus arasındaki husumet için muhtelif açıklamalar teklif edilmiştir; ritüel antagonizm Nagy tarafından incelenir: *The Best of the Achaeans*, 61 vd. ve 289 vd. Apollon'un öfkesinin onun bir tapınagında Troyalı Troilos'un Akhilleus tarafından öldürülmesinden doğmuş olma ihtimali Malcolm Davies tarafından ifade edilir: "The Judgement of Paris and *Iliad* Book XXIV", *Journal of Hellenic Studies* 101 (1981), 56-62, özellikle 60.

42 Akhilleus'un spesifik olarak Apollon marifetiyle öleceğine dair başka öngörüler, 19.416'da (onu öldürecek olanlardan "bir tanrıyla bir ölümlü" diye söz eden) Ksanthos ve 22.359'da Hektor tarafından yapılır. Apollon, bir diğer tra-

Şimdi, Akhilleus Apollon'u kovalarken, Troya ovası bu ikisine kalmıştır; kahraman ve onu yakından takip eden karanlık melek.⁴³ Kaçış halindeki Troyalılar şehrin surlarının içine sağlam girdikleri zaman, Apollon aniden gerçek kimliğine döner ve muzaffer bir edayla dalgasını geçer: "Ne diye kovalarsın beni hızlı adımlarla? Sen bir ölümlüsün, bense ölümsüz bir tanrı."

"Şaşırttın beni, okçu tanrı, tanrıların en amansızı," diye karşılık verir Akhilleus, ve Apollon ortadan kaybolup Olympos'a giderken, Akhilleus Troya surlarına geri döner. Ovadaki gürültü patırtı aniden sona ermiştir. Akhalar Troya surlarına yaklaşır, ama sonuç getirmeyecek bir sükûnet içinde. Savaşın büyük panoraması yerini küçük, zorlu bir noktaya bırakmıştır ve ovada sadece iki kişi görünmektedir – hatta, kozmosun tamamında sadece iki kişi: Akhilleus ve henüz pek odakta olmasa da, bir yerlerde, tek başına ve uzakta, Hektor.

Hikâyenin bakış açısı, bütün çıplaklığıyla, Hektor'a ve onun karmaşa halindeki düşüncelerine kayar. Akhilleus kana susamış ve yenilmez bir edayla Skaia Kapılarına yaklaşırken, Troyalı kahraman, daha önce hiç aklına gelmemiş bir şeyi, olduğu yerde durmanın bir alternatifi olduğunu fark eder. Cesaretini yitirir; "bir titreme aldı Hektor'u," ve ardında bütün kahramanların en hızlı koşanı olduğu halde, kaçmaya başlar.

Edebiyatın tamamında, bir askerin cesaretinin karmaşıklığını böylesine hararetle bir doğrulukla anlatan çok az pasaj olabilir. Akhilleus'un gibi, Hektor'un karakteri de dağılmıştır. Şimdi çok uzun görünen bir zaman önce karşılaştıklarında, Hektor Andromakhe'ye şöyle demişti: "öğrenmişim atılman olmayı". Sonunda, Athene'nin hileli yardımıyla, Hektor doğal olmayan, öğrenilmiş bu bilgiden bir kez daha ilham alır ve kendini toplar.

disyonda, Phoiniks'in alabildiğine isabetsiz hikâyesinin kahramanı olan Meleagros'un da katilidir; bkz. Hesiodos, *Kadınlar Katalogu* veya *EHOIAI*, Most'un kitabı, fragman 22.10 vd., 75.

43 Troya surları altında Akhilleus'un Hektor'u kovalamasıyla kendi ölüş biçimi arasında paralellik vardır. *Aithiopsis* destanının kuru özeti şunları kaydeder: "Akhilleus Troyalıları kaçmaya zorlar ve onları şehrin içine kadar takip eder, fakat Paris ve Apollon tarafından öldürülür" (West, *Greek Epic Fragments*, argüman 3, 113).

Lord Moran, 1945 yılında, daha önceki bir savaşın siperlerinde tanık olmuş –ve bir doktor olarak tedavi etmiş– olduğu davranışı hatırlayarak, aynı konuya dair klasik inceleme-sinde şunları yazıyordu: “Cesaret manevi bir vasıftır. Oyunlara yatkın olmak türünden bir tanrı vergisi değildir. İki alternatif arasında yapılan soğuk bir seçimdir.”⁴⁴ Hektor’un seçimi ve bunun trajik sonuçları Yirmi İkinci Kitabın tamamını kaplar. Bunların hepsi aşağıda veriliyor. Ve sonunda, kaçmayıp yerinde durmaya karar verdiğinde, her ikisi de *Ilyada*’nın en başında sadece yaşamak istemiş olan iki soylu adam arasındaki mücadeleye başlar.

⁴⁴ Lord Moran, *The Anatomy of Courage*, Londra, 2007, 67.

Ürkmüş geyikler gibi kente sığındılar.
Güzel surlara dayanıp kurutuyorlar terlerini,
susuzluğu gidermek için içiyorlardı kana kana.
Bu ara Akhalar, kalkanları omuzlarında, yaklaşıyorlardı.
Bir Hektor duruyordu olduğu yerde,
uğursuz bir kader mıhlamıştı onu
İlyon'un dışında Batı [Skaia – ç.n.] Kapılarının önüne.

Phoibos Apollon seslendi Peleusoğluna, dedi ki:
"Ne diye kovalarsın beni hızlı adımlarla?
Sen bir ölümlüsün, bense ölümsüz bir tanrı,
ne diye azgınlık eder, direnirsin böyle,
benim bir tanrı olduğumu anlamadın mı?
Şu darmadağın ettiğin Troyalılarla
artık istemezsin herhal savaşmayı,
işte onlar sığındılar kentlerine,
oysa sen dönüp dolanıyorsun burada.

(*) Bu bölümün çevirisi yazara aittir. Lattimore çevirisine 193. sayfada geri dönüş-
luyor. (Bu açıklama elbette kitabın İngilizce orijinalinde yer almaktadır. Eli-
nizdeki çeviride, A. Erhat-A. Kadir çevirisinin Yirmi İkinci bölümü (birkaç ba-
sım hatası düzeltilerek) aynen alınmıştır – ç.n.)

Kaderin sana bağışladıklarından değilim,
öldüremezsın beni, bunu anla.”

Ayağıtez Akhilleus çok kızdı, dedi ki:

“Şaşırttın beni, okçu tanrı, tanrıların en amansızı,
çektin beni buraya, surlardan uzağa,
oysa daha bir sürü er toprağı ısıracaktı.
Büyük bir ünden ettin beni onları kurtarmakla,
kolaydı bu, senin hiçbir şeyden korkun yoktu.
Gücüm yetse de, bir göstersem sana!”

Böyle dedi, alnı yukarda, kente doğru yürüdü,
yarışta ödül kazanmış bir at nasıl
arkasında kolayca sürdüğü arabasıyla
dörtnala koşarsa ovada,

Akhilleus da tıpkı öyle uçuyordu
ayaklarını, dizlerini oynata oynata.

Onu ilkin yaşlı Priamos gördü,
ovada bir yıldız gibi parlıyordu;
Orion’un Köpeğı denen bir yıldız vardır hani,
görünür yaz sonunda, karanlık gecede,
binlerce yıldız arasında alev alev ışınları,
yıldızların en parlağıdır, ama uğursuzdur belirtisi,
çok sıtmalar getirir zavallı insanlara;
işte öyle parlıyordu Akhilleus’un göğsünde tunç.
İhtiyar inledi, havaya kaldırdı ellerini,
dövdü başını, yalvardı sevgili oğluna,
ama Hektor, dikilmiş duruyordu kapının önünde,
Akhilleus’la savaşmak için yanıyordu.
İhtiyar uzattı kollarını, bağırdı acı acı:

“Hektor, yavrum, dostlarından uzak durma öyle,
erişirsin kaderine, bekleme bu adamı,
senden çok üstündür Peleusoğlu,
o katı yürekli adam alt eder seni.

Keşke tanrılar onu benim sevdiğim gibi sevse,
şimdi yere serilir, kuşlar kurtlar yerdi leşini.
Korkunç bir acı da uçar giderdi yüreğimden.
Nice yiğit oğullarımdan etti beni o,

kimini öldürdü, kimini sattı uzak adalara.
Bugün de göremedim iki oğlumu
kente sığınan Troyalılar arasında,
göremedim Lykaon'la Polydoros'u,
Laothoe, kadınların en soylusu doğurmuştu onları bana.
Sağsalar, Akha ordusu içinde yaşıyorlarsa,
tunçla altın verir, satın alırız onları,
bol bol var bizde tunçla altın,
ünlü Altes büyük bir çeyiz vermişti kızına.
Ya öldürürse, ne büyük acı bu bana,
onları doğuran anaya ne büyük acı.
Ama sen, Akhilleus'a alt olup ölmezsen,
halkımız daha çabuk unuttur bu acıyı.
Hadi yavrum, gir surların içine,
Troya'nın kadınlarını, erkeklerini koru,
büyük bir ün bağışlama Peleusoğluna,
kendin de olma tatlı canından.
Bana da acı, şu talihsiz babana,
bunca acıdan bir parça akı kalmış ihtiyarcığa.
Korkunç bir kaderle Kronosoğlu
yok edecek yaşlılığın eşiğinde beni.
Neler, neler çektirmedi bana o:
Gördüm oğullarımın öldürüldüğünü,
yerde sürüklendiğini esir kızlarımın,
kalmadı bir şeyim, yıkıldı evim barkım,
yerlere serpildi torunlarım küçük yaşta,
gelinlerim kaçırıldı Akhaların kolları arasında.
En sonunda, bir kapının önünde,
yırtıcı köpekler paralayacak beni de,
bir kılıcın ya da bir kargının sivri ucu
alacak canımı bedenimden,
soframın artıklarıyla beslenen köpekler
azgın bir yürekle sömürecek kanımı,
sonra serilip yatacaklar avlumda.
Her şey yaraşır Ares'in öldürdüğü bir gence,
eti sivri tunçla yırtılsa, bedeni yere serilse,

ölü de olsa, güzel görünür her şeyi.
Ama düşün öldürülmüş bir ihtiyarı,
kirlenmiş köpekler ak başını, ak sakalını, hayalarını.
Insanoğlu için bundan büyük acı var mı?”
İhtiyar böyle dedi, avuç avuç yoldu ak saçlarını,
gene de kandıramadı yüreğini Hektor’un.
Öte yandan anası da dolu yaşla ağlıyordu,
bir eliyle göğsünü açtı, bir eliyle kaldırdı memesini,
kanatlı sözler söyledi ağlaya ağlaya:
“Hektor, yavrucuğum, saygı göster bu memeye,
onu ağzına uzattığım günleri getir aklına,
unuturdun koynumda bütün dertlerini,
surlarımızın içinde yenmeye bak şu domuzu,
gir içeri, canım oğlum, dışarda dikilme karşısına.
Öldürürse seni bu adam, ey katı yürekli,
bir döşek üstüne koyamayacağız ölünü,
ne ben ağlayacağım senin önünde, seni doğuran,
ne cömert karın ağlayacak, gözümün bebeği,
yiyecek seni çevik köpekler,
bizden uzak, gemilerin orda.”
Böyle yalvardı ikisi de ağlaya ağlaya,
ama bir türlü kanmıyordu Hektor’un yüreği,
dev Akhilleus’u bekliyordu olduğu yerde.
Dağ başında bir yılan vardır hani,
deliğinde bekler gelen insanı,
zehirli otlarla beslenmiş, öfke sarmıştır içini,
çöreklenmiş deliğin önünde, bakar yalım yalım,
Hektor da tıpkı onun gibi işte,
söndürülmez bir öfkeyle yana yana,
parlak kalkanı duvarın çıkıntısına dayalı,
öylece bekler, gerilemez bir adım.
Bir ara şöyle dedi yüreğine, kızgın kızgın:
“Yazık bana, girersem surların içine,
ilkin Pulydamas yağdırır ayıbı başıma,
tanrısal Akhilleus’un başkaldırdığı o uğursuz gece
buyurmuştu bana, Troyalıları kentin içine al, demişti,

dinlesemiştim onu, dinleseymişim keşke.
Çılgınlık ettim de ne oldu, yok ettim halkımı,
Troya'nın erkeklerinden, kadınlarından utanırım.
Benden değersiz biri bir gün ya derse ki:
"Gücüne çok güvenirdi Hektor, kıydı halkına."
Çok daha iyi olur karşı durmak Akhilleus'a,
ya öldürüp onu dönerim geri,
ya da onun elinden şanla ölürüm kentimin önünde.
Yoksa göbekli kalkanımı, g cl  tolgamı bırakıp bir yana,
kargımı da duvara dayayıp,
dosdoğru çıksam mı kusursuz Akhilleus'un önüne,
söz versem, desem mi ki geri vereceğiz
Helene'yi de, teknil mallarını da,
vereceğiz, koca karınlı gemileriyle
Aleksandros'un Troya'ya getirdiği her şeyi.
Bunlar kavgamızın başı değil mi?
Alın, diyeceğim, götürün bunları Atreusoğullarına.
Bir de desem mi paylaşalım hepsini
bu kentte nemiz var, nemiz yok.
Ant  cireceğim, desem, Troyalı yaşlılara,
desem saklamayacaklar kentte hiçbir şeyi,
ikiye b lecekler, desem, bütün malı m lk .
Ama yüreğim ne diye oyalanır böyle şeylerle?
Ona karşı olduğum gibi gidersem,
bakalım acıyacak mı bana, saygı gösterecek mi?
Silahsız gidersem böyle çırılçıplak,
bir kadın gibi öldürebilir beni o.
Böyle enine boyuna düşünmek de ne,
sırası mı bir kızla delikanlı gibi fiskos etmenin,
bir kızla delikanlı gibi tatlı tatlı konuşmanın sırası mı?
En iyisi tezelden paylaşmak kozumuzu.
Bakalım Olymposlu kime bağışlar  n ?"
Hektor böyle düşünüyordu olduğu yerde.
Akhilleus da gitgide yaklaşıyordu,
benziyordu tolgası sallanan cenkçi Enyalios'a,
Pelion'un dişbudadığından kargısı sallanıyordu sağ omzunda,

güröl güröl yanan ateşin, doğan güneşin ışınları gibi
çevresini pırıl pırıl aydınlatıyordu tunçlar.
Onu görünce bir titreme aldı Hektor'u,
korktu yüreği, kalamadı olduğu yerde,
kapıları arkada bırakıp başladı kaçmaya.
Peleusoglu da hızlı ayaklarına güvendi, düştü arkasına.
Dağlarda bir çaylak, kuşların en hızlısı,
nasıl kolayca saldırırsa ürkek bir kumruya,
kumru sıvışıp kaçır,
çaylak da keskin seslerle sıçraya sıçraya atılır üstüne,
can atar yakalamak için onu.
Akhilleus da Hektor'a doğru tıpkı öyle uçar,
Hektor da kaçır korkudan titreye titreye,
koşır Troya surlarının dibinde, dizlerinin vargücüyü.
Geçerler gözetleme yerini, yellerin dövdüğü incir ağacını,
surlardan uzaklaşır, girerler büyük yola,
varırlar güzel güzel akan iki pınara,
burgaçlı Skamandros'un iki kaynağı fışkırır orada,
birinden ılık bir su akar, bir duman tüter üstünde,
tıpkı ateşten çıkan duman gibi,
öbüründen yaz ortasında bile buz gibi bir su akar,
kar gibi, dolu gibi, donmuş su gibi soğuk.
Yunaklar vardır bu pınarların yakınında,
geniş, güzel, taştan yunaklar,
Troyalıların karıları, güzel kızları bir zamanlar
parlak rubalarını yıkarlardı bu yunakların içinde,
barış günlerinde, Akhaogulları gelmeden önce.
Bu pınarın önünden geçtiler koşa koşa,
biri kaçıyor, öbürü arkadan kovalıyordu.
Önde bir yiğit koşuyordu, ama
daha yiğit biri geliyordu arkadan var hızıyla,
bu yarış bir kurbanlık, bir öküz derisi uğruna değildi,
at sürücüsü Hektor'un canı uğrunaydı bu yarış.
Çok yarış kazanmış tek tırnaklı atlar nasıl
büyük bir hızla dönerlerse sınırı,
bir ölünün şerefine yapılır bu koşu, büyüktür ödölü,

bir uçayaktır ya da bir kadın;
Hektor'la Akhilleus da koşarak onlar gibi,
dolandı üç kere kentini Priamos'un.
Seyirci olmuşlardı tanrılar tek mil.
İlkin söze başladı insanların, tanrıların babası:
"Şu surların çevresinde ne görüyorum böyle,
görüyorum sevdiğim bir adamın kovalandığını,
sızlıyor Hektor için sızım sızım yüreğim,
bana ne çok sığır budu yakmıştı o,
yakmıştı çok yarlı İda Dağının doruklarında,
Troya Kalesinin üstünde yakmıştı.
Şimdiyse tanrısal Akhilleus kovalıyor onu
hızlı ayaklarıyla, İlyon'un çevresinde.
Hadi düşünün bakalım, tanrılar, danışın,
kurtaracak mıyız Hektor'u ölümden,
yoksa bırakacak mıyız bu yiğitliğiyle,
alt etsin onu Akhilleus, Peleusoğlu?"
Gök gözlü Tanrıça Athene karşılık verdi, dedi ki:
"Ne diyorsun, kara bulutlu babam, ak yıldırımlı!
Kaderi çoktan belli, ölümlü bir adamdır bu,
kaçırmak mı istersin onu canlara kıyan ölümden?
Yap yapacağını, ama biz tanrılar onaylamayız yaptığını."
Bulutları devşiren Zeus karşılık verdi, dedi ki:
"Korkma kızım, Tritogeneia, konuşmadım açık yürekle,
yumuşak davranmak isterim sana.
Gecikme bari, yap düşündüğün gibi."
Böyle dedi, kıskırttı Athene'nin içinde yanan ateşi,
tanrıça bir sıçrayışta indi Olympos doruklarından aşağı.
Hızlı Akhilleus kovalıyordu Hektor'u durmadan.
Dağlarda bir köpek nasıl izlerse geyik yavrusunu,
onu ininden kaldırmış, kovalar dere tepe,
geyik yavrusu sığınıp saklanır çalılarının altına,
izini koklaya koklaya koşar köpek de habire,
buluncaya dek direnir, bırakmaz peşini,
işte Hektor da tıpkı onun gibi
kaçamıyordu ayağı çabuk Peleusoglunun gözünden.

Yukardakiler kendisini karglarıyla belki korurlar diye
ne zaman koşsa Dardanos kentinin kapılarına doğru,
sığınmak istese sağlam duvarların altına,
Akhilleus davranıyordu ondan önce,
kentten yana koşup yolunu kesiyordu Hektor'un,
ovaya doğru sürüyordu onu.

Düş gören bir adam kaçan birini nasıl kovalayamazsa,
kaçan nasıl kaçamaz, kovalayan da yakalayamazsa,
Akhilleus, Hektor'a öyle yetişemiyordu,
Hektor da kaçıp kurtulamıyordu Akhilleus'tan.

Apollon ona son bir kez yaklaşmasaydı,
güç katmasa, çeviklik katmasaydı dizlerine,
Hektor nasıl kaçabilirdi ölüm tanrıçalarından?
Bu ara Akhilleus işmar etti adamlarına,
bırakmadı atsınlar Hektor'a acı kargılarını,
biri onu vurunca ün kazanacaktı,
Akhilleus da ikinci gelecekti ün kazanmada.

Ama pınarlara, yunaklara dördüncü gelişlerinde,
bir altın terazi kurdu baba tanrı,
acıklı ölümün iki tanrıçasını koydu kefelere,
biri Akhilleus'unkeydi, biri at sürücüsü Hektor'unkey,
ortasından tuttu kaldırdı teraziyi,
ağır bastı Hektor'un kara günü,
kefe düştü yuvarlandı Hades'e dek.

Phoibos Apollon da bıraktı onu kaderine.
Gök gözlü Tanrıça Athene vardı Peleusoğluna,
durdu yanında, söyledi kanatlı sözler:
"Şanlı Akhilleus, Zeus'un sevdiği,
umarım ikimiz Akhaların gemilerine
büyük bir ün taşıyacağız şimdi,
tepeleyeceğiz savaşa susamış Hektor'u.

Kalkan taşıyan babamız Zeus'un yuvarlanıp ayaklarına
istediğince çabalasın dursun Okçu Apollon,
tepeleyeceğiz savaşa susamış Hektor'u.

Artık kurtulamaz Hektor elimizden.
Ama sen dur biraz soluk al,

gidip kandıracağım ben onu,
bak nasıl savaşıacak seninle yüz yüze.”

Athene böyle dedi, Akhilleus söz dinledi,
sevindi yürekten, öylece durdu,
yaslanmıştı tunç temrenli kargısına.

Tanrıça da yürüdü tanrısal Hektor’a doğru,
Deiphobos’a benzetmişti bedenini, yılmaz sesini.
Durdu yanında, söyledi kanatlı sözler:

“Hızlı Akhilleus fena sıkıştırıyor seni, aga,
Priamos’un kenti dolayında, çevik ayaklarıyla.
Gel birlikte karşı koyalım, püskürtelim onu.”

Tolgası ışıldayan ulu Hektor karşılık verdi, dedi ki:

“En sevgili kardeşimdin Deiphobos, sen benim,
Priamos’la Hekabe’den doğan çocuklar arasında.

Daha da çok değer veriyor sana gönlüm bugün,
sen görür görmez beni gözlerinle,
yüreğin surlardan dışarı çıkardı seni,
oysa ötekiler surların içinde duruyor.”

Gök gözlü Athene bu sözlerle dedi ki:

“Bir yandan anam, bir yandan babam, sırayla,
çok yalvardılar bana, sarıldılar dizlerime,
arkadaşlarım da yalvardı, dediler gitme kal,
hepsi korkudan tirtir titriyordu.

Ama yüreğim dağlanıyordu acı bir yasla.

Haydi bir yürekle savaşalım ona karşı,

haydi esirgemeyelim kargılarımızı,

ya Akhilleus öldürecek bizi,

götürecek kanlı soykalarımızı koca karınlı gemilere,
ya da o alt olacak senin kargınla.”

Athene böyle dedi, düzenle yol gösterdi.

Birbirlerine doğru yürüyüp geldiler karşı karşıya.

İlkin tolgası ışıldayan Hektor dile geldi, dedi ki:

“Artık kaçınam sende, Peleusoglu, deminki gibi.

Tanrısal Priamos’un kentini dolandım üç kere,

durup saldırışını beklemeye yüreğim varmadı.

Ama şimdi buyuruyor sana karşı koymayı,

ya sen benim elime geçersin, ya geçerim ben senin eline.
Haydi, tanrıları tanık turalım antlaşmalarımıza,
olamaz onlardan iyi tanık, onlardan iyi bekçi.
Zeus bana zaferi verir de alırsam canını,
dile gelmez saygısızlıklar göstermem sana,
ünlü silahlarını soyar, ölünü geri veririm Akhalara.
Sen de, Akhilleus, yap benim gibi.”
Ayağıtez Akhilleus yan yan baktı, dedi ki:
“Hektor, düşmanım, antlaşmadan söz açma bana,
böyle şey olamaz insanla aslan arasında,
nasıl uyuşamazsa kurtla kuzunun gönlü,
durmadan kin beslerler birbirlerine,
bizim de dostluk yapmamız akla sığmaz,
birimiz düşüp kanıyla doyurmadan Ares’i,
o her zora dayanan savaşıyı doyurmadan
ikimizin arasında anlaşma olmaz.
Bütün yiğitliğini topla şimdi yüreğine,
her zamandan çok sana şimdi gerek
gözüpek bir kargıcı, bir savaşçı olmak.
Sana şu anda artık kaçmak da yok,
Pallas Athene alt edecek seni benim kargımla,
bana verdiği tek mil acıları öde şimdi,
kudurmuş kargınla öldürdüğün dostlarımdan acısını öde.”
Böyle dedi, uzun gölgeli kargısını salladı attı.
Ünlü Hektor da, karşıdan görüp kargıyı, çömeldi,
tunç kargı tepesinden uçtu, saplandı toprağa,
Pallas Athene yakaladı kargıyı ossaat,
Hektor’dan gizli Akhilleus’a geri verdi.
Hektor şöyle dedi kusursuz Peleusoğluna:
“Vuramadın, tanrılara denk Akhilleus,
demek öğrenmedindi Zeus’tan ölüm saatimi.
Oysa sözler, yalanlar dokumakta ustaymışsın,
korkarın da yitirir miyim sandın gücümü?
Kaçmam, bunu aklından çıkar,
saplayamazsın kargını sırtıma,
işte yürüyorum üstüne hızla, dosdoğru,

tanrı izin verdiyse silahını göğsüme sapla.
Sakin tunç kargımdan, en iyisi, hadi durma.
Adamakıllı bir sokabilsem onu etine!
Savaş çok kolay olur Troyalılara, sen ölürsen,
sensin başımızda en büyük bela.”
Böyle dedi, uzun gölgeli kargısını salladı attı,
vurdu Peleusoğlunu kalkanının göbeğinden,
ama kargı kalkandan çok uzağa tepti.
İçerledi Hektor, kargı elinden boşuna çıkmıştı.
Şaşırıp çarpıldı olduğu yerde,
elinde başka dışdubak kargısı yoktu.
Ak kalkanlı Deiphobos'u çağırdı bağıra bağıra,
dedi, bana uzun bir kargı getir.
Ama Deiphobos'u kodunsa bul.
Hektor yüreğinde anladı olup biteni, dedi ki:
“Eyyvah! Demek tanrılar ölüme çağırıyor beni.
Yiğit Deiphobos'u ben yanımda sanıyordum,
aldattı beni Athene, surların içindeymiş o.
Artık uzakta değil kara ölüm,
ayağımın dibine geldi, kaçamam ondan.
Öteden beri bunu kuruyorlardı demek
Zeus'la oğlu, okçu tanrı,
oysa eskiden beni nasıl korurlardı.
Kaderim beni kısıkvrak bağladı işte.
Gene de kıyasıya dövüşmek düşer bana,
bir yiğitlik göstereyim de öyle öleyim,
duysun gelecekteki insanlar bile.”
Böyle dedi, çekti sivri kılıcını,
böğrüne asılı, kocaman, zorlu bir kılıçtı bu,
kendini toparlayıp atıldı öne,
yükseklerde uçan bir kartal nasıl,
kapmak için körpe bir kuzuyu ya da saklanan bir tavşanı,
inirse karanlık bulutlardan aşağı, ovaya,
Hektor da sivri kılıcını sallaya sallaya öyle atıldı.
Akhilleus da saldırdı, yüreği azgın bir güçle dolu,
göğsünü güzel, işli kalkanıyla kapadı,

parlak, dört siperli tolğası vardı başında,
güzelim altın yeleler sık sık dökölüyordu
Hephaistos'un takuğı sorguçtan aşağı.
Gecenin karanlığında, başka yıldızlar arasında,
Akşam Yıldızı denen bir yıldız vardır hani,
yıldızların en parlağı, en güzeli,
sağ elinde sallanan sipsivri kargı öyle parlıyordu.
Akhilleus bu kargıyla kötülük kuruyordu Hektor'a,
hesaplıyordu güzel etinin neresine en iyi gireceğini.
Bütün gövdesi kaplıydı tunç silahlarla,
zorla öldürdüğü zaman Patroklos'u
ondan soyduğu güzel silahlardı bunlar.
Bir tek yeri açık kalmıştı Hektor'un,
köprücük kemiğinin omzu boyundan ayırdığı yer,
adamin çok kolay canı alınırdı ordan.
Ateşli bir saldırıyla sapladı kargıyı oraya.
Temren dosdoğru girdi yumuşak boğazdan içeri.
Ama ağır tunç kargı yaramadı gırtlığı,
Hektor bir-iki sözle karşılık verebildi düşmanına,
yuvarlandı toza toprağa, tanrısal Akhilleus övündü:
"Soyarken sen Patroklos'un silahlarını, Hektor,
diyordun belki ucuz kurtulurum,
uzaktın benden, aldırış etmiyordun, budala!
Ama uzakta, koca karınlı gemilerin yanında,
Patroklos daha yiğit bir koruyucu bırakmıştı,
beni bırakmıştı, senin dizlerini yere getiren beni;
seni kuşlar köpekler didik didik edecek hiç acımadan,
oysa Akhalar ölü töreni yapacaklar ona."
Tolğası ışıldayan Hektor bitkin bir sesle dedi ki:
"Yalvarırım, canın, dizlerin, anan baban adına,
Akha gemilerinin yanında köpeklere bırakma beni.
Yığınla tunç al, altın al,
babamla ulu anam armağanlar versin sana,
ama sen de onlara geri ver gövdemi,
ateş payımı alayım kadın, erkek Troyalılardan."
Ayağıtez Akhilleus yan yan baktı, dedi ki:

“Dizlerime sarılma, köpek, yalvarma anan baban adına!
Gönlüm, yüreğim kışkırtıyor beni,
diyor, şunun etini parçala, çiğ çiğ ye,
senin bana bu yaptıklarından sonra,
kimse uzaklaştıramaz başından köpekleri,
getirseler bana kurtulmalığının on katını, yirmi katını,
tartsalar şurada, daha çok verimiz deseler,
Dardanosoglu altın koysa teraziye senin ağırlığınca,
döşegine yatıp ağlayamayacak sana, seni doğuran,
köpekler, kuşlar yiyecek bütün bedenini.”
Tolgası ışıldayan Hektor can verirken dedi ki:
“Senin ne olduğun yüzünden belli,
demirden bir yürek var göğsünde.
Ama uyanık ol, uğramayasın tanrı lânetine,
yiğit de olsan, Paris’le Apollon o gün seni,
öldürecekler Batı [Skaia – ç.n.] Kapılarının önünde.”
Söyler söylemez Hektor bu sözleri,
her şeye son veren ölüm kapladı bedenini.
Uçtu canı gövdesinden, yollandı Hades’e,
gücünden, gençliğinden koptu, kaderine ağlaya ağlaya.
Hektor ölmüştü bile, Akhilleus söylerken şu sözleri:
“Sen öl, ben de boyun eğerim kaderime,
ömrüme son verince Zeus’la öbür ölümsüzler.”
Böyle dedi, tunç kargıyı ölünün gövdesinden çıkardı,
bıraktı onu bir köşeye,
sonra da omuzlarından soydu kanlı silahları.
Akhaogulları koşuşup geldiler,
şaşırdılar Hektor’un güzelliğine, boyuna bosuna.
Kim gelirse gitmiyordu vurmadan ona,
her biri şöyle diyordu bakıp yanındakine:
“Bu daha yumuşak değil mi, şuna bak,
gemileri yakan Hektor nerde, bu nerde?”
Böyle dediler, hepsi yaklaştı vurdu ölüye.
Ayağıtez Akhilleus soydu ölüyü,
durdu Akhaların arasında, söyledi kanatlı sözler:
“Arkadaşlar, Argosluların önderleri, komutanları,

bütün düşmanlarımızdan çoktu bu adamın kötülüğü,
tanrılar madem bu adamı alt etmeyi nasip ettiler bana,
hadi gidelim, silahlarımızla bir dolanalım kenti,
anlayalım bakalım, Troyalıların niyeti ne,
bize bırakırlar mı dersiniz kalelerini,
Hektor'suz da dayanırlar mı yoksa?
Ama ne diye yüreğim tartışır durur böyle?
Gemilerin yanında yatıyor Patroklos'un ölüsü,
ne ağlayanı var, ne gömeni.
Unutamam onu canlılar arasındayken,
dizlerim tutana dek unutamam onu.
Unutulsa bile Hades'te ölüler,
ben gene anacağım sevgili dostumu.
Şimdi, Akha delikanlıları, dönelim gemilerimize,
alın şunu da, çağırın Paian övgüsünü.
Büyük bir ün kazandık, öldürdük tanrısal Hektor'u,
Troyalılar bir tanrı gibi taparlardı ona.”
Ayağıtez Akhilleus böyle dedi,
tanrısal Hektor için düşündü kötü şeyler.
İki ayağını topukla bilek arasından deldi,
kayışlar geçirdi deliklerden, bağladı arabaya,
başı bıraktı yerde sürüklensin diye,
sonra atladı arabaya ünlü silahlarıyla.
Kamçıladi atları, atlar öne atılıp coştı.
Yerde sürüklenen gövdenin çevresinde
bir toz bulutu yükseldi birdenbire.
Toz toprak içinde kaldı bütün başı,
kopkoyu saçları darmadağın oldu,
çok güzeldi bu baş eskiden,
şimdi Zeus verdi onu düşmanlarına,
kirletsinler diye yurdunun toprakları üstünde.
Bulanırken bu baş toza toprağa,
anası da saçlarını yolup duruyordu,
fırlatıp atmıştı parlak başörtüsünü,
dövünüyor, oğluna baka baka haykırıyordu.
Acıklı acıklı inliyordu babacığı da,

ağlaşıyordu çevrelerinde bütün halk,
kent dolmuştu baştan başa hıçkırıklarla.
Kalın kaşlı llyon sanki ateşe verilmişti,
sanki için için yanıyor, kavruluyordu.
Kendinden geçmiş ihtiyarı tutmak da çok zordu,
dışarı çıkmak istiyordu Dardanos kapılarından.
Yalvarıp yuvarlanıyor toz toprak, gübre içinde,
herkese kendi adıyla bağıırıyordu:
"Kaygılanmayın benim için, çekilin, dostlar,
bırakın çıkayım, varayım Akhaların gemilerine,
yalvarayım bu azgın, zorba adama,
acır yaşlılığımıza, saygı gösterir belki,
onun da benim gibi bir babası var,
Peleus dünyaya getirmiş, yetiştirmiş onu,
bela olsun diye Troyalıların başına,
bana da acılar versin diye,
kimseciklerin katlanamadığı acılar.
Fidan gibi nice oğullarımdan etti beni,
acısı çok büyük onların ayrı ayrı,
ama topunun acısını geçer Hektor'un acısı,
dayanamam ona, götürecekt beni Hades'e.
Kollarımın arasında öleydi, ne olurdu,
onu kara güne doğuran anasıyla
ağlardık doya doya, tutardık yasını."
İhtiyar ağlaya ağlaya böyle dedi,
halk karşılık verdi ona hıçkırıklarla.
Başladı Hekabe kadınlar arasında uzun bir ağıta:
"Bak anana, yavrum, talihsiz anana,
senin acını göreyim, öldüğünü göreyim de,
bundan böyle nasıl yaşayayım ben, nasıl?
Gece gündüz yüreğimin ışığıydın bu kentte,
Troyalı kadınların, erkeklerin gücü desteği,
bir Tanrı gibi selâmlardı yavrum onlar seni,
sen onların büyük şanıydın sağken,
ama yavrum, kaderle ölümün elindesin şimdi."
Böyle dedi Hekabe ağlaya ağlaya.

Hektor'un karısı henüz bir şey duymamıştı.
Gerçeği söyleyen bir haberci gelmemişti ona,
bildirmemişti kapıların dışında kaldığını Hektor'un.
Yüksek bir sarayın odasında kumaş dokuyordu o,
erguvan renginde bir kumaştı bu, iki katlı,
alacalı süsler işliyordu kumaşın içine.
Çağırılmıştı güzel örgülü bir hizmetçiyi,
demişti, üçayaklı bir büyük kazan koy ateşe,
sıcak suyla yıkansın Hektor savaş dönüşü.
Bilmiyordu zavalıcık, burdan çok uzakta,
Athene alt etmişti Hektor'u, Akhilleus'un eliyle.
Ansızın surlardan doğru bir bağrışma, bir inleme duydu,
titredi eli ayağı, mekik elinden yere düştü,
seslendi güzel örgülü hizmetçilerine:
"Hadi gelin ikiniz de, bakalım ne oldu.
Sayın kaynanamın sesini duydum,
ağzıma geldi göğsümde yüreğim,
kaskatı kesiliyor dizlerim altımda.
Bir bela geliyor oğullarına Priamos'un.
Ne olur, kulaklarım duymasa bu sözümü!
Ama çok korkuyorum tanrısal Akhilleus'tan,
kesmiş olmasın yiğit Hektor'un yolunu,
onu tek başına kovalamasın ovada,
son vermiş olmasın yüreğini kaplayan acıklı yiğitliğine,
erler arasında kalmaz Hektor hiçbir zaman,
üstün bir iç ateşi vardır, koşar önden."
Böyle dedi, fırladı saraydan deli gibi,
hizmetçiler de koştu onun arkasından,
küt küt atıyordu göğsünde yüreği.
Surlara varınca insan kalabalığını gördü,
durdu, bakındı duvardan aşağı,
sürükleniyordu Hektor kentin önünde,
acımadan sürüklüyordu dört nala koşan atlar
Akhaların koca karınlı gemilerine doğru.
Bürüdü gözlerini kapkara bir gece,
yıkıldı arkaya, can verir gibi düştü.

Başından yere attı parlak şeritlerini,
örgülü saç ağlarını, tacını attı,
sonra da altın Aphrodite'nin verdiği yaşmağı.
Gelin olduğu gün vermişti Aphrodite yaşmağı ona,
o gün, Hektor almıştı onu Eetion'un evinden,
sayısız armağanlar verip gelin etmişti.
Görümceleriyle eltileri koşup tuttular onu.
Kendinden geçmiş, ölecek gibiydi.
Sonra soluk aldı, toparladı kendini,
ağladı derin hıçkırıqlarla, dedi ki:
"Hektor, neler geldi başıma!
Nasıl da bir kaderle doğmuşuz ikimiz de,
sen doğmuşsun Troya'da, Priamos'un sarayında,
bense ormanlı Plakos'un eteğinde,
Eetion'un konağında,
talihsiz babanın kara talihli çocuğu,
keşke dünyaya getirmeseydi o beni!
Şimdi gidiyorsun Hades ülkesine,
kuytu derinlikleri altında toprağın,
dul bırakıyorsun beni bu sarayda,
zehir zıkkım bir yas içinde,
seninle dünyaya getirdiğimiz çocuk
daha konuşmasını bilmez, zavalılık,
sen öldün Hektor, kol kanat olamazsın ona,
o da sana destek olamaz ilerde.
Gözyaşı kaynağı savaştan kurtulsa bile,
Akhalanın buraya getirdiği savaştan,
gelecekte yalnız acıyla kaygı göreceksin o,
yoksun edecekler onu tarlalarından.
Bir çocuğu yetim bırakan gün
akranlarından da yoksun kılar onu,
dolaşır boynu bükük, başı önde, gözü yaşlı,
çaresiz başvurur babasının arkadaşlarına,
rasgele sarılır onun bunun eteğine,
şarap tasını uzatsa bile acıyan biri,
ıslatıp şarap dudağını, dokunmaz damağına.

Şölerden kovar onu anası babası sağ olan,
eliyle vurur, küçük düşüren sözler eder:

'Hadi,' der, 'kır boynunu burdan,
yok senin baban bu şölende.'

Ağlaya ağlaya sığınır dul bir ananın koynuna
Astyanaks, babasının kucığında bir zamanlar
ilikle, koyun yağıyla beslenen çocuk.

Eskiden oyunlarını bitirirdi o,
uykuya dalarlardı yumuşak bir dōşekte,
en güzel yemeklerle dolardı gönlü
kolları arasında sütninesinin.

Troyalıların Astyanaks dediği bu çocuğu,
şimdi babasından yoksun, bekler nice acılar!
Onların kapılarını korurdun, yüksek duvarlarını,
korurdun sen, Hektor, tek başına.

Şimdiyse koca karınlı gemilerin dibinde,
kurtlar kemirecek etini, anadan babadan uzak,
köpekler doyuracak karınlarını bedeninden.

Burda cırlıçıplak, anadan doğma,
oysa sarayda ne çok ruban var,
tüy gibi, kadın eliyle dokunmuş, süslü rubalar.

Ateşe verip yakacağım hepsini,
madem hiçbiri yaramaz artık işine,
madem onları giydirip yatıramam dōşeğe seni,
yakacağım sana şan olsun diye,
gözleri önünde Troyalı erkeklerle kadınların."

Böyle diyordu ağlaya ağlaya Hektor'un karısı.
Karşılık veriyordu kadınlar hıçkırıklarla.

Akhilleus Hektor'u öldürmüştür. Agamemnon ile cepheleşmesinden galip çıkmış olduğu gibi, bu büyük destanın en kritik mücadelesini de kazanmıştır. Akhilleus'un öfkesi *İlyada*'nın dramatik temasıydı ve şimdi o öfke geri alınmış, ondan "vazgeçilmiştir". Elbette, yerleşik kalıplara göre, *İlyada*'nın burada sona ermesi, kahramanın zafer içinde geri dönmesiyle bitmesi gerekirdi. Ama *İlyada* geleneksel bir destan değildir ve Homeros, tam da destanın kahramanının en büyük zaferini kazandığı anda, dikkatini Akhilleus'tan destanın en önemli iki kaybına çevirir. Patroklos ve Hektor: *İlyada*'nın bütün aksiyonu, karşı konulamaz bir şekilde, özellikle Akhilleus bakımından, bu iki adamın ölümlerinin sonuçlarına yönelmiştir.

Akhaların ordugâhında, Akhilleus Hektor'un ölüsünü Patroklos'un yattığı sedirin yanında "tozun toprağın içine yüzükoyun" sermiştir. Diğer Akhalar gemilerine dönmüş oldukları halde, Myrmidonlar, Akhilleus'un talimatıyla, gözyaşları dökerek Patroklos'un naaşının etrafında yürümüşlerdir. Akhilleus'un kendisi gösterişli bir kurban töreni düzenletir; öküzler, koyunlar, domuzlar ve meleyen keçiler cenaze şöleni için boğazlanır ve bunların kanı, muhtemelen Patroklos'a hayatiyeti-

ni geri kazandırma niyetiyle yapılan bir jest olarak,¹ çanaklara doldurulup ona takdim edilir. Bedeni hâlâ savaşın kanı ve pisliğiyle kaplı olan Akhilleus, Patroklos'un cenazesi yakılınadan yıkanmayı reddeder ve "şafakla birlikte" cenaze ateşine ağaç kesilmesi için adamlarına emirler verir. En sonunda, yorgunluk ve üzüntüden yıpranmış bir halde, deniz kıyısında, dalgaların uğultusu altında uykuya dalar:

Uyurken geldi zavallı Patroklos'un ruhu,
her şeyi benziyordu ona,
güzel gözleri, sesi, boyu bosu,
gene o rubaları giymişti sırtına.

Durdu Akhilleus'un başı ucunda, dedi ki:
"Uyuyorsun demek, Akhilleus, beni unuttun gitti.
Umursardın ben yaşarken, şimdi umursamaz oldun.
Durma, çabuk göm de, gireyim Hades kapılarından,
ruhlar var burada, göçmüşlerin belirtileri,
giremem içeriye, uzağa sürerler beni,
ırmağı geçip bir türlü karışmam aralarına,
boşuna dolanırım Hades'in geniş kapılı evi önünde,
boşuna.
El ele ağlayalım, hadi uzat elini,
siz ateş payımı verdikten sonra
bir daha Hades'ten bana dönüş yok.
Arkadaşlardan uzak oturup konuşmayacağız başbaşa
sağken konuşup danıştığımız gibi;
uğursuz ölüm çekti beni uçurumun dibine,
buymuş doğduğum gün kaderime düşen pay.
Varlıklı Troyalıların duvarı dibinde ölmek değil mi,
tanrılara benzer Akhilleus, senin kaderin de."

Patroklos'un ruhu son bir ricada bulunur: kemikleri ve kül-
lerinin, Akhilleus da öldüğü zaman, onunkiler ile aynı yere ko-

1 Walter Burkert, *Greek Religion: Archaic and Classical*, çev. John Raffan, Cambridge, MA, 1985, 60.

nulması. Akhilleus, uykusunda, Patroklos'a cevap verir, "bir ancık da olsa" kalması için yalvarır – ama ruh kaçır "bir duman gibi, / yerin altına, ıslık çala çala." Akhilleus şaşkınlıkla ayağa kalkar, kendi kendine söylenir: "Bir şeyler var insandan Hades ülkesinde bile, / içinde can yoksa bile, bir ruh var, bir gölge."

Ilyada'da, cesedin işleminden geçirilmesi, yas tutma ve sağ kalıp acı çekenlerin haleti ruhiyesi ve yaptıkları gibi, ölme eylemi de teferruatıyla anlatılır. Ancak, ölen kahramanın kendisinin kaderine, bedeninden farklı olarak "özüne", Patroklos'un ruhu (*psykhē*) ve görüntüsünün (*eidōlon*) belirmesiyle, burada ancak dolaylı olarak temas edilir.² Tarihi bakımdan, Yunanlıların kahramanlara tapma pratiği, ölümlerin canlılara yardım etme gücüne sahip olduklarına inanılması yoluyla, bir kahramanın kimliğini onun ölümünden sonra da güçlü halde tutuyordu; ancak, kahraman tapımları Homeros'un Demir Çağının bitiminden sonra yaygınlaşmış olsa da, *Ilyada*'da bu pratiğin kanıtı yoktur.³

2 Buna, dolaylı olarak, hem Patroklos'un hem de Hektor'un ölüm anını tasvir eden kanırtıcı güzellikteki sözlerde temas edilmiştir: "canı çıktı gövdesinden, uçtu gitti Hades'e, / bıraktı gücünü, gençliğini, kaderine ağlaya ağlaya" (16.855-6 ve 22.362-3) Bu mısralar, dikkat çekici bir arkaizm bakımından da kayda değerdir: *lipous'androtēta kai hēbēn* – "gücünü, gençliğini bıraktı" – ifadesi bu haliyle heksametron veznine uymaz, fakat Mykene veya belki de daha erken **anrītata* formundan ötürü şekillenmiştir; bu demektir ki şairler çok eski devirlerden beri ölen savaşçıları anlatıyordu. Bkz. Richard Janko, *The "Iliad": A Commentary, Volume IV: Books 13-16*, Cambridge, 1992, sub. vv. 855-58, 420 vd.

3 Arkeoloji göstermektedir ki Karanlık Çağların sonunda kahraman tapımı bütün Yunanistan'a yayılmış, doğmakta olan şehir devletlerine girmiştir. Günümüze ulaşmış edebiyatta verilen daha sonraki birçok tasvirler, bu kahraman tapımlarındaki ibadetin esas itibarıyla Yeraltı Âlemiyle bağlantılı olduğunu göstermektedir – siyah renkli hayvanların kurban edildiği ve kanlarının yere akıtıldığı, alçaktaki bir ocağın etrafında gün batımında icra edilen ayinler. Bazen, tapımlarda ibadet edilen kahramanlar, belirli bir mahal veya ihtiyaca uyacak şekilde pragmatik bir anlayışla hesap edilerek, sonraki bir çağın icatları veya bu nihai şerefine kendilerine verildiği saygın tarihi şahsiyetler olurdu; fakat en yaygın tapımlar destanlarda isimleri geçen kahramanlar için olanlardı. Demir Çağının sonunda kahraman tapımının doğuşu için, bkz. Peter G. Calligas, "Hero-cult in Early Iron Age Greece", içinde yer aldığı kitap: Robin Hägg, Nanno Marinatos ve Gullög C. Nordquist, yayına hazırlayanlar, *Early Greek Cult Practice*, Stockholm, 1988, 229-34; Calligas'ın fikrine göre, hem kahraman tapımının hem de destanın aynı dönemde ortaya çıkması, nedensel olmaktan ziyade, paralel gelişmeleri temsil edebilir. Farklı tapım çeşitlerinin karmaşık yönleri, arkeolojik kanıtlar yoluyla, A. Mazarakis Ainian'ın makalesinde ince-

Daha özel olarak, *Ilyada*, ölen en önemli iki kahramanı bakımından, ölüm halinin herhangi bir biçimde hafifletilebileceği veya kahramanın ölümden sonra şu veya bu kabiliyetini muhafaza ettiği yolunda her çeşit imadan bilhassa sakınır. Can bedenden uçunca, cansız beden, şefkatle muamele görmesine, yıkanmasına, yağlarla ovulmasına ve kefenlenmesine rağmen, nadir ilahi müdahaleler bir yana, çürüyecek ve üstünde sinekler uçuşacaktır. Can bedenden ayrılıp "kasvet ve karanlığa" gömülür ve bedenin yanı sıra eşya ve hediyeler de yakılmakla beraber, bunlar, ölen savaşçının diğer âleme "yolculuğunda" herhangi bir şekilde kullanılabileceği nesneler değil, ona verilen saygı armağanlarıdır. *Odysseia* destanında, ölümlerin korkunç acizliği ve hiçliği açıkça belli edilir; burada, "ölmüş insanların suretlerinin" adı verilmeyen Yeraltı nehrinin (muhtemelen Stiks'in) öbür tarafında bekleştiklerini ve tam olarak serbest kalmaları için bedenlerinin gömülmesi veya yakılmasının gerekli olduğunu öğreniriz.⁴ Böylece, Patroklos'un varlığı sona

lenir: "Reflections on Hero Cults in Early Iron Age Greece", içinde yer aldığı kitap: Robin Hägg, editör, *Ancient Greek Hero Cult*, Stockholm, 1999, 9-36. Ainiyan, destanın biçimlendirici güç olduğu tezini savunur. Kahraman tapımlarının destanın etkisi altında doğdukları fakat aynı zamanda yerel gömme usulleriyle de bağlantılı oldukları tezi için, bkz. J.N. Coldstream, "Hero-Cults in the Age of Homer", *Journal of Hellenic Studies* 96 (1976), 8-17. Kahraman tapımlarının farklı tiplerinin tartışılması için, bkz. Lewis Richard Farnell, *Greek Hero Cults and Ideas of Immortality*, Oxford, 1921; sayfa 403 ve devamında antik çağ kaynaklarında isimleri verilen tapımların bir listesi vardır. Kahraman tapımlarında kan sunuları yapıldığını gösteren deliller hakkında bir inceleme, bunların *thysia* adlı yakılan et sunularının bir uzantısı ve değişik hali olarak icra edildiklerini öne sürmektedir: "Bu durumlarda, sunulan kan, hem savaş meydana gelen kurban törenine (*sphagia*), hem de kahramanın savaş nedeniyle ölmüş ve kahramanlık statüsünü kazanmış olduğu gerçeğine bir atıf olarak hizmet etmiş olabilir"; G. Ekroth, "Offerings of Blood in Greek Hero-cults", içinde yer aldığı kitap: V. Pirenne-Delforge ve E. Suárez de la Torre, yayına hazırlayanlar, *Héros et héroïnes dans les mythes et les cultes grecs: actes du Colloque organisé à l'Université de Valladolid du 26 au 29 mai 1999*, Liège, 2000, (Kernos; eklenti 10) 263-80; iktibas edilen pasaj 279. sayfadadır. Daha önce tartışıldığı gibi, bazı âlimler, Sarpedon'un ölümü ve daha sonra bedeninin yurduna götürülmesinde (16.456) tapım ritüelinin bir kanıtını görmüşlerdir; bkz. "Adam Toprağa Düşer" bölümü, not 21.

4 Styks ırmağı, *Ilyada* destanında Hades'in zikredilen tek ırmağıdır (2.755, 8.369, 14.271, 15.37). *Odysseia* destanıysa Yeraltı Âlemi coğrafyasının daha net bir tablosunu verir:

ermiştir; sadece, onun görüntüsü veya benzeri (*eidōlon*), onun yeryüzündeki hayatının anılarıyla şimdi onu bekleyen bulanık âleme ivedilikle ulaşma ihtiyacı arasında sıkışmış bir halde, kısa bir zaman için zuhur eder. Patroklos'un hayaletinin basit sözleriyle, dinleyici kitlesi anlar ki daha sonra onu yâd etmek için ne söylenirse söylensin, ne yapılsa yapılsın, ölüm savaşçının kendisine hiçbir şan veya mükâfat getirmez.

Patroklos'un cenaze töreni barbarca ihtişamla yapılır. En önde, savaş arabalarının gerisinde zırhları ve silahlarını kuşanmış halde, Myrmidonların bir şeref kıtası ve onların arkasında "binlerce yaya asker" yürümektedir. Bu görkemli geçit resmiyle, Patroklos'un cesedi arkadaşları (*hetairoi*) tarafından taşınır; ölünün üstüne, bir matem alameti olarak kestikleri saçlarını koymuşlardır. Cenaze ateşinin yakılacağı yerde, Akhilleus, Peleus'un oğlunun yurduna dönmesini kutlamak için yapmış olduğu bir adağı yerine getirmek üzere Phthie'deki "Sperkheios Irmağı için uzatmış olduğu" kendi saçını keser; öyle görünüyor ki Thetis oğlunun yakında öleceği beklentisiyle yaşamış olduğu gibi, Peleus da onun en nihayet döneceği beklentisiyle yaşamıştı.

"Eni boyu yüz ayak" olan cenaze ateşinin etrafında, koyunlar ve sığırların kesilmiş bedenleri sıralanmıştır; daha kolay yanması için Patroklos'un ölüsüne bu hayvanların yağları sürülür. Dört at ve Patroklos'un köpekleri de boğazlanıp ateşin içine atılır ve hepsi ateşe verilir; şimdi Akhilleus "yanlarına on iki Troyalı çocuğu da kattı, / on ikisini de tunçla öldürdükten sonra. / Yüreğinin tek isteği, canlara kıymaktı." Patroklos'un cesedi tamamıyla yanıp ateş söndüğünde, arkadaşları küllerin içinden kemikleri toplarlar: "Ağlaya ağlaya topladılar... ak kemiklerini / koydular onları altın bir kaba, / iki kat yağla kapattılar üstünü, / barakaya yerleştirip örttüler yumuşak bir kumaşla. / Sonra odunların yandığı yerde / bir çember çizip attılar temelini, /

"Orada Akheron'a Pyriphlegethon ve Kokytos akar,
Styks'ten gelen sular da dökülür oraya.

Bu yankılanan iki ırmağın birleşiminde bir kaya var."

sonra da toprak getirip yığdılar üst üste, / mezar tamam oldu, onlar da uzaklaştılar oradan.”⁵

Patroklos’un tantanalı cenaze merasimi, farklı çağlardan kültürlerin edebiyatında tanıklık edilen kahraman definleriyle uyum içindedir: Epik Yunan çağından başka, İzlanda, Töton, Anglo-Sakson, Viking, Veda – bunların hepsinde ortak bir defin tarzı görülür. Kahraman, genellikle zırhları ve silahlarıyla, bir cenaze ateşinde yakılır;⁶ birçok hayvan kesilir; cenaze törenleri günler boyunca sürer; yakılan ölüden geriye kalanlar bir tümölüse, toprak yığınına veya höyüğe defnedilir. Ayrıntılardaki bu tutarlılık, söz konusu motiflerin kökeninin, şiir geleneginde değil, gerçek defin pratiğinde olabileceğini akla getirmektedir.⁷

Arkeolojik kanıtlar bu görüşe destek verir ve hem Bronz Çağı Hitit krallıklarında, hem de Demir Çağı Yunanistan’ında Patroklos’un cenaze merasiminin geniş anlamda benzerleri bulunabilir – ama Bronz Çağı Yunanistan’ında değil, zira orada Mykenelilerin defin metodu, cesedin yakılması değil, mezarlara gömülmesiydi. Yakın tarihlerde keşfedilen, M.Ö. 1200 civarına, yani Troya Savaşı zamanlarına ait bir Mykeneli askeri yetkilinin mezarında, cenin pozisyonunda kıvrılmış iskelet kalıntılarının yanına bir kılıç, bir mızrak ucu ve bir bıçak yerleştirilmişti. Kahramanlık çağının bütün definlerinin kahramanca olmadığı yolunda dokunaklı bir hatırlatma.⁸

Yıllar boyunca, Homeros’un tasvir ettiği merasimlere en yakın olan örneklerin Hititler arasında bulunduğu inanılmıştır. Hi-

5 Patroklos’un kemiklerinin defnedilmesi, mezarın cenaze ateşi üzerine nasıl yerleştirilmiş olduğuna dair spekülasyonlu bir krokiyle, Angeliki Petropoulou tarafından dikkatle incelenmiştir: “The Internment of Patroklos (*Iliad* 23.252-57)”, *American Journal of Philology* 109 (1988), 482-95.

6 Ancak, zırh ve silahların Patroklos ile beraber yakılması söz konusu değildir; bkz. “Esir Almak Yok” bölümü, not 1.

7 M.L. West, *Indo-European Poetry and Myth*, Oxford, 2007, 496 vd.; West şuna işaret etmektedir ki büyük ihtimalle Hint-Avrupalılar “ölülerini yakmazlardı; ölüleri yakma âdeti ilk olarak Hititler arasında görülür ve M.Ö. 13. asırdan itibaren Yunanistan’a ve kuzey Avrupa’ya yayılır.” Bu alıntı 498. sayfadandır.

8 “Rare Mycenaean Grave Unearthed”, *Friends of Troy Newsletter*, Aralık 2007, s.2.

tipler ölen krallarını cenaze ateşlerinde yakar, korları şarapla söndürür, sonra da kemikleri toplayıp yağın içine batırır ve keten kumaşlara sararlardı.⁹ Ancak, 1980 yılında, Yunanistan'ın Eubolia adasında, Lefkandi şehrinden yukarıda bir Demir Çağı mezarının yankı uyandıran keşfiyle, Yunanistan'da Homeros devrine çok daha yakın tarihlerde kahraman definleri yapılmakta olduğu anlaşıldı. Uzunluğu 45 metre, genişliği 14 metre kadar olan, büyük bir cenaze ateşinin kömürleşmiş kalıntılarının üzerine inşa edilmiş abidevi bir binanın harabeleri altında, M.Ö. 1000 yılından hemen sonra gömülmesinden beri, hayret verici bir şekilde, bozulmadan kalmış zarif bir keten giysiye sarılmış halde, otuz ila kırk beş yaşlarında bir erkeğin kemiklerini içeren tunç bir amfora duruyordu. Bir kılıç, bir ustura ve demirden bir mızrak ucu gibi şahsi eşyayla beraber, muhtemelen kurban edilmiş olan, bol miktarda altın takılarıyla bir kadın ve dört tane at, kahraman ile birlikte gömülmüştü¹⁰ (bu araziye bir tatil evi yapmak için isteyen yerli toprak sahibi, mezar yapısını, sistemli olarak kazılmasından önce, kanuna aykırı bir şekilde yerle bir etmişti).¹¹

- 9 Trevor Bryce, *The Trojans and Their Neighbours*, Abingdon, Oxon, 2006, 22 vd.; ve Trevor Bryce, *Life and Society in the Hittite World*, Oxford, 2002, 176 vd.
- 10 Lefkandi'deki kahraman defni hakkında, bkz. Mervyn Popham, E. Touloupa ve L.H. Sackett, "The Hero of Lefkandi", *Antiquity* 56 (1982), 169-74 ve levhalar xxii-xxv. Definler ve mezar eşyası daha ayrıntılı olarak M.R. Popham, P.G. Calligas ve L.H. Sackett (yayına hazırlayanlar) tarafından tasvir edilmiştir: *Lefkandi II: The Protogeometric Building at Toumba, Part 2: The Excavation. Architecture and Finds*, Oxford, 1993, özellikle 19 vd. ve levhalar 15-22. Evcil hayvanların, belki de efendilerinin cenaze ateşinde, kurban edildiğini gösteren kanıtlar Homeros'tan daha eskidir; misal olarak, bkz. Evangelia Protonotariou-Deilaki tarafından tasvir edilen olağanüstü geç Orta Helladik çağ at gömüsü, "The Tumuli of Mycenae and Dendra", içinde yer aldığı kitap: Robin Hägg ve Gullög C. Nordquist, yayına hazırlayanlar, *Celebrations of Death and Divinity in the Bronze Age Argolid*, Stockholm, 1990, 85-102. Cenaze ateşleri üzerine inşa edilen Demir Çağı höyüklerinin misalleri Nicholas Richardson tarafından verilir: *The "Iliad": A Commentary, Volume VI: Books 21-24*, Cambridge, 1996, sub. vv. 245-48, 198 vd.; ve ölü yakmaları, sub. v. 254, 199 vd. Patroklos'un cenaze töreninin münferit unsurlarıyla arkeolojik denkliliklere rağmen, "bu cenaze töreninin bütün unsurlarını içeren veya benzer ölçekte hiçbir defin işleminin" henüz keşfedilmemiş olması Dennis D. Hughes tarafından vurgulanır: *Human Sacrifice in Ancient Greece*, Londra, 1991, 66.
- 11 Bu vahşet basında geniş ölçüde haberleştirildi; misal olarak bkz. "Greek Antiquities: Victims of Demand for Housing", *New York Times*, 2 Ekim 1980, s. A12.

Patroklos'un muhteşem cenaze merasimi bitince ve kemikleri urna denilen özel kabın içine yerleştirilip mezarının üstüne toprak yığılarak bir tepecik oluşturulunca, Akhalar gemilerine doğru yönelirler, fakat Akhilleus onları durdurur. Onları bir araya toplayan Akhilleus gemilerinden bir sürü değerli mallar getirilmesini emreder: Üçayaklar, hayvanlar, demir eşya ve kadınlar. Patroklos onuruna yapılacak olan, araba yarışları, koşu yarışı, yumruk dövüşü, gülle fırlatma, kargı dövüşü, okçuluk ve kargı atma müsabakalarında verilecek ödüllerdir bunlar. Bu çeşit oyunlardan *Ilyada*'da biraz önce bahsedilmiştir: Hektor Akhilleus'tan kaçtığında, "bu yarış bir kurbanlık, bir öküz derisi uğruna değildi, / at sürücüsü Hektor'un canı uğrunaydı bu yarış."

Patroklos'un defin ritüelleri gibi, cenaze merasimleri ve dini ayinlerde icra edilen spor oyunlarına tarihi kayıtlarda rastlıyoruz.¹² Hitit dini bayramlarında, mesela, geçit alayları, kurban kesimleri ve törenlerin genel bağlamı içinde ancak küçük bir rol oynasalar da, yumruk dövüşü ve ağırlık kaldırma müsabakaları vardı.¹³ Öte yandan, spor oyunları ve diğer yarışmalar Demir Çağı Yunanistan'ında cenaze ve ibadet ritüellerinin merkezî unsurlarıydı;¹⁴ bu çağ, ne de olsa, M.Ö. 776'da yapıldığı rivayet edilen ilk Olimpiyat oyunlarının çağıdır. Bu türden mü-

12 Mykene âdetleri, yine, hiç kesin değildir: büyük gayret içindeki bir atın çektiği bir savaş arabasına binmiş halde bir savaşçıyı tasvir eden, Mykene'de bulunmuş, M.Ö. 16. asırdan mezar stelleri veya işaretleri, muhtemelen, ölümler anısına yapılan spor yarışmalarını yâd ederler; Emily Vermeule, *Greece in the Bronze Age*, Chicago, 1964, 90 vd. Bronz Çağında koşu, boks ve araba yarışlarına dair başka muhtemel kanıtlar Eva Rystead tarafından tasvir edilir: "Mycenaean Runners – including APOBATAI", içinde yer aldığı kitap: E.B. French ve K.A. Wardle, yayına hazırlayanlar, *Problems in Greek Prehistory*, Bristol, 1988, 437-42.

13 Charles Carter, "Athletic Contests in Hittite Religious Festivals", *Journal of Near Eastern Studies* 47, no. 3 (Temmuz 1988), 185-87.

14 Bu bayram yarışmalarının birçoğu koro veya şiir yarışmalarıydı. Asık yüzlü bir çiftçinin nesir şeklinde yıllık bir takvimi olan *İşler ve Günler* eserinde Hesiodos şunları kaydeder: "Khalkis'e gitmiştim / Yigit Amphidamas'ın yarışlarına katılmaya: / Birçok ödülleri komuştu kahraman oğulları. / Herkes bilir benim orada / Bir yigitlemeyle birinci gelip / İki kulplu bir üçayak kazandığımı." Hesiodos, *İşler ve Günler*, 654-659, içinde yer aldığı kitap: Glenn W. Most, yayına hazırlayan ve çeviren, *Hesiod: Volume 1, Theogony. Works and Days. Testimonia*, (Cambridge, MA, 2006), 141.

sabakaların, insanların algısında, ölüye tam olarak nasıl şeref verdiği pek belli değildir, ama öyle anlaşıyor ki bunların törensel anlamı, olağanüstü bir performans gösterisi ve çabasıyla, ölen kişinin yâd edilmesinden ileriye gitmiyordu – gayet Yunanvari bir anlayış. Diğer yandan, bunların ıstırap içindeki topluma olan faydaları açıktır. Tezahüratlar ve moral verici “ödül törenleri” eşliğinde, bu türden ritüelleşmiş, sahte askeri performanslar, hiç şüphesiz, bir normallik ve hatta iyimserlik hissiyatını yeniden oluşturmaya hizmet ediyordu.¹⁵

Yirmi Üçüncü Kitabın çoğunu teşkil eden, Patroklos için düzenlenen cenaze oyunlarını tasvir eden bu uzun dekor parçası, bize, Akha kahramanlarının savaş meydanı dışındaki hallerine dair yegâne bakışı sunar. Yarışmalar eğlenceli, şamatalı ve bazen de tehlikelidir; mesela, Diomedes ile Aias arasındaki yakın dövüş müsabakası, korkutucu bir an için, bunlardan birinin ölümüyle sona erebilecekmiş gibi görünür. İlk ve en heyecan verici yarışma, beş kahramanın katıldığı arabaya yarışıdır; görüleceği gibi, hem Akhilleus’un karakterine, hem de kahramanların öfkesine tuttukları ışık bakımından, seyircilerin yaptıkları yarışçıların eylemleri kadar anlamlı olacaktır.

Beş yarışmacıdan biri, Admetos’un oğlu Eumelos, en düşük profilli olandır; destanda daha önce yalnızca iki defa adı geçmiştir. Bir defasında, İkinci Kitapta, Tesalya’dan gelen önemli bir kontenjanın lideri olarak ve bir defa da, anlamlı bir şekilde, “ikisi de bir yaşta, ikisi de bir boy, / ikisinin de bir kıllarının rengi” diye anlatılan kısrakların sahibi olarak anılmıştır. Eumelos *Ilyada*’da belirgin bir varlığa sahip olmasa da, ailesinin mitlerdeki başka hikâyelerle güçlü bağlantıları vardı ve kendisi de Homeros’un dinleyici kitlesi tarafından hiç şüphesiz biliniyordu.¹⁶ Her ne olursa olsun, destanda adının şöyle bir geçmesin-

15 Oyunların sosyal fonksiyonu hakkında, misal olarak bkz. James M. Redfield, *Nature and Culture in the “Iliad”: The Tragedy of Hector*, Chicago, 1975, 210.

16 Apollon’un oğlu Asklepios bir yıldırım çarpmasıyla ölünce, Apollon, o yıldırımı yapan, Zeus’un bir oğlu olan Kyklops’u öldürerek intikamını almış. Apollon, bu suçun cezası olarak, bir ölümlüye bir yıl boyunca işçi olarak hizmete mahkûm edilmiş. Eumelos’un babası Admetos olan bu ölümlü, tanrının –saygılı ve kibar– patronu olmuş. Eumelos’un atları Apollon’un onun babasına he-

den binlerce mısra sonra, burada bir kez daha sahneye çıkarılması *Ilyada*'nın kapsamlı malzemesinin nasıl sıkıca kaynaştırılmış olduğuna dair belagatli bir delildir.

Diomedes ikinci yarışmacıdır; Aineias ile mücadelesinde kazanmış olduğu atları sürmektedir. Üçüncü yarışmacı, "Agamemnon'un kısırağı Aithe'yi ve kendi atı Podargos'u" süren Menelaos'tur; daha güçlü olan ağabeyine karakteristik bağımlılığı böylece ustalıkla özetlenmiştir. Dördüncü yarışmacı olan Antilokhos, uzun uzadıya konuşmayı seven babası Nestor'un bir dizi tavsiyelerini dinlemek zorunda kalır. Bu tavsiyeler, en öz-lü ifadesiyle, şuna gelip dayanır: "Sevgili oğlum, arabanı akıllıca sür ve dikkatli ol." Destanda asla tam olarak karakterize edilmemesine rağmen yüksek profilli bir şahsiyet olan Meriones beşinci yarışmacıdır. Sağ kolu olduğu, Girit'in efendisi Idomeneus ile birlikte, Meriones, Mykene tradisyonu içinde donup kalmış bir Minos kalıntısı gibi görünür.¹⁷

Yarış başlar ve atlar gemilerin bulunduğu yerden fırlayıp, Nestor'un "eskiden ölmüş bir adamın mezarı mı ne, / eskilerin diktiği bir sınır mı yoksa?" diyerek tarif ettiği, kurumuş bir ağaç gövdesiyle etrafında iki beyaz taştan ibaret olan dönüş noktasına doğru harekete geçerler. Burası bir mezar yeri mi, yoksa bir sınır işareti midir? Bağlam –yani, Patroklos'un mezarının hemen yakınında yapılan bir yarış– düşünüldüğünde, çift anlamlılık çok belirgindir; kahramanlar neye inanmaya sevk edilirse edilsinler, ölümlerin anısının ebediyen sürmediği yolunda meşum bir hatırlatıcı.

Eumelos kısa zamanda öne geçer, ama atlarının boyunduruğu kırıncı arabasından düşer. Babasının özenli tavsiyelerini tamamıyla unutan Antilokhos çok dikkatsizce yarışır, "Hadi, Aithe gibi bir dişi at utandırmasın sizi" diye bağırarak atlarını Menelaos'un kısırağını geçmeye zorlar. Onun zorlu taktığı temkinli Menelaos'u korkutur. Menelaos cesaretini kaybeder ve at-

diye olarak verdiği atlarmış; *Ilyada* 2.763 ve devamı; ayrıca bkz. Timothy Gantz, *Early Greek Myth: A Guide to Literary and Artistic Sources*, cilt 1, Baltimore, 1993, 92.

17 Meriones'in Minos bağlantıları hakkında, bkz. T.B.L. Webster, *From Mycenae to Homer*, New York, 1964, 104 vd., 117 vd.

larını kenara çeker. "Elbet belanı verir tanrılar sana" diye bağırır Menelaos. "Oysa Akhalar aklın başında sanırdı seni."

Atlar tozun içinden çıkarak varış çizgisine yaklaşıırken, kenarlarda oturup yarışı seyreden Akhalar kimin önde olduğunu anlamak için sabırsızlıkla gözlerini dikerler. Oileus'un oğlu Aias ile Idomeneus arasında ateşli bir tartışma çıkar:

"Aias, kavgacı başı, akılsız adam,
Akhalaran geri kalırsın her işte..."

Böyle dedi, Oileusoğlu hızlı Aias da kalktı ayağa,
öfke içinde, kaba sözlerle karşılık verecekti,
Akhilleus da ayağa kalkıp söz almasaydı,
aralarındaki kavga sürüp gidecekti:
"Kötü sözlerle çıkışmayın birbirinize,
Aias, Idomeneus, bunlar yakışmaz size.
Başkaları böyle yapsa, siz darılırdınız onlara.
Oturun herkesin arasına, gözleyin koşuyu."

Kahramanlar arasında éris –anlaşmazlık– hatırlanacağı gibi, destanların favori bir temasıydı. Heyecana kapılmadan bakılırsa, soylu destansı bağlamlarından tecrit edilirse, bu ihtilaflar hemen her zaman ufak tefek şeyler etrafında döner. Kypria destanında, "Akhilleus bir ziyafete geç davet edildiği için Agamemnon ile tartışır"; Aithiopsis destanında, "Akhilleus'un silahları uğruna Odysseus ile Aias arasında bir tartışma çıkar"; Odysseia bir şenlikte Akhilleus ile Odysseus arasındaki bir tartışmadan bahseder. Akhilleus ile Agamemnon arasındaki "tartışma"dan doğan *Ilyada*'nın kendi dramatik olaylar zincirini söylemeye gerek yok.

Şimdi, cenaze oyunlarında, çok sayıda yeni tartışmalar baş gösterir. Aias ile Idomeneus'un seyirciler arasındaki tartışmasından başka, Menelaos Antilokhos'a arabasını deli gibi sürmesinden dolayı öfkeli ve Akhilleus, arabasının boyunduruğu kötü bir talih eseri olarak kırılan Eumelos'un zararını telafi etmek için ödüllerde bir ayarlama yapılmasını teklif ederek, yarışı ikinci sırada bitiren Antilokhos'un öfkelerini çeker; uzunca

anlatılan bu etkileyici sahnede, Akhilleus'un işaret ettiği gibi, "en iyi adam" bu kaza yüzünden sonuncu gelmiştir ve Akhilleus Eumelos'a fahri bir ikincilik ödülü verilmesini teklif eder. Antilokhos bu teklife karşı çıkar:

"Ey Akhilleus, bunu yaparsan çok gücenirim sana.
Arabasıyla, hızlı atlarıyla tökezledi o,
sen gene de elimden almak istersin ödülümü,
onun yiğit olduğuna inandın bir kere...
Acıyorsan ona, o senin yürekten dostunsa,
barakanda bol altın var, bol tunç var,
koyun sürülerin var, kadın kölelerin, tek tırnaklı atların."

Ödüllerin yeniden dağıtılması teklifi ve Antilokhos'un buna verdiği öfkeli karşılık, *İlyada*'nın başlangıcında Akhilleus ile Agamemnon arasındaki katastrofik tartışmanın temalarını belirgin bir şekilde yansıtmaktadır. Kararına ve otoritesine yapılan açık sözlü bir itiraz karşısında Agamemnon'un tavrıyla şimdi Akhilleus'un tavrı arasındaki tezat da belirgindir:

Böyle dedi [Antilokhos], koşuda dayanıklı Akhilleus da
gülümsedi,
çok severdi arkadaşı Antilokhos'u.
Kanatlı sözlerle karşılık verdi ona, dedi ki:
"Madem git diyorsun bana, Antilokhos,
bir başka armağan getir, diyorsun, ver Eumelos'a,
öyle olsun, ben de yapacağım dediğini."¹⁸

Bu sözler, *İlyada*'da öfkeli Akhilleus'un gülümsediği bu yeğâne sahne, gerçek bir liderlik olsaydı *İlyada*'daki olayların nasıl farklı bir yol izleyebileceğine dair tatlı sert bir hatırlatma iş-

18 *İlyada*'nın bıraktığı yerden devam eden Aithiopis destanında, Antilokhos, Patroklos'un *İlyada*'daki rolünü yerine getirir; Akhilleus'un en yakın arkadaşı, öldükten sonra intikamını aldığı arkadaşı. Bazı alimlerin fikrine göre, Akhilleus'un burada Antilokhos'a gülümsemesi onun müstakbel rolüne yönelik sessiz bir onaydır; bkz. M.M. Wilcock, "The Funeral Games of Patroclus", *Bulletin of the Institute of Classical Studies of the University of London* 20 (1973), 1-11.

levi görür. Birinci Kitapta Agamemnon'un alelacele bir başkasının ödülüne el uzatması ve hatta Nestor'un lafazan "otoritesi" bile, Akhilleus'un bizzat kendisi ve bu halin [Antilokhos ile anlaşmazlığın] tehlikeleri üzerindeki içgüdüsel ve mutlak hâkimiyeti yanında sönük kalmaktadır. Patroklos şerefine düzenlenen oyunların hamisi olarak, Akhilleus yarışlara katılmaz, fakat verdiği zarif güvenceyle oyunlara tamamıyla hâkim olur. Sonuncu yarışta, kargı fırlatma yarışında, Meriones'e karşı bir rakip olarak oyunlarda kendini bir defa ve kısaca gösteren Agamemnon'a yönelik tavrında bunu en çıplak şekliyle görürüz. Akhilleus, daha yarış başlamadan, ona şöyle hitap eder:*

"Atreusoğlu, biliriz herkesten ne kadar üstün olduğunu
güçte kuvvette, kargı atmakta.
Al götür koca karınlı gemilerine bu ödülü.
Yiğit Meriones'e verelim kargıyı da.
Ben böyle dilerim, senin gönlün ne der?"

Atreus oğlunun yarışmayı kaybedebileceği ve bir itibar kavgasına daha girebileceği ihtimalini öngören Akhilleus ustalıkla müdahale eder. "Böyle dedi, Kral Agamemnon da olmaz demedi." Bir diplomasi şaheseri olan Akhilleus'un kısa konuşması Akhaların asla sahip olamadığı büyük lideri ortaya koyar.¹⁹

Patroklos için yapılan cenaze oyunları, *Ilyada*'nın Akhaları hikâye etmesine bir çeşit sonsöz olarak hizmet eder. Barışçı müsabakalarda bütün güçleriyle mücadele eden kahramanların, savaş meydanındaki yiğitçe karakterlerine gülünç bir şekilde bağlı kaldıklarını görürüz ve bu duygulu ve bilgili portreler destanda çoğunun en son görüleceği zamanı temsil ederler. Oyunların bitmesiyle, "toplantı dağıldı, ordular tuttu gemilerin yolunu." Akhilleus, deyim yerindeyse, sahnede tek başına kalır.

(*) Akhilleus bu yarışın yapılmasından önce birincilik ödülünü (1 öküz değerinde bir kazan) Agamemnon'a, diğer ödülü (bir kargı) Meriones'e verir ve yarışı yaptırmaz – ç.n.

19 Oyunların siyasi bakımdan ima ettikleri Dean C. Hammer'in makalesinde iyice tartışılır: "Who Shall Readily Obey?" Authority and Politics in the *Iliad*", *Phoenix* 51, no. 2 (1997), 1-24, özellikle 13 vd.

Akhilleus, yine gözyaşları dökerek, Patroklos'u hatırlar: "Öz-lüyordu Patroklos'un insanlarla kavgada / soylu gücünü, ol-gun diriliğini, / zorlu denizler geliyordu gözünün önüne, / ora-da çektikleri çileler geliyordu aklına, / paylaştıkları dertler geli-yordu, acılar." Patroklos'un büyük işleri destan şarkısına –*kléa andrôn*– asla tahvil edilmez, yakın bir dostun mahrem hatırala-rı olarak kalırlar. Uykusuz her gecenin ardından, Akhilleus şa-fak vaktinde kalkar ve kederini dağıtacağına inandığı o tek fa-aliyeti vahşice tekrarlar: "Şafak sökünce denizin, kıyıların üs-tünde, / o saat koştu hızlı atlarını arabasına, / sürüklemek için bağladı Hektor'u arabasının arkasına. / Menoitios oğlunun ölü-sü gömülü mezarın çevresinde üç kere dolaştırdı."

Patroklos'un cesedi gömülmemiş tek ceset değildi. Hek-tor'un hırpalanmış cesedi onun öldüğü günden beri tozun top-rağın içinde yüzükoyun yatmıştır ve Akhilleus onun asla def-nedilmeyeceği yolundaki yemininden hiçbir dönme işareti gös-termez. Patroklos'un ruhunun "bana ateş payımı ver" diyerek yaptığı sitemli rica, ki bu yapılmadan onun ruhu öbür dünyaya intikal edemeyecektir, Akhilleus'un yaptıklarıyla Hektor'un sa-dece bedenine değil ruhuna da kötü muamele ettiğine dair do-laylı bir hatırlatma olarak hizmet ediyordu.

Akhilleus böyle saygısızlık ederken tanrısal Hektor'a,
mutlu* tanrıların burkuldu yürekleri.

Seyreden tanrılar arasında, Hektor'un cesedini Akhilleus'tan kurtarmak için Hermes'i gönderme planı Hera ile Athene'nin gücü ittifakıyla reddedilir. "Onların kutsal Ilyon'a karşı kinleri / olduğu gibi duruyordu yüreklerinde, / öfkeliydiler Priamos'a, halkına, / Aleksandros'un çılgınlığı yüzündendi bu, / tanrıçalar çoban ağılına geldiğinde / Aleksandros hor görmüştü tanrıçala-rı [Hera'yı ve Athene'yi] / iç yakan tanrıçayı [Aphrodite'yi] gü-zel bulmuştu." Şu birkaç mısra, *Ilyada*'da, Aphrodite'yi tanrıça-

(*) Tanrıların "mutlu" olması Akhilleus'un Hektor'un cesedini hırpalamasıyla ala-kalı değildir. *Ilyada* destanında "mutlu" tanrılar için kullanılan kalıplaşmış bir sıfattır sadece – ç.n.

ların en güzeli olarak ilan eden Paris'in kararına açıkça yapılan yegâne atıftır; bu karar için Paris'in mükâfatı (ve rüşveti) dünyanın en güzel kadını Helene, sonraki Troyalı Helene idi.²⁰ Paris'in kararı, elbette, Troya Savaşı'nın nedeniydi. Yeryüzünde, Akhilleus'un öfkesi bitmiş ve çıkan yeni ihtilaflar yatıştırılmıştır, fakat Olympos'ta tanrılar eski kinlerinden kolay kolay kurtulamazlar. İlk baştaki, şimdi uzak ama hâlâ devam eden ilahi tartışmanın böylece anılması kritik bir anda olur, zira dikkatler Patroklos'un cenazesi ve Akhalardan uzaklaşıp Hektor'un cesedine ne olacağı meselesine, Troya'nın kederine ve Troya'nın kaderine yönelmektedir.

Apollon hırsla tanrılara sitem eder; yaşarken onları kurbanlarıyla memnun etmiş olan Hektor'a aldırış etmedikleri için ve daha çok, merhametsiz, acımasız, utanma duygusu olmayan, "boş toprağa sövecek" kadar ileri giden "uğursuz Akhilleus"a destek verdikleri için onları suçlar. Apollon'un kızmasıyla Hera'nın soğuk nefreti arasında, Zeus yumuşak bir dille müdahale ederek bir plan ortaya koyar. Thetis'i çağıracaktır: "Gelsin de ne tasarladığımı diyeyim ona, Akhilleus'un nasıl Priamos'tan armağan alacağını, / Hektor'u nasıl geri vereceğini babasına." Zeus'un kısaca özetlediği planın uygulanması *Ilyada*'nın kalanındaki dramatik aksiyonu tayin eder.

Zeus'un emirleri, haberci Iris eliyle, ilk olarak Thetis'e iletilir. Thetis, koyu bir yaşmak ("olmazdı bundan koyu yaşmak") ile örtünerek, baş tanrının çağrısına uyar. Zeus onu nazikçe karşılar: "Geldin Olympos'a, dertle dolu, Thetis tanrıça, / bilirim, avutulmaz bir acı var yüreğinde." Tanrılar Akhilleus'a kızgındırlar, ama, Zeus'un Thetis'e söylediği gibi, "ben vermek isterim bu ünü Akhilleus'a, / ilerde de saklamak için senin saygı-

20 Bu pasajı içeren 23-30 numaralı mısraların sahiçiliği, hem dil özellikleri sebebiyle hem de anlam itibarıyla (yani, tanrılar bir beden in çalınmasını onaylar mıydı? Athene ve Hera'nın Aphrodite ile bir güzellik yarışmasına girmemele ri gerekir vesaire) antik çağdan beri hararetle tartışılmıştır. Bu mısraların met ne dâhil edilmesi lehinde ve aleyhindeki argümanların bir özeti için, bkz. Richardson, sub. vv. 23-30, 276 vd. Richardson'ın vardığı sonuç: "Bir bütün olarak bu pasajın orijinal şiirin bir parçası olarak görülmesi gerektiğini söylemek muhtemelen doğru olur."

nı, sevgini." Zeus tanrıçaya borcunu hiç unutmaz, fakat oğlunu şereflendirme vaadini geri çekmek zorunda olduğu an gelmiştir. Akhilleus yeterince şan ve şeref kazanmıştır. Şimdi onu bırakıp ileriye gitme zamanıdır.

Zeus'un talimatı ilgili kişilere süratle tebliğ edilir. Thetis, hiç tereddüt etmeksizin, Olympos'tan şimşek gibi ayrılarak Akhilleus'a gider ve Zeus'un planını oğluna anlatır. Akhilleus da, yine hiç tereddüt etmeksizin, "öyle olsun" diye karşılık verir. Zeus Priamos'a Iris'i gönderir: "Gitsin Akhaların gemilerine, geri alsın oğlunu, / armağanlar götürsün, hoş etsin gönlünü Akhilleus'un." Akhilleus hediyelerle gönlünün alınmasına tamamıyla dirençli olduğunu göstermiş olduğundan, Zeus'un stratejisi tuhaf görünebilir. Ancak, Zeus onu gayet iyi tanımaktadır. Iris'e söylediği gibi, Akhilleus "deli değil, kör değil, sevmez suçu, / saygı duyacak yalvaran adama." O halde, Zeus'un planı Akhilleus'un temeldeki karakteriyle, Patroklos'un ölümünden önce sergilemiş olduğu karakteriyle uyum içindedir. Oğlunun ölümünden sonra Priamos'un içgüdüsel ilk tepkisi de Akhaların gemilerine gitmek ve orada "bu azgın, zorba adama yalvarmak" olmuştu. O halde, Zeus'un emirleri, Akhilleus ile Priamos'un oynamaları gereken senaryoyu temin etmekten ziyade, ıstırap içindeki her iki adamın da şimdi adeta unutulmuş olan kendi tabiatlarına göre ıstıraplarını aşabilmeleri için gerekli fırsatları sunmaktadır.

Iris, Zeus'un iletisini Priamos'a bildirmek için geldiğinde, onu sarayının avlusunda, sağ kalan oğullarıyla otururken bulur; "tepeden tırnağa sarılmış abasına, / bulanmıştı çamura başı, boynu. / Yerlerde yuvarlanmış, avuç avuç sürmüştü çamuru." Priamos, destanda şimdiye kadar, birlikte Troya'nın surlarından ovayı seyrederken Helene ile tatlı tatlı sohbet eden veya Paris ile Menelaos arasındaki düellonun yemin merasimini yaptırmak için at üzerinde azametle oraya gelen, sevimli bir ihtiyar savaşçı olarak görünmüştür. Ama şimdi, dikkatler yine Troya'ya çevrilirken, Priamos bütün destanın en unutulmaz, en hazin karakterlerinden biri olarak ortaya çıkar.

Akhilleus gibi, Priamos da artık kaderini umursamaz: "İstemem, bu kenti yerle bir görmesin gözlerim, / Hades'in sarayı-

na ineyim daha iyi." Kızgınlık içinde, etrafındaki Troyalılara ve en çok da, oğullarının en iyisi ölmüşken, uğursuz bir kaderin yaşamalarına izin verdiği, hayatta kalmış oğullarına ağır laflar eder: "Hadi çabuk olun, ödlekler, başbelaları, / siz öleydiniz keşke Hektor öleceğine, / öleydiniz hızlı gemiler önünde, topunuz birden!" Yanında, karısı Hekabe, üzüntüden aklını yitirmiş halde, Akhilleus'a lanet eder: "Isırmak isterdim o zorbanın ciğerini, / bir geçse elime, koparır yerdim çiğ çiğ. / Alınsa alınsa böyle alınır oğlumun öcü."

Destan, bu noktaya kadar, Akhilleus'un kozmik, dinmek bilmez kederine ve hatta Thetis'in bitmeyen ilahi kederine odaklanmıştır – yeryüzünde bu kederin eşi benzeri olamazmış gibi görünüyordu. Ama burada Troya'da, mahvolması yıkılması mukadder şehrin saray avlusunda, sıradan insanların –yaşlı, yıkılmış kralın ve ihtiyar karısının– kederi Akhilleus'un kahramansı ve muazzam ıstırabına denktir. Kederinde yiğitçe duran Priamos duygulandırıcı misyonunda da yiğitçedir. Patroklos'un cesedi bütün Akha ordusunun sonuna kadar mücadelesiyle savaş meydanından alınmıştır; şimdiyse Priamos, oğlunun cesedini, teslimiyetçi bir diplomasiyle ve (yanında giden tek insanı, arabacı İdaios'u saymazsak) tek başına geri almaya teşebbüs edecektir.

Zeus'un sözüne ve gönderdiği alamete güvenerek ve karısının çılgılık çılgılığa isteklerine rağmen, Priamos savaş arabasıyla yola çıkar; önünde İdaios'un sürdüğü ve katırların çektiği bir yük arabası gider. Yük arabasına, Priamos'un azalan servetini muhafaza eden "güzel kokulu / yüksek tavanı servi ağacından" mahzenindeki malların arasından seçilmiş "on iki tane çok güzel ruba, / on iki tane düz battaniye, bir o kadar kilim, / on iki ak keten çarşaf, on iki gömlek" ve ayrıca üçayaklar, kazanlar ve altın külçeler fidye olarak yüklenmiştir. Tarihi Troya VI, arkeologlarca bulunan binlerce ağırşak ile kanıtlandığı gibi, bir dokumacılık merkeziydi ve fidye mallar arasında kumaşlara ve dokumalara sıklıkla rastlanması bu gerçeğin yansıması gibidir.²¹

Priamos şehirden ayrıldığında gecedir ve "arkasından koşuyordu teknil dostları, / ölüme gidiyormuş gibi ağlaşıyorlardı."

21 Bryce, *The Trojans and Their Neighbours*, 124.

Şehirden çıkıp ovaya indiklerinde, diğerleri geri döner ve Priamos ile Idaeos yola devam ederler.

Zeus'un gözünden kaçmadı bu, acıdı ihtiyara,
seslendi sevgili oğlu Hermes'e, dedi ki:

"En çok sen seversin yoldaşlık etmeyi bir insana,
canla başla dinlersin hoşuna gideni,
hadi götür Priamos'u Akhaların koca karınlı gemilerine,
öyle götür ki, hiçbir Danaolu görmesin onu,
görmesin kimse, Peleus oğlunun yanına varmadan o."

Zeus'un ve utangaç peri Maia'nın oğlu Hermes, ona yazılan ilahide söylendiği gibi, "her işe eli yatkın, kurnaz, hırsız, sıgırtmacı, rüya taşıyıcı, gecenin casusu, kapıların bekçisi" olan bir tanrıdır.^{22*} *Ilyada*'da onun en yaygın sıfatı *argeiphontēs* olup genellikle "Argos'un katili" diye çevrilen karanlık bir terimdir.²³ Argos adlı sıgırtmacı, Zeus'un çok sayıdaki aşklarından biri olan ve Hera'nın kızgınlıkla ineğe çevirmiş olduğu zavallı lo'ya bekçilik etmekle vazifeliydi. Hermes talih tanrısıdır –Yunanca *hērmaion* kelimesi "beklenmedik bir kazanç" anlamına gelir– ve bir âlimin ifadesiyle, "keyifli ve edepsiz kazancın tanrısıdır";²⁴ kim olduğunu belli etmeden kaçabilen hırsız için keyifli, gece vakti evi soyulan insan için kötü talih.

Fakat en eskiden Hermes, sınırlarla özdeşleştirilirdi. Bir *hēr-*

22 "Hermes'e İlâhi", içinde yer aldığı kitap: M.L. West, yayına hazırlayan ve çeviren, *Homeric Hymns. Homeric Apocrypha. Lives of Homer*, Cambridge, MA, 2003, vv. 13-15, 115.

(*) *Homeros İlahileri*, çev. Ayşen Eti Sina, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2008, s. 52 – ç.n.

23 Bu terim "çoğu zaman 'Argos'un katili' diye çevrilir, fakat böyle bir çeviri olgandıysa bir lengüistik formasyon (*argo-* yerine *argei-*) teşkil ederdi ve bu efsane-nin (artık anlaşılmaz haldeki) bu sıfattan hareketle üretilmiş olabileceğini dikkate almalıyız." Gantz, cilt 1, 109. Birkaç alternatif yorum önerilmiştir: bekçi köpekleri gece vakti hırsızlığa çıkanların düşmanı olduklarından, "köpek öldüren" yorumu için, bkz. M.L. West, *Hesiod: Works and Days* (Oxford, 1980), 368 vd.; "ejderha" veya "yılan öldüren" için, bkz. S. Davis, "Argeiphontes in Homer – The Dragon-Slayer", *Greece & Rome* 22, no. 64 (Şubat 1953), 33-38.

24 Walter F. Otto, *The Homeric Gods: The Spiritual Significance of the Greek Religion*, Boston, 1964, 109.

ma, yol kenarında duran bir taş yığını veya abide olup, oradan geçen kişiler adeta geçişlerini işaretlemek için buna bir taş daha ilave ederlerdi. Taştan ileriye doğru uzanan dik bir fallus ve tepede tanrının başıyla düzenlenmiş kaideler klasik çağın tamamında basitçe hermes adıyla biliniyordu. Bu güçlü sınır işaretlerinin sembolizmi, insan bulunmayan yerlerde fallus temsiline kadar geri götürülebilir. "Sınırların ve onları aşmanın tanrısı olarak Hermes, böylece, çobanların, hırsızların, mezarların hamisidir" ve ayrıca Idaios gibi habercilerin.²⁵ Geçilebilecek en muazzam sınır, elbette, canlılar ve ölümler arasında olanıdır. *Odyseia* destanında, Hermes ölen insanların ruhlarını Hades'e götüren *psykhopompós* ("ruhların kılavuzu") olarak zühur eder:

götürüyordu onları sağlık tanrısı Hermes nemli yollardan.
Okeanos'un akışını izleyip vardılar Ak Kayaya,
Güneşin Kapılarını geçtiler ve Düşler Ülkesini,
ve Asfodel Çayırına ulaştılar az sonra,
orada kalır ruhlar, geçmiş göçmüşlerin görüntüleri.

— *Odyseia*, 24.9-14

Garip bir şekilde, *Odyseia*'daki bu çarpıcı görünüşten sonra asırlar boyunca, Hermes, edebiyatta olduğu kadar sanatta da, ruhların bir kılavuzu olarak sıklıkla tasvir edilmiş değildir. Belki de *psykhopompós* rolü, otantik bir vasıf olmayıp, tanrının iyiye yerleşik gece maceracısı ve haberci rollerinden ilham alarak Homeros tarafından *Odyseia* için yaratılmıştır. Her ne olursa olsun, bu ilhamın ana hatları, *Ilyada* destanında, yaşlı Priamos'un mistik, uhrevi yolculuğunda fark edilebilmektedir. Yakınlarının "ölüme gidiyormuş gibi" arkasından ağlaştığı Priamos, oğlunun cesedini geri almak için, gecenin karanlığında yola çıkar; ve nehrin kenarında, "Ilios'un büyük mezarını" geç-

25 Burkert, *Greek Religion*, 158. Sınırların tanrısı ve sınırların ihlal edicisi olarak Hermes üzerine, bkz. a.g.e., 156 vd.; tanrı başlı kaideler (*hermae*) ve bunların "hayvan ritüeli" kökenleri üzerine, bkz. Walter Burkert, *Structure and History in Greek Mythology and Ritual*, Berkeley ve Los Angeles, 1982, 39 vd.

tikten hemen sonra, Hermes karanlığın içinden peydah olur.²⁶

Her ikisi de korkuya kapılır. İdaios kaçmayı teklif eder, fakat Hermes "bıyıkları yeni terlemiş, en güzel yaşta / genç bir soy-lu kişi kılığında" Priamos'un elini tutar ve ona hitap eder. Myr-midonlardan biri ve Akhilleus'un seyisi olduğunu söyleyip Pri-amos'a bir konuda güvence verir – Hektor'un cesedi bozulma-mış halde durmaktadır.

"Çok benzersin babama" diye konuşur Hermes ve korku içindeki yaşlı adama saygılı, nazik muamele edişiyle *Ilyada*'da-ki bütün tanrıların en insancılı gibi görünür. Dizginleri alır ve arabasında Priamos'un yanına oturur. İdaios'un sürdüğü yük arabası arkadan gelirken, onları ovidan geçirip Akhaların tah-kimatına kadar götürür. Orada, akşam yemeği için hazırlık ya-pan nöbetçilerin üstüne uyku dökerek, savunma hendegini aşar ve Akhilleus'un barakasına varır. İri çam kütüklerinden yapılmış ve sazlardan örülü bir çatıyla kapatılmış olan baraka-nın gayet ağır bir avlu kapısı vardır; iç avluya açılan kapıyı ko-caman bir sürgü tutmaktadır ("o sürgüyü üç Akhalı koyabilirdi yerine, / üç kişi kaldırılabildi kapının kilidini, / oysa Akhil-leus koyardı yerine onu tek başına"). Hermes bu kapıyı Pri-amos için açar ve yaşlı adam ile yük arabası güvenle içeriye gir-diginde, bir tanrı olduğunu ifşa eder, son tavsiyelerini verir, sonra da ortadan kaybolur.

Ilyada'nın büyük sahneleri önceden dikkatle haber verilir ve ustalıkla hazırlanır – fakat onların eşğine gelindiği zaman, oya-lanma yoktur. Priamos birdenbire Akhilleus'un önüne çıkar.

[Priamos]... Akhilleus'u buldu içerde.

Bir başınaydı, dostları ötede oturmuştu.

Automedon'la Alkimos, Ares'in filizi,

didinip duruyorlardı çevresinde,

Akhilleus yemeğini yeni bitirmişti,

yemiş içmiş, masası duruyordu öylece.

26 Priamos'un Hades'e yolculuğu hakkında, misal olarak, bkz. Cedric H. Whit-man, *Homer and the Heroic Tradition*, New York, 1965, 217 vd. Yirmi Dördün-cü Kitabın *Odyseia* tarzında olması Richardson'un eserinde tartışılır (21 vd.).

“Arkadaşlardan uzak oturup konuşmayacağız başbaşa / sağken konuşup danıştığımız gibi” diye dert yanımtı Akhilleus’a Patroklos’un ruhu ve şimdi, akşam yemeği bitmiş ve diğer arkadaşlar meşgul haldeyken, Akhilleus ile eğer sağ olsaydı Patroklos kesinlikle şimdi başbaşa konuşup danışıyor olurlardı. Priamos Akhilleus’a psikolojik bakımdan en elverişli anında gelmiştir. Sessizce, dizlerine sarılır ve onun “korkunç, kanlı, insanı öldüren” ellerini öper. Akhilleus şaşkınlıkla bakarken, Priamos ona yalvarır:

“Tanrısal Akhilleus, getir aklına babanı.
Şimdi olmalı o da benim yaşımda,
varmıştır uğursuz ihtiyarlığın eşiğine.
Belki çevresinde komşuları bugün üzer onu,
belayı savacak kimsesi yoktur yanında.
Ama duyar hiç olmazsa yaşadığını senin,
gün boyunca sevinir gönlünde,
oğlum dönecek Troya’dan, göreceğim onu, der.
Oysa benim bahtım ne kadar kara,
yiğit oğullar yetiştirdim yaygın Troya’da,
ama kalmadı bana onların hiçbiri.
Geldiği gün Akha oğulları buraya,
oğullarım vardı benim elli tane,
on dokuzu bir ana karnından doğmuştu,
ötekileri sarayın kadınları vermişti bana.
Saldırgan Ares kırdı çoğunun dizlerini.
Biri gözümün bebeğiymi, korurdu kentimi, halkımı,
yurdunu savunurken geçen gün sen öldürdün onu da,
onun için geldim Akha gemilerine, Hektor için,
değer biçilmez kurtulmalıklar getirdim sana.
Saygı göster tanrılara, Akhilleus, bana da acı,
ne olur, kendi babanı getir aklına,
ben daha acınacak durumdayım ondan,
yeryüzünde hiçbir ölümlü katlanmadı benim katlandığıma:
Oğlumu öldürenin eline uzatıyorum yalvaran ağzımı.”*

(*) A. Erhat-A. Kadir çevirisinde “Oğlumu öldürenin ağzına uzatıyorum yalvaran elimi” ifadesi geçmektedir.

Yaşlı Priamos böyle dedi,
babasına ağlamak isteği uyandırdı Akhilleus'ta.
Elinden tuttu, yavaşça itti ihtiyarı.
İkisi de daldılar anılara:
Priamos yığılıp kalmıştı Akhilleus'un ayağı dibinde,
yiğit öldüren Hektor'a ağlıyordu hıçkıra hıçkıra.
Akhilleus da bir yandan babasına ağlıyordu,
bir yandan Patroklos'a ağlıyordu bağıra çağıra.
Hıçkırıklar ve çığlıklarla doldu evin içi.

Priamos'tan ayrılmadan önce, Hermes ona şu tavsiyede bulunmuştu: "kapan Peleusoğlunun dizlerine, / yakar babası adına, güzel saçlı anası adına, / yakar oğlu adına." Priamos bu tavsiyeyi tam olarak tutmaz, sadece Akhilleus'un babasından bahseder ve hakikaten de Peleus'un gölgesi *Ilyada*'nın bu son bölümünde gayet belirgindir. Priamos, Akhilleus'un barakasına, sığınacak yer arayan bir katil gibi ("Hani bir insan vardır... / yurdunda adam öldürdükten sonra... / yaban ellerde sığınır varlıklı bir adamın evine") ve hatta, rivayete göre, yarı-kardeşini öldürdükten sonra yakarıcı bir sürgün olarak Tesalya ve Phthie'ye gelen Peleus gibi girer. Akhilleus da onu karşılarken babasına çok benzer şekilde davranır; başka tradisyonlarda Peleus'un yiğitçe işlerinden bahsedildiği anlaşıyor, oysa *Ilyada* onu sadece Akhilleus'un babası olarak ve yolları Phthie'ye düşmüş olan, Phoiniks, Patroklos, karanlık Epeigeus gibi başka yakarıcı sürgünleri kabul eden insan olarak tanır.²⁷

Akhilleus, Peleus oğludur (*Pēleidēs*, *Pēletōn*), ama ayrıca *Aiakidēs*, yani "Aiakos soyundan"dır. Aiakos ise Peleus'un babasıdır. Pindaros'a göre: "Tanrılara benzer Aiakos, insanların en seçkini. Tanrılar için doğru olanı başardı. Hünherli ve akıllıydı."²⁸ Sonraki tradisyonlarda, Aiakos'un muhakeme gücüyle ve doğru düşünceleriyle Hades'te özel statü kazanmış ol-

27 Bu pasaj Bruce Heiden'in makalesinde tartışılır: "The Simile of the Fugitive Homicide, *Iliad* 24.480-84: Analogy, Foiling, and Allusion", *American Journal of Philology* 119 (1998), 1-10.

28 Pindaros, *Isthmia Şarkısı* 8.21-24 ve *Nemea Şarkısı* 8.7-8, içinde yer aldıkları kitap: C. M. Bowra, çeviren, *The Odes of Pindar*, Londra, 1969, 52, 215.

duğu nakledilir ve Platon onu ölüleri yargılayan üç kişi arasında gösterir.²⁹ Priamos'un ölümler diyarına sembolik yolculuğu burada, Aiakos soyundan Akhilleus'un evinde son bulur; Akhilleus da, tıpkı dedesi gibi, ölümlerin kaderi üstüne, bu özel durumda Hektor'un cesedinin kaderi üstüne ve dolayısıyla onun huzur bulamayan ruhu üstüne hüküm verme kudretine sahiptir.³⁰

Akhilleus, Peleus'tan söz ederek Priamos'u teselli etmeye çalışır. "Talihsiz ölümlülere tanrılar şu kaderi dokudu: / Yaşayacak insanlar acı içinde" der ve sonra, kendine ait bir ibret hikâyesini, Peleus'un kaderini anlatmaya girişir. Peleus, tanrıların parlak hediyeler verdiği adam, varlıklı, Myrmidonların efendisi, bir tanrıçayla evlenmiş olan adam:

"Mutsuzluk payı verdi bir gün tanrı ona da,
yerine geçecek çocukları olmuyordu,
bir tek oğlu oldu, o da kısa ömürlü.
Ben de bakamıyorum ona yaşlılığında,
yurdumdan çok uzakta, Troya'dayım,
sana dert olmaya geldim, çocuklarına dert olmaya."

Hektor'un fidye karşılığında geri alınması hemen gerçekleşir, fakat bu arada Akhilleus'un karakterinin tutarlılığını ortaya koyan ufak tefek birtakım şeyler olur. Priamos fidyeyi kabul ettirmek için aşırı bir gayret içine girince, Akhilleus öfkelenir: "Kızdırma artık beni, ihtiyar, / ben de düşündüm Hektor'u sana geri vermeyi" diye uyarır onu ve şunu ilave eder: "Anladım şu-

29 Platon, *Gorgias* 524a; burada Aiakos Avrupalı ölümlerin, diğer ikisi Asyalı ölümlerin yargıçlarıdır; başka kaynaklar için, ayrıca bkz. Gantz, cilt 1, 220 vd.

30 Akhilleus'un saygın büyükbabasıyla münasebetinin anlatımında lengüistik bir anomali vardır. Priamos'a "Peleus oğluna" gitmesi emredilir. Yunancada bu ifade tek bir kelimeyle verilir (*Pēletōnadē*). Homeros, yönelim gösteren -de eki ni başka hiçbir kişi adında kullanmaz; bunun paraleli *Aidōsde* ("Hades'in evine") şeklindeki yaygın tabirde görülür; bkz. Richardson, sub. v. 338, 308. Akhilleus'un Phthie ("Çorak Ülke") ile bağlantısı, *Odysseia* destanında Yeraltı Alemindeki zuhuru ve *Ilyada*'nın son kitabındaki rolünün belirgin uhrevi unsurları, bazı yorumcuları, onun bir vakitler ölümlerin bir tanrısı olduğu tahminine sevk etmiştir; bkz. Hildebrecht Hommel, *Der Gott Achilles* (Heidelberg, 1980), özellikle 25 vd.

nu da, kaçmadı gözümünden, / seni Akha gemilerine bir tanrı getirdi." Akhilleus'un arkadaşları, fidyeyi yük arabasından alırlar, fakat cesedi sarmak için iki keten çarşafı bir entariyi bırakırlar ve Akhilleus da hizmetçilerine emir verip Priamos görmeden Hektor'un ölüsünü yıkatır. Akhilleus'un bu dikkatinin sebebi, Priamos'un duygularını rencide etmeme isteğinden ziyade, oğlunun halini gördüğü takdirde bir baba olarak Priamos'un yaşayacağı öfke patlamasına karşı tedbir almaktır ("Hektor'u görmesini istememişti Priamos'un, / görünce belki taşardı yüreğinde öfkesi, / kışkırtırdı Akhilleus'u, Akhilleus da öldürürdü onu"). Agamemnon'un cenaze oyunlarında kargı fırlatma müsabakasında muhtemelen yenileneceğini öngörüp buna kibarca engel olmasında gösterdiği gibi, Akhilleus, kendi karakteri dâhil, insanların karakterleri hakkında derin anlayış sahibi olduğunu gösterir.

Hektor'un cesedi yıkandıktan, yağla ovulduktan ve güzelce sarıldıktan sonra, Akhilleus'un bizzat kendisi onu kaldırıp bir sedye üzerine yatırır ve arkadaşlarıyla beraber yük arabasına taşır. Barakasına dönerek Priamos'a haber verir: "Oğlun serbest, ihtiyar, istediğin oldu." Misafirini saygıyla ağırlamaya devam eden Akhilleus onu sofraya davet eder ve insanın ıstırap çekse bile karnını doyurmak zorunda olduğuna bir misal göstermek için beklenmedik bir eski hikâyeyi anlatır: "Niobe'nin de yemek geldi aklına" diye konuşur ve Niobe'nin on iki çocuğunun Apollon ve Artemis eliyle can vermesine dair meşum hikâyeyi uzun uzadıya nakleder.³¹ Birçok bakımdan garip olan bu hadise hakkında bir hayli yazılıp çizilmiştir. İlk olarak, düşüncesini desteklemek için geleneksel, eski bir hikâyeye başvurmak, tipik olarak, meramını açıkça söyleyen, bildiği ve hissettiğini lafı

31 Niobe'nin çocuklarının sayısı değişir; antik çağın farklı kaynaklarında, Hesiodos'un "on oğul ile on kız" ve "dokuz oğul ile dokuz kız"dan söz ettiği aktarılır; Hesiodos, *Kadınlar Katalogu veya EHOLAI*, içinde yer aldığı kitap: Glenn W. Most, *Hesiod: Volume 2, The Shield. Catalogue of Women. Other Fragments*, Cambridge, MA, 2007, fragmanlar 126 ve 127, sırasıyla, 195. Homeros ile Hesiodos arasındaki tutarsızlığın iki tradisyona işaret ediyor olabileceği ihtimali hakkında, bkz. Edm. Liénard, "Les Niobides", *Latomus* 2 (1938), 20-29. Bu hikâyenin çok sayıdaki kaynakları Gantz'ın kitabında verilir: cilt 2, 536 vd.

dolandırmadan beyan eden Akhilleus'un genel karakterine hiç uymaz: Priamos'a "üzüntüyle kahrolduğum halde ben kendim nasıl ki yediysem" veya buna benzer sözlerle, yemek yemesini tavsiye etmek onun karakterinden beklenecek davranış olurdu. Dikkat çekici nokta –Niobe'nin bir şeyler yemesi– bu iyi bilinen efsanenin herhangi bir versiyonunda bulunmayan bir eklentiye, Akhilleus niye bu hikâyeyi anlatmayı seçmiştir?³²

Homeros'tan lirik şairlere ve tragedya yazarlarına kadar çağlar boyunca anlatılan şekliyle Niobe'nin acıklı hikâyesinin öz şudur: Ölümlü bir kadın olan Niobe, on iki çocuğun annesi olduğunu, halbuki Leto'nun sadece iki çocuk –Apollon ve Artemis– doğurduğunu söyleyip övünerek kendini tanrıçadan daha üstün görmektedir. Leto'nun çocukları, annelerine karşı bu kendini bilmezliğin intikamını almak için, Niobe'nin çocuklarını öldürürler; Apollon oğlanları, Artemis kızları. Çocukların ölümü nazikçe olmaz; "Ölümler yatıp kaldılar kanlar içinde, / kimsecikler yoktu onları gömecek, / herkesi taşa çevirmişti Kronosoglu." Niobe'nin kendisi de taşa çevrilir ve bugün bile, Lidya'da Sipylos Dağında, üzerinden gözyaşları gibi su akan düz bir kaya biçiminde, çocuklarının matemini tutar.³³

Akhilleus'un bu hikâyeyi seçmesi genellikle şöyle izah edilir: Priamos, tıpkı Niobe gibi, birçok evladını kaybetmişti ve bunlardan biri, Niobe'nin çocukları gibi, gömülmemiş halde günlerdir yatıyordu. Ama bu ibret hikâyesinin Akhilleus bakımından da bir anlamı vardır. Niobe, hem çocuklarıyla aşırı derecede övünürken, hem de onların vahşice ve erken ölümlerinden dolayı hiç bitmeyen ıstırabını çekerken, en çok Thetis'i hatırlattır.³⁴ Her iki annenin de çocuklarının vakitsiz ölümlerinin fa-

32 Bruce Karl Braswell, "Mythological Innovation in the *Iliad*", *Classical Quarterly*, n.s. 21, no. 1. (1971), 16-26.

33 İbret hikâyesinin ayrıntılı bir incelemesi için, bkz. Richardson, sub. vv. 596-632, 339 vd.

34 "İnsanların" taşa çevrilmesi, hiç şüphesiz, Niobe'nin kendisinin taş kesilmesinden mülhem bir ayrıntıdır, ama Peleus'un sığırlarını öldürüp yediği için bir kurdun Thetis tarafından taşa çevrildiği şeklinde bir tradisyonun olması ilgi çekicidir; bir başka versiyonda, Thetis gibi bir Nereus kızı olan, Aiakos'un kızı Psamathe'dir kurdu taşa çeviren; bkz. Gantz, cilt 1, 227.

ili Apollon'dur. Apollon'un Akhilleus'a karşı başka türlü izah edilemeyecek düşmanlığının ardında, Thetis'in sevgili oğlunu fazlaca övmüş olduğu şeklinde bir tradisyonun olup olmadığını düşünmek gerekir. O zaman, Akhilleus'un ağzından dökülen ibret hikâyesi onun hızla yaklaşan kendi ölümü hakkında bir diğer hatırlatma olarak dokunaklı bir hal alır.

Elçiler için yaptığı gibi, Akhilleus şimdi misafirine sofru kurar ve Priamos ile beraber, karşılıklı hayret içinde birbirlerine masanın iki ucundan bakarak yemek yerler. Akhilleus'a şaşakalır Priamos, "ne güzeldi... boylu bosluydu, / benziyordu yüzü tanrıların yüzüne." Akhilleus da "şaşıyordu Priamos'a, / soylu görünüşüne, konuşmasına şaşıyordu." Şu son mısra çok merak uyandırıcıdır. Priamos neler konuşmuş olabilirdi ki?

Yemek bitince, Akhilleus barakasının avlusunda Priamos için bir döşek hazırlatır; Priamos geceyi oraya geçirecek ikinci yaşlı ziyaretçidir. Başarısız olan Elçiliğin ardından orada kalan Phoiniks ilkiydi. Belki de o Elçiliği hatırlayarak, Akhilleus Agamemnon'a son bir atış yapar. "Dışarda yatacaksın, çok sevgili ihtiyar," diye "şakadan" konuşur ve der ki, Akhalardan biri gece vakti gelirse, "o saat gider söyler erlerin başbuğu Agamemnon'a, / karışmam, gecikebilir kurtulması ölünün."

İki adam yataklarına gitmeden önce, Akhilleus gayet pratik ve yüce gönüllü son bir sual eder: Hektor'un cenazesini kaldırmak için kaç güne ihtiyacı olacaktır? Oğlunun defnedilmesi için geriye kalan zorlu işleri titreyen parmaklarıyla dikkatli bir şekilde ve yüksek sesle sayarak Priamos'un buna verdiği cevap, yıkılmış halde olan ama bu tatsız işi bitirmeye de mecbur olan yaşlı kralın karakterinin çizilmesinde son, ustaca bir rötüşü temsil etmektedir. Cenaze ateşi için odun toplamak gerekir, der Akhilleus'a, ve ironi veya kızgınlık olmadan ilave eder: "Biliyorsun, kentte dört yanımız sarılı."

"Hadi dokuz gün sarayda ağlayalım ona,
onuncu gün gömelim, halk da yapsın şöleni.
On birinci gün bir tümsek yığılız mezarına,
on ikinci gün gene savaşınız gerekirse."

Çevik ayaklı Akhilleus da dedi ki ona:
“Öyle olsun, ihtiyar Priamos, olsun buyurduğun gibi,
durduracağım savaşı dilediğin güne dek.”

Böyle dedi, ihtiyarı sağ bileğinden tuttu,
korku girmesin diye yüreğine.

Priamos ve Akhilleus hayatlarının son deminde karşılaşır-
lar. Yok olmaları kesindir ve iyi davranmanın mükâfatı olma-
yacaktır, ama yine de, önlenemez kadere ve umursamaz bir ka-
inada rağmen, karşılıklı olarak insaniyetlerinin en yüksek ide-
allerini ortaya koyarlar. Bütün ateşkesler gibi, Akhilleus’un Pri-
amos’a vaat ettiği ateşkes de arzu edilen bir fırsatın hayaletini
içinde barındırır.

1914 Noel Gününde, Birinci Dünya Savaşı’nın başlarında her
türlü askeri harekâtın adeta gerçeküstü bir şekilde askıya alın-
dığı, Noel Ateşkesi olarak bilinen dönemle ilgili olarak, Britan-
yalı meçhul bir asker şöyle yazıyordu: “Dünkü çay saatinden
bu yana, ne bir taraftan, ne de diğer taraftan tek bir kurşun bi-
le sıkılmış olduğunu sanmıyorum.” Siperlerin iki yanında, Bri-
tanyalı ve Alman askerler kendiliğinden Noel şarkıları söylü-
yor, mumlar yakıyor ve Ara Bölgede futbol maçları yapıyorlar-
dı. “Son birkaç haftadır onlara ateş etmekte olduğumuza inana-
mıyoruz – her şey o kadar tuhaf görünüyor ki.”³⁵

İlyada’nın açılış mısralarında Akhilleus hararetle şunu di-
yordu: “Kargı salan Troyalılarla savaşa gelmiş değilim ben,
/ hiçbir şey yapmadılar, dokunmadılar bana onlar.” Savaşın
onuncu yılında, Patroklos’un ölümü nihayet bu çatışmanın
akıbetine şahsi bir mahiyet vermiştir. Fakat Hektor’un cesedi-
ni bırakarak, Akhilleus düşmana karşı beslediği sahici husu-
metin yegâne parçasını da bırakır. Akha ittifakının başkomu-
tanı Akhilleus olsaydı, acaba hadiseler buradan itibaren nasıl
gelişirdi? Belki, birlikler aniden geri çağrılır, Yunanistan’a ve

35 Bu mektuptan alınan satırlar Lawrence Van Gelder’in haberinden iktibas edil-
miştir: “Singer Buys Rare World War I Letter”, *New York Times* (9 Kasım
2006). Gazete haberinde, İrlandalı şarkıcı Chris de Burgh tarafından bu ano-
nim mektubun satın alındığı bildiriliyor. Ayrıca bkz. Malcolm Brown ve Shir-
ley Seaton, *Christmas Truce: The Western Front, December 1914*, Londra, 2001.

Phthie'ye ağır ağır geri dönölürdü... Mamafih, *Ilyada*'nın kahramanını en son şu halde görürüz: "Akhilleus da düzenli barakanın dibinde uyudu, / güzel yanaklı Briseis de uzanmıştı yanına." Bol miktarda kan dököldükten ve acılar çekildikten sonra, üç aşağı beş yukarı, destansı kavganın başladığı noktaya geri dönölmüştür.

Agamemnon'un pespaye karakteri ve Mykene servetinin temelinde yatan açgözlölük, Akhilleus tarafından olduğı kadar, tanrılar tarafından da gayet iyi bilinir. Priamos'un rüyalarına sı-zan Hermes bir uyarıyla yeniden zuhur eder, yaşlı adamı şafak sökmeden kampı terk etmeye çağırır. Priamos'un Hektor için verdiği fidye ne kadar zengin olursa olsun, "bir düşün ya sen yakalanırsan diri diri," der Hermes, "geride oğulların verecek onun üç katını, / bir duymaya görsün Agamemnon, Atreusoğlu, / bilmeye görsün Akhalar senin burada olduğunu."

Hermes, aceleyle, Priamos ile Idaios'u Troya'ya doğru yola çıkarır, "safran rubalı şafak yayılırken yeryüzüne" Ksanthos ırmağında onlardan son defa ayrılır. Homeros, parlak bir dramatik manevrayla, aksiyonu aniden Troya'ya çevirir; orada, hisarın üstünden, Hektor'un kız kardeşi Cassandra küçük heyetin şehre doğru yaklaşmakta olduğunu görür ve uykudaki ahaliye seslenir:

"Gelin, Troyalı erkekler, kadınlar, gelin,
gelin, görün Hektor'u, gelin,
sağken, savaştan dönerken o
nasıl sevinirdiniz nasıl, gelin hadi."

Şehrin kapılarında, keder içindeki halk Hektor'u taşıyan arabanın etrafını sarar. Hektor'un hayatında en büyük yeri tutan üç kadın, sırayla, ağıt yakmak için yaklaşırlar: Andromakhe, annesi Hekabe ve Helene. Ahaliye seslenen Priamos cenaze töreni için emirler verir, cenaze ateşi için dağlarda odun toplayacak kişilere pusudan korkmamalarını söyler, zira "Akhilleus kara gemilerden buraya gönderirken beni, / on ikinci şafak sökmeden size bir şey yapmam, dedi." Akhilleus'un sözüne ve onu

tutma otoritesine güvenerek, Troyalılar günler boyunca cenaze töreniyle meşgul olurlar. Yine cenaze ateşi yakılır, yine parıldayan şarapla ateşin son kalıntıları söndürülür, yine kemikler toplanır ve bu defa erguvan rengi örtülere sarılıp altın bir kutuya yerleştirilir; ve ardından *İlyada*'nın son mısraları:

Sonra bir mezar tümseği yapmaya başladılar,
gözcüler diktiler çepeçevre, dörtbir yana,
mezar bitmeden Akhalar saldırmasın diye.
Bir mezar tümseği olunca toprak, kabara kabara,
gerisin geri döndü hepsi kente,
toplanıp bir güzel kutladılar çok ünlü şöleni
Zeus oğlu Kral Priamos'un sarayında.
İşte böyle yapıldı atları iyi süren Hektor'un cenaze töreni.

* * *

Destanın bir edebi tür olarak mahiyetinden dolayı sınırlı olduğu iddia edilebilir; kadınlar ve çocukların hayatları gibi, kahramanca olmayan konular destanın içine giremez ve misal olarak tragedya onun bırakmak zorunda olduğu noktadan devam eder. Ancak, hangi türden olursa olsun, daha sonraki hiçbir edebiyat eseri herhangi bir halkın tamamının kaderini bu kadar canlı bir şekilde ve trajik bir kesinlikle ortaya koymamıştır. Destanın finalinde, onun başlığının anlamı açıkça belli olur: *İlyada* yakında yok olacak Ilyon şehrinin yazgısını anlatmaktadır. Andromakhe ve Priamos'un konuşmaları yoluyla, Homeros Troya'nın katastrofik düşüşüne eşlik edecek olan bireysel yok oluşları hatırlatır. Troya Savaşı'nın temsil ettiği Topyekûn Harp'tir.

Troya'nın kalıntıları Homeros zamanında, yani M.Ö. 8. asrın ortalarında hâlâ görülebiliyordu ve muhtemelen orada küçük bir yerli nüfus da vardı. M.Ö. 700 civarında, belki de Homeros henüz yaşıyorken, yakındaki Lesbosadasından göç eden Aiolisli Yunanlılar buraya gelip yıkıntıların arasında bir koloni kurdular. Troya'ya yerleşen bu Yunanlı göçmenler, muhtemelen, savaşa dair kendi geleneklerini yeni yerel hikâyeler ile ta-

mamladılar.³⁶ 13. asırdan bir Hitit ayin metni içinde yer alan, Troyalıların lisanı Luvice ile yazılmış şu sözler, bu bakımdan gayet merak uyandırıcıdır:

“ahha-ta-ta alati awienta wilusati
– Yalçın Troya’dan geldikleri zaman...”³⁷

Ilios –Wilios– için Homeros’un sıklıkla kullandığı bir sıfat, “yalçın”, “dik” anlamına gelen *aipēinē*, *aipūs* kelimesidir. Aca-ba bir vakitler bu savaş hakkında bir Troya destanı olabilir miydi ve niye olmasın.

Çağlar boyunca, yeni yerleşimci nesilleri, işgalciler ve fetihçiler gelip geçtiler, bu efsanevi mekân üzerinde yerleşme tabakaları bıraktılar. M.Ö. 2. asırda Troya’ya gelen bir gezgin “bir delikanlı olarak şehri ziyaret ettiğinde, ...yerleşmeyi çok bakımsız halde bulduğunu, binaların çatılarında kiremit bile kalmadığını” hatırlıyordu.³⁸ Yine de, bütün bu çağlar boyunca, eski Troya’nın –Homeros Troya’sının– mistik havası devam etti ve M.S. 3. asırda yazan Philostratos’a göre, mekânın ölmüş kahramanlarının ruhları hâlâ orada geziniyordu.³⁹

Bu kahramanların yazgıları ve *Ilyada*’nın az sayıdaki kadın kahramanları sonraki efsanelere konu olacaktı. Epik döngünün şairleri, savaşın geri kalan kısmına ait olayları insafsızca kaydetmek için, *Ilyada*’nın seçilmiş zaman çerçevesini ayakları altına aldılar. M.Ö. 650 civarında çalışan ve rivayete göre Homeros’un bir talebesi olan Miletos’lu Arktinos’a *Ilyada*’nın devamını anlatan *Aithiopsis* destanı atfedilir. *Ilyada*’nın son satırı üzeri-

36 Troya’nın, zaptından Homeros zamanına kadar devamlı olarak iskân edilmiş olabileceği ihtimali ve bunun “hikâye” yönünden ima ettikleri Michael Wood’un kitabında ortaya atılır: *In Search of the Trojan War*, revize edisyon, Londra, 2005, 298 vd.

37 Calvert Watkins, “The Language of the Trojans”, içinde yer aldığı kitap: *Troy and the Trojan War*, Bryn Mawr, PA, 1986, 45-62 (alıntı için, bkz. 58 vd.).

38 Strabon, *Cografya* 13.1.27, içinde yer aldığı kitap: çev. Horace Leonard Jones, *Strabo: Geography*, cilt 6, Cambridge, MA, 1929, 53. Bu gezgin Skepsisli Demetrios idi; Demetrios’un Troya Katalogunun altmış küsur mısraı üzerine yazdığı kayıp eserin altmış kitabı doldurduğu söylenirdi.

39 Philostratos, *Apollonios’un Hayatı*, 4.11-13.

ne antik çağda yazılmış bir tefsir, Aithiopsis'in bugüne ulaşamamış ilk mısralarının, bir destandan diğerine geçişi yapan o ilk mısraların ne olabileceğini de kaydederek:

Hektor'un cenaze töreniyle işte böyle uğraşılar. Sonra, Ares'in kızı, ulu gönüllü, insan öldüren bir Amazon geldi...⁴⁰

Ilyada'nın devamını getiren bu eserde, Akhilleus, Amazonların kraliçesi ve bir Troya müttefiki olan Penthesilea'yı öldürdüğü anda ona âşık olur. Paris'in fırlattığı, ama görünüşe bakılırsa Apollon'un yönlendirdiği bir okla topuğundan vurulunca da kendisi can verir. Bu beklenmedik ölümcül yara, Akhilleus'un ancak topuğundan yara alabilir olduğu şeklindeki halk geleneğini yansıtır olsa gerektir.⁴¹

Troya'nın düşmesiyle, Troya Döngüsüne ait daha sonraki iki destanın, *Küçük Ilyada* ve *Ilias Persis* (*Ilyon'un Yağması*) adlı destanların konusuydu. Bunların her ikisi de Tahta At hilesini anlatmaktaydı; muhtemeldir ki "at", bir şehre hücum ederken, içindeki savaşçıları koruyan, kutuya benzer bir mahfazanın takılmış olduğu Asur muhasara makineleri, koçbaşları hakkında Bronz Çağından kalma bir hatırayı yansıtır.⁴² Bu meşhur aldatmaca, İda Dağından kesilip getirilen kütüklerle, Epeios di-

40 *Aithiopsis*, fragman 1, içinde yer aldığı kitap: yay. haz. ve çev. M.L. West, *Greek Epic Fragments: From the Seventh to the Fifth Century B.C.*, Cambridge, MA, 2003, 115.

41 Fakat ayacağının neresi? Akhilleus'un topuğu en yaygın olarak belirtilir, ama sonraki yazarlar ayak tabanına atıl yaparlar. Bu ikinci görüş, On Birinci Kitapta (11.369 ve devamı) Paris'in Diomedes'i ayacağının tabanından yaralamasına uygun düşer; bu yaralama, çoğu zaman, daha sonra Akhilleus'u vurmasının bir eşi olarak alınır; bkz. Bryan Hainsworth, *The "Iliad": A Commentary, Volume III: Books 9-12*, Cambridge, 1993, sub. vv. 369-83, 267. Akhilleus'un tam olarak nerede ve hangi sebeple öldüğü konusunda, bkz. Gantz, cilt 2, 625 vd. Akhilleus'un topuğundan sadece M.S. 1. asır şairi Statius'un eserinde bahsedilir; *Achilleid* 1.133-34, 1.268-70 ve 1.480-81.

42 Yakın Doğu kuşatma makineleri için, bkz. Sarah P. Morris, "The Sacrifice of Astyanax: Near Eastern Contributions to the Siege of Troy", içinde yer aldığı kitap: Jane B. Carter ve Sarah P. Morris, editörler, *The Ages of Homer: A Tribute to Emily Townsend Verneule*, Austin, TX, 1995, 227 vd.

ye biri tarafından yapılmış,⁴³ ve –bir haşiye yazarının kaydettiği hoş bir ayrıntı– “Arktinos bunun 30 metre uzunlukta ve 15 metre genişlikte olduğunu söyler.”⁴⁴ *Ilyon’un Yağması* destanının Proklos tarafından yapılmış özeti şunları anlatır:

Troyalılar bu ata şüpheyle bakarlar ve etrafında durup ne yapmak gerektiğini tartışırlar... Bazıları onu bir uçurumdan yuvarlamayı, bazıları ateşe vermeyi ister, fakat diğer bazıları bunun Athene’ye adanmış kutsal bir nesne olduğunu söyler ve sonunda onların görüşü kabul edilir. Şenlik yapmaya koyulur ve savaştan kurtulmalarını kutlarlar... Daha önceden bir bahaneyle şehre girmiş olan Sinon meşaleler sallayıp Akhalara işaret verir. Tenedos’tan çıkıp gelirler ve tahta atın içinden çıkanlarla beraber, düşmana saldırırlar... Çok sayıda insanı öldürüp şehri zapt ederler.⁴⁵

Troya Savaşı’nın sonrasında olanlar, sağ kalanların savaştan nasıl etkilenmeye devam ettikleri, daha sonraki şairler ve diğer yazarlar için güçlü bir tema haline geldi. Onlardan öğreniyoruz ki Paris, uzun yıllar önce yoldaşları tarafından yakın bir adada terk edilmiş olan Yunan kahramanı Philoktetes elinden can verdi; Paris gibi, o da okçu olarak ün yapmıştı.⁴⁶ Priamos, sarayının avlusunda, Akhilleus’un oğlu Neoptolemos (“yeni savaş”) tarafından katledildi. Priamos’un kızı Cassandra, Athene sunağında, Lokrisli küçük Aias’ın tecavüzüne uğradı ve daha sonra Agamemnon onu bir savaş ganimeti olarak Mykene’ye götürdü. Cassandra orada Agamemnon’un karısı Klytimestra tarafından öldürüldü. Priamos’un bir diğer kızı olan Polyksene’nin boğazını, Akhilleus’un mezarı üstünde kestiler. Priamos’un karısı Hekabe bir köpeğe dönüştü ve Kynossema

43 *Küçük Ilyada*, argüman 4, içinde yer aldığı kitap: West, *Greek Epic Fragments*, 123.

44 *Ilyon’un Yağması*, fragman 1, a.g.e., 147.

45 A.g.e., argümanlar 1 ve 2, 145.

46 Philoktetes’in dönüşü sevilen bir tragedya konusuydu; sadece Sophokles’in aynı adlı tragedyası bugüne ulaşmıştır. Başka tradisyonlarda, Paris’in ölümünde onun eski bir karısı rol oynar; bkz. Gantz, cilt 2, 635 vd.

("kancığın mezarı") olarak bilinen mezarı denizciler için bir işaret noktası haline geldi. Hekabe'nin garip ve korkunç akıbetini akla uydurmak için çeşitli açıklamalar ortaya atılmıştır –bir köpek gibi taşa tutularak öldürüldüğü, keder içinde bir köpek gibi uluduğu– fakat sevdiklerini kaybetmesi ve köleleştirmesiyle içine sürüklenmiş olduğu derin aşağılanmayı unutulmaz kılmak amaçlanmış olmalıdır.⁴⁷ Hektor öldüğü anda, kendi kaderi çözülürken tezgâhında kumaş dokumakta olan Andromakhe de, uzun zamandır korkmuş olduğu gibi, köle yapıldı ve ödül olarak Akhilleus'un oğluna verildi. Bazı versiyonlara göre, ona bir oğlan doğurdu. Hektor'dan olma oğlu Astyanaks ise Troya surlarından aşağıya fırlatıldı.⁴⁸

Akha savaşçılarının karışık akıbetleri başka destanlarda ve sonraki şiirlerde anlatılıyordu. *Nóstoi* (*Dönüşler*) destanı Epik Döngüdeki son parçaydı. Homeros'un *Odyseia* destanı, elbette ki, en meşhur olan dönüşü, her beladan kurtulmayı bilen, dayanıklı, yaratıcı, kurnaz bir insan olarak tasvir edilen Odysseus'un dönüşünü anlatıyordu. Kendi destanının kahramanı olarak hayranlık verici olsa da, Odysseus başka eserlerde daha ziyade yalancı, oyunbaz bir sahtekâr olarak resmedilir ve hatta, bir tradisyonda, Astyanaks'ın katili diye gösterilir.⁴⁹ *Ilyada*'da, ilahi himaye olmaksızın savaşan önemli yegâne Akha cengâveri olan Aias'ın intiharında Odysseus'un oynadığı rol gayet kötü

47 Hekabe'nin kaderi üzerine, bkz. H.J. Rose, *A Handbook of Greek Mythology*, Londra, 2000, 235 vd. Hekabe'nin aşağılanması Euripides'in korkunç tragedyasına konu edilmiştir; *Hekabe* adlı bu tragedyada, Odysseus onun efendisi rolünde görünür.

48 "Muhtelif klasik çağ yazarları ve sonraki yazarlar, Troya'nın düşmesinde Astyanaks'ın sağ kaldığı ve genellikle Aineias'ın oğlu Askanios ile beraber Troas bölgesinde bir veya birden çok şehir kurduğu yolunda kendi inançlarını veya başkalarının inançlarını kaydetmişlerdir": Peter M. Smith, "Aineiadaı as Patrons of *Iliad* XX", *Harvard Studies in Classical Philology* 85 (1981), 17-58, özellikle 53 vd.

49 "Odysseus Astyanaks'ı öldürür, Neoptolemos savaş ganimeti olarak Andromakhe'yi alır, ve ele geçirilen diğer şeyleri aralarında paylaşırlar... Sonra şehri ateşe verirler ve Polyksene'yi Akhilleus'un mezarında kurban ederler"; *Ilyon'un Yağması*, argüman 4, içinde yer aldığı kitap: West, *Greek Epic Fragments*, 147. *Küçük Ilyada* destanında, Astyanaks'ı öldüren kişi Neoptolemos'tur. Bkz. bu kitabın 81. sayfası.

bir nam yapmıştır. Akhilleus'un ölümünden sonra, onun değerli silahları, geriye kalan Akhaların en iyisine ödül olarak verilecekti. Bunlar uğruna olan rekabet, nihai olarak, iki kişi arasında –Odysseus ile Aias arasında– bir yarışa dönüştü. Akhilleus'un ardından Akhaların en iyisi olarak yaygın kabul görmesine rağmen, Aias, toplu haldeki Akhalar arasında yapılan bir oylamayı Athene'nin tertibiyle kazanan Odysseus tarafından yenilgiye uğratılır.⁵⁰ Aias da, tanrıların sebep olduğu bir çılgınlığa kapılarak, Odysseus'u öldürmeye kalkar ve akli başına geldiğinde, büyük utanç içinde, kendi canına kıyar; bir diğer epik "tartışma"nın kurbanı. Odysseus ise, on sene dolaştıktan sonra, en nihayet, karısının onu yirmi uzun sene boyunca sadakatle beklemiş olduğu Ithake adasındaki krallığına geri dönmeyi başardı.

Diomedes de yurduna gecikmeli bir dönüş yaptı, ama onun karısı sadakatle beklememişti. Batıya doğru yola devam edip sonunda İtalya'ya yerleşti.⁵¹ Agamemnon'un evine dönüşü kanlı olacaktı; karısı Klytaimestra, Mykene'ye ayak bastığı ilk günde, onu banyoda katletti. Atreus'un diğer oğlu Menelaos ve pişman olmuş karısı Helene, Sparta'daki yuvalarına dönerek, bundan sonra mutlu bir hayat sürerler. *Odysseia* destanında, Odysseus'un oğlunun onları ziyaret etmesi; aile ortamında, geçmişteki büyük olaylarının hatıralarını utangaç bir tavırla paylaşırken onları görmesi anlatılır: "Rahatınıza bakın şu sarayda, yiyin için, / iyi karşılayın sözlerimi, diyeceğim dosdoğru"* der Hele-

50 Hem Pindaros'un *Nemea Şarkısı* şiirinde (8.23 ve devamı), hem de Sophokles'in *Aias* tragedyasında, Aias'ın utanç verici kaybı ve ölümü konu edilir. *İlyada* şunu söyler: "...Aias'tır erlerin en üstünü, / ama bu Akhilleus'un ölkesi sürene dek böyle" (2.768-9); ama, Üçüncü Kitapta, Helene başlıca Akha şahsiyetlerini Priamos'a tanıtırken Aias hakkında söyledikleri –"Eşi görülmedik Aias'tır o, Akhaların kalesi. / Öte yanda, Giritliler arasında işte bak, / Idomeneus durur, tanrı gibi" (3.229-30)– kesinlikle küçümseyici görünür.

51 Diomedes'in batıya doğru yolculuğuna ait ayrıntılar belirsiz ve karışıktır. İtalya'da adamlarının kuşlara dönüştükleri yolunda tradisyon da böyledir. Muhelif versiyonlar ve kaynaklar için, bkz. Gantz, cilt 2, 699 vd.; ve Irad Malkin, *The Returns of Odysseus: Colonization and Ethnicity* (Berkeley ve Los Angeles, 1998), 234 vd.

(*) *Odysseia*'dan yapılan bu alıntı ve bundan sonraki alıntılar için kaynağımız yine A.Erhat - A.Kadir çevirisidir (Can Yayınları, İstanbul, 1. basım: 1970, 19. basım: 2007) – ç.n.

ne ve Odysseus'un kılık değiştirerek Troya'ya casusluk etmek için gelmesine dair bir hatırayı anlatmaya koyulur. Helene bunu anlatmayı bitirince, Menelaos ona hak vererek "Bu dediklerin tek mil doğru, kadını," diye konuşur ve Helene'nin Troya Atında gizlenen her bir savaşçının karısının sesini taklit edip onlara seslenerek Yunanlıların baskın planını –"ilahi bir telkinle"– bozmasına nasıl ramak kaldığını hatırlatır.⁵² Pylos'taki sarayının konforuna dönen Nestor için de, Troya Savaşı, geçmişin seferleri hakkında bir diğer muhteşem hikâye anlatma fırsatını temin ediyordu: "koca kral Priamos'un kenti önünde savaşırken / neler çektik bilemezsin, ey dost / en yiğit adamlarımız öldü orada."⁵³

Ilyada'nın en önde gelen Akha yiğitleri daha sonraki yazarların eserlerinde gayet belirgin bir şekilde kötü adamlar olarak resmedilir. Aiskhylos, Sophokles ve Euripides'in oyunlarında, Agamemnon, Menelaos ve Odysseus, zorba, ikiyüzlü, duygusuz tiranlar olarak defalarca boy gösterirler; Helene, onun adını taşıyan Euripides trajikomedyası hariç, özellikle kadın karakterler tarafından, düpedüz bir fahişe olarak lanetlenir çoğu zaman. Çarpıcı bir şekilde, sadece Peleus'un soyu genel olarak epik asaletini muhafaza eder. Peleus'un kendisi ve isteksiz savaşçı Akhilleus bakımından durum böyle olduğu gibi, beklenmedik bir biçimde, yine elleri kanlı bir karakter olan, Akhilleus'un oğlu Neoptolemos bakımından da böyledir. Euripides'in *Andromakhe* tragedyasında, Andromakhe'nin ta kendisi, genç kahramanı hararetle savunarak şöyle konuşur: "Troya'da bir korkak olarak görülmezdi. Şimdi, Peleus'a ve babası Akhilleus'a yakışanı yapacaktır."⁵⁴ Peleus'un kendisine gelince, muhtelif rivayetlerde komşu bir kral tarafından ülkesi Phthie'den sürgün edildiği anlatılır. Peleus, Priamos'un Akhilleus'a yalvarırken hatırlattığı akıbete uğramıştır: "Belki çevresinde komşuları bugün üzer onu, / belayı savacak kimsesi yoktur yanında."

52 *Odyseia* 4.238 ve devamı.

53 *Odyseia* 3.103 ve devamı.

54 Euripides, *Andromakhe*, 341 vd., içinde yer aldığı kitap: David Grene ve Richmond Lattimore, editörler ve çevirenler, *Euripides III*, Chicago, 1958, 87.

M.Ö. 1. asrın başlarında yazan Strabon, daha sonraki tarihçilerin anlayışıyla, Troya'daki felaketli savaşın geniş kapsamlı sonuçlarını özetliyordu: "Seferin bu kadar uzun sürmesi yüzünden, o zamanın Yunanlıları, ve ayrıca barbarlar, hem yurtlarında sahip olduklarını, hem de sefer esnasında kazandıklarını yitirdiler ve böylece, Troya'nın tahribinden sonra, yoksul düşmeleri nedeniyle, sadece galipler değil, sağ kalan mağluplar da korsanlığa başladılar."⁵⁵

Asırlar sonra, mesajını antik çağ şairleri ve tarihçilerinin o denli açıkça kavramış oldukları bu aynı *Ilyada*'nın savaşı yücelten bir askerlik destanı olarak algılanmaya başlaması edebiyat tarihinin büyük ironileri arasında yer alır. Bu şaşırtıcı dönüşüm kısmen, hiç şüphesiz, geçmişte *Ilyada*'nın okutulduğu başlıca yerlerin niteliği ile açıklanabilir. Elit okullarında klasiklere dayalı müfredatın amacı, ülkenin müstakbel erkeklerinin kafasına kral ve memleket uğruna ölmenin ne kadar güzel bir şey olduğu fikrini yerleştirmekti. Bağlamından koparılmış, çok tutulan bazı önemli sahneler destanın tamamını tanımlar duruma getirildi: misal olarak, Hektor'un uyarıcı alameti dikkate almayı reddetmesi – "Bir tektir en doğru belirti, / o da der, yurdunu savun" – veya "mücadele etmeden ve şerefsizce ölmek" için yititçe kararı. Homeros'un bu savaşı, değdiği herkesi mahveden anlamsız bir felaket olarak ısrarla tasvir etmesi böylece ustalıklarla karartılmış oluyordu.

Troya Savaşı'nın ondan sağ kurtulan savaşçıların aklından nasıl hiç çıkmadığı Homeros'un kendisi tarafından gayet etkili ifadelerle hatırlatılır. *Odyseia* destanında, Odysseus, Troya'nın düşmesinden sonra on yıl süren vatanına dönüş yolculuğunun bitimine doğru, Phaiakların sarayında birkaç gün kalır. Saray ozanı Demodokos'tan bir şarkı istediğinde, gerçek kimliğini onu ağırlayan insanlara henüz açıklamamıştır:

"şu tahta at olayını anlat şimdi bize,
Athene'nin yardımıyla Epeios yapmıştı onu hani,
getirmişti Akropolis'e dayamıştı Odysseus da kurnazca.

⁵⁵ Strabon, *Cografya* 1.3.2.

İlyon'u yıkacak adamlarla doluydu içi."

– *Odysseia* 8.492-95

Ozan bu isteğe uyar, Yunanlıların "atın oyuk karnından çıkıp" şehri nasıl aldıklarını şarkıyla anlatır. Odysseus, bunları işitince, geçmişte olanları hatırlayıp duygulanır ve Phaiakların hayret dolu bakışları altında, muhtemelen kendisinin de hiç beklemediği bir şekilde, kendini koyverir:

Bir kadın, kocasının üstüne yıkılmış, nasıl ağlar,
kentinin önünde halk için can vermiştir kocası,
yurdundan ve çocuklarından uzağa atmak için ölüm
gününü,
görür kadın can çektiğini kocasının çırpına çırpına,
abanır üstüne, ağlar hüngür hüngür,
düşman kargıları saplanacak arkadan ensesine,
omuzlarına,
sürüklenecek köleliğe, çekecek onulmaz, ağır acılar,
bu korkunç acıyla yanaklarını eder parça parça.
İşte böyle ağlıyordu tanrısal Odysseus da,
kirpiklerinin altından döküyordu acı yaşlar.

– *Odysseia* 8.523-32

İşte bunlar Homeros'un, efsanevi Troya Savaşı üzerine kendi son sözleridir.

* * *

Lefkandi'deki kahraman mezarında bulunmuş olan nesneler arasında, kahraman ile beraber gömülen kadını bir zamanlar süslemiş olan altın bir pendentif vardı. Değerli ufak taşlarla bezeli bu mücevher, kadının boyun kısmında duruyordu; onu tutan altın ve fayans boncuklar kopmuş ve etrafa dağılmıştı.⁵⁶ İn-

56 Pendentifin tarihlenmesi için, bkz. Irene S. Lemos, *The Protogeometric Aegean: The Archaeology of the Late Eleventh and Tenth Centuries B.C.*, Oxford, 2002, 131 vd. Lefkandi gömü eşyasının ekzotik niteliği ve eskiliğinin anlamı Jan Paul Crielaard'ın makalesinde tartışılır: "Basileis at Sea: Elites and External Contacts in the Euboean Gulf Region from the End of the Bronze Age to the Begin-

celendiği zaman, bu mücevherin definden yedi yüz sene kadar erken bir tarihe ait olduğu anlaşıldı. Babil’de yapılmış, yirmiyi aşkın nesil boyunca birinden diğerine aktarılmış ve her nasılsa, bir tarihte, Yunanistan’a getirilmişti.

Bu küçük kalıntı, değerli şeylerin –çalkantılı zamanlar ve göçlerden sonra bile– ne kadar inatla muhafaza edilebildiğine dair somut bir hatırlatmadır. Mykene tarihinin dağılmış parçaları Homeros’un *Ilyada* destanında işte böyle yer buldu: Aias’ın muazzam kalkanı, gümüş çivili kılıçlar, Troya’nın sağlam yapı-lı surları ve Mykene’nin altından serveti – uzak geçmişin bu ayrıntıları sadık hikâyelerde korundu ve aktarıldı.

Fakat daha yakın ve daha ıstıraplı zamanların anıları da, Mykene ihtişamının yadigârlarıyla birlikte, nesilden nesile aktarıldı. *Ilyada*, kendi asıl hikâyesini anlatırken, mühim şahsiyetleri öldürdükten sonra yurtlarından kaçıp sığınacak yer arayan sürgünlerden, esir alınan insanların köle olarak satılmasından, şehirlerin yağma edilmesinden, gasp tehditlerinden de bahseder. Bütün bunlar, onun geleneginin oluşmakta olduğu dönemin karmaşasına dair bulanık ipuçları verir.⁵⁷ *Ilyada*’nın en terdihin edici imajlarını bu sahici anılara borçlu olabiliriz. Priamos’un, kendisi henüz yaşarken, “masum çocukların, / savaşın dehşeti içinde yere fırlatılmasını” göreceği ve kendi bedenini köpeklerin parçalayacağı, yaşlı adamın mahrem yerlerinin böylece acınası bir şekilde göz önüne serileceği yolundaki öngörüler – bu türden sahnelerin sarsıcı teferruatı, şairin hayal gücünden değil, tarihi hafızadan kaynaklanmış olsa gerektir. Fethedilen halkların katledilmesi ve köleleştirilmesi, bozulan antlaşmalar ve beceriksiz komutanlar gibi, savaşlarda hep görülmüş şeylerdir, fakat *Ilyada*’yı en çok karakterize eden özel olayların da tarihte benzerleri bulunabilir. Misal olarak, Priamos’un oğlu Hektor’un cesedini almak için Akhilleus’a yalvarması, aynı şekilde kendi oğlu için ricacı olan bir annenin gayre-

ning of the Iron Age”, içinde yer aldığı kitap: Sigrd Deger-Jalkotzy ve Irene S. Lemos, editörler, *Ancient Greece: From the Mycenaean Palaces to the Age of Homer*, Edinburgh, 2006, 271-97, özellikle 286 vd.

57 Bkz. Ione Mylonas Shear, *Kingship in the Mycenaean World and Its Reflection in the Oral Tradition*, Philadelphia, 2004, 82.

hini kaydeden bir Hitit metninde yankılanır. M.Ö. 14. asır sonlarında yazılmış bir belgede, Il. Murşili şunları kaydeder: "Kesinlikle adamın üstüne yürür ve onu mahvederdim, fakat bana annesini yolladı. Önüme bir kadın gelip dizlerime çökünce, ona acıdım."⁵⁸

Mykene dünyasının çökmesinden sonraki uzun ve zorlu göçler dönemi hakkında büyük âlim Gilbert Murray şöyle yazmıştır: "Yunanlılar, tarihlerinin başlangıcında, cehennem ateşlerinden geçtiler. Bir bütün olarak Roma'nın bilmediği bir şeyi, şan ve şöhretin derin anlamını ve diğer yüzünü öğrendiler."⁵⁹

Kléos –şan, şöhret, itibar– destanların özünde yatar. Yiğitçe ölmenin şan ve şöhret kazanımıyla telafi edildiği görüşü, Hint-Avrupalı ve başka şiir geleneklerinde yaygın şekilde tanık olunan bir görüştür. Bu şöhretin bahşedilmesi ve muhafazası Homeros gibi şairlerin imtiyazıdır – Akhilleus'un şöhreti ebedidir çünkü o *Ilyada*'nın kahramanıdır.⁶⁰ Yiğitçe ölüm ile şan ve şöhret kazanmayı eşitleyen bu elverişli denklemin beslenip güçlendirilmesi, tıpkı geçmiş çağlarda olduğu gibi, gelecek çağların işi olacaktı. Bunun için, Troya ovasının hemen karşı tarafında, 1915 senesinin berbat yönetilmiş Gelibolu seferinde ölen on binleri tam olarak bu denklem ile yâd eden savaş me-

58 Bryce, *Life and Society in the Hittite World*, 99; ve kral affının mahiyeti üzerine, ayrıca bkz. sayfa 31.

59 Gilbert Murray, *The Rise of the Greek Epic: Being a Course of Lectures Delivered at Harvard University*, Oxford, 1924, 92.

60 Poetik şöhret yoluyla ölümün aşılması karmaşık ve çok geniş bir konudur. Gregory Nagy'nin kitabı, ölen kahramanların ölümsüzleştirilmesinde Yunan destanlarının rolüne dair cıgır açıcı bir eserdir: *The Best of the Achaeans: Concepts of the Hero in Archaic Greek Poetry* (Baltimore, 1979), özellikle 174 vd. Hint-Avrupai kanıtların özlü bir genel değerlendirmesi ve kalıplara daha az dayalı bir yaklaşım West'in kitabında verilir: *Indo-European Poetry and Myth*, 396 vd. ve 403 vd. Kléos aphthiton ifadesinin Hint-Avrupai kahramanlık şiirinden intikal etmiş bir kalıp olduğu düşüncesi Margalit Finkelberg'in makalesinde sorgulanır: "Is ΚΛΕΟΣ ΑΦΘΙΤΟΝ a Homeric Formula?", *Classical Quarterly* 36, no. 1 (1986), 1-5. Anthony T. Edwards, "ΚΛΕΟΣ ΑΦΘΙΤΟΝ and Oral Theory", *Classical Quarterly* 38, no. 1 (1988), 25-30, genellikle anlaşıldığı haliyle bu kilit ifadenin bir Homerik kalıbı temsil etmediğinde mutabık olsa da, sözlü poetika teorisinin, gitgide daha rafine bir hal aldıkça, kalıp statüsünde olmanın bir ifadenin eskiliğini ne doğruladığı ne de yanlışladığını öne sürer.

zarlıklarının bulunduğu Çanakkale Boğazından, yani Homeros'un Hellespontos dediği yerden daha ötelere bakmamıza gerek yoktur. Gelibolu'nun yan yana sıralanmış mezar taşlarında şunlar yazılıdır: "Onların isimleri ebediyen yaşar. Onların şanı asla yok olmayacak."

Homeros, Akhilleus yoluyla, işte bu eski formüle açıktan cephe aldı. Akhilleus, Elçilere şunları söylüyordu:

"İki ayrı kader götürecek beni ölüme;
burda kalır, savaşırsam Troya'nın çevresinde,
tükenmez bir ün var, dönüş yok.
Dönersem yurduma, sevgili baba toprağına,
ünüm olmasa da çok yaşayacağım,
ölüm öyle çabucak gelip çatmayacak.
Evlerine dönmeyi salık veririm herkese."

Hayat, şandan şöhretten daha değerlidir. Akhilleus bu görüşünden hiç ayrılmaz. Hayatını feda etmesi, şan ve şöhret için değil, Patroklos uğrunadır.⁶¹ Akhilleus'un görüşü, *Ilyada*'nın devamında, *Odyseia* destanında yeniden ifade edilir ve iyice vurgulanır. Destanın kalbinde yer alan duygusal bir sahne-
de, Hades'e inen Odysseus orada Troya Savaşı kahramanları-
nın gölgeli ruhlarıyla karşılaşır. Aithiopsis destanında "Thetis'in
oğlunu cenaze ateşinden kurtarıp –kahramanlar için bir çeşit
ufak cennet olan– Beyaz Ada'ya gönderdiği" anlatılırken,⁶² Ho-

61 Şan ve şöhret lehine verilen bir karar, antik çağlardan beri, hatalı olarak Akhilleus'a izafe edilmiştir; bkz. Bruno Snell, *Scenes from Greek Drama* (Berkeley ve Los Angeles, 1964), 1-22.

62 Aithiopsis, argüman 4, içinde yer aldığı kitap: West, *Greek Epic Fragments*, 113. Seçilmiş kahramanları ölümden sonra hoş bir kaderin beklemesi tradisyonu *Odyseia* destanında da bulunur; orada Menelaos'a şunlar söylenir:

"Sana...nasip değil
at yetiştiren Argos'ta ölüp kaderini doldurmak,
ölümsüz dünyanın ucuna götürecek seni,
Elysion Ovasına, sarışın Rhadamantys'in yanına,
öyle rahat yaşar ki insanlar orada:
Hiç kış olmaz, ne kar yağar, ne yağmur,
insanları serinletmek için yükselir Okeanos'tan
esen yelleri Zephyros'un tatlı tatlı.

meros, bir kez daha, Akhilleus'un tamamıyla insani kaderinden kaçamadığını vurgulamaya özel bir dikkat gösterir.

"Çok kurnaz Odysseus, Laertesoglu, tanrıların beslediği," diye selamlar eski arkadaşını Akhilleus'un gölgesi; "nasıl göze alabildin Hades'e inmeyi, / burada ölümler oturur, düşünme gücünden yoksun olanlar, / işi bitmiş ölümlülerin görüntüleri."

"Ey Peleusoglu Akhilleus," diye dikkatli bir saygıyla cevap verir Odysseus, "Akhaların en yiğidi":

"... senden mutlu adam yok, Akhilleus,
ne geçmişte vardı senden mutlu, ne gelecekte olacak:
Biz Argoslular sayardık seni sağlığında bir tanrı gibi,
burada, ölümler arasında da, sürdürmedesin gücünü,
hiç üzülme, tasalanma, Akhilleus, öldün diye."

Ben böyle dedim, o da hemen karşılık verdi, dedi ki:
"Ballandırma bana ölümü, şanlı Odysseus,
bütün geçmiş göçmüş ölümlere kral olacağıma
el kapısında kulluk edeydim keşke,
varlıksız, yoksul bir çiftçinin yanında ırgat olaydım."

– *Odysseia* 11. 473 ve devamı⁶³

Neden mi böyle olacak bu, sen
Helene'nin kocası, Zeus'un damadısın da ondan."

– *Odysseia* 4. 561 vd.

Homerik destanın, adeta bilinçli olarak, bu mutlu sonu Akhilleus'tan esirgemiş olması anlamlı ve tutarlıdır.

- 63 Bu küçük sahne, Akhilleus'un dikkat çekici soyuna yapılan telmihlerle de doludur. Odysseus'un Yeraltı Âleminde Akhilleus'un sahip olduğu istisnai otoriteye atıf yapması, misal olarak, büyükbabası Aiakos'a bahsedilen istisnai otoriteyi çağırıştır (bkz. not 30). Halen hayatta olan Peleus hakkında Akhilleus ile Odysseus arasında geçen konuşma da çarpıcıdır. Akhilleus, dokunaklı bir şekilde, Odysseus'tan şu talepte bulunur: "Peleus için ne duydun, onu söyle: / Tekmil Myrmidonlara bugün de krallık eder mi? / Ellerine, ayaklarına ihtiyarlık çöktü de yoksa / yitirdi mi Hellas'ta ve Phthie'de ününü?" Odysseus ona basitçe şöyle cevap verir: "Kusursuz Peleus için bir şey çalınmadı kulağıma." O halde, *Ilyada* destanının Peleus'un işleri hakkında çarpıcı sessizliği *Odysseia* destanına da taşınmıştır. Akhilleus'u Troya'ya getirmiş olan tradisyon Te-salyalı sığınmacılar tradisyonuydu. Akhilleus'un vatan hasretiyle birlikte, Phthie'de olanlar için ve onun eski efendilerinin akıbeti için sıklıkla ifade edilen kaygı, bu muhacir sürgünlerin bir daha hiçbir zaman görmeyecekleri topraklar için duydukları nostaljiyi yansıtıyor olabilir mi? "Göçlerin insanları, babalarının mezarlarını geride bırakmışlardı. Besleyip bakmaları gereken ruh-

Akhilleus içinden ilk geleni yapsaydı, Phthie'ye dönüp orada yaşlansaydı ne olurdu? Belki, babasının sarayında huzursuzca dolaşarak hayatını tamamlayacaktı; belki, daha sonraki savaşların hayal kırıklığına uğramış gazileri gibi, etrafında o gizemli yoldaşlar, Myrmidonlar ile beraber, çocukluğunun ormanları ve dağlarına vuracaktı kendini. Gerçekte ise, *Ilyada*'nın sonu açıkça belli eder ki Akhilleus onun için hiçbir anlamı olmayan bir savaşta ölecektir.

Homeros'un miras aldığı yüzlerce senelik askeri gelenek nihai olarak işte böyle çözüme bağlanmıştır. Heyecan verici, kanlı çarpışmalar, kahramanca konuşmalar ve bir savaşçının *aristotela* gururu – bunların hepsi, eski hikâyenin dramatik ana hatlarıyla birlikte, korunmuştur. *Ilyada* kendi geleneklerine asla ihanet etmez.

Ama konusuna da asla ihanet etmez. Onun konusu savaştır. Bir askerin fedakârlık ve cesaretine hürmetini gösteren Homeros, buna rağmen, bir dizi cenaze töreniyle, teselli bulmaz acılarla ve paramparça olmuş hayatlarla kapatır destanını. Savaş ölümlülüğün trajedisini cıvılcıplak ortaya koyar. Bir kahraman, ölümüyle şan ve şöhret kazanabilse de, kaybettiği hayatının telafisi yoktur.

lar eski topraklarda çaresiz halde bekliyorlardı." Murray, *The Rise of the Greek Epic*, 71.

İlk ve en aşikâr minnet borcum, Richard Lattimore'un *Ilyada* çevirisinden uzunca alıntılar yapmama cömertçe izin vermelelerinden dolayı Chicago Üniversitesi Yayınevidir; bu metin olmadan bu kitabı hayal bile edemezdim.

Bazı kişiler, yıllar içinde, bana bu kitapla ilgili unutulmaz bilgiler ve deneyimler kavrayışlar ve tecrübeler kazandırmışlardır. Jenny Lawrence, *Natural History* dergisi için beni ilk Troya seyahatime gönderdi. Keza, *National Geographic* için bir yazı hazırlamam istendiğinde, birçok kayda değer bilim insanıyla görüşmeler yaptım; özel olarak, Lineer B'nin çözülmesi ve incelenmesinde bir duayen olan, merhum John Chadwick ile Cambridge'de bir öğleden sonrayı; Mykene'deki kazıların saha yöneticisi Dr. Spyros Iakovidis ile Atina'da zevkli bir yemeği; ve Troya'daki yeni kazıların yöneticisi, merhum Manfred Korfmann ile, şafak öncesinden neredeyse gün bitimine kadar süren, unutulmaz bir günü hatırlıyorum.

Columbia Üniversitesinde doktoram üzerinde çalışırken iki olağanüstü Homeros araştırmacısının yanında çalışmam benim için büyük bir talihti. Tez danışmanım Laura Slatkin'in nezaketi, dikkati ve kavrayışlarına büyük ölçüde borçlu olarak tezlerini yazma saadetine ulaşabilen az sayıdaki doktora adayından

biri olduğumu sanıyorum. Laura Slatkin, Columbia'dan ayrıl-
mamdan sonra yaptığım birçok farklı çalışmaya da rehber ol-
maya devam etti. Columbia'da olduğum dönemde bile, Richard
Janko'nun herhangi bir konuya getirdiği geniş ve derin uzman-
lık bir efsaneydi ve benim elyazmamı okumak için yoğun prog-
ramından zaman ayırmasından dolayı ona minnet borçluyum.
Yorumları her zaman değerliydi ve onlar sayesinde kitabım da-
ha iyi bir kitap oldu.

Halka açık bazı dersler bu kitabın provaları olarak hizmet
etti ve her bir mekâna minnettarım – ve yine Jenny Lawren-
ce'a; dersler serisi onun fikriydi. New York Kütüphane Derne-
ğine, Century Association'a* Century Association Derneğine,
merhume Bayan Astor'un Okuma Topluluğu'na ve New York
Halk Kütüphanesinde bir dersi organize eden, bu kütüphan-
deki Dorothy ve Lewis B. Cullman Âlimler ve Yazarlar Merke-
zinin yöneticisi Jean Strouse'a şükranlarımı ifade etmek iste-
rim. Bu derslerin çoğuna, aktör Simon Prebble'ın *Ilyada*'dan
yaptığı heyecan verici okumaların katkısı büyüktür ve her bir
akşamın başarısında onca etkili olmasından dolayı ona min-
nettarım.

Çalışmaların boyunca beni ustalıkla yönlendiren editörüm
Wendy Wolf'a özellikle teşekkür ediyorum; ajanım Anthony
Sheil'in de yardımlarıyla, bu kitaba girişmem için beni ilk teş-
vik eden yine oydu. Yolculuğun sonunda, her ikisine de gö-
nül borcumu ifade etmek isterim. Viking Yayınevinde, editör-
lük ve tasarım konusunda olağanüstü emeklerini göz ardı ede-
meyeceğim, Bruce Giffords ve Carla Bolte'ye de ayrı ayrı teşekkür
borçluyum.

Daha yakın çevremde, bu eserin gerektirdiği çok çeşitli ki-
taplar ve makalelerin elde edilmesinde paha biçilmez yardım-
ları için, Laura Rollison, Joyce Bruce ve Gary McCool'a ve Ply-
mouth Devlet Üniversitesi Lamson Kütüphanesi personeline
teşekkür etmek isterim. Ayrıca, ülke içinde verdikleri daimi

(*) 1847'de şair ve editör William Cullen Bryant ve arkadaşları tarafından, güzel
sanatlar, sosyal bilimler ve edebiyat alanında ilgiyi arttırmak için New York'da
kurulmuş özel bir kulüp – e.n.

destek için Belinda ve John Knight'a ve Linda Baker Folsom'a da teşekkür etmek isterim.

Son olarak, yıllar boyunca *Ilyada* hakkındaki düşüncelerimi bıkmadan dinledikleri için kız kardeşim Joanna Alexander ve annem Elizabeth Kirby'ye, muharebe tecrübesinden gelen anlayışları için kayınbiraderim Ron Haskins'e ve Homeros'tan çok onun hikâyesinden yararlanmış olduğumu bana tekrar tekrar hatırlatan George Butler'a teşekkür ederim.

SEÇİLMİŞ OKUMA LİSTESİ

Bölüm notlarından ayrıntılı bir bibliyografya derlenebilir olmakla beraber, belli başlı temalar üzerine kolayca ulaşılabilir ve genel okuyucu tarafından rahatlıkla anlaşılabilir eserler için bir kılavuz olarak aşağıdaki liste çıkarılmıştır.

METİNLER

T.W. Allen ve D.B. Monro, editörler, *Homeri Opera*, 2 cilt, Oxford, 1920, yeniden basım 1976.

M.L. West, editör, *Homeri Ilias*, Stuttgart ve Leipzig, 1998-2000.

TEFSİRLER

En kapsamlı, ayrıntılı ve kullanışlı tefsir, Cambridge Üniversitesi tarafından yayımlanan, müteveffa G.S. Kirk'ün genel editör olduğu altı ciltlik seridir. Satır satır yürüyen bu tefsir teknik olabilse de, genel temalar ("Homeros'ta Tanrılar", "Tipik Motifler ve Temalar") üzerine serideki birçok yazı berrak ve kolay okunabilir niteliktedir. Seriyi oluşturan ciltler:

G.S. Kirk, *The "Iliad": A Commentary, Volume I: Books 1-4*, Cambridge, 1985.

—, *The "Iliad": A Commentary, Volume II: Books 5-8*, Cambridge, 1990.

Bryan Hainsworth, *The "Iliad": A Commentary, Volume III: Books 9-12*, Cambridge, 1993.

Richard Janko, *The "Iliad": A Commentary, Volume IV: Books 13-16*, Cambridge, 1992.

Mark W. Edwards, *The "Iliad": A Commentary, Volume V: Books 17-20*, Cambridge, 1991.

Nicholas Richardson, *The "Iliad": A Commentary, Volume VI: Books 21-24*, Cambridge, 1993.

İlyada'nın tek bir kitabını konu alan değerli tefsirler:

Jasper Griffin, *Homer: "Iliad" IX*, Oxford, 1995.

Simon Pulleyn, *Homer: "Iliad" I*, Oxford, 2000.

TERCÜMELER

Richmond Lattimore, *The "Iliad" of Homer*, Chicago, 1961: İngilizceye yapılmış bütün tercümeler içinde, hem lafzi mana hem de destansı ruh itibarıyla, Homeros'un Yunancasına en sadık olan. Bu kitapta (yazarın kendi tercüme ettiği "Hektor'un Ölümü" dışında) *İlyada* destanından yapılan bütün alıntılar, bir dönüm noktası oluşturan Lattimore tercümesindendir.

Robert Fagles, *The "Iliad"* (New York, 1990): çağdaş konuşma İngilizcesine dayanan bu tercümeyi birçok okuyucu en kolay anlaşılabilen tercüme olarak görmüştür.

Simeon Underwood, *English Translators of Homer: From George Chapman to Christopher Logue* (Plymouth, İngiltere, 1998), en önemli çevirilerin ve değişen duyarlıkların özlü (yetmiş dokuz sayfalık) bir tartışmasını verir.

BU ESERDE ZİKREDİLEN DİĞER ERKEN ÇAĞ YUNAN ŞİİRLERİ

Epik Döngü: yay. haz. ve çev. M.L. West, *Greek Epic Fragments: From the Seventh to Fifth Century B.C.*, Loeb Classical Library 497, Cambridge, MA, 2003; ayrıca bkz. Malcolm Davies, *The Greek Epic Cycle*, ikinci edisyon (Londra, 2003), bu kayıp şiirler ile alakalı çok sayıda konu hakkında kısa (doksan bir sayfalık) bir genel değerlendirme.

Hesiodos: W. Most, yayına hazırlayan ve çeviren, *Hesiod: Volume 1, Theogony. Works and Days. Testimonia*, Loeb Classical Library 57, Cambridge, MA, 2006; ve *Hesiod: Volume 2, The Shield. Catalogue of Women. Other Fragments*, Loeb Classical Library 503, Cambridge, MA, 2007.

Homeros, *Odysseia*: bu eserde kullanılan Richmond Lattimore tercümesi (New York, 1967) ve Robert Fagles tercümesi (New York, 1996) tavsiye edilecek tercümelerdir.

Homeros İlahileri: M.L. West, yayına hazırlayan ve çeviren, *Homeric Hymns. Homeric Apocrypha. Lives of Homer*, Loeb Classical Library 496, Cambridge, MA, 2003.

Pindaros: çev. C.M. Bowra, *The Odes of Pindar*, Londra, 1969.

BRONZ ÇAĞI VE TROYA SAVAŞI

Yunanistan ve Mykene

John Chadwick, *The Mycenaean World*, Cambridge, 1976.

—, *The Decipherment of Linear B*, Cambridge, 1990.

Nic Fields, *Mycenaean Citadels c. 1350-1200 B.C.*, Botley, Oxford, 2004.

K.A. ve Diana Wardle, *Cities of Legend: The Mycenaean World*, Londra, 1997.

Anadolu ve Troya

Trevor Bryce, *Life and Society in the Hittite World*, Oxford, 2002.

—, *The Trojans and Their Neighbours*, Abingdon, Oxon, 2006.

Nic Fields, *Troy c. 1700-1250 B.C.*, Botley, Oxford, 2004.

H. Craig Melchert, yayına hazırlayan, *The Luwians*, Leiden, 2003.

Studia Troica: çok sayıdaki bütün tarihi aşamalarıyla Troya şehri ve Troas bölgesi-ne adanmış disiplinler-arası süreli yayın; Troya'daki kazıların yıllık raporunu da içerir. Project Troia internet sitesi yoluyla sipariş edilebilir: [www.unituebingen.de / troia / eng / stroica.html](http://www.unituebingen.de/troia/eng/stroica.html).

Troya Savaşı

G.S. Kirk, "History and Fiction in the *Iliad*", içinde yer aldığı eser: *The "Iliad": A Commentary, Volume II: Books 5-8*, Cambridge, 1990, 36-50.

Joachim Latacz, *Troy and Homer: Towards a Solution of an Old Mystery*, Almanca-sından çevirenler: Kevin Windle ve Rosh Ireland, Oxford, 2004.

Carol G. Thomas ve Craig Conant, *The Trojan War*, Westport, CT, 2005.

Michael Wood, *In Search of the Trojan War*, revize edisyon, Londra, 2005: Myke-ne ve Hitit kaynakları, modern arkeolojik bulgular ve başlıca mekânların keş-finin tarihçesi içinde gezinen, mükemmel, heyecan verici, iyi yazılmış bir ge-nel değerlendirme.

KARANLIK ÇAĞ

M.I. Finley, *The World of Odysseus*, revize edisyon, New York, 1982 [*Odysseus'un Dünyası*, Türkçeye çeviren: Gül E. Durna, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2003].

Ian Morris, yayına hazırlayan, *The Dark Ages of Greece*, Edinburgh, 2009.

Robin Osborne, "Homer's Society", içinde yer aldığı kitap: Robert Fowler, yayı-na hazırlayan, *The Cambridge Companion to Homer*, Cambridge, 2007, 206-19.

A.M. Snodgrass, *The Dark Age of Greece: An Archaeological Survey of the Eleventh to the Eighth Centuries B.C.*, revize edisyon, Edinburgh, 2000: arkeolojik kanıtların ayrıntılı ve kaçınılmaz olarak teknik bir değerlendirmesi.

Carol G. Thomas ve Craig Conant, *Citadel to City-State: The Transformation of Gre-ee, 1200-700 B.C.E.*, Bloomington, IN, 1999.

Homeros araştırmalarının hiçbir veçhesi Homeros sorunu denilen şey kadar tartışmalı değildir. Bu sorun, aslında, *Ilyada* ve *Odysseia* destanlarının müellifliği ve yaratılma tekniğine dair birkaç temel sorunu kapsar: "Homeros" bireysel bir şair miydi, yoksa birçok anonim elden geçmiş olan uzun poetik tradisyon için yanıltıcı bir adlandırma mıdır? Bu tradisyon ne kadar sadık veya ne kadar yenileştirmeci bir tarzda aktarıldı? Nasıl ve ne zaman nihai olarak kaydedildi? Başka bir deyişle, Homeros yazdı mı? Yoksa şiirlerini bir yazıcıya mı dikte etti? *Ilyada*'nın metni, yazmak suretiyle, "Homeros"tan asırlar sonra nihai olarak sabitlendi mi? *Ilyada* ve *Odysseia* destanlarını aynı şair mi yarattı?

Bu sorunların birçoğu antik çağlarda bile ortaya atılmış olsa da, bunlara dair modern araştırmaların başlangıcı kesinlikle Milman Parry'nin eseridir. Homerik şiirlerin kalıplara dayalı lisanının fonksiyonu ve ekonomikliği hakkında Parry'nin metodik analizi, destanların geleneksel sözlü kompozisyon tekniğine borçlu olduklarını kesinlikle ispatlamıştır. Meslektaşı Albert B. Lord ile beraber, o zamanki Yugoslavya'da Sırp-Hırvat kahramanlık şiirlerinin profesyonel ozanları (guslar'lar) ile daha sonra yaptığı çalışma, Parry'nin önceki lengüistik çalışmalarını doğrulamış görünüyordu. Parry'nin mirası, onun makalelerini toplayan tek bir cilt içinde kolayca erişilebilir durumdadır: *The Making of Homeric Verse: The Collected Papers of Milman Parry*, ed. Adam Parry, Oxford, 1997; çalışmalarının mecburen teknik mahiyette olmasından ötürü, uzman olmayan okuyucular için, bu cığır açan yazılar fazlasıyla karmaşık ve anlaşılması güç olabilir. Genel okuyucu için, Albert B. Lord'un aşağıdaki özeti daha uygundur.

Parry'nin tezi, Homerik şiirlerin (geleneksel sözlü şairliğe olan tartışmasız ama yine de muammalı borcundan ayrı olarak) kendilerinin mutlak surette sözlü mahiyette olduklarının kesin kanıtı olarak kabul edilince, daha eleştirel bir dikkatle incelenmeye başlamıştır; özellikle, klasikçi olmayan araştırmacıların yaşayan sözlü şiir geleneklerinde uzmanlığı merkezi tartışmalarda ağır basmıştır. Ortaya atılan sorular arasında, Homerik söylem hakkında çıkarılan sonuçların kendi çağımızın sözlü şiir gelenekleriyle ne ölçüde alakalı oldukları, şehir kafelerinde sanat icra eden yarı-okumuş guslar'ların Homeros gibi bir Karanlık Çağ şairi için bir model olarak ne ölçüde uygun olabilecekleri ve Sırp-Hırvat hikâyeleriyle Homeros'un abidevi epik şiirleri arasındaki muazzam ve aşikâr mesafe gibi sorular vardır. *Ilyada*'nın bir gelenegin son verimi olarak önemi de bugün için daha dikkate değer bir konudur. Bu gibi sorular, özellikle, Stoltz ve Shannon tarafından yayına hazırlanan derlemenin içindeki yazılarda doyurucu bir şekilde ele alınmaktadır.

Birçoğu yek diğeriyle çatışan aşağıdaki eserler listesi, önemli ama belki de çözülemez nitelikte olan "Homeros sorunu" için kesin cevaplar temin etmeyecek olmakla beraber, konu hakkında düşünmeye sevk edecektir:

Robert Fowler, "The Homeric Question," içinde yer aldığı kitap: Robert Fowler, yayına hazırlayan, *The Cambridge Companion to Homer*, Cambridge, 2004, 220-32.

Richard Janko, "The Origins and Evolution of the Epic Diction" ve "The Text and Transmission of the *Iliad*," içinde yer aldığı kitap: *The "Iliad": A Commentary, Volume IV: Books 13-16*, Cambridge, 1992, 8-19 ve 20-38, sırasıyla.

Minna Skafte Jensen, *The Homeric Question and the Oral-Formulaic Theory*, Copenhagen, 1980.

- G.S. Kirk, *The Songs of Homer*, Cambridge, 1962.
- Albert B. Lord, *The Singer of Tales*, Cambridge, MA, 1981.
- Gregory Nagy, *Homeric Questions*, Austin, TX, 1996.
- Barry B. Powell, "Homer and Writing," içinde yer aldığı kitap: Ian Morris ve Barry Powell, yayına hazırlayanlar, *A New Companion to Homer*, Leiden, 1997, 3-32.
- , *Homer and the Origin of the Greek Alphabet*, Cambridge, 1994.
- Benjamin A. Stoltz ve Richard S. Shannon, yayına hazırlayanlar, *Oral Literature and the Formula* (Ann Arbor, 1976); özellikle bkz. Ruth Finnegan, "What Is Oral Literature Anyway? Comments in the Light of Some African and Other Comparative Material," 127 vd.

ELEŞTİREL İNCELEMELER

Bölüm notlarında işaret edildiği gibi, *İlyada* birçok değişik prizmadan görülebilir. Yukarıda belirtildiği üzere, altı ciltlik Cambridge Tefsiri içinde Homeros araştırmalarında merkezi yer tutan spesifik temalar üzerine değerli yazılar vardır. Aşağıda zikredilen eserler destanın belirleyici konuları hakkında özellikle aydınlatıcı ve çoğu zaman da etkileyici yorumlar sunmaktadır:

- Jasper Griffin, *Homer on Life and Death*, Oxford, 1983.
- Katherine Callen King, *Achilles: Paradigms of the War Hero from Homer to the Middle Ages*, Berkeley ve Los Angeles, 1987.
- Gregory Nagy, *The Best of the Achaeans: Concepts of the Hero in Archaic Greek Poetry*, Baltimore, 1979.
- James. M. Redfield, *Nature and Culture in the "Iliad": The Tragedy of Hector*, Chicago, 1975.
- Seth L. Schein, *The Mortal Hero: An Introduction to Homer's "Iliad"*, Berkeley ve Los Angeles, 1984.
- Jonathan Shay, *Achilles in Vietnam: Combat Trauma and the Undoing of Character*, New York, 1995.
- Laura M. Slatkin, *The Power of Thetis: Allusion and Interpretation in the "Iliad"*, Berkeley ve Los Angeles, 1991.
- Simone Weil, "The *Iliad*, or the Poem of Force", çeviren: Mary McCarthy, içinde yer aldığı kitap: Christopher Benfey, yayına hazırlayan, *War and the "Iliad"*, New York, 2005, 1-37.

- Admetos 267
 Adrestos 110, 111
 aegis 69
 Acneis (Vergilius) 11, 13
 Afrika, buranın "leopar adamları" 189
 Agamemnon, Mykenekralı 31, 32, 37, 40, 41, 43-47, 49-51, 53, 54, 58, 60-67, 69, 70, 79, 84, 88, 89, 98, 107, 110, 111, 122, 125-127, 140, 142, 150, 155, 157, 169, 177, 185, 189, 201, 203, 217, 219, 222, 223, 225, 231, 237, 259, 269-271, 282, 286, 290, 292, 293
 Akhaların sınanması 140
 Akhilleus'a hediyeler sunması 148, 223, 274
 Akhilleus'un onunla kavgaları 47, 52
 Akhilleus'un onu öldürme isteği 46, 49, 249, 259
 başkomutan olarak 13, 14, 22, 40, 47, 51, 89
 Briseis'e el koyması 125, 203, 223, 224, 231
 cenaze oyunlarında 267, 269, 271, 282
 Diomedes'in ona itiraz etmesi 50, 106
 eşleştirilen kardeşler motifi ve Agamemnon 79
 fidyeyi reddetmesi 281
 hayaleti 201
 Hektor'un cesedi ve Agamemnon 38, 272, 278, 281, 282, 285, 296
 Helene'nin onu tanınması 89
 ilk olarak görünmesi 44
 Khryses'i tehdit etmesi 43-45, 64
 krallık değneği 51
 kurban kesmesi 53
 ona gönderilen yanıltıcı rüya 60, 169
 onun savaş ganimeti olarak Khryseis 43
 otoritesi 45, 50, 51, 222, 270
 sıfatları 222
 silahlanması 185
 şefleri olağanüstü toplantıya çağırması 125
 talan eşyası 126
 Thersites'in ona saldırması 62, 63, 65, 66
 toplantıya çağırdığı meclisler 61
 yaralanması 110
 yurduna dönmesi 61
 Agenor 234
 Ahhiyava 29

- Aiakos 28, 129, 132, 133, 136, 182, 185, 187, 197, 213, 237, 280, 281, 283, 299
- Aidoneus 227
- Aigina 128, 187, 188
- Aineias 15, 104-106, 108, 228, 229, 268, 291
- Aiolis 34-36, 63, 287
- Aiolisliler 34-36, 287
- Aiskhines 203
- Aiskhylos 57, 202, 236, 293
- Aithe 268
- Aithiopsis (destan) 46, 47, 62, 140, 200, 201, 214, 238, 269, 270, 288, 289, 298
- Aitolia 107
- Akhalar 15, 16, 21, 24, 29, 41, 43, 46, 47, 49, 52, 54, 55, 57, 58-62, 67, 69, 77, 80, 81, 84, 85, 87, 89, 91, 96-99, 103, 112, 117, 118, 122-125, 127, 137, 138, 140, 142, 143, 146, 150, 153-157, 161, 162, 167-169, 178, 179, 185, 189, 190, 197, 199, 209, 210, 219, 225, 227, 238, 241, 243, 248, 250, 252, 253, 255, 256, 257, 259, 266, 269, 271, 273, 274, 276, 278, 284, 286, 287, 290, 292, 299
- ayrıca bkz. Mykene, Mykeneliler, Mykene dünyası; belirli Akhalar
- Akkad destanı 138, 181
- Aksylos 103
- Aktor 182, 188
- Alametler 167
- Aleksandros 82, 85, 91, 93, 95, 245, 272
- ayrıca bkz. Paris
- Ali, Ayaan Hirsi 115
- Ali, Muhammed 48
- Alkaios 94, 131, 132, 235, 236
- Alkimos 278
- Alkmeonis 128
- Altes 243
- Amphidamas 129, 266
- Anadolu (Türkiye) 18, 24, 26, 28, 29, 31, 35, 78, 82, 105, 130, 235, 307
- Anat 159
- Andreas'ın İşleri 188
- Andromakhe 117-121, 126, 224, 231, 238, 286, 287, 291, 293
- Ankhises 105
- Antenor 90, 103
- Antilokhos 98, 199-201, 203, 268-271
- Antimakhos 91
- Antlaşmalar 25, 250, 296
- Hitit-Wilusa 29, 82, 235, 288
- Aphrodite 81, 83, 92-95, 104-106, 108, 109, 133, 134, 164-166, 228, 257, 272, 273
- Apollodoros 128, 130, 131
- Apollon 12, 37, 44, 45, 52, 105, 109, 110, 124, 142, 157, 161, 167, 178, 184, 193-197, 200, 203, 211, 228, 229, 234-238, 241, 248, 253, 267, 273, 282-284, 288, 289
- arazi yakma taktikleri 265
- Ares 79-81, 85, 90, 109, 111, 158, 159, 161, 165, 176, 208, 209, 243, 250, 278, 279, 289
- argeiphóntēs (Argos'un katili) 276
- Argolis 99
- Argos 18, 44, 84, 97, 99, 107, 113, 119, 201, 276, 298
- Argoslular, terimin kullanımı 16, 91, 94, 96, 108, 111, 124, 142, 150, 182, 184, 189, 253, 299
- Aristarkhos 44, 120
- Aristoteles 10
- Arkadia 75, 189
- Arkaik Çağ 35
- Arkeoloji 22, 23, 28, 34, 35, 72, 99, 261, 264, 265, 276, 307
- Artemis 219, 228, 282, 283
- Asklepios 267
- Astyanaks 117, 121, 180, 258, 291
- Astynoo 101
- ateş, meşaleler 135, 290
- Athene 15, 49, 54, 69, 70, 80, 97, 107-109, 112, 115-117, 124, 134, 159, 160, 163, 169, 170, 184, 186, 209, 224, 227, 238, 247-251, 256, 273, 290, 292, 294
- atışma 48, 52, 229
- Atina 10, 99, 203, 236, 301
- Atlar 30, 32, 48, 70, 76, 85, 96, 102, 107, 108, 125, 127, 142, 148, 153,

- 156, 186, 187, 192, 194, 198, 199,
203, 204, 218, 226, 227, 230, 246,
254, 256, 267-270, 272, 287
- Atreus oğulları 76, 142, 203, 245, 286
- Aulis 72, 74, 214
- Automedon 186, 187, 278
- Aziz Elmo Işığı 89
- Baal 160
- Babalar 55, 128, 129, 221, 234
- Babil yaratılış destanı 164
- Balios 186, 187
- barış, Akhilleus'un kalkanı ve barış
215-218, 234
- Batı Rüzgârı 186
- Bellerophontes 113, 114, 133
- bereket tanrıçası, Helene'nin
kökenlerinde 89, 94
- biliciler 167
- bireyin kaderi 48, 66
- "Bir Paralı Askerler Ordusu Üzerine
Mezar Kitabesi" (Housman) 172
- "Bir Paralı Askerler Ordusu Üzerine
Bir Diğer Mezar Kitabesi"
(MacDiarmid) 172
- Bizans 11
- Boiotia, Boiotialılar, xvi (harita) 18,
33, 34, 72, 74
- Boros 135
- Bosporos 30
- Briareus 54-56
- Briseis 49, 53, 125, 203, 223, 224,
231, 286
- Bronz Çağı 14, 22-25, 28, 30, 65, 73,
74, 78, 99, 104, 114, 130, 163, 196,
216, 264-266, 289, 307
- Bronz Çağı Yunanlıları 23, 24
bkz. Akhalar; Argoslular;
Danaoslular; Mykene,
Mykeneliler, Mykene dünyası
- Büyük Britanya 171, 172
- Büyük İskender 10, 11, 88
- Cangariada 103
- cariyeler 79, 82, 230
- cenaze oyunları 266, 267, 269, 271,
282
- cenaze törenleri 264, 266, 267
- cesaret 82, 98, 238, 239
- Chapman, George 12
- "Chapman'ın Homeros'unu İlk Defa
Gördükten Sonra" (Keats) 12
- Cicero 11
- cinayet ve arınma teması 140
- Çalılık Tepesi 78, 80
- Çanakkale Boğazı, bkz. Hellespontos
18, 22, 26, 28, 30, 77, 298
- çıldırma hali 232
- Daidalos'un yeğeni 202
- Danaoslular 16
- Dardanoslular 16, 74
ayrıca bkz. Troya, Troyalılar
- definler 264, 265
ayrıca bkz. cenaze törenleri;
mezarlar
- Deidameia 139
- Deiphobos 249, 251
- Demeter 135
- Demir Çağı, bkz. Karanlık Çağ (Demir
Çağı)
- Demodokos 37, 165, 294
- Deniz Piyadeleri, ABD 232
- destan:
- dini bayram yerlerinin listeleri 74
- Diomedes 50, 103-110, 112, 114, 115,
116, 122, 125, 133, 139, 140, 153,
203, 267, 268, 289, 292
- Diomedes, Argos kralı 50, 103-110,
112, 114-116, 122, 125, 133,
139, 140, 140, 153, 267, 268,
289, 292
- Dione 108
- Dionysos 130, 158
- Dios apatê, bkz. Zeus'un kandırılması
- DNA 105
- Dodekanos Adaları 73
- doğa, doğal alem 32, 33, 83, 86, 238
- dokumacılık 159
- Dolon 153
- Doloneia 153
- Drimios 158
- dullar 10, 117, 118, 257, 258
- düello, Paris-Menelaos 84, 91, 92, 95,
104, 111, 115, 169, 274

Dünya Savaşı, Birinci 50, 171, 205, 285

Gelibolu seferi 297

Mons savaşı 32, 171, 172

Noel Ateşkesi 285

Eetion 118, 187, 231, 257

Ege Denizi 18

Ekhepolos 98

Elëon 73

Enkidu 138, 181

Enyalios 227, 245

Eos 133, 134, 201

Epeios 188, 289, 294

Epeioslular 188

Epik Döngüye ait Troya Savaşı şiirleri
38-40, 200, 201, 203, 229, 288, 291

Erinyler 227

eşcinsellik 202

eşleştirilen kardeşler motifi 79

eşleştirilen veya ayrılmaz kahramanlar
teması 181

Etrüskler 105

Euboia 36

Eumelos 55, 267-270

Euphorbos 195, 197

Euripides 214, 291, 293

Eurynome 211

Eurypylos 178

Eurystheus 222

Eurytion 128

Ewings, John 171, 172

Fenikeliler 36

fidye 44, 110, 111, 118, 230, 275, 281,
282, 286

folklor 23, 79, 135, 139, 140, 186, 196

Frigyalı Dares 11

Gelibolu seferi 297

gemiler 30, 32, 33, 37, 44, 49, 53, 54,
61-63, 69, 70, 72-78, 81, 89, 91,
98, 111, 112, 121, 123-125, 142,
143, 146, 148, 150, 153-155, 157,
168, 175, 177-179, 182, 184, 185,
188-190, 194, 199-201, 209, 210,
213, 219, 224, 244, 245, 248, 249,
252-259, 258, 259, 266, 268, 271,
274-276, 279, 282, 286

ayrıca bkz. Gemiler Kataloğu

Gemiler Kataloğu 72-75, 78, 89, 98,
188, 282

Gılgamış destanı 138, 181, 203

Girit 11, 18, 73, 131, 199, 218, 268,
292

Giritli Diktys 11

Glaukos 112-116, 122, 133, 192-194,
200, 203

Gorgo 70, 155, 217

Güneş Bakiresi, kaçırılması 23

Güneş Kızı 23, 94

güzellik yarışması 134, 273

bkz. Paris'in Kararı

Habil ve Kabil 79

Hades (Yeraltı Âlemi) 43, 92, 110,
116, 142, 197, 248, 253-255, 257,
260-262, 274, 278, 280, 281, 298,
299

Haditha, A.B.D. Deniz Piyadesinin
ölkesi 232

Hall, Arthur 11

hapiru (yanı-özerk haydut çeteleri) 130
haraç listeleri 25, 74

Hattuşa (şimdi Boğazköy) 29

Hattuşili III, Hitit kralı 26, 29

Hediyeler 97, 125, 134, 142, 145, 146,
148-150, 186, 214, 218, 223, 262,
274, 281

ayrıca bkz. fidye

Hekabe 112, 115, 118, 249, 255, 275,
286, 290, 291

Hektor 7, 10-12, 15, 16, 38, 78-81,
83, 84, 88, 112, 115-121, 124, 150,
154, 155, 157, 165, 167-170, 175,
178, 188, 190, 192, 194, 195, 197,
198, 202, 207-210, 219, 224, 227,
229, 232, 233, 237-239, 241, 242,
244-259, 261, 266, 272, 273, 275,
278-282, 284-287, 289, 291, 294,
296, 306

Helene 21-23, 31, 50, 63, 79, 84-96,
100, 111, 115, 116, 120, 134, 138,
139, 142, 166, 167, 224, 245, 273,
274, 286, 292, 293, 299

Helenos 112, 115

Helios 165

- Hellen 24, 34, 38, 54, 89, 125, 129, 148, 160, 216, 237, 262
- Hellenler 34
- Hellespontos (Çanakkale Boğazı) 18, 22, 26, 30, 32, 35, 77, 148, 298
- Hephaistos 59, 60, 130, 161, 163, 186, 207, 208, 210-216, 218, 219, 226, 228, 233, 234, 252
- Hera 54, 55, 59, 60, 96-99, 108, 131, 132, 134, 145, 158, 161-165, 168-170, 175, 176, 178, 183, 191-193, 208, 211, 214, 222, 226, 227, 233, 236, 272, 273, 276
- Herakles 31, 145, 202, 217, 222
- Herakles'in Kalkanı* (Hesiodos) 217
- Hermes 165, 180, 193, 228, 236, 272, 276-278, 280, 286
- Herodotos 38, 89, 157
- Hesiodos 23, 40, 50, 55, 74, 105, 132, 133, 138, 157, 159, 165, 180, 187, 188, 217, 238, 266, 282
- Hetairos* 179, 180, 204
- Hileci 34, 169
- Himerios 235
- Hint-Avrupa dili 27, 133, 160, 264
- Hint-Avrupa mitleri ve gelenegi 23
- Gök Tanrısı 158, 166
- Güneş Bakiresinin kaçırılması 23
- kahramanlık konvansiyonları 143
- ölülerin yakılması 262, 264
- Şalak Tanrıçası ve ölümlü sevgilileri 92
- Hippolokhos 112, 155
- Hippomolgolar 156
- Hititler 24, 26, 27, 55, 73, 135, 264
- Homeros 9-15, 21-24, 29, 30, 32, 35-41, 47, 48, 54, 56, 60, 64, 65, 67, 72, 74, 76, 77, 79, 80, 82, 99, 102, 104, 105, 110, 112-114, 120, 121, 127, 136, 138, 140, 141, 144, 145, 147-150, 153, 157-159, 161-163, 165, 166, 180-182, 186, 189, 196, 200, 201, 203, 204, 216, 217, 220, 221, 225-227, 229, 233, 236, 259, 261, 264, 265, 267, 276, 277, 281-283, 286-288, 291, 294-296, 298, 301, 303, 305, 306, 308, 309
- Homeros İlahileri 165, 276, 306
- Homeros'un dinleyicileri 37, 47, 56, 65, 67, 99, 112, 114, 121, 147, 149, 161, 162, 180, 201, 216, 217, 229, 267
- Horatius 11
- Housman, A.E., ("Bir Paralı Askerler Ordusu Üzerine Mezar Kitabesi") 172
- Hypeiron 101
- Hyperboreahlar 235
- Irak Savaşı 10, 22, 55, 58, 60, 79, 85, 92, 118, 124, 139, 154, 183, 193, 204, 205, 224, 226, 238, 285, 287, 288
- Iason 129
- Ibykos 202
- İda Dağı 92, 99, 153, 156, 164, 247, 289
- Idaios 91, 275-278, 286
- Idomeneus 269, 292
- İkhor 108, 109
- İktidar 24, 35, 50, 51, 55, 60, 65, 66, 178
- İlias Persis (İlyon'un Yağması)* 289
- İlios 29, 30, 38, 40, 82, 277, 288
- İlyon 21, 62, 71, 97, 105, 111, 117-120, 124, 142, 143, 169, 178, 200, 209, 213, 231, 234, 241, 247, 255, 272, 287, 289-291, 295
- bkz. Troyalılar, Troya
- İncil 113
- İnekler 158
- İngilizce çeviri 11, 13, 15, 16, 32, 87, 241
- İngiltere 11, 13, 172
- İo 276
- Iolkos 128, 129, 132
- İonia, İonialılar 23, 32, 36, 73
- İphis 203
- İris 86, 208, 273, 274
- İşler ve Günler* (Hesiodos) 74, 266, 280, 299
- İştar 94, 159
- İştar-Astarte 94
- İlyeştirme 108

- Kadeş Savaşı** 73
- Kadınlar** 25, 26, 31, 40, 50, 63, 74, 79, 83, 86, 87, 92, 93, 98, 112, 115-118, 121, 125, 127, 133, 138, 139, 158, 159, 166, 170, 180, 188, 203, 207, 212, 238, 243, 245, 255, 258, 266, 279, 282
- kâhinlik güçleri, kehanet** 63, 105, 139, 149, 176, 197, 236, 237
- kahramanlar** 14, 35, 41, 46, 50, 55, 66, 74, 82, 104, 106, 110, 111, 114, 120, 124, 126, 133, 140, 141, 145, 147, 157, 159, 163, 166, 169, 171, 181, 218, 228, 234, 261, 267-269, 271, 288, 297, 298
- kalabalık** 78, 114, 194, 222
- kalkanlar** 70, 85, 218, 241
- Kalkhas** 45, 51, 60, 166, 167
- Kalydon** 128, 129, 135, 146, 147
- Kalydon Yaban Domuzu Avı** 129, 135, 147
- kanun kaçakları** 130
- Karadeniz** 28, 30, 31
- Karanlık Çağ (Demir Çağı)** 34-36, 54, 56, 104, 105, 114, 163, 187, 199, 251, 261, 280, 307, 308
- Karncalar** 188
- Kassandra** 286, 290
- katalog şairliği** 74
- Keats, John** 12
- Keegan, John** 205
- kemer, Hera'nın kemeri** 163
- Kheiron** 137, 138, 145, 178, 185, 186, 226, 236
- Kheiron'un Düsturları (şiir)** 138
- Khryseis** 43, 45, 51, 52, 224
- Khryses** 43-45, 60, 64
- Kıbrıs (Kypros)** 92, 94, 108, 211, 217, 218
- Kleopatra** 146, 181
- kléos (söylenti, rivayet, haber)** 126, 128, 143, 148, 181, 297
- Klytaimestra** 292
- Kolb, Frank** 28
- Kolonileştirme** 26
- Komandolar, ABD** 10
- konukluk arkadaşları** 114
- Korfmann, Manfred** 27, 28, 30, 31
- koruthailos, terimin kullanımı** 10
- köpekler, köpek imajları** 45, 167, 198, 243, 244, 252, 253, 258, 263, 276, 296
- Kronos, Zeus'un onu devirmesi** 54, 55, 64, 67, 125, 169, 170, 192, 197, 243, 283
- Ksanthos (at)** 186, 187, 226, 227
- Ksanthos (ırmak)** 230, 286
- bkz. Skamandros Irmağı**
- Kumarbi'nin Şarkısı** 55
- Kurban** 53, 66, 67, 69, 91, 98, 107, 118, 121, 148, 161, 177, 179, 191, 196, 203, 204, 221, 223, 230, 246, 259, 261, 262, 265, 265, 273, 291, 292
- kurtlar, kurt imajları** 187, 189, 190, 236, 242, 258
- Küçük İlyada (Leskhes'e atfedilen)** 29, 33, 37, 38, 58, 65, 82, 89, 99, 103, 113, 121, 122, 129, 134, 137, 138, 180, 188, 266, 286, 289, 290, 291, 296, 299
- Küpeler** 163
- kürekçiler listesi** 73
- Kyklops** 267
- Kynossema** 290
- Kypria (destan)** 31, 39, 40, 46, 47, 52, 78, 94, 131, 134, 138, 139, 180, 186, 203, 269
- Laodike** 85, 115
- Laomedon** 133
- Laothoe** 243
- Latince** 10-12, 15, 160
- Lattimore, Richmond** 15, 16, 71, 85, 241, 293, 301
- Leda** 93, 94
- Lelkandi** 18, 265, 295
- Lemnos (Limni)** 26, 60, 230
- "leopar adamlar"** 189
- Lesbos (Midilli)** 18, 28, 33-36, 77, 121, 203, 287
- Leskhes** 121
- Leto** 25, 189, 197, 227, 237, 283, 288
- Liderlik** 48, 65, 67, 270
- Likya** 113, 114, 169, 170, 191

- Lineer B tabletleri 25, 29, 61, 73, 78,
80, 82, 136, 158, 235
- Lineer B yazısı 25, 29, 113
- Livius Andronicus 10
- Lokris 180, 188, 290
- Lokrisliler 188
- Longinos 162
- Luvi dili 27, 30, 288
- Luviler 27
- Lykaon 97, 180, 230, 231, 243
- Lykomedes, Kral 139
- Lykurgos 133
- MacDiarmid, Hugh ("Bir Paralı
Askerler Ordusu Üzerine Bir Diğer
Mezar Kitabesi") 172
- Machen, Arthur 172
- Maia 276
- Makhaon 176, 179
- Malavi, demir ergitme 212
- Mallar 46, 84, 111, 245, 275
- Manas Destanı 102
- Marmara Denizi 28
- Maydanöz 76
- meclis değneği 51, 61
- "Medon" 188
- Meges 103
- Melanippos 107
- Meleagros 135, 145-147, 181, 183,
220, 223
- Memnon 31, 32, 37, 40, 41, 43-47, 49-
51, 53, 54, 58, 60-67, 69, 70, 79,
84, 88, 89, 96, 98, 107, 110, 111,
122, 125-127, 140, 142, 150, 155,
157, 169, 177, 185, 189, 200, 201,
203, 217, 219, 221-223, 225, 231,
237, 259, 268-271, 282, 284, 286,
290, 292, 293
- Menelaos, Sparta kralı 31, 43, 49, 50,
67, 79, 81, 82, 84-86, 90-92, 95-97,
104, 110, 111, 115, 112, 134, 167,
169, 198, 199, 208, 268, 269, 274,
292, 293, 298
- Menesthios 135
- mēnis (öfke) 221, 237
- Menoitios 126, 129, 170, 177, 180,
182, 191, 272
- Meriones 101, 103, 199, 268, 271
- metal işleyici statüsü 212
- mezarlar 24, 30, 34, 216, 264, 299
- Mykene mezarları 24, 30, 34, 216
- Mezmurlar kitabı 113
- Mısır, Mısırlılar 73, 89
- Mızraklar 219
- Migferler 225
- Miletoslu Arkinos 25
- Minos, Kral 202, 268
- Misyahlar 156
- Mogadişu, A.B.D. Komandolarının
yerde sürüklenmesi 10
- Mons, Mons Meleği 32, 171, 172
- Moran, Lord 239
- Murray, Gilbert 114, 297
- Murşili II 297
- Muwattalli II, Hitit kralı 82, 235
- Mücevherat 295, 296
- Mykene, Mykeneliler, Mykene dünyası
15, 18, 24-37, 40, 43, 44, 50, 61,
65, 72-74, 79, 97, 99, 107, 112,
159, 163, 199, 216, 261, 264, 266,
268, 286, 292, 296, 297, 301, 307
- Myrmidon (yamyamlar şehri) 52, 74,
126, 129, 130, 139, 150, 177, 182-
185, 187-190, 202, 210, 218, 224,
259, 263, 281, 299, 300
- Myrmidonlar 74, 126, 129, 150, 177,
182-185, 187-190, 202, 210, 218,
224, 259, 263, 281, 299, 300
- Myrrhine 78
- Nasiriye 60
- Nemesis 93
- Neoptolemos 290, 291, 293
- Nereus 131, 132, 139, 199, 200, 202,
283
- Nereus Kızları 131, 132, 199, 200,
202, 283
- Nestor, Pylos kralı 41, 50, 51, 55, 61,
70, 88, 89, 111, 122, 125, 137, 147,
176-179, 183, 190, 268, 271, 293
- Niobe 282, 283
- Noel Ateşkesi 285
- Nostoi (Dönüşler) (destan) 291
- Octavius (daha sonra Roma
İmparatoru Augustus) 10

Odysseia (Homeros) 10, 12, 32, 37, 47, 89, 165, 201, 210, 220, 262, 269, 277, 278, 281, 291-295, 298, 299, 306, 308
Odysseus 32, 35, 46, 47, 50, 53, 62, 63, 70, 89, 90, 126, 127, 139, 142, 149, 150, 154, 167, 177, 201, 224, 269, 291-295, 298, 299
Oglancılık 203
Okeanos 133, 164, 187, 211, 277, 298
Okuryazarlık 34
Olimpiyat Oyunları 266
Olympos Dağı 45, 53, 54, 58-60, 71, 77, 93, 96, 99, 108, 109, 116, 123, 124, 154, 158-161, 166, 168, 184, 208, 210, 211, 213, 215, 227, 234, 235, 237, 238, 245, 247, 273, 274
Opous 180
ordunun sinanması 62
Orta Çağlar 11, 13, 34-36, 212, 261, 264, 288, 308
Orta Doğu 11, 23, 25, 33, 58, 62, 66, 77, 91, 131, 134, 180, 187, 208, 212, 261, 291
Otorite 45, 48, 50-52, 55, 60, 65, 77, 102, 222, 270, 271, 287
ölülerin yakılması 262, 264
Paieon 109
Pallas 54, 109, 116, 159, 170, 250
Pandaros 97
Paris 21, 31, 79-84, 86, 88, 92-95, 97, 111, 115, 116, 120, 134, 169, 179, 185, 200, 221, 225, 237, 238, 253, 273, 274, 289, 290
Sparta'da 31, 92, 97
Paris'in Kararı 80, 83, 179, 273
Patroklos 5, 38, 124, 126, 129, 138, 145, 149, 169, 175-186, 189-192, 194-204, 207-210, 220, 221, 223-227, 230-232, 237, 252, 254, 259-268, 271-275, 279, 280, 285, 298
Pedaios 103
Pedatos 187, 192
Peirithoos, Tesalyalı 181
Peleus 40, 43, 45-47, 51, 56, 57, 62, 67, 128-140, 142, 144-147, 149,

151, 177, 180, 182, 186, 188, 189, 196, 200, 207, 208, 213, 219, 221, 226, 228, 229, 233, 236, 237, 241-243, 246-251, 255, 263, 276, 280, 281, 283, 293, 299
Pelion, Dağ, Pelion Dağları 129, 134, 137, 138, 185, 186, 226, 245
Peloponnesos 18, 24, 33
Penthesilea (Amazon kraliçesi) 289
Persephone 220
Phaiaklar 37, 294
Phereklos 103
Philoktetes 290
Philostratos 288
Phoiniks 126, 127, 130, 143-147, 149, 179, 181, 183, 220, 238, 280, 284
Phokos 128
Phthie 18, 48, 49, 128-132, 142, 144, 148, 149, 151, 175, 177, 180, 182, 188, 189, 214, 224, 263, 280, 281, 286, 293, 299, 300
Pindaros 56, 57, 128, 129, 131, 132, 145, 159, 280, 292
Platon 10, 132, 162, 236, 281
Pleuron'a ait kürekçiler listesi 73
Podargel 186, 187
Podargos 268
Polydore 128, 135, 136
Polydoros 229, 243
Polyksene 290, 291
Poseidon 21, 54, 57, 105, 156, 158, 162, 165, 166, 176, 178, 228, 229
Priamos, Troya kralı 31, 38, 67, 77-80, 82, 84, 85, 87, 89-91, 96, 97, 99, 105, 115, 116, 118, 120, 122, 133, 150, 170, 191, 202, 209, 228, 230, 231, 234, 242, 247, 249, 256, 257, 272-276, 278-287, 290, 292, 293
Proitos 113
Proklos 39, 290
Prometheus 57, 165
Psamathe 283
psykhopompós (ruhların kılavuzu) 277
Pulydamas 168, 209, 244
Pylos 18, 26, 50, 55, 73, 178, 179, 283, 293

- Ramses II 73
 Rhadamanthys 202
 Rhegiumlu Theogenes 14
 Rhesos, Kral 153
 Rodos 73
 Roman de Troie I I
 Roma İmparatorluğu I I
 rüyalar 60, 61, 157, 169, 276, 286
 saç kesme 263
 Salamis halkı 74
 Samothrake 77, 156
 Sarpedon, Likyalı 169, 170, 191-194,
 197, 201, 203, 262
 savaş arabaları 73, 74, 263
 savaşçılık 160
 savaşma sevinci 98
 savaş ödülleri 51
 savaş travması 204, 231, 232
 sempati, İlyada destanında 103
 Shay, Jonathan 231
 sığınmacılar, Mykeneli 34, 35
 sınırlar, Hermes'in onlarla bağlantısı
 228, 276, 277
 sıtma 27, 242
 silahlanma sahneleri 155, 164, 185, 225
 Simois Irmağı (Ksanthos) 18, 77
 Sipylos 283
 Sirak 113
 Skamandros ovası 70, 77
 Skamandros Irmağı (Ksanthos) 18, 26,
 32, 77, 220, 230, 233, 246
 Skepsisli Demetrios 288
 Skyros 139, 203
 Somali 114, 115
 Sophokles 290, 293
 soyağaçları, bunların karşılıklı
 anlatılması 105
 sözlü hikâyecilik 23
 Sparta 18, 31, 92, 97, 99, 292
 Sperkheios 135, 136
 Statius 135, 289
 Stesikhoros 50, 138
 Strabon 13, 31, 77, 294
 Styks 135, 262, 263
 sunular 53, 97, 116, 158, 262
 sürgün ve sığınmateması 129, 130
 Swelênâ 23, 94
 Şafak Tanrıçası, Hint-Avrupalı 92, 133
 şehir devletleri 36, 261
 şeref 58, 66, 67, 120, 136, 142, 177,
 183, 184, 202, 214, 223, 267, 274
 şöhrat 103, 104, 120, 126, 136, 140,
 143, 147-149, 297, 298, 300
 tabletler 25, 26, 29, 61, 73, 78, 80, 82,
 114, 136, 158, 235
 tanrılarca kurtarıma 104-106, 169, 211
 tanrısal müdahale 59, 92, 104, 106,
 109, 123, 134, 262, 271
 Tarawa Görev Kuvveti 60
 taş çevrilme 283
 tecavüz 88, 93, 107, 108, 290
 Teikhoskopia (Surlardan Bakış) 89
 Telamon 76, 128, 166
 Tenedos 77, 290
 Tesalya 18, 33-35, 38, 45, 73, 128-
 130, 140, 141, 181, 267, 280
 teşbihler 23, 71, 141, 148, 154, 232
 Tethys 164
 Theano 103
 Thebai 73, 106, 107, 140
 Theogonia (Hesiodos) 55, 74, 105,
 157, 159, 165
 therápon (yoldaş, takipçi, refik, uşak)
 179, 180, 196
 Thersites 47, 62, 63, 65, 66, 140
 Theseus 181, 202
 Thetis 40, 53-60, 66, 70, 96, 112, 123,
 128, 130, 131, 133-137, 139, 143,
 145, 157, 186, 199-202, 207, 208,
 210-215, 218, 229, 236, 237, 263,
 273-275, 283, 284, 298, 309
 Thukydides 33
 Timarkhos 203
 Tiryrs 99
 Titanlar, Zeus ile savaşları 55
 Tithonos 133
 Trakya 77, 156
 Troas 18, 22, 28, 33, 45, 77, 105, 228,
 291, 307
 Troilos 202, 203, 237
 Troya VI 27-30, 32, 275
 Troya Katalogu 78, 288
 Troyalı kadınlar 25, 26, 31, 40, 63, 74,
 79, 83, 86, 87, 92, 93, 98, 112, 115-

- 118, 121, 133, 170, 180, 238, 243, 245, 255, 258, 286, 287
- Troyalılar, Troya, 16, 21, 24, 26, 27, 30, 31, 33, 38, 40, 48, 49, 52, 54, 58-60, 67, 74, 76-85, 87, 90, 91, 95-99, 103, 107, 111, 112, 116-119, 121-124, 142, 148, 154, 155, 157, 161, 165, 167, 168, 175, 176, 178, 179, 183, 184, 190, 194, 197, 200, 201, 208-210, 213, 219, 225, 227-231, 234, 241, 243, 244, 246, 251, 252, 254, 255, 258, 260, 275, 285, 287, 288, 290
- Troya ovası 76, 77, 95, 108, 153, 156, 157, 170, 171, 208, 227, 230, 234, 297
- Troya Savaşı 10, 13, 21, 22, 26, 29, 31-33, 38-40, 43, 50, 58, 60, 64, 67, 74-76, 79, 82, 84-86, 89-92, 95-99, 104, 110, 111, 115, 118, 124, 134, 139-141, 143, 153, 154, 157, 161, 171, 175, 178, 180, 183, 186, 187, 190, 193, 200, 209, 224, 230, 231, 238, 260, 264, 273, 285, 287, 288, 290, 293-295, 298, 307
- Tübingen Üniversitesi 27
- Türkiye 29, 70, 113 *bkz.* Anadolu
- Tydeus 104, 106, 107, 112, 140
- Ugarit 130, 159, 160
- Zeus ve Ugarit 160
- Uranos 55
- Uyku 142, 163-165, 178, 191, 193, 214, 258, 260, 261, 272, 278, 286
- Üçayaklar 142, 211, 215, 266, 275
- vazife 13, 48, 65, 66, 69, 115, 120, 146, 153, 176, 179, 182, 234, 276
- vazo resimleri 121, 214
- Vergilius 11, 13
- Vietnam Savaşı 204, 231
- Walter Reed Ordu Tıp Merkezi 204
- Wilusa 29, 82, 235
- Wilusalı Alaksandu 82, 235
- yagma 21, 22, 24, 26, 31, 32, 43, 46, 126, 189, 198, 289-291, 296
- Yakın Doğu 23, 25, 62, 91, 121, 159, 233, 235, 289
- yamyamlar, yamyamlık 188, 189
- yaralar, yaralanma 98, 101, 102, 104, 106-110, 121, 155, 162, 166, 176, 182, 195, 210, 217, 289
- yarı-tarırlar 105, 106, 109
- yemin etme 50, 84, 167, 223, 274
- yer adları, Gemiler Katalogunda 72-76, 78, 89, 98, 188, 282
- Yeralı Âlemi, *bkz.* Hades 132, 220, 261, 262, 281, 299
- Yılanma 260, 262
- yılanlar, yılan imajları 70, 81, 145, 167, 168, 217, 244, 276
- yigiltiler (*aristeia*)
- Yiyecek 117, 127, 224, 244, 253
- Yunan isimleri, bunların yazılışları hakkında not 15
- Yunan klasik çağı, *Ilyada*'nın bu çağda bilinmesi 10, 11, 13, 74
- Yunanlılar, Bronz Çağında 22, 24, 65, 74, 114, 196, 264
- bkz.* Akhalar; Argoslular; Danaoslular; Mykene, Mykeneliler, Mykene dünyası
- Yücelik Üzerine (Longinos) 162
- yüzlük kurban (*hekatombe*) 53
- zenginlik 111
- Zeus 40, 41, 43, 46, 51-61, 64, 67, 69, 70, 71, 77, 78, 80, 85, 91-94, 96, 98, 99, 105, 108, 109, 112, 116, 119, 120, 123-125, 130-137, 143, 148, 149, 153, 154, 156-160, 162-170, 175, 176, 178, 182, 184, 187, 189, 190-193, 195, 197, 199, 202, 207, 208, 210, 211, 213, 214, 222, 227, 237, 247, 248, 250, 251, 253, 254, 267, 273, 274-276, 287, 299
- zırhlılar 71, 155, 163, 183, 185, 186, 196, 198, 203, 304, 207, 208, 210, 212-214, 216, 218, 263, 264

İlyada savaş konusunda söylenmiş en bilinen şiirlerden biridir. Yüz nesil boyunca, şairler ve düşünürler, hakkında doğrudan bilgiye sahip olunmayan çağlarda bile, bu savaş destanında anlatılan olaylara kafa yormuşlar, hayran olmuşlar, bunları yeniden hikâye etmişler ve tartışmışlardır. Ama Homeros'un destanının merkezinde yer alan figür, mükemmel savaşçı Akhilleus, derin düşüncelere dalan, tartışmalı bir kahramandır. Caroline Alexander *Akhilleus'u Öldüren Savaş*'ta hem Akhilleus'un bu karakterini ele alıyor hem de savaşın insanın ölümlülüğünün merkezinde bulunan bir unsur olduğunu Troya Savaşı üzerinden anlatıyor.

“İlyada, abidevi güzellikte bir şiir olması ve edebiyatın en akıldan çıkmaz karakterlerinden bazılarına kaynaklık etmesi bir yana, bir savaş destanıdır; konusu savaş ve savaşçılardır. Hesaplanmış olduğu gibi, son beş bin yılda yüz yıllık hangi dönemi ele alırsak alalım, bu yıllardan ortalama doksan dördünün dünyanın bir veya daha çok bölgesinde geniş ölçekli çatışmalar ile geçmiş olduğunu görebiliriz. Bu kalıcı, görünüşte silinemez mahiyetteki savaş gerçeği, İlyada'nın bilgece ve kuşatıcı panoramasında, insanlık balının ölümlü oluşumuz kadar ayrılmaz ve trajik bir bileşenidir.”

CAROLINE ALEXANDER

